Cuvînt înainte
la ediţia a doua

Prima ediţie a acestei cărţi, apărută în 1986 la Editura Academiei, s-a bucurat de o bună primire, concretizată atît în epuizarea rapidă a celor două tiraje, cît şi în recenziile şi notele bibliografice care i-au fost consacrate în ţară[1] şi în străinătate[2]. Aprecierile celor care au citit-o şi numeroasele cereri primite între timp de la diverse persoane doritoare să şi-o procure m-au determinat să mă gîndesc la reeditarea lucrării. Prin bunăvoinţa Editurii Humanitas, cartea îşi începe acum al doilea drum spre cei interesaţi de gramatica limbii române.

Fără a fi o lucrare scrisă din nou, ediţia de faţă este o versiune refăcută – şi, sper, îmbunătăţită – a celei din 1986. Deosebirile constau îndeosebi în adaosuri de fapte şi de explicaţii, dar şi în reformulări ale unor pasaje, în scopul clarificării lor.

Împotriva unor probabile aşteptări, legate de păreri relativ răspîndite, nu am avut de adăugat multe fapte de limbă recente care să fi apărut în perioada dintre cele două ediţii, eventual în dependenţă de schimbările de natură sociopolitică. Dacă în vocabular ultimii ani au adus, într-adevăr, multe noutăţi absolute şi treceri reciproce între fondul activ şi cel pasiv, în structura gramaticală inovaţiile sînt practic inexistente, ceea ce nu e de mirare: faţă de cît de încet se schimbă această parte a limbii, o perioadă de zece ani este prea scurtă pentru a aduce elemente relevante. Unele fenomene care atrag atenţia acum prin înmulţirea lor şi prin manifestarea în împrejurări

---

[1] Al. Graur, în „România literară" XVIII, 1985, nr. 49, p. 8; Ion Toma, în „Forum" XXVIII, 1986, nr. 11, p. 86–89; Ştefan Badea, în „România literară" XX, 1987, nr. 9, p. 7; Maria Gherghina, în „Limba şi literatura română" XVI, 1987, nr. 1, p. 60–61; Sabina Teiuş, în „Cercetări de lingvistică" XXXII, 1987, nr. 2, p. 154 – 156; Lucia-Gabriela Munteanu, în „Collegium" (Iaşi) III, 1987, p. 192–193; N. Mihăescu, în „Săptămîna", 1987, nr. 24 (861), p. 2 şi nr. 26 (863), p. 2; Nicolae Andrei, în „Vremuri noi" (Călăraşi), 20 iunie 1987; M. Andrei, în „Ateneu" XXIV, 1987, nr.10; C[ornelia] G[îrmacea], în „Tribuna şcolii" XVII, 1987, nr. 297, p. 2; Flora Şuteu, în „Limba română" XXXVII, 1988, nr.1, p. 85–91.

[2] Jacques Goudet, în „Revue de linguistique romane" LI, 1987, n°s 203 – 204, p. 572; Daniel Arapu, în „Bulletin de la Société de Linguistique de Paris" LXXIII, 1988, 2, p. 219 – 221; Povl Skårup, în „Revue romane" XXIII, 1988, 2, p. 296–297; Sanda Şora, în „Romanistisches Jahrbuch" XL, 1989, p. 187–189; Gerhard Ernst, în „Romanische Forschungen" CII, 1990, 1, p. 74–77.

publice au o existenţă mai veche şi au fost notate în prima ediţie a cărţii

dern oamenii de cultură s-au plîns de degradarea limbii: perioada inter
lică – renumită pentru înflorirea culturii – ne oferă nenumărate mărturii
îngrijorărilor contemporane cu privire la „deteriorarea" limbii după Uni
cea Mare din 1918; și totuși în acea perioadă s-a produs miracc
unificării rapide a limbii literare! Cred că putem avea încredere în capa
tatea limbii de a alege mereu grîul de neghină în toate compartimentele
deci de a nu ajunge, în ce privește gramatica, să-și facă norme din dezac
duri și anacoluturi. În exprimarea neîngrijită asemenea fenomene au e
tat și vor exista totdeauna, dar important este ca ele să nu fie preluate
limba literară. Cunoașterea normelor limbii literare poate fi asigurată p
tr-o mai bună formație școlară și prin informația ulterioară, pe care o
căuta și o va asimila numai cineva educat în această direcție.

Dacă există astăzi un motiv real de îngrijorare în privința limbii, m
pare că acesta este atitudinea față de normă: anume, se constată tendi
nejustificată de a asocia norma unică și acțiunea instituționalizată de r
mare a limbii cu regimurile totalitare, dictatoriale – pe care le-ar ev
prin trăsături ca rigiditatea, impunerea obligatorie și nivelarea socială p
supusă –, și, în consecință, de a le respinge în numele ideilor de liberal
(libertate a expresiei), de pluralism și de individualism (manifestare a p
sonalității, eventual inițiativă particulară); în măsura în care respinge
normei unice se face și în numele unei descentralizări, al unui „patriot
local" – fie teritorial, fie funcțional/sociocultural – opus unui fost mo
litism, se ajunge la ideea aberantă că n-ar exista o singură limbă liter
aceeași pentru toți românii. Sfidarea intenționată a normei (unice) e
incomparabil mai gravă decît încălcarea ei din ignoranță, din inerție
din neatenție.

Adăugirile operate în ediția de față – unele sugerate de recenzenți –
fost făcute cu respectarea și chiar sublinierea specificului general al că
care a fost orientată de la început spre aspectele de cultivare a limbii.
am introdus referiri speciale la abateri caracteristice vorbitorilor din
publica Moldova, întrucît consider că prelucrarea pentru acești destina
a normei unice este mai bine să fie făcută de specialiști locali. Pentru a
deranja sistemul de trimiteri de la un paragraf la altul și de la glosarul
dice la paragrafe, adaosurile au fost înglobate în vechile paragrafe. Un
paragraf complet nou al acestei ediții a fost plasat la sfîrșit (§ 431) și e
consacrat unei caracterizări de ansamblu a gramaticii limbii române actu
Indicele de cuvinte (forme), afixe și îmbinări discutate în carte a fost ad
gat pentru a ajuta găsirea rapidă a unor informații de amănunt.

În legătură cu conținutul cărții și cu nivelul ei, părerile exprimate
blic sau comunicate personal au mers în două direcții opuse: unii cititoi
fi dorit-o mai mică și mai simplă, iar alții, dimpotrivă, mai amplă și mai
vantă; de aceea și unii, și alții au putut socoti discutabilă destinația *pe*
toți afirmată în titlu, fie pentru că li se părea că lucrarea nu este accesi

tuturor, fie pentru că îi atribuiau autoarei înțelegerea lui *toți* drept „netoți" sau „tonți" care au nevoie de indicații elementare. Prevăzusem posibilitatea unor asemenea obiecții și ele nu m-au făcut să schimb concepția cărții, tocmai pentru că, exprimînd puncte de vedere opuse, se anulau în fapt; am rămas la convingerea că, după selecția mea, fiecare cititor își poate alege informațiile despre care constată că îi lipsesc. Tot opuse au fost cîteodată părerile despre indicațiile normative și corective din carte, atitudinea mea față de unele fapte înregistrate fiind socotită sau prea intransigentă, sau prea tolerantă; la aceste obiecții – care erau și ele previzibile, întrucît consensul în materie este greu de atins – nu pot răspunde decît repetînd pentru cititorii actuali asigurarea că recomandările pe care le fac sînt conforme cu cele din lucrările normative în vigoare (sau în spiritul lor în situații absente din acestea) și că se bazează pe observarea uzului literar, confruntat, cînd este cazul, cu opiniile altor cercetători.

În conformitate cu explicațiile date la prima ediție (vezi aici p. 13 – 14), nu am dat nici acum o bibliografie. De altfel, ultimii ani, bogați în lucrări de gramatică didactică, nu prea au adus noutăți semnificative în spiritul cărții mele; singura apropiată de ea, dar altfel organizată, este lucrarea lui G. Gruiță intitulată *Gramatică normativă. 77 de întrebări și răspunsuri* (1994). Cu riscul de a părea lipsită de modestie, indic, pentru cei interesați de aprofundarea unor aspecte, două lucrări ale mele publicate după ediția I a *Gramaticii pentru toți*: *Probleme ale exprimării corecte* (1987) și *Ortografie pentru toți. 30 de dificultăți* (1990).

Deși s-ar părea că intră în contradicție cu pledoaria pentru respectarea normei unice a limbii literare, cartea de față nu aplică normele academice din 1993 care au modificat în mod nejustificat scrierea vocalei /î/ și a unor forme ale verbului *a fi*. Contradicția este numai aparentă, întrucît normele ortografice din 1993, decretate, abuziv, de nespecialiști, contravin realității lingvistice și principiilor științifice. Nu este locul să reiau argumentele pe care le-am expus în repetate rînduri împotriva scrierii cu *â* și a formei *sunt* (vezi, în special, *Procesul ortografiei*, în „Limba română" XLI, 1992, nr. 4, p. 185 – 198). Spre cinstea ei, Editura Humanitas folosește în continuare scrierea rațională cu *î* și *sînt*, ceea ce este unul dintre motivele pentru care noua ediție a *Gramaticii pentru toți* se simte aici ca acasă.

Cuvînt înainte
la ediția întîi

Prin gramatică se înțeleg două lucruri: 1) o parte componentă a li
bii, denumită și structură gramaticală, și 2) studiul acestei părți comp
nente a limbii, deci o disciplină lingvistică sau, altfel spus, o parte comp
nentă a științei limbii; ca la orice studiu, numele disciplinei desemnează
concretizarea ei sub forma unei lucrări. În ce sens este folosit cuvîntul
titlul cărții *Gramatica pentru toți*? Evident, în cel de al doilea, căci stru
tura gramaticală este oricum, în mod obiectiv, a tuturor vorbitorilor lim
materne, așa cum limba în întregime este bunul tuturor. Numai studiul li
bii, așadar și al gramaticii, poate fi făcut în grade diferite de aprofundare
de accesibilitate, pentru mai mulți sau mai puțini destinatari. O „gramati
pentru toți", deci o lucrare de gramatică adresată, în principiu, tuturor v
bitorilor, trebuie să cuprindă elementele considerate necesare pentru f
mația culturală a oricărui cetățean.

Traducere directă a titlului unei gramatici franceze – *Grammaire fra
çaise pour tous* de Maurice Rat –, titlul prezentei lucrări este în egală m
sură inspirat de două cunoscute colecții românești: *Biblioteca pentru toț
Știința pentru toți*. Ca și în aceste formule, destinația *pentru toți* poate
socotită o pretenție utopică, iluzorie, dacă nu se precizează că sînt avuți
vedere toți cei interesați, toți cei care vor să fie îndrumați, care v
să citească, să capete sau să-și amintească anumite informații, în cazul
față elemente de gramatică românească utile pentru practica limbii. Ex
tența unor asemenea cititori interesați să-și îmbunătățească exprimar
prin stăpînirea conștientă a gramaticii nu este iluzorie. Îmi amintesc cu
cu mulți ani în urmă, după o prelegere despre acord ținută la Universitat
Populară (actuala Universitate Cultural-Științifică) din capitală, am f
oprită de un cursant inginer care ar fi dorit să aibă o carte cu regulile ac
dului, pentru că – mărturisea cu sinceritate – subalternii săi rîdeau de un
rezoluții formulate agramatical. Ascultătorii emisiunilor radiofonice
probleme de limbă, autori ai unor întrebări dintre cele mai variate cu p
vire la corectitudinea gramaticală, sînt tot atîția cititori prezumtivi ai ac
tei cărți.

Gramatica pentru toți a fost scrisă cu gîndul la cei care – dintr-

la cei care nu se simt bine în inferioritatea de exprimare, de cultură lingv
tică, și care reacționează la rîsul celor din jur nu prin indiferență sau ch
prin răzbunare, ci prin instruire. Nu e grav atît faptul în sine că un vorbit
face anumite greșeli de limbă, cît persistența în ele, nepăsarea față de co
fruntarea cu modul de a se exprima al altora. Stăpînirea imperfectă a lir
bii literare este o lipsă de bază a oricărui cetățean cu pretenții de cultură
oricît de motivată ar fi prin condițiile formației sale, ea nu poate fi scuza
la infinit.

Cultivarea limbii înseamnă, în primul rînd, asigurarea exprimării core
te – conform normelor limbii literare actuale – și, la un nivel superior, r
finarea și îmbogățirea ei. În ambele accepții, cultivarea limbii vizează to
te componentele exprimării orale și scrise, deci pronunțarea – ortoepia
scrierea – ortografia și punctuația –, vocabularul și gramatica, în toa
urmărindu-se și adecvarea stilistică, iar gramatica nu este o componen
oarecare a exprimării corecte, ci una pe care se bazează multe reguli
scriere și chiar unele de pronunțare, precum și distincția între unele sensu
lexicale.

Spre deosebire de corectitudinea lexicală, care este prin excelență at
mistă (fiecare cuvînt trebuie învățat treptat cu sensurile lui exacte), core
titudinea gramaticală poate fi cuprinsă, în cea mai mare parte, într-o exp
nere sistematică, avînd reguli aplicabile la un număr mai mare sau mai m
de cuvinte și, mai ales, de situații (ceea ce nu înseamnă că nu există și regu
gramaticale cu aplicabilitate limitată). Sfera largă de aplicare a unei regu
gramaticale constituie un dezavantaj în cazul divergențelor față de no
mele literare actuale, în sensul că greșelile gramaticale, o dată înrădăcinat
nu sînt ușor de corectat (Eminescu spunea că ele „se contractează pr
deprindere și cu greu se pot dezvăța“). De aceea este de dorit, firește, pr
venirea greșelilor înainte de contractare și instalare, dar nu trebuie ado
tată o poziție de resemnare totală în fața greșelilor existente, întrucît
voință, studiu și atenție la modele bune de urmat corectarea este posibil
Dacă cititorii acestei cărți vor găsi în ea răspuns la unele nedumeriri, dac
vor constata – poate, cu surpriză – că fac anumite greșeli și vor încep
măcar să mediteze asupra lor, în vederea corectării treptate, ea își va
atins scopul.

În legătură cu publicul larg căruia îi este destinată lucrarea mai sînt n
cesare două precizări. Cititorii avuți în vedere sînt vorbitorii nativi ai lin
bii române, cărora această gramatică nu urmărește deci să le creeze con
petența de exprimare, ci să le-o perfecționeze și, mai ales, să le creeze sa
să le dezvolte spiritul critic referitor la ce este sau nu corect în limba lit
rară. Lectura ei presupune existența la acești cititori a cunoștințelor oferi
de gramatica școlară (la nivelul unui absolvent de gimnaziu) și este ajuta
de glosarul final, care definește termenii cu care operează expunerea sa
indică locul din carte unde se găsește definiția.

sau comentată o normă oarecare, aproximativ după modelul reprezentat c *Le bon usage. Grammaire française avec des remarques sur la langu française d'aujourd'hui* de Maurice Grevisse. Această structură, idea pentru justificarea autorului și pentru satisfacerea specialiștilor, ar fi pie dut însă în accesibilitate; în orice caz, dimensiunile unei asemenea lucră ar fi speriat nu numai pe editori, ci și pe cititori, de aceea am renunțat, c puțin deocamdată, la aparatul de trimiteri. E de la sine înțeles însă c exemplele date urmează modele – pozitive sau negative – autentice și c atitudinea adoptată a ținut seama de diverse opinii exprimate.

În momentul în care *Gramatica pentru toți* își începe drumul spre cit torii destinatari, trebuie să mărturisesc că, dacă orice carte datorează un edituri apariția sa, cea de față datorează Editurii Academiei însuși faptul c a fi fost scrisă. Pentru îndemnul și permanentele stimulări pe care le-a primit de la conducerea acestei edituri și de la întreaga ei redacție de fil logie, le adresez calde și sincere mulțumiri.

Mulțumesc de asemenea profesorului meu, acad. Al. Graur, pentru le tura atentă a manuscrisului, pentru observațiile făcute și pentru interes cu care a încurajat alcătuirea acestei cărți. Ea este, de altfel, rodul unei a tivități de peste treizeci de ani în colectivul de gramatică format de Don nia sa la Institutul de Lingvistică din București, unde lucrez.

Abrevieri și semne speciale

A. = acuzativ
acc. = accentuat
adj. = adjectiv, adjectival
adv. = adverb, adverbial
art. = articol, articulat
aux. = auxiliar
card. = cardinal
cf. = confer „compară“
conj. = conjunctiv; conjuncție, conjuncțional
D. = dativ
des. = desinență
f. = feminin
fam. = familiar
G. = genitiv
imper. = imperativ
imperf. = imperfect
ind. = indicativ
inf. = infinitiv
interj. = interjecție
înv. = învechit
loc. = locuțiune
m. = masculin
n. = neutru
N. = nominativ
neacc. = neaccentuat
neart. = nearticulat
neg. = negativ
neh. = nehotărît
num. = numeral
ord. = ordinal
part. = participiu
pers. = persoană, personal
pf. s. = perfect simplu
pl. = plural
poz. = pozitiv
prep. = prepoziție, prepozițional
prez. = prezent
pron. = pronume, pronominal
reg. = regional
s. = substantiv, substantival
segm. = segment
sg. = singular
suf. = sufix
V. = vocativ
vb. = verb, verbal

/ notează variantele libere
> „a dat“ sau „dă“
< „provine din“
* (înaintea unui exemplu) notează forme sau construcții neatestate
~ înlocuiește repetarea unui element comun
+ „plus, cu; admis“; în tabele „existent“
(+) în tabele „existent, dar foarte rar, slab reprezentat“
– „minus, fără; respins“; în tabele „inexistent“
( ) în modele de flexiune marchează forme posibile, dar practic rar folos

Abrevieri și semne speciale

A. = acuzativ
acc. = accentuat
adj. = adjectiv, adjectival
adv. = adverb, adverbial
art. = articol, articulat
aux. = auxiliar
card. = cardinal
cf. = confer „compară“
conj. = conjunctiv; conjuncție, conjuncțional
D. = dativ
des. = desinență
f. = feminin
fam. = familiar
G. = genitiv
imper. = imperativ
imperf. = imperfect
ind. = indicativ
inf. = infinitiv
interj. = interjecție
înv. = învechit
loc. = locuțiune
m. = masculin
n. = neutru
N. = nominativ
neacc. = neaccentuat
neart. = nearticulat
neg. = negativ
neh. = nehotărît
num. = numeral
ord. = ordinal
part. = participiu
pers. = persoană, personal
pf. s. = perfect simplu
pl. = plural
poz. = pozitiv
prep. = prepoziție, prepozițional
prez. = prezent
pron. = pronume, pronominal
reg. = regional
s. = substantiv, substantival
segm. = segment
sg. = singular
suf. = sufix
V. = vocativ
vb. = verb, verbal

/ notează variantele libere
> „a dat“ sau „dă“
< „provine din“
* (înaintea unui exemplu) notează forme sau construcții neatestate
~ înlocuiește repetarea unui element comun
+ „plus, cu; admis“; în tabele „existent“
(+) în tabele „existent, dar foarte rar, slab reprezentat“
– „minus, fără; respins“; în tabele „inexistent“
( ) în modele de flexiune marchează forme posibile, dar practic rar folos

č consoana redată în ortografie prin *c* + *e*, *i* (*ceas*, *deci*)
ğ consoana redată în ortografie prin *g* + *e*, *i* (*geam*, *legi*)
ǵ consoana redată în ortografie prin *gh* + *e*, *i* (*gheață*, *unghi*)
ḱ consoana redată în ortografie prin *ch* + *e*, *i* (*cheamă*, *unchi*) sau prin *k* + *e*, *i* (*kediv*, *kilogram*)

Introducere

GRAMATICA ȘI PĂRȚILE EI

§ 1. Pentru mulți vorbitori, poate chiar pentru marea majoritate a nespe cialiștilor, limba este formată numai din cuvinte. Cuvintele nu sînt însă de cît materialul ei de construcție. După cum jocul de șah nu înseamnă numa tabla cu cele 64 de pătrate și 32 de piese sau tenisul un teren cu fileu, dou rachete și o minge, ci în primul rînd un set de reguli, tot astfel limba nu s reduce la cuvinte – a căror totalitate constituie vocabularul sau lexicul –, c are ca parte componentă unele reguli de organizare și funcționare, a căro totalitate constituie structura ei gramaticală sau gramatica ei. (În timp c primul termen – *structura gramaticală* – desemnează fără echivoc o part a limbii, cel de al doilea – *gramatica* – denumește atît aceeași realitate, c și studiul ei; aceasta nu afectează definiția, întrucît în ambele sensuri gra matica este un ansamblu de reguli, diferența constînd în caracterul lo obiectiv sau subiectiv.)

G r a m a t i c a este un ansamblu de reguli privitoare, pe de o parte, l forma cuvintelor și la modificările ei, iar, pe de altă parte, la îmbinarea cu vintelor în procesul comunicării. Din definiție se înțelege că gramatica ar două feluri de reguli, respectiv două părți constitutive. Regulile privitoar la forma cuvintelor și la modificările formale ale cuvintelor constitui m o r f o l o g i a, iar regulile privitoare la îmbinarea cuvintelor în propoziț și fraze constituie s i n t a x a. (Ca și în cazul gramaticii, *morfologia* și *sin taxa* denumesc atît părți ale limbii, cît și părți ale studiului ei.)

Legătura dintre cele două părți constitutive ale gramaticii este atît d strînsă, încît practic nu se poate studia una dintre ele fără referire la cealal tă. Aceasta nu anulează însă distincția metodologică dintre ele, întruc descrierea fiecăreia tratează problemele dintr-un punct de vedere specific Legătura dintre morfologie și sintaxă constă în faptul că ele se serves reciproc: sintaxa se servește de morfologie folosind modificările formal ale cuvintelor pentru a îmbina cuvintele între ele și pentru a exprima rapor turile create în îmbinări, iar morfologia se servește de sintaxă folosind î flexiune îmbinări de cuvinte (formele verbale compuse cu verbe auxiliare diverse cuvinte ajutătoare prin care se redau anumite categorii morfolc gice).

Gramatica este legată și de celelalte părți constitutive ale limbii: voca bularul, formarea cuvintelor și structura fonetică; de aceea în studiul gra maticii se fac adesea referiri și la aspecte care țin de compartimentel menționate. (De altfel, ultimele două – formarea cuvintelor și structur: fonetică – sînt uneori chiar înglobate în gramatică.)

De asemenea, gramatica este legată de alte părți constitutive ale studiu lui limbii, în primul rînd de stilistică, în oricare dintre accepțiile și varian tele acesteia.

În sfîrșit, gramatica este legată de scriere, atît de ortografie, cît și d punctuație, ale căror reguli convenționale sînt influențate de ea.

Concluzia practică a interdependențelor menționate este că orice cuvîn nou trebuie să fie însușit corect sub toate aspectele formale și de conținut inclusiv sub aspectele gramaticale ale flexiunii și ale construcțiilor în car se folosește.

GRAMATICA ȘI LOGICA

§ 2. Pe lîngă legăturile pe care le are cu alte părți ale limbii și cu alt discipline lingvistice, gramatica este strîns legată de gîndire, respectiv d logică. În special îmbinarea cuvintelor și modul de organizare a construcți ilor sintactice dovedesc claritatea sau confuzia din gîndire, avînd conse cințe asupra felului cum sînt înțelese ideile transmise. Acest adevăr este re cunoscut de multă vreme în formula, devenită clasică, a lui Boileau: „Cea ce este bine gîndit se enunță clar“, cu varianta „Cine gîndește bine vor bește bine“. În temeiul acestei legături se admite că studiul gramaticii, prin deprinderea de a analiza exprimarea, ajută la dezvoltarea gîndirii logice idee rezumată în definiția metaforică a gramaticii drept o gimnastică a minții sau o gimnastică intelectuală.

Desigur că nu se poate pune semn de identitate între corectitudinea gra maticală și cea logică, gramatica avînd și o „logică“ a ei, care permit îmbinarea – corectă formal – a unor cuvinte incompatibile din punct d vedere noțional (de exemplu: *Visele triunghiulare izbesc cu blîndețe*), ba chiar și a unor creații cu aparență de cuvinte (de exemplu: *Ronii saboș tumăreau zipește*), situații speculate în unele curente literare sau în jocuri Importante deosebiri între gramatică și logică sînt date de varietatea ma mare a expresiei gramaticale față de un anumit conținut logic (forme ș construcții sinonime), mai rar de situațiile în care expresia gramaticală co respunde unor conținuturi logice diferite (forme și construcții cu mai mult valori).

Perfecționarea paralelă a modului de gîndire și a construcției gramati cale este, la rîndul ei, legată de creșterea nivelului cultural și de asimilare

amintite afirmațiile lui Eminescu referitoare la raportul dintre limbă – î ansamblul ei –, cultură și gîndire: „Limba, alegerea și cursivitatea expre siunii în expunerea vorbită sau scrisă, e un element esențial, ba chiar u criteriu al culturii" și „Limba și legile ei dezvoltă cugetarea".

ORIGINEA ȘI STABILITATEA STRUCTURII GRAMATICALE

§ 3. Structura gramaticală – și în special cea morfologică – reprezint cea mai stabilă parte constitutivă a oricărei limbi, ceea ce, alături de carac terul arbitrar sau nemotivat (adică de faptul că mijloacele concrete d exprimare a unei categorii gramaticale nu sînt în nici un fel impuse d conținutul acesteia), îi dă o poziție prioritară în determinarea originii lim bii în cauză. Latinitatea structurii gramaticale a limbii române constitui dovada esențială și incontestabilă a originii limbii înseși, a apartenenț limbii române la familia limbilor romanice.

Caracterul romanic al structurii gramaticale românești este dat atît d felul în care s-a conservat moștenirea latinească (de exemplu, cele trei ge nuri, declinarea, cele patru conjugări, tipuri flexionare regulate și form neregulate, elementele de relație), cît și de faptul că diferențele față de lat nă (de exemplu, crearea articolului, unele mijloace analitice folosite în fle xiune) sînt rezultatul evoluției în sensul unor tendințe existente încă di latină și continuate și de alte limbi romanice. Mai importantă decît conse varea particularităților gramaticale latinești ale cuvintelor moștenite, și el din latină este tratarea tuturor cuvintelor din limba română, indiferent d originea lor și de epoca intrării în limbă, după același model al cuvintel moștenite: orice împrumut este adaptat din punct de vedere morfologi după acest model, iar funcționarea lui sintactică este asigurată de element materiale și de procedee exclusiv latinești. De exemplu, de la orice verb provenit din substratul dac (ca *a bucura*), împrumutat din slavă (*a iubi* din maghiară (*a bănui*), din greacă (*a sosi*) – perfectul compus se formeaz cu verbul auxiliar de origine latină *a avea,* mai mult ca perfectul cu aju torul sufixului *-se-* și gerunziul cu sufixul *-înd* sau *-ind*, moștenite din la tină, conjunctivul e marcat de conjuncția *să*, de aceeași origine, diatez pasivă se realizează cu auxiliarul latinesc *a fi*, iar diverse valori, inclusi cea pasivă, se exprimă prin îmbinări cu pronumele reflexive moștenite ele din latină; prin flexiunea și modul lor de funcționare, de origin latinească, forme ca *se bucură*, *iubești* sau *ești iubit*, *a bănuit* sau *bănuis* *sosind*, *să sosească* etc. sînt elemente ale limbii române și numai rădăcin le trădează legătura cu limba de origine.

Cunoscînd aceasta, se înțelege de ce putem întîlni în limba noastră pro poziții, fraze și chiar texte mai lungi alcătuite exclusiv din elemente la tinești (poezii populare ca doina dobrogeană analizată de Hasdeu în leg

limitată de cuvinte sau construcţii, enumerate ca atare) şi chiar individual (referitoare la un anumit cuvînt sau la o anumită îmbinare). Bineînţeles, re gulile generale au ponderea cea mai mare, dar limitarea la aceste regu principale poate duce la o gramatică rudimentară, nu numai lipsită de nu anţe, ci şi pîndită de pericolul unor aplicaţii greşite la situaţii aflate su incidenţa unor reguli particulare sau individuale necunoscute; de exemplu regula generală a acordului predicatului cu subiectul este contrazisă d unele reguli particulare ale subiectului exprimat prin pronume sau locuţ uni pronominale de politeţe, cu care numele predicativ se acordă după în ţeles (*Dumneavoastră sînteţi drept, Măria sa este darnic*).

Perfecţionarea în materie de gramatică înseamnă însuşirea treptată a re gulilor secundare, prin care se asigură atît corectitudinea deplină, cît şi îm bogăţirea şi nuanţarea exprimării din punct de vedere gramatical. Stabilire unor reguli gramaticale cu un grad mai mare de generalitate este dificilă î condiţiile unui uz (literar) cu multe excepţii sau reguli individuale: în nu meroase situaţii, ca femininul substantivelor şi adjectivelor formate cu ele mentul de compunere *-log* (*-logă* sau/şi *-loagă*), genitiv-dativul singula articulat al substantivelor feminine în *-ie* bisilabic şi cu *a* accentuat în fo ma-tip (*corăbiei* sau *corabiei*), pluralul substantivelor feminine în *-toar* reducerea la o regulă generală ar reprezenta o soluţie simplă, dar rigidă artificială, opusă realităţii complexe, care impune un set de reguli comple mentare. Într-o anumită măsură, simplificarea regulilor gramaticale di dorinţa de a le face mai accesibile (printr-un număr mai mic de reguli cu sferă mai largă, prin eliminarea excepţiilor) le reduce eficienţa şi şansa c a fi acceptate, întrucît le îndepărtează de complexitatea specifică limbil naturale.

Pentru ca aplicarea unei reguli să aibă rezultate corecte este necesar c regula să fie bine înţeleasă şi însuşită. Regulile gramaticale sînt uneo complicate de diverse condiţii şi excepţii, dar simplificarea lor neaten poate duce la aproximări greşite. Atenţie deci la însuşirea exactă a regul lor gramaticale în toate amănuntele lor!

TIPURI DE GRAMATICI

§ 5. Gramaticile – ca studii asupra structurii gramaticale – pot fi c diverse feluri după scopul propus, după destinatarii avuţi în vedere s după metodele folosite.

Lăsînd la o parte gramaticile istorice sau /şi comparative, o gramatică limbii actuale poate fi, după scopul propus, descriptivă – cu sau fără el mente de teorie – normativă sau corectivă. În timp ce gramatica n

tea, gramatica normativă formulează regulile exprimării corecte, în num le cărora gramatica corectivă critică formele sau construcțiile neaccepta de norme. Tipurile menționate nu sînt concretizate de obicei în stare pu ci se realizează prin preponderența unui anumit caracter.

Gramaticile destinate marelui public sînt preponderent normative și c rective. Ele nu se pot dispensa însă total de descriere, de anumite definit și clasificări, aparent fără utilitate practică. Însușirea – sau actualizarea unui minim de noțiuni, termeni și elemente de descriere și de explicaț este necesară pentru însăși formularea mai economică a normelor și a ind cațiilor corective, pentru a nu mai vorbi de faptul că acest minim de teori este necesar pentru explicarea și înțelegerea modului de funcționare a lin bii, pentru formarea deprinderii de analiză a mesajelor receptate și a celo emise.

Gramaticile adresate specialiștilor pot fi de diverse feluri după metode le folosite, „tradiționale" sau „moderne" (structuraliste, transformaționale matematice etc.). Atît timp cît gramatica școlară este de tip tradiționalist gramaticile destinate marelui public nu pot fi decît de această orientare avînd interesul să se bazeze pe un bagaj de cunoștințe existent în memori cititorului.

TERMINOLOGIA, DEFINIȚIILE ȘI FORMULAREA REGULILOR GRAMATICALE

§ 6. Terminologia gramaticală este uneori ușoară și totodată motivată – măcar etimologic – de esența noțiunilor denumite. În această privință termeni ca *pronume* „în locul unui nume", *numeral* „referitor la un număr", *prepoziție* „așezare înainte" și, mai ales, (*perfect*) *simplu*, respectiv *compus*, *complement* sau *propoziție de timp, de loc, de cauză* nu pun nici un fel de probleme. De asemenea nu pun probleme termenii care nu sînt transparenți pentru vorbitorii obișnuiți: de exemplu, *adjectiv, interjecție, genitiv, predicat, topică*. Unii termeni pot fi însă derutanți prin faptul că etimologia sau întrebuințarea lor curentă indică o sferă mai restrînsă sau, dimpotrivă, mai largă decît realitatea gramaticală denumită: de exemplu, *adverb* înseamnă la origine „(care stă) lîngă verb", dar partea de vorbire denumită astfel nu se limitează la această subordonare, după cum *complementul instrumental* (și propoziția corespunzătoare) nu exprimă numai un instrument propriu-zis; dimpotrivă, *verb* înseamnă în gramatică un anumit fel de cuvinte, și nu orice cuvînt sau chiar limbaj, ca în limba comună (în expresii livrești de tipul *verbul său înaripat*). Termenii gramaticali trebuie înțeleși drept convenționali și acceptați în sensurile cu care îi învestește de

Unitățile și fenomenele gramaticale pot fi definite în diverse feluri. D finițiile mai exacte și complete sînt, în general, mai puțin accesibile dat rită fie tehnicismului, fie detalierii unor caracteristici și condiții. Definiți simplificate din gramaticile școlare și din gramaticile adresate marelui p blic pot fi valabile numai în linii mari, dînd o idee generală asupra noțiu în cauză; ajutate, de obicei, de elemente descriptive însoțitoare, ele au r zultate mulțumitoare pentru identificarea noțiunilor definite.

Atît în descriere, cît și în formularea unor reguli, simplificarea duce, mod fatal, la mai puțină rigoare decît au expunerile exhaustive și ne grădite de dorința accesibilității. Introducerea unor restricții prudente ca *obicei*, *în general*, *în special*, fără precizări asupra situațiilor aflate minoritate, ca și listele de exemple încheiate cu *etc.* sau *și altele* – care sînt totdeauna ușor de completat de către cititor – nu reprezintă altce decît încercări de rezolvare a contradicției dintre rigoarea științifică și si plificare, dintre exactitate (minuțiozitate) și accesibilitate.

NORMA GRAMATICALĂ

§ 7. Gramatica a fost mult timp confundată cu însăși cultivarea limb după cum rezultă din vechea ei definiție, de mare circulație, „arta de vorbi și de a scrie corect". Chiar dacă astăzi nu i se mai dă această accep – nici în sensul cuprinderii exprimării (limbii) în întregime, nici în sen limitării la indicații normative și corective –, obiectivele de această natu asigură locul gramaticii limbii materne în cultura generală a oricărui o care stăpînește empiric modul de funcționare a limbii, dar vrea să cunoas exigențele normelor referitoare la limba literară.

Etimologic termenul *gramatică* (< grecescul *grammatiké* (*téchne*) „a de a scrie și a citi literele – *grammata*") este legat de limba scrisă, deci aspectul cult al exprimării, iar această identificare se observă în înțele rile actuale ale cuvîntului *agramat* (și *agramatism*). Oricum ar fi defin gramatica, între ea și noțiunea de regulă este o legătură atît de strînsă, în termenul *gramatică* a ajuns să fie folosit cu sensul general „ansamblu reguli" în diverse alte domenii (arte, jocuri), vorbindu-se de gramatica p eziei sau a jocului de tenis.

Toate acestea sînt menite să confere gramaticii o poziție privilegiată acțiunea de cultivare a limbii. Și, dacă orice fel de gramatică încearcă degajeze și să descrie regulile obiective, implicite, constitutive ale stru turii gramaticale, gramaticile normative formulează reguli explicite și p scriptive, adăugînd judecăți de valoare cu privire la folosirea unei for sau construcții apreciate drept corectă sau greșită în varietatea literar

Normele gramaticale ale limbii literare sînt, pe de o parte, greu de d
jat în toate amănuntele lor (din îmbinări realizate cu diverse cuvinte, î
verse contexte) și, pe de alta, greu de acceptat uneori, avînd un caracter
puțin convențional decît normele ortografice, de exemplu. Deși din p
de vedere gramatical varietățile teritoriale, sociale, stilistice și diacro
(istorice sau cronologice) ale limbii se deosebesc într-o măsură mai r
decît din alte puncte de vedere – în primul rînd, din punctul de vedei
vocabularului –, există destule variante și în gramatică, iar ierarhizare
repartiția acestora nu sînt totdeauna general admise. Dacă uzul liter
consacrat de mult articolul posesiv în forma variabilă *al*, *a*, *ai*, *ale* (faț
varianta regională invariabilă *a*) sau auxiliarul de perfect compus în
mele *a* 3 sg. și *au* 3 pl. (față de variantele regionale *o* la 3 sg., respecti
o sau *or* la 3 pl.), în numeroase alte situații el nu manifestă aceeași fei
tate sau preferințele sale nu reies cu aceeași claritate (de exemplu
formele de plural ale mai mult ca perfectului cu sau fără *-ră-* – *cîntaser*
cîntasem – sau la topica adverbului *mai* față de unele pronume neaccei
ate: *nu-mi mai dă* sau *nu mai îmi dă*). În special normele individuale, re
ritoare la flexiunea sau construcția cîte unui cuvînt în parte (mai ales d
el nu este dintre cele general și frecvent folosite), prezintă oscilații, refl
tate uneori și în deciziile luate de lucrările normative, fie că aceste dec
au variat în timp (în ce privește clasa de conjugare a verbelor *a rămîne*(
a ține(*a*) și *a umple*(*a*), de exemplu), fie că ele admit în normă vari
liberă (de exemplu, la pluralul unor substantive feminine: *poieni/poie*
rîpe/rîpi sau neutre: *pardesiuri/pardesie*, *seminarii/seminare*; la indi
tivul prezent al unor verbe: *anticipează/anticipă*, *ignorează/ignoră*).

În legătură cu ultimul concept sînt necesare unele lămuriri, întrucît n
ma dublă (sau admiterea unor variante în normă) nemulțumește fie p
însăși existența ei (considerată antinormă), oricît de rar admisă, fie p
faptul că nu este extinsă la mai multe situații (la toate variantele din u
literar), iar atitudinea principială față de ea provine adesea din neînțe
gerea exactă. Pentru ca două sau mai multe variante să fie admise în nori
limbii literare actuale ca „variante libere" ele trebuie să stea aproxima
pe același plan, adică să aibă o pondere egală în uz și să fie lipsite de con
tații stilistice diferite sau de restricții contextuale specifice; variantele c
normă nu se confundă deci cu cele – mult mai numeroase – din uz,
reprezintă rezultatul unei selecții. Aceasta înseamnă că ele îndepline
condiția unei norme, iar diferența specifică față de normele unice este ac
ea dintre obligatoriu și facultativ, respectiv dintre absența și prezența po
bilității de a opta. Variantele libere din normă trebuie privite strict ca un r
necesar pentru o anumită perioadă, pînă la rezolvarea obiectivă, în uz,
concurenței dintre ele. Admiterea unor variante aproximativ egale într-u
număr limitat de situații particulare nu înseamnă nicidecum admiterea fun
ționării paralele a două norme integrale sau sisteme de norme. Evolut

normei reduce treptat numărul de variante libere fie prin eliminarea u membru al cuplului, fie prin specializarea lor pe sensuri lexicale sau stiluri funcționale.

În general, indicațiile normative în gramatică (și în vocabular, de alt nu urmăresc interzicerea din limbă a variantei sau variantelor existente înlăturarea (sau măcar îngrădirea) din exprimarea literară, unde apariția ar urma să fie condiționată de învestirea cu anumite intenții stilistice. orice caz, normarea gramaticală implică indicații cu privire la repart stilistică a unor forme sau construcții (de exemplu, faptul că antepune adjectivului posesiv este limitată la poezie: *al nostru steag*). Specifica restricțiilor stilistice este un element de rafinare a normelor, operație ab lut necesară pentru adecvarea comunicării. În condițiile transferului u variante dintr-un stil în altul sau în limba literară comună se produc i rente schimbări de statut din punctul de vedere al corectitudinii (de exe plu, *funcție de*, locuțiune consacrată în limbajul matematic, este incore în alte stiluri ale limbii literare, unde corect se spune *în funcție de*).

Adversarii normelor gramaticale – și lingvistice, în general – se tem ele ar afecta bogăția și evoluția limbii literare (bogăția acesteia nu stă î în variante anarhice, ci în sinonime, iar evoluția nu este oprită de norme doar încetinită în scopul verificării prealabile, în timp, a unor inovații).

De asemenea, ei încearcă să susțină inutilitatea intervențiilor normat prin referirea la vorbirea corectă a neștiutorilor de carte, adulți (de pre rință țărani) sau copii, ignorînd cu intenție două aspecte esențiale: deose rea de varietăți sau niveluri ale limbii (gramatica graiului sau a limbaju familiar vorbit față de gramatica limbii literare) și deosebirea de comple tate a exprimării. În contextul social-politic actual normarea limbii – toate aspectele, deci inclusiv cel gramatical – este contestată și din co derente extralingvistice legate de afirmarea libertății de expresie.

Bogăția, complexitatea și varietatea flexiunii din limba română, a melor și a mijloacelor prin care se realizează ea, oferă implicit prilejur ezitări sau chiar de greșeli morfologice; cultivarea limbii în morfolo urmărește în primul rînd corectitudinea elementară, respectarea norme unitare, fără a neglija utilizarea diverselor resurse și adecvarea stilisti unor forme concurente. Și în sintaxă cultivarea limbii este în situația se ocupa de aspecte ale corectitudinii elementare (înlăturarea unor gre propriu-zise de construcție), dar în acest sector al gramaticii cultivarea l bii se poate ridica mai des la un nivel mai înalt, care vizează îmbogăți diversificarea și nuanțarea modului de exprimare.

Normele morfologice sînt – sau pot fi – mai bine cunoscute decît sintactice atît din expuneri sistematice care cuprind normele generale ș cele particulare, în mod excepțional unele norme individuale, cît și

stantive și clasa de conjugare la verbe, dar, de obicei, și forma de plural la substantive, adjective sau pronume, respectiv forma de indicativ prezent 1 sau 3 sg. la verbe; atenție însă la distincția între formele recomandate și variantele consemnate cu titlu descriptiv!). Cuprinse numai în expuneri de ansamblu, care nu pot da decît reguli generale și particulare, normele sintactice sînt mai puțin cunoscute, în special la nivelul normelor individuale de construire a unui cuvînt; în același timp, multe norme sintactice – de exemplu, normele referitoare la topică și chiar unele de acord – sînt mai puțin categorice decît cele morfologice (și decît alte norme lingvistice).

În măsura în care sînt stabilite, chiar dacă sînt sau par discutabile în unele amănunte, normele gramaticale trebuie respectate, în interesul unității limbii literare și al prestigiului ei, de toți cei care vorbesc și scriu, obligația fiind cu atît mai mare pentru cei care i-ar putea influența pe alții. În această privință un dicton latinesc, lăsat moștenire culturii moderne, este etern valabil: „Cezar (= împăratul!) nu este mai presus de gramatică".

MORFOLOGIA

Introducere în morfologie

§ 8. **Morfologia** este partea structurii gramaticale (și a gramaticii ca studiu al acesteia) care cuprinde regulile privitoare la forma cuvintelor, la structura lor internă și la modificările lor formale în diferite întrebuințări. (Întrucît etimologic termenul *morfologie* înseamnă „studiu al formei", el poate avea și accepții nelegate de gramatică, denumind în diverse domenii – ca biologia, geologia – forma sau disciplinele care studiază forma și structura obiectului de cercetare.) În opoziție cu sintaxa, al cărei obiect de studiu îl constituie îmbinările de cuvinte, morfologia ca știință este definită uneori ca avînd drept obiect cuvîntul sau morfemul (în accepția de unitate minimală dotată cu semnificație din structura unui cuvînt; precizarea este necesară dat fiind că termenul *morfem* are accepții dintre cele mai diferite). Forma cuvintelor și modificările ei sînt studiate împreună cu valorile sau funcțiile lor, morfologia înglobînd astfel ceea ce unii numesc sintaxa părților vorbirii.

CLASIFICAREA CUVINTELOR ÎN PĂRȚI DE VORBIRE

§ 9. Studiul morfologiei este organizat pe așa-numitele părți de vorbire, care nu sînt altceva decît clase de cuvinte. (Termenul învechit *parte de cuvînt* trebuie evitat din cauza confuziei pe care o produce, la cei nedeprinși cu sensul „discurs" al lui *cuvînt*, faptul că un cuvînt poate fi parte de cuvînt.)

Cuvintele pot fi clasificate în diverse feluri, mai importante sau mai puțin importante numai din anumite puncte de vedere. Ele pot fi clasificate, de exemplu, după origine sau – criteriu legat de aceasta – numai după vîrsta sau vechimea lor în limbă, distingîndu-se neologismele de cuvintele din fondul mai vechi; după structura fonetică, distingîndu-se cuvintele în funcție de lungimea lor, de numărul de silabe, de locul accentului, de sunetul inițial sau final; după sferele semantice sau cîmpurile lexicale cărora le aparțin; după apartenența stilistică; după modul de formare; după familiile de cuvinte etc. Multe dintre aceste clasificări, care țin de vocabular, de fonetică sau de formarea cuvintelor, interesează într-o anumită măsură

gramatica. Clasificarea care interesează direct și integral gramatica e: clasificarea cuvintelor în părți de vorbire; acestea sînt clase lexicale și gı maticale în același timp, distinse după caracteristicile semantice, morfol gice și sintactice ale cuvintelor grupate. Cele trei criterii menționate se î tîlnesc, în principiu, în definiția fiecărei părți de vorbire, în care se arată exprimă ea (sensul lexical general), ce caracteristici de formă are (da suferă sau nu modificări de formă) și ce funcții îndeplinește. Din moti obiective însă, la unele părți de vorbire definițiile nu se referă la sensul l xical (este situația prepoziției și a conjuncției), după cum la altele nu se r feră la funcțiile sintactice (la substantiv, pronume, numeral, verb, unc acestea sînt numeroase, variate și nespecifice); singurul element consta de definire este cel morfologic, adică specificarea caracterului flexibil sa neflexibil, cu eventuale precizări asupra flexiunii.

Părțile de vorbire sînt zece: substantivul, articolul, adjectivul, numera lul, pronumele, verbul, adverbul, prepoziția, conjuncția și interjecția (art colului și numeralului le este contestat însă acest statut).

Dintre cele zece părți de vorbire șase sînt flexibile, adică pot prezent modificări formale (substantivul, articolul, adjectivul, numeralul, pronu mele și verbul), iar patru neflexibile (adverbul, prepoziția, conjuncția ș interjecția), cu precizarea că adverbul, în general neflexibil, ocupă un lo intermediar prin faptul că are un element de flexiune (analitică): grade d comparație. După felul flexiunii, verbul se opune tuturor celorlalte părți d vorbire flexibile; ea se numește la el conjugare. Substantivul, articolul, ad jectivul și numeralul sînt grupate uneori într-o supraclasă a numelui, vor bindu-se de o flexiune nominală, care caracterizează în cea mai mare part și pronumele (flexiunea pronominală are însă și particularități care-i con feră autonomie și o poziție intermediară între nume și verb); acestor cinc părți de vorbire le este specifică flexiunea cazuală, numită declinare. Părțile de vorbire flexibile prezintă grade diferite de bogăție flexionară: verbul este de departe cel mai bogat; urmează pronumele (cu deosebiri între speciile sale, cel mai bogat fiind pronumele personal), apoi substantivul, articolul și adjectivul; cel mai sărac este numeralul. De reținut că în cadrul unei părți de vorbire flexibile se pot întîlni unități invariabile, care contrazic caracteristica generală a clasei, dar se grupează în ea pe baza altor criterii. La părțile de vorbire neflexibile lipsa flexiunii face ca în descrierea lor să aibă importanță alte caracteristici de formă sau unele referitoare la proveniență.

Din punct de vedere lexical și sintactic se disting părțile de vorbire cu sens lexical de sine stătător sau autonom, numite autosemantice, care pot fi părți de propoziție (substantivul, adjectivul, numeralul, pronumele, verbul, adverbul, interjecția), de părțile de vorbire lipsite de aceste calități, care au totdeauna rol de cuvinte ajutătoare sau de instrumente gramaticale (articolul, prepoziția, conjuncția). Lipsa capacității de a constitui singure părți

de propoziție nu trebuie confundată cu lipsa oricărei funcții sintactice: î calitatea lor de cuvinte care exprimă raporturi între cuvinte sau între pro poziții, deci de elemente de relație, prepoziția și conjuncția au funcții sin tactice importante și definitorii. Sensul cuvintelor autosemantice și cuvin tele – respectiv părțile de vorbire – care îl exprimă nu trebuie confundat cu realitățile denumite. Asemenea confuzii, care viciază înțelegerea gra maticii, apar uneori din cele mai bune intenții; de exemplu, o scenetă, mul jucată la serbările școlare dintre cele două războaie, cu titlul *Ghiveci d substantive*, încerca să-i convingă pe copii de utilitatea gramaticii cu argu mentul că ei trăiesc printre părți ale vorbirii: mănîncă substantive, admir adjective etc.! Pe aceeași linie se înscriu încercările de a ierarhiza părțil de vorbire după importanța realităților denumite.

Părțile vorbirii sînt inegal reprezentate numeric și inegale ca deschider (sau penetrabilitate) pentru unități noi, fie formații proprii, fie împrumu turi. La polurile opuse se află substantivul – cu cel mai bogat inventar, î permanentă completare și primenire – și articolul – cu inventarul cel ma sărac și, totodată, complet închis –. Părți de vorbire bogate și deschise ma sînt verbul, adjectivul, adverbul și interjecția, iar relativ sărace și mai mu sau mai puțin închise sînt pronumele, numeralul, prepoziția și conjuncți Părțile de vorbire cu inventar limitat au, în general, un caracter mai abs tract și preponderent gramatical.

Clasificarea cuvintelor în părți de vorbire nu este o simplă problem teoretică de organizare a studiului morfologiei, ci are o largă aplicabilitat atît în practica limbii materne, cît și în însușirea unei limbi străine. De al minteri, cuvintele sînt clasificate astfel în gramatica empirică pe care s bazează folosirea limbii de către orice vorbitor, întrucît modelele de flex une și de construcție se aplică diferențiat în funcție de partea de vorbi reprezentată de un cuvînt. Necesitatea cunoașterii acestei clasificări, a con știentizării ei, apare la învățarea unui cuvînt nou, pentru care încadrarea o anumită parte de vorbire înseamnă indicația de bază pentru modul d funcționare. Orice înlocuire sinonimică sau antonimică a unor cuvinte limba maternă, ca și orice traducere a unui cuvînt din sau într-o limbă str ină trebuie să țină seama de obligativitatea apartenenței la aceeași parte d vorbire (de exemplu, *limpede* este sinonim cu *clar*, nu cu *claritate*, antonim cu *tulbure* sau *confuz*, nu cu *confuzie*); această regulă – de la ca fac excepție numai unele îmbinări de cuvinte (vezi § 10) – are o ma însemnătate în tehnica găsirii în dicționare a cuvîntului sau a sensului că tat, mai ales atunci cînd același înveliș sonor corespunde mai mult cuvinte cu statut gramatical diferit (de exemplu, *mai* adverb și substant *dar* conjuncție și substantiv; vezi și § 11). O consecință funcțională a c noașterii părților de vorbire se poate vedea în formularea oricăror definiț care sînt datoare să respecte partea de vorbire a termenului definit; dacă

(*atunci*) *cînd se întîmplă ceva grav* sau *Cinstea este dacă nu furi*, acc
nu înseamnă decît că exprimarea corectă din punct de vedere lingvist
logic concordă cu clasificarea morfologică, deci că ultima nu este grat
În același fel, cunoașterea părților de vorbire se oglindește în realiz
unor construcții simetrice. Pentru aplicațiile din ortografie vezi § 18.

LOCUȚIUNILE

§ 10. Locuțiunea este un grup de cuvinte mai mult sau mai puțin su
și stabil care are un înțeles unitar și care, din punct de vedere gramatica
comportă ca o singură parte de vorbire. Există locuțiuni corespunzătc
tuturor părților de vorbire cu excepția articolului (substantivale: *adı*
re-aminte; adjectivale: *de seamă*; numerale: *cîte doi*; pronominale: *te r*
ce; verbale: *a aduce aminte*; adverbiale: *de-a dreptul* ; prepoziționale: *j*
de; conjuncționale: *în loc să*; interjecționale: *Doamne ferește!*), dar ele
importanță mai mare la numeral – care are unele specii reprezentate nu
de locuțiuni – și, mai ales, la cele mai multe părți de vorbire neflexibile
adverb, la prepoziție și la conjuncție.

Caracteristicile generale ale locuțiunilor sînt, pe plan lexical, unita
semantică realizată prin pierderea individualității cuvintelor alcătuito
(uneori existente în limba literară actuală numai în locuțiuni, ca arhais
sau/și regionalisme: de exemplu, adverbul *buzna* din *a da buzna*, subst
tivele *zadar* din *în zadar* și *pofida* din *în pofida*), iar, pe plan gramatic
ordinea de obicei fixă a cuvintelor grupate, posibilitățile reduse de di
ciere și, adesea, dificultatea analizei interioare a grupului (de exemplu
băga de seamă, a ține minte, pe de rost, o dată ce); în unele locuțiuni
gurează variante fonetice și forme flexionare care nu sînt literare în a
situații (de exemplu, *a băga în sperieți, a băga în boale, de-a prinselea,*
lături sau *pe de lături, pe alese*).

Locuțiunile nu se deosebesc însă totdeauna net de îmbinările libere
cuvinte, ceea ce favorizează extinderea nejustificată a conceptului (cînd
consideră, de exemplu, locuțiuni adjectivale diverse îmbinări libere
funcție de atribut, ca *de aur* – mai ales în sens figurat –, *de nedescris*,
aurul etc.). Recunoașterea sau nerecunoașterea statutului locuțional
unui grup de cuvinte influențează analiza sintactică a propoziției sau/și
frazei, avînd consecințe mai mari cînd este vorba de locuțiuni prepoziți
nale și conjuncționale; analiza părților de propoziție și a propozițiilor su
ceptibile de a fi dependente de un grup de cuvinte trebuie corelată cu inte
pretarea dată grupului în cauză (dacă grupul *în fața* este consider
locuțiune prepozițională, atunci cuvîntul dependent se analizează împr

dacă nu este considerat locuțiune, ci o îmbinare liberă – prepoziție + substantiv –, atunci cuvîntul dependent este atribut al substantivului *fața*).

Locuțiunile constituie o bogăție a limbii de care trebuie să se țină seama în relațiile de sinonimie (o locuțiune poate fi sinonimă cu un cuvînt: *a băga de seamă – a observa* sau/și cu altă locuțiune: *a băga de seamă – a lua seama, a lua aminte*) și în variația exprimării. În dicționare ele sînt inserate la unul dintre cuvintele alcătuitoare, de obicei la cel considerat de bază (în exemplele anterioare la *aminte*, respectiv *seamă*).

Există uneori paralelisme de structură între locuțiuni corespunzătoare unor părți de vorbire diferite. De la unele locuțiuni verbale ca *a aduce aminte, a băga de seamă* derivă locuțiuni substantivale ca *aducere-aminte, băgare de seamă* sau adjectivale și substantivale ca *băgător de seamă*. Interesant este paralelismul dintre locuțiunile adverbiale, prepoziționale și conjuncționale: *cu toate acestea – cu toate că*; *în jur – în jurul*; *înainte de (a) – înainte (ca) să*.

TRECERI ȘI CONFUZII ÎNTRE PĂRȚI DE VORBIRE

§ 11. Există numeroase situații în care un cuvînt pare a se încadra la mai multe părți de vorbire. Deși dicționarele tratează de obicei în același articol valorile morfologice diferite dezvoltate de un cuvînt unic la origine, avem a face cu omonime lexico-gramaticale, realizate prin procedeul numit schimbarea valorii (categoriei sau funcției) gramaticale sau, cu termeni mai tehnici, derivare improprie ori conversiune.

Trecerea unui cuvînt de la o parte de vorbire la alta se face prin modificarea comportării lui gramaticale pe fondul aceluiași sens lexical; cuvîntul își însușește, anume, caracteristicile morfologice și sintactice ale părții de vorbire la care trece. Orice parte de vorbire care se substantivează, de exemplu un adjectiv, un numeral, un pronume, o formă verbală, un cuvînt neflexibil, poate căpăta articol, se poate declina sau, măcar, poate primi determinante adjectivale și poate îndeplini funcții sintactice specifice substantivului (propoziții ca ***Pe** este prepoziție* sau *De n-ar fi **dacă** și **dară**...* nu au subiectele exprimate prin prepoziții, respectiv conjuncții, ci prin numele acestor părți de vorbire, devenite substantive prin citare). O parte de vorbire flexibilă care se adverbializează, de exemplu un adjectiv, se folosește cu formă invariabilă și în funcții sintactice specifice adverbului (*copil frumos, fată frumoasă, copii frumoși, fete frumoase*, dar *El, ea scrie/ei, ele scriu* – sau *va/vor scrie – frumos*; vezi § 183).

Trecerile de la o parte de vorbire la alta sînt uneori consacrate, devenite stabile și uzuale, alteori ocazionale; în special ultima situație – trecerile ocazionale –, precum și trecerile limitate contextual (*binișor* adv. este s.

lună) constituie una dintre dificultățile de stabilire cît de cît exactă numărului de cuvinte din limbă. Din alt punct de vedere trecerile sînt, ma rar, definitive, în sensul pierderii valorii originare (de exemplu, *curîn* adv. este un fost gerunziu; *mîncare, iubire* s.f. sînt foste forme de infiniti „lung"); de obicei, noua valoare nu o înlătură pe cea originară, coexistenț dînd naștere unor cuvinte diferite (omonime – parțiale sau totale –, mai ra paronime).

Omonimiile între un substantiv și un adjectiv și între un adverb și u adjectiv – realizate, de cele mai multe ori, prin trecerea adjectivelor în alt parte de vorbire, dar și invers – sînt banale; de asemenea sînt banale omc nimiile dintre un participiu și un adjectiv (iar, de aici, și un adverb sau/ un substantiv) sau dintre un supin și un substantiv. Un interes special pre zintă omonimiile mai complicate (reprezentînd mai multe părți de vorbire sau mai neobișnuite (valori asociate mai rar), precum și omonimiile capa bile de a genera greșeli în analiza gramaticală.

Omonimie multiplă se întîlnește, de exemplu, la *bine* adv., s.n. și ad sau la *prost* adj., s.m. și adv.; *frumos* și *rău* au și mai multe valori, întruc ca substantive pot fi de genuri diferite: adj., adv., s.n. și m. O omonimi mai complicată prezintă cuvintele cu forma-tip *drept*: adj., adv., s.m. și n prep. (*dreaptă* – ca și *proastă, frumoasă* și *rea* – este numai adj. și s.f. Aceste omonimii multiple rezultă din cumularea unor omonimii simpl banale: adj./s., adj./adv., respectiv adv./prep.

Omonime cu caracter mai neobișnuit sînt, de exemplu, *aproape* adv. s.m., *intrînd* vb. (gerunziu) și s.n. sau *grație* s.f. și prep.

Omonimiile care provoacă adesea greșeli în analiza gramaticală sînt, p de o parte, unele omonimii multiple de la cuvinte cu corp fonetic redus monosilabice sau chiar nesilabice –, iar, pe de altă parte, unele omonim simple de la cuvinte ajutătoare (instrumente gramaticale); uneori cele dou grupări se întrepătrund sau/și se complică prin existența unor omonim morfologice. Din prima categorie fac parte următoarele omonimii: *a* art vb. aux. (de perfect compus, regional și de viitor), prep. (una veche și un neologică), interj., regional și adj. pron.; *de* prep., conj., pron. și interj.; nesilabic pron. (D. sg., A. m. pl.), vb. și interj. (numai *i-* < *ia*: *I-auzi!*); art., num., pron. (pers. A. f. sg.), adj. pron. (neh.), vb. aux. (de viitor, regi nal și de perfect compus) și interj.; *și* pron., conj. și adv.; *un* art., num. adj. pron. În a doua categorie intră mai ales părți de vorbire neflexibil *deasupra* adv. și prep.; *pînă* prep. și conj.; *nici* conj. și adv., dar și altfel c cuvinte ajutătoare: *lui* art. și pron. și altele.

Pentru *un*, *o* distincția se face prin pluralul corespunzător din punct c vedere semantic (cu pluralul *niște* sînt articole, iar cu pluralul *unii, une* sînt adjective pronominale; distincția – puțin clară din cauza sensul nehotărît comun – este imposibilă la G.D., unde pluralul este unic: *unor*) prin opoziția cu alte cuvinte (opuse lui *doi*, *două*, *trei* etc. sînt numeral

iar opuse lui *alt*, *altă* sînt adjective pronominale; cînd pot fi omise – înlocuite cu zero – sînt articole).

La părțile de vorbire neflexibile confuzia între omonime este evitată de obicei prin cuvintele care urmează sau care pot urma după ele: după o prepoziție și după o conjuncție subordonatoare trebuie să urmeze ceva, în timp ce după adverb poate să nu urmeze nimic (de aceea în *Locuiește deasupra* avem a face cu un adverb, iar în *deasupra magazinului*, *deasupra noastră* cu o prepoziție); după prepoziție poate urma orice parte de vorbire afară de un verb la un mod personal, care, în schimb, este caracteristic pentru conjuncție (de aceea în *pînă a înserat* cuvîntul *pînă* este conjuncție, spre deosebire de *pînă seara* sau *pînă a nu se însera*, unde e prepoziție). Contexte ca *A și venit* sînt caracteristice pentru *și* adverb.

Și omonimia *lui* art. și pron. (G.D.) se rezolvă în bună parte prin prezența sau absența unui substantiv (eventual substitut) imediat următor: *lui* art. precedă totdeauna un substantiv sau un substitut de substantiv (*cartea lui Andrei*, *I-am scris lui Andrei*), în timp ce *lui* pron. poate să nu fie urmat de nimic (*îmi place cartea lui*, *I-am scris și lui*) sau poate fi urmat de orice parte de vorbire, inclusiv de un substantiv, cu care nu se grupează (*Lui Andrei îi place* pron. față de *Lui Andrei // îi place* art.); procedee ajutătoare pentru a distinge cele două omonime – cînd nu există alte indicii specifice în propoziție – sînt înlocuirea cu sinonime (pentru *lui* pron.: *dînsului*, *dumnealui*, *acestuia*, *aceluia*, iar numai la genitiv și adjectivul posesiv *său*, *sa*, *săi*, *sale*; pentru *lui* art.: articolul enclitic în situații ca *lui Radu* = *Radului*, *lui Toma* = *Tomei*), înlocuirea cu forme de alt gen sau număr (pentru *lui* pron.: f. sg. *ei*, pl. *lor*) sau cu corespondente din altă clasă flexionară (pentru *lui* art.: *lui Andrei* = *băiatului*, *Mariei*), înlocuirea cu *lu*, care este variantă (neliterară; vezi § 56) numai a articolului, nu și a pronumelui omonim, și schimbarea topicii fără schimbarea înțelesului (de exemplu, *Lui îi place Andrei*, *Andrei îi place lui*, *Andrei lui îi place* pron.).

La unele cuvinte confuzia omonimică este evitată în exprimarea orală prin accentul sintactic (*și* și *nici* sînt sau pot fi accentuate ca adverbe și neaccentuate cînd sînt conjuncții; *un*, *o* pot fi accentuate numai ca numerale, nu și ca articole sau adjective pronominale) sau prin acest accent și pauză următoare (*lui* art. este totdeauna neaccentuat și de obicei rostit fără pauză între el și cuvîntul următor, spre deosebire de *lui* pron., care poate fi accentuat sau/și separat prin pauză de cuvîntul următor); în scris această deosebire fonetică se reflectă în interdicția de a se pune virgulă după *lui* art. și posibilitatea (dar nu obligativitatea) de a se folosi acest semn de punctuație după *lui* pron. (în exemple ca *Lui, Andrei îi place*; *Datorită lui, Andrei a putut pleca*; *În cartea lui, Andrei povestește fapte reale*). Distincția între omonime este necesară deci și în practica limbii, pentru lectura corectă și pentru punctuația adecvată.

Uneori trecerea de la o parte de vorbire la alta se face cu modific

dărăt adv. – *îndărătul* prep., *înainte* adv. – *înaintea* prep.; atenţie pent nu confunda aceste paronime cu formele unuia şi aceluiaşi cuvînt!

Ca şi cuvintele, unele locuţiuni pot corespunde unor părţi de vor diferite, fie fără modificări formale (*de-a lungul* loc. adv. şi loc. prep. *mai mare dragul* loc. adj. şi loc. adv.), fie cu modificări (*în jur* loc. ad *în jurul* loc. prep.).

TRECERI ÎNTRE LOCUŢIUNI ŞI CUVINTE

§ 12. Locuţiunile provin din îmbinări libere de cuvinte, de care văzut că, adesea, nu sînt uşor de delimitat. Prin deasa întrebuinţare ur locuţiuni se sudează pînă la transformarea lor în cuvinte unice (compus de exemplu, adjectivele *cuminte* şi *cumsecade* provin din locuţiunile jectivale *cu minte*, respectiv *cum se cade*, adverbele *desigur*, *împre întotdeauna* sau *totodată* din locuţiunile adverbiale omofone, iar conju ţiile *deşi*, *încît* sau *întrucît* din locuţiuni conjuncţionale. Delimitarea u locuţiuni de un cuvînt compus este adesea convenţională, în special cîn vorba de părţi de vorbire neflexibile.

Mult mai rar se produce fenomenul invers, de creare a unei locuţi dintr-un cuvînt unic originar: adverbele *înăuntru*, *dinăuntru*, cu variant *înlăuntru*, *dinlăuntru*, sînt analizate de unii vorbitori drept reprezent locuţiunile *în lăuntru*, *din lăuntru*, ceea ce a dus la apariţia unui substan *lăuntru*; adverbul regional *oleacă* este scris adesea, greşit, *o leacă* p falsă analiză, după modelul locuţiunii sinonime *o ţîră*.

CATEGORIILE GRAMATICALE

§ 13. Prin categorii gramaticale se înţeleg noţiunile morfologice fund mentale exprimate prin flexiune (modificările formale suferite de părţi de vorbire flexibile); acestea sînt în limba română genul, numărul, cazu gradul de comparaţie, persoana, diateza, modul şi timpul. Fiecare dint termenii menţionaţi desemnează nu numai categoria în cauză, ci şi fieca dintre realizările ei: cele trei genuri (masculin, feminin şi neutru), ce două numere (singular şi plural), cele cinci cazuri (nominativ, genitiv, d tiv, acuzativ şi vocativ), cele trei grade de comparaţie (pozitiv, comparat şi superlativ), cele trei persoane etc.

Genul, numărul şi cazul se întîlnesc la toate părţile de vorbire flexibil chiar dacă nu la toate cuvintele care le reprezintă (multe numerale nu a forme de număr) sau la toate formele lor (genul şi cazul apar la verb num la modul participiu, prin care are forme de acest fel întreaga diateză pasiv la tipul alcătuit cu auxiliarul *a fi*). Grade de comparaţie ...

numerale). Persoană au pronumele (unele specii) și verbul (unele modu Diateza, modul și timpul sînt categorii exclusiv verbale.

Cu excepția persoanei și a comparației, categoriile gramaticale comu prezintă adesea deosebiri mari, de conținut și de poziție în cadrul flexiu de la o parte de vorbire la alta.

Numai la substantiv – unde este, de altfel, fix (în sensul că subst tivele sînt de un anumit gen, a cărui eventuală schimbare nu este de nat flexionară, ci duce la crearea altui cuvînt, fie și numai cu statut de v antă) – genul corespunde, în parte, unei realități, anume, la majoritatea melor de însuflețite el reflectă opoziția naturală de sex, iar la celelalte s stantive se explică prin analogie cu acestea. La toate celelalte părți vorbire existența genului este datorată referirii la un substantiv (însoțit înlocuit), iar schimbările după gen fac parte din flexiune.

În flexiunea nominală și în cea pronominală formele de număr ar dacă e vorba de un obiect într-un singur exemplar sau în mai multe, ia flexiunea verbală (la modurile personale) dacă acțiunea are un singur au sau mai mulți. La verb și la pronumele care au persoană, numărul se pletește strîns cu această categorie, prezentînd unele particularități: nu la persoana a III-a se găsește raportul normal dintre singular și plural înseamnă „mai mulți *el*“ sau – altfel spus – „el și el“), pe cînd perso a II-a plural poate însemna nu numai „tu și tu“, ci și „tu și el (sau ei, ele)“, iar persoana I plural nu este niciodată pluralul propriu-zis al p soanei I singular, întrucît nu înseamnă „eu și eu“, ci „eu și tu (voi)“ sau și el (sau ei, ea, ele)“; acestei situații i se datorește faptul că în unele luc nu se vorbește de trei persoane distribuite pe cele două numere, ci de ș persoane (persoana I plural fiind considerată persoana a IV-a, a II-a plu a V-a, iar a III-a plural a VI-a). Pentru persoană vezi și § 103.

Cazul este o categorie prin excelență gramaticală, care exprimă rap turile în care se găsește un cuvînt cu alte cuvinte din propoziție sau fra valorile definitorii ale celor cinci cazuri se potrivesc însă numai pen rolul sintactic al substantivelor și al pronumelor sau al numeralelor cu loare de substantiv, în timp ce la celelalte părți de vorbire (articol, adje și altele echivalente cu acesta) cazul se explică prin acord, deci ind dependența de substantivul aflat în același caz (cazul dativ sau acuzati un adjectiv nu indică, de exemplu, un complement indirect sau direct faptul că adjectivul este atributul unui asemenea complement).

Pentru problemele comparației vezi § 80 și 191, iar pentru diateză, n și timp § 130, 135 și 145.

EXPRIMAREA CATEGORIILOR GRAMATICALE

§ 14. Categoriile gramaticale se exprimă prin diferite mijloace:

fonetice și analitice sau sintactice (îmbinări cu cuvinte ajutătoare); în c ziție cu ultimul tip de mijloace, primele două se numesc sintetice. La re zarea unei forme flexionare pot acționa mijloace de tipuri diferite.

§ 15. Specifică morfologiei este realizarea flexiunii prin modifica structurii interne a cuvîntului, mai exact, prin afixele gramaticale. În str tura oricărui cuvînt flexibil se disting, pe de o parte, elementele consta de cele variabile și, pe de alta, elementele cu valoare lexicală de cele valoare gramaticală. Componentele structurii morfologice a unui cuv flexibil sînt rădăcina, prefixele, sufixele și desinențele; dintre acestea ră cina are valoare exclusiv lexicală, desinențele au valoare exclusiv gram: cală (flexionară), iar prefixele și sufixele au valori de ambele feluri. P fixele, sufixele și desinențele sînt denumite, cu un termen generic, afi Rădăcina împreună cu sufixe sau/și prefixe (deci fără desinențe) forme: o temă, care poate fi o temă lexicală sau una flexionară. Cuvintele nefle bile pot avea numai rădăcină și afixe lexicale, de obicei sufixe.

Rădăcina este elementul neanalizabil din punct de vedere morfo gic comun mai multor cuvinte cu sens înrudit prin ea (de exemplu, rădă na *drept-* în *dreptate*, *îndrepta*, *îndreptar*, *îndreptăți*, *nedrept*, *nedrepta* *nedreptăți* etc.); cuvintele care au aceeași rădăcină alcătuiesc ceea ce numește o familie de cuvinte. (Cuvintele compuse – și derivatele lor – au c două sau mai multe rădăcini, prin care țin de tot atîtea familii: *dreptung,* *dreptunghic* și *dreptunghiular* au deci rădăcinile *drept* și *unghi*.) Rădăci poate constitui singură un cuvînt mai ales la părțile de vorbire neflexibi (de exemplu, *că*, *de*, *iar*), rar la cele flexibile (ca în exemplul dat, *drep* spre deosebire de *munt-* din *munte*, *muntean*, *munticel*, *muntos* etc.).

Prefixul este un afix adăugat înaintea rădăcinii. Prefixele au de ob cei valoare lexicală, formînd cuvinte noi, fie ele singure (de exemplu, de *cruce*: *răscruce*; de la *a bate*: *războte*, *străbate*), fie în asociere cu alte pr cedee: sufixe lexicale (de la *chip*: *a închipui*; de la *mut*: *a demutiza*), sufi› lexico-gramaticale sau conversiune (de la *bun*: *a îmbuna*, *a răzbuna*; de *lemn*: *a înlemni*), derivare regresivă (de la *a fugi*: *transfug*). Unele prefi› au însă și valori apropiate de cele gramaticale: prefixul negativ *ne-* (m: ales în folosirea lui la gerunziu, participiu și supin), prefixele cu valoare c superlativ, ca *arhi-*, *extra-*, *hiper-*, *stră-*, *super-*, *ultra-*.

Sufixul este un afix adăugat după rădăcină sau după alt sufix. Su fixele sînt de două feluri: lexicale, cînd formează cuvinte noi (de exempl *-tor* din *muncitor* față de *a munci*; *-ime* din *muncitorime* față de *muncitor* și gramaticale – flexionare sau morfologice –, cînd creează forme ale ace luiași cuvînt, în speță forme de mod și de timp la verbe (sufixul *-u-* de per fect simplu: *tăcui*, *tăcuși*, *tăcu* etc., de exemplu); o poziție intermediar între aceste două tipuri are sufixul cu valoare de superlativ *-isim* (*rarisim*) care este considerat lexico-gramatical. În categoria sufixelor lexico-gra

maticale sînt incluse de unii cercetători și sufixele substantivale moțional de feminin *-ă* (din *cuscru*: *cuscră*, *elev*: *elevă*), *-e* (din *călător*: *călătoare* *regizor*: *regizoare*), precum și sufixele verbale caracteristice pentru conju garea I și a IV-a (din *înainte*: *a înainta*, *abur*: *a aburi*, *chior*: *a chiorî*), car par să formeze cuvinte noi, deși aceste „sufixe" nu se mențin în cursu întregii flexiuni a cuvintelor în cauză (vezi formele *cuscre*, *eleve*, *înainte*: *aburesc*, *aburea*, *chiorăsc*, *chiora* etc.), ceea ce este un argument în favoa rea încadrării la alte procedee (la conversiune în cazul sufixelor verbale).

T e m a este o grupare de elemente din structura aceluiași cuvînt, fiin alcătuită din rădăcină plus sufixe sau/și prefixe. La majoritatea cuvintelc – flexibile sau neflexibile – tema este lexicală (datorită caracterului lexica al afixelor conținute). La verbe se distinge o temă lexicală, comună tuturc formelor flexionare, de temele flexionare specifice unor timpuri sau modur verbul *a călători*, de exemplu, are tema lexicală *călător-* și diverse tem flexionare: *călătorea-* la imperfect, *călătorise-* la mai mult ca perfect etc.

D e s i n e n ț a este afixul exclusiv gramatical care se adaugă după rădă cină sau după temă pentru a exprima numărul și cazul la substantiv (d exemplu, *-uri* din *drepturi*, *-e* din *case*), genul, numărul și cazul la adjec tive (*-e* din *bune*), articole (*-ui* din *-lui*), pronume (*-ui* din *cărui*), numeral (*-e* din *prime*) și participii (*-e* din *lăudate*), persoana și numărul la verbe (- din *îndreptai*). Spre deosebire de sufixe, care – fie lexicale, fie gramatical – pot fi mai multe într-un cuvînt (într-o formă a acestuia), desinența n poate fi decît una singură. (Pentru desinență se folosește uneori termenu neindicat, *terminație*, care este echivoc; el poate fi folosit fără o accepți gramaticală, pur și simplu ca sinonim al termenului *finală* și ca antonim a lui *inițială*, pentru a indica sunetul sau grupul de sunete de la sfîrșitul unu cuvînt.)

În opoziție cu formele flexionare marcate prin afixe gramaticale, de spre cele lipsite de asemenea afixe se spune că au sufix gramatical zer respectiv desinență zero, întrucît lipsa unui afix constituie ea însăși marcă.

Unele forme flexionare cu valori diferite pot fi omonime. Formele omc nime pot avea structură morfologică identică (de exemplu, *cîntă* 3 sg. și p ind. prez. sau (*unei*) *zile* G.D. sg. și (*niște*) *zile* pl.) sau diferită (de exem plu, *mîncați* 2 pl. ind. prez., imperf. sau imper. = *mînc-a-ți* și *mîncați* pa m. pl. = *mînc-aț-i*).

§ 16. Mijloacele fonetice folosite în flexiune, ca mărci exclusive sa complementare, sînt alternanțele fonetice, accentul și intonația. Cantitate sunetelor – lungirea și dublarea lor – poate exprima valori apropiate c cele gramaticale (valori de superlativ sau de aspect verbal), dar nu creea

Alternanțele fonetice sînt variațiile suferite de foneme în ... rite forme flexionare ale aceluiași cuvînt (de exemplu, *e – ea* în *dre... dreaptă*, *a – ă* și *t – ț* în *dreptate – dreptăți*) sau în cuvintele derivate ... aceeași familie (*a – ă* și *t – ț* în *dreptate – îndreptăți*). După cum rezul... din exemplele date, alternanțele vocalice au loc mai ales în interi... rădăcinii sau al sufixelor lexicale, iar cele consonantice mai ales la sfîrș... cuvîntului, înaintea desinenței.

Alternanțele folosite în flexiune sînt:

a) vocalice

a – ă: s. *mare – mări*; adj. *călare – călări*; vb. *arăt – arată*
a – e: s. *masă – mese*; adj. *deșert – deșartă*; vb. *șed – șade*
ă – e: s. *păr – peri*; adj. *proaspăt – proaspeți*; vb. *apăr – aperi*
a – ă – e: vb. *spăl – speli – spală*
e – ea: s. *mireasă – mirese*; adj. *întreg – întreagă*; vb. *aleg – ale...*
e – i: vb. *vin – venim*
î – ă – a: vb. *rămîn – rămăsei – rămas*
î – i: s. *cuvînt – cuvinte*; adj. *tînăr – tineri*; vb. *vînd – vinzi*
o – oa: s. *covor – covoare*; adj. *tăios – tăioasă*; vb. *dorm – doar...*
o – u: s. *soră – surori*; num. *amîndoi – amînduror*
o – oa – u: adj. *tot – toată – tuturor*; vb. *rog – roagă – rugăm*

b) consonantice

d – z: s. *ghid – ghizi*; adj. *fraged – fragezi*; vb. *cad – cazi*
g – ğ: s. *catarg – catarge*; adj. *întreg – întregi*; vb. *rog – rogi*
k – č: s. *mac – maci*; adj. *sărac – săraci*; vb. *tac – taci*
s – ș: s. *as – ași*, *poveste – povești*, *ministru – miniștri*; adj. *tăios... tăioși*, *îngust – înguști*, *albastru – albaștri*; pron. *acest – aceș... nostru – noștri*; vb. *cos – coși*, *gust –guști*
sk – șt: s. *bască – băști*; adj. *românesc – românești*; vb. *cresc – cre...*
șk – șt: s. *ceașcă – cești*; vb. *mușc – muști*
t –ț: s. *student – studenți*; adj. *bogat – bogați*; vb. *caut – cauți*
z – j: s. *obraz – obraji*; adj. *viteaz – viteji*

Alternanțele se produc uneori regulat, mecanic, în condiții foneti... identice sau sînt limitate de anumite condiții gramaticale (anumite părți ... vorbire, anumite forme flexionare) ori etimologice (unele alternanțe nu ... loc în neologisme).

Accentul poate diferenția unele forme flexionare prin schimbare... locului său de pe o silabă pe alta. În flexiunea nominală asemenea situaț... sînt excepții: substantivele feminine neregulate *noră – nurori*, *soră ... surori*, substantivele neutre de tipul *zero – zerouri* și adjectivu... *tot – tuturor*. În flexiunea verbală schimbarea accentului are un rol ma... important nu numai prin răspîndirea fenomenului, ci și prin faptul că locu... accentului poate fi singurul element distinctiv în situații ca *adúnă* prez. ... *adună* pf. s. sau *aprónie – aproniá*...

Intonația constituie în flexiunea nominală o marcă a cazului voc tiv, iar în cea verbală o marcă a modului imperativ. Ea capătă importan la formele lipsite de alte mărci (afixe) distinctive, care constituie mar majoritate: la formele de vocativ identice cu nominativul (*copii!*, *mamă* sau cu dativul plural (*fraților!*) și la formele de imperativ pozitiv sau neg tiv identice cu forme ale prezentului indicativ (*încetează!*, *încetați!*, *sta* (*nu*) *stați!*).

§ 17. Mijloacele analitice folosite în flexiune sînt reprezentate îmbinări cu următoarele cuvinte ajutătoare: verbe auxiliare (cu ca se alcătuiesc formele verbale compuse; vezi § 121), unele prepoziții (fol site atît în flexiunea nominală, cît și în cea verbală; vezi § 201), conjunc *să* (folosită în flexiunea verbală; vezi § 137), unele adverbe și locuțiuni a verbiale (folosite la formarea gradelor de comparație; vezi § 82, 83) și ar colul (folosit atît ca marcă a unor categorii gramaticale din flexiunea n minală – vezi § 56 –, cît și ca formant al unor specii de numerale pronume – vezi § 61 –).

MORFOLOGIA ȘI ORTOGRAFIA

§ 18. Delimitarea părților de vorbire, cunoașterea flexiunii cuvintelor structurii lor și a alternanțelor pe care le pot avea au importanță pent scrierea corectă. Ortografia românească actuală se bazează în mare măsu pe așa-numitul principiu morfologic, care cere să se țină seama de stru tura morfologică a cuvintelor, de categoria gramaticală și de tipurile flexiune (cu afixele respective), ca și de gradul de sudură (la cuvinte compuse). Regula scrierii cu *ea* sau *ia* se orientează, în diferite conte fonetice, după alternanța *ea – e* (*gheată – ghete*, *chem – cheamă*) sau *ia –* (*piață – piețe*, *pierd – piardă*). Regulile scrierii cu *a* sau *ea*, respectiv *ă* s *e* și *î* sau *i* după *ș*, *j* sînt diferite pentru rădăcina cuvintelor (unde se sc numai *a*, *e*, *i*) față de afixe (unde se poate scrie atît *a*, *e*, *i*, cît și *ea*, *ă*, *î* funcție de clasa morfologică, păstrîndu-se înfățișarea pe care o au afixe după alte consoane); numai cunoașterea structurii morfologice poate du la înțelegerea scrierii diferite a formelor verbale *așază* și *furișează* (amb ind. prez. 3 sg. și pl.) sau *îngroașă* ind. prez. 3 sg. și pl. și (*să*) *îngro* conj. prez. 3 sg. și pl.; a unor forme adjectivale ca *gureșă* f. N.A. sg. *gureșe* f. pl. și G.D. sg. (și m. V. sg.: ~ *domn*) sau substantivale ca *na* *schijă* N.A. sg. și *nașe*, *schije* pl. și G.D. sg. Regula scrierii cu sau făr final după consoanele *j*, *ș*, *ț*, *z* (în condițiile în care pronunțarea nu este indiciu sigur) este legată de distincția dintre singular și plural în flexiur nominală (substantivală: *vrej*, *moș*, *hoț*, *sturz* sg. – *vreji*, *moși*, *hoți*, *stu* pl. și adjectivală: *drăgălaș*, *micuț*, *ursuz* sg. – *drăgălași*, *micuți*, *ursuzi* p

și de distincția dintre persoane în flexiunea verbală (*îngraș, agăț, luc* 1 sg. – *îngrași, agăți, lucrezi* 2 sg.). Morfologice sînt de asemenea regul scrierii unor articole hotărîte enclitice care nu se pronunță sau se pronu nedistinct în vorbirea curentă: notarea articolului de masculin-neutru s gular N.A. *-l* (*litru, lucru* neart. – *litrul, lucrul* art.) și notarea articolului masculin plural N.A. *-i* (regula scrierii cu un singur *i* sau cu doi *i*, respe tiv cu doi sau cu trei) în forme ca *membri* neart. – *membrii* art., *copii* nea – *copiii* art.; cf. și pentru feminin G.D. sg.: *țări* neart. – *țării* a Asemănătoare este regula notării desinenței *i* în flexiunea verbală: *citi* (i și) pf. s. 3 sg. – *citii* 1 sg., *fii* imper. poz. – *nu fi* imper. neg. Scrierea cu s fără cratimă a cuvintelor compuse flexibile se orientează după gradul l de sudură manifestat în flexiune (cf. *bunăvoință* față de *rea-voință*), i regulile despărțirii în silabe separă cuvintele compuse, derivatele cu pr fixe și unele derivate cu sufixe de restul cuvintelor, recomandînd re pectarea structurii lor morfologice (de exemplu, *drept*[-]*unghi* față *drep*[-]*tate*, *in*[-]*exact* față de *i*[-]*nel*, *vîrst*[-]*nic* față de *mon*[-]*stru*).

Dar nu numai prin sfera principiului numit morfologic se manifes legăturile dintre morfologie și ortografie. Principiul numit sintactic, log sau sintactico-lexical (pentru că ține seama de sensul lexical și de relații cu alte cuvinte din propoziție) relevă în primul rînd apartenența la părți vorbire diferite a unor segmente omofone, diferențiind scrierea lui *o da* num. adv. sau art. + s. de *odată* adv., a lui *deloc* adv. de *de loc* prep. + s *întruna* adv. de *într-una* prep. + num. etc. În sfîrșit, scrierea cu iniția majusculă sau minusculă – pe care unii o subordonează unui așa-num principiu simbolic – este legată, în cea mai mare parte, de distincția dint substantivele proprii și cele comune, care sînt clase morfologice și lexical (vezi § 20).

Fraza

§ 335. Fraza este unitatea sintactică de sine stătătoare alcătuită din dou sau mai multe propoziții. Pentru comparația cu propoziția din punctul d vedere al dimensiunilor și al conținutului exprimat vezi § 235.

După rolul lor în frază propozițiile sînt de două feluri: principale, cîn pot fi de sine stătătoare (în sensul că nu depind de altele, dar putînd nece sita prezența unor completări, vezi § 338), și secundare sau subordonat cînd depind de alte propoziții din frază; de exemplu, în fraza *Ieri am lipsi pentru că am fost bolnav*, propoziția *Ieri am lipsit* este principală, iar *pen tru că am fost bolnav* secundară. Minimul necesar pentru existența un fraze îl constituie fie două propoziții principale, fie o propoziție principal și una secundară, ceea ce înseamnă că fraza este condiționată de prezenț cel puțin a unei propoziții principale. În frazele care au și propoziții secur dare, propoziția principală – sau propozițiile principale – reprezint scheletul de bază al comunicării, nucleul central de organizare, în jurul că ruia se grupează propozițiile secundare. (Pentru importanța în comunicar a propozițiilor secundare vezi § 349.)

Propoziția principală imprimă unei fraze întregi propriul ei caracter di punctul de vedere al scopului comunicării (vezi § 241) și al afectivităț (vezi § 242), ceea ce se reflectă în intonația și în punctuația finală. Semnu de punctuație de la sfîrșitul unei fraze cu diverse propoziții secundare est dependent de propoziția principală: *Cine ți-a dat voie să pleci deși n-c terminat?*; *Ce bine e cînd sîntem împreună!*

Tipuri de fraze

§ 336. După raporturile dintre propozițiile îmbinate în frază, se distin trei tipuri fundamentale de fraze: unele formate numai prin coordonar altele formate numai prin subordonare (acestea cu subtipuri în funcție d numărul propozițiilor secundare și, mai ales, de subordonarea lor num față de principală sau și față de unele dintre ele) și altele mixte, format

Substantivul

§ 19. Este partea de vorbire flexibilă care denumește obiecte în sens larg al acestui termen: ființe, lucruri (concrete), fenomene, acțiuni, stă însușiri, relații.

Categoriile morfologice ale substantivului sînt genul, numărul și cazu dintre acestea genul este constant (vezi § 13), forma substantivelor schin bîndu-se numai după număr și caz. Substantivul este deci o parte de vo bire flexibilă din grupa celor care se declină. O serie de „forme“ în plus creează prin articularea cu articolul hotărît enclitic, iar acestea sînt chi mai numeroase decît cele nearticulate. Flexiunea pur substantivală – lim tată la formele nearticulate – este relativ săracă, numărul de forme fii mult mai mic decît la verb sau la unele specii de pronume și chiar decît unele clase de adjective: el variază între o singură formă (la relativ puțin le substantive invariabile) și trei forme; cu adăugarea formelor articula numărul maxim de forme ajunge la opt. Forma-tip a majorității substa tivelor, sub care pot fi găsite în dicționare, este cea de nominativ-acuzat singular nearticulat.

Substantivul este partea de vorbire cel mai bine reprezentată numeric în continuă îmbogățire, ceea ce face să existe împrumuturi neadaptate fo mal și tipuri flexionare noi, alături de cele vechi, cu diferite grade de stab litate. Marele număr de substantive se grupează în relativ numeroase cla și subclase flexionare, inegale ca importanță.

CLASE LEXICO-GRAMATICALE

§ 20. Principala clasificare a substantivelor este cea care opune su stantivele comune (numite și apelative) substantivelor proprii. Substan vele c o m u n e denumesc obiecte de același fel – întreaga clasă și fieca exemplar al ei –, de exemplu, *casă*, *copil*, *rîu*, pe cînd substantivele p r p r i i denumesc numai anumite obiecte, considerate izolat pentru a le di tinge de celelalte din clasa lor. Substantivele proprii pot fi: nume de pe soane sau antroponime (prenume, nume de familie, supranume, nume ființe mitologice sau de personaje literare): *Alexandru*, *Maria*; *Grigoresc*

Vasiliu; *Păstorel*; *Dumnezeu*; *Scufița Roșie*), nume de animale sau zoonime (*Fulger*, *Lăbuș*, *Joiana*, *Mieunica*), nume de locuri sau toponime (nume de ape, forme de relief, localități, regiuni etc.: *Ozana*, *Siret*; *Carpați*, *Parîng*; *Niculițel*, *Tulcea*; *Dobrogea*; *România*; *Europa*), nume de întreprinderi și de instituții (*Premial*, *Combinatul de Utilaj Greu*, *Institutul de Lingvistică*), nume de corpuri cerești sau astronime (*Berbecul*, *Carul-Mare*), nume – sau titluri – de opere literare, științifice, artistice sau de documente istorice (*Baltagul*, *Dicționarul ortografic, ortoepic și morfologic al limbii române*, *Rapsodia română*, *Declarația de independență*), nume de evenimente istorice (*Reforma*, *Unirea Principatelor*), nume de sărbători (*Anul Nou*, *Crăciun*), nume – sau mărci – de produse industriale (biscuiți *Albatros*, săpun *Lux*, pastă de dinți *Supercristal*), nume de vehicule (vaporul *Săgeata*, trenul *Orient Expres*).

Distincția între substantive comune și proprii este legată de unele caracteristici gramaticale și se reflectă în ortografie prin scrierea cu inițială minusculă sau majusculă (distincție care se anulează însă la început de enunț, cînd orice cuvînt se scrie cu majusculă).

Din punct de vedere gramatical, substantivele proprii au de obicei (pentru excepții vezi § 26) un singur număr (sg. sau pl.) și se folosesc fie în formă nearticulată, fie în formă articulată enclitic, nu însă cu articol nehotărît; unele tipuri de nume proprii au și alte particularități, de exemplu, formarea G.D. sg. cu articolul proclitic *lui* la multe antroponime și zoonime.

Substantivele comune se scriu cu inițială minusculă (în afara începutului de enunț). Scrierea lor cu inițială majusculă este permisă dacă intervine intenția de reliefare pentru sugerarea importanței acordate (substantive abstracte ca *adevăr*, *dreptate*, *iubire*, *libertate*: *în numele Libertății* sau concrete, ca *om*: *A fost un Om*; folosirea majusculei este menționată uneori și în exprimarea orală: *cu o mare* sau *cu majusculă*) sau/și a atitudinii de reverență (nume de persoane – părinții și bunicii, soțul/ iubitul, șeful ierarhic – și de lucruri considerate unice de cel care scrie: *Am visat-o pe Mama*, *M-am adresat Directorului*, *Și-a dat viața pentru Patrie*; procedeul este folosit mai ales în adresări directe și indirecte: *Domnule Director*, *Domnului Director*) sau dacă, în contextul dat, se produce o sinonimie cu un nume propriu (*Capitală* = *București*) sau/și o elipsă a unui astfel de nume (*Institutul* = *Institutul de Lingvistică*). De reținut că în asemenea situații inițiala majusculă este facultativă și trebuie folosită cu măsură, întrucît abuzul de majuscule cu caracter excepțional ajunge să anuleze efectul expresiv urmărit.

Substantivele proprii se scriu cu inițială majusculă. Această regulă este încălcată în situații care au motivații opuse între ele: pentru reliefare sau pentru minimalizare. În primul caz este vorba de o tendință, răspîndită în publicistica și în publicitatea modernă, de a se scrie cu inițială minusculă diverse subclase de nume proprii: nume de persoane în postura de autor (la semnături în presă și pe coperte sau/și pe foaia de titlu a operelor) ori d

interpreți (în afișe și programe), titluri de publicații (*magazin istoric*, de exemplu) și de opere din domenii variate, denumiri sau firme/embleme de magazine și de instituții (ca *editura meridiane*); scrierea contrară normelor este aici un procedeu artistic al cărui nonconformism urmărește să reliefeze numele respectiv, dar neglijează faptul că, fiind specifică substantivelor comune, inițiala minusculă poate fi percepută ca indiciu al unei minimalizări (iar efectul artistic este discutabil și, oricum, anulat de banalizarea treptată a procedeului, devenit manieră). Spre deosebire de acest procedeu, care contrazice însăși logica scrierii, folosirea inițialei minuscule pentru minimalizarea unor nume proprii pare a avea sens (corelîndu-se și cu folosirea inițialei majuscule la substantive comune reliefate), ceea ce nu înseamnă că e recomandabilă. Inițiala minusculă cu rol de minimalizare a fost impusă în uz și chiar în normă, în anii 1950–1970, la numele de sărbători religioase (*bobotează*, *crăciun*, *paște* în loc de *Bobotează*, *Crăciun*, *Paște*) și la numele *Dumnezeu* (și *Domnul* cu același înțeles), *Maica Domnului*, *Mesia*, *Mîntuitorul*, *Precista*, *Sfîntul*, *Sfînta*; regula era o componentă a propagandei ateiste. Asemănătoare este folosirea cu valoare peiorativă, de către unii publiciști, a inițialei minuscule la numele proprii ale persoanelor și instituțiilor detestate (grafii de tipul *ceaușescu* sau *n.c.* „N. Ceaușescu", *p.c.r.* „Partidul Comunist Român" au reprezentat o adevărată modă imediat după 1989); validarea acestui procedeu ar însemna renunțarea la posibilitatea distincției grafice dintre substantivele proprii și cele comune, atît de necesară în cazurile de schimbare (reală!) a statutului unui cuvînt.

În scrierea substantivelor proprii compuse se ține seama și de ceea ce denumesc ele: majoritatea lor se scriu cu inițială majusculă la toți termenii, cu excepția cuvintelor ajutătoare, dar titlurile se scriu cu inițială majusculă numai la primul termen; la toponime este necesar să se distingă situațiile în care un termen generic face parte din numele propriu – și deci trebuie scris totdeauna cu inițială majusculă (de exemplu, *Lacul Sărat*, *Rîul Doamnei*, *Strada Lungă*, *Vîrful cu Dor*) – de cele în care un asemenea termen nu intră în alcătuirea numelui propriu – și deci nu se scrie cu inițială majusculă decît pe hărți – (de exemplu, *lacul Razelm*, *rîul Arieș*, *strada Mașina de Pîine*, *vîrful Omul*).

Între cele două clase de substantive – comune și proprii – există, pe de o parte, substantive aflate la limita dintre ele, cu statut intermediar, neprecizat sau controversat, și, pe de altă parte, treceri de la o clasă la alta.

Substantive cu statut intermediar (neunitar sau insuficient marcat) sînt, de exemplu, numele de dansuri populare, epitetele afective, numele de rase, specii sau varietăți de plante și de animale, numele lunilor anului. În privința scrierii literei inițiale, pentru unele dintre ele există reguli ortografice unice, ferme (numele lunilor se scriu cu inițială mică: *ianuarie*), în timp ce pentru altele regulile sînt nuanțate, mai puțin clare (la unele nume

la altele inițiala minusculă: *ionatan*, *merinos*), iar pentru altele (epitete *buftea*, *haplea*, *somnorilă*, nume de dansuri ca *alunelul*, *hațegana*) nu formulează reguli explicite, dar recomandările individuale acordă pref rință inițialei minuscule.

Trecerile între substantivele comune și cele proprii se produc în ambe direcții, prin evoluții semantice și modificări pur gramaticale. În ambe situații există cuvinte la care transformarea este moștenită sau împrum tată și altele la care ea s-a petrecut în limba noastră, de asemenea cuvinte care transformarea a avut ca rezultat eliminarea ipostazei originare și alte la care cele două ipostaze coexistă. În sfîrșit, unele transformări au rezu tate stabile, altele au caracter ocazional.

Substantivele proprii devin comune prin elipsă: într-un grup nominal care numele propriu este atribut, se elimină substantivul comun determin al cărui sens îl preia fostul nume propriu. La transformarea în substanti comune, numele proprii devin variabile în număr și articulabile cu artic nehotărît. Exemple: *marghiloman* < *cafeaua lui Marghiloman*, *murfatl* < *vin de Murfatlar*, *o dacie* < *o mașină Dacia*, *un iuda* < *un trădător Iuda*. Devenite comune, substantivele foste proprii se scriu cu iniția mică; fac excepție numele proprii ale unor creatori folosite ocazional substantive comune care denumesc operele realizate sau formele de pr zentare a acestora: *un Eminescu* (volum), *un Grigorescu* sau *trei Luchie* (tablouri), *un Enescu* (disc), de asemenea numele proprii de persoane f losite, prin elipsa unei comparații, cu sensul „cineva ca...": *De cîte ori simțim lipsa unui Caragiale!*

Substantivele comune devenite proprii pierd, de obicei, posibilitat variației în număr și a opoziției de articulare, în special compatibilitatea articolul nehotărît. Exemple: antroponime ca *Floarea*, *Puiu*, *Berbec*, zo nime ca *Fulger*, *Fetița*, toponime ca *Brădet*, *Greci*, *Poiana*, *Slobozi* nume de instituții ca *Steaua*, nume de corpuri cerești ca *Berbecul*, *F cioara*, nume de sărbători ca *Moși*, nume de produse ca *Lux*.

În cadrul substantivelor proprii se pot produce treceri de la un tip nume la altul: de exemplu, de la antroponime la toponime și, mai ra invers, de la antroponime la zoonime sau la astronime, ceea ce unec implică anumite deosebiri gramaticale (numele de familie *Moldoveanu* a G.D. *lui Moldoveanu*, pe cînd toponimul *Moldoveanul* are G.D. *Mold veanului*).

§ 21. Clasificarea substantivelor în nume de însuflețite (animate) neînsuflețite (inanimate), iar în cadrul însuflețitelor în numele de pe soane și celelalte, interesează comportarea gramaticală – pentru acordul gen, complementul direct cu sau fără *pe*, înlocuirea prin anumite pronur –, dar noțiunile respective nu au nevoie să fie definite și descrise. (E nec sară, cel mult, precizarea că din punct de vedere gramatical sînt tratate

cele de animale, nu și numele de plante.) Tot astfel, nu au nevoie de definiții unele clase lexicale ca numele de materie, de exemplu, care au și ele anumite particularități gramaticale.

Distincția de ordin logic între așa-numitele substantive c o n c r e t e și a b s t r a c t e nu interesează direct gramatica; unele tipuri de abstracte care au particularități gramaticale pot fi desemnate prin referire la ceea ce exprimă (nume de însușiri, de stări sau de acțiuni).

GENUL

§ 22. Categorie morfologică fundamentală la această parte de vorbire, dat fiind că de gen depind modul de formare a pluralului și declinarea, genul substantivelor este marcat și se recunoaște prin forma determinantului, după cum un substantiv dat admite să fie precedat, la singular și plural, de perechi ca:

un – doi sau *acest – acești* → substantivele de genul masculin;
o – două sau *această – aceste* → cele de genul feminin;
un – două sau *acest – aceste* → cele de genul neutru.

Este evident că aceste indicii sînt inoperante pentru cine are îndoieli cu privire la genul corect al unui substantiv (ca și pentru străinii care învață limba noastră), întrucît pentru alegerea formei adecvate a determinantului este necesară cunoașterea prealabilă a genului substantivului. Indiciile referitoare la înțelesul sau la forma substantivului nu sînt nici ele operante decît în puține situații.

În ce privește înțelesul, genul cel mai unitar este neutrul, care cuprinde aproape exclusiv nume de obiecte neînsuflețite: de exemplu, *loc*, *lucru*, *muzeu*, *obiect*, *vis* (excepțiile, nume de însuflețite, sînt puține: de exemplu, *animal*, *dobitoc*, *mamifer*, *macrou*, *personaj*). Substantivele de genul masculin și cele de genul feminin denumesc atît însuflețite, cît și neînsuflețite; dintre acestea, numai la denumirile de ființe genul este, de obicei, motivat – prin sex – și deci ușor de recunoscut după înțeles (de exemplu, *bărbat* – *femeie*, *elev* – *elevă*), de aceea cele două genuri se definesc drept cuprinzînd nume de ființe de sex bărbătesc, respectiv femeiesc, și nume de neînsuflețite care prin tradiție sau prin analogie cu acestea sînt socotite la fel. Caracterizarea genurilor prin anumite clase lexicale nu se poate face decît statistic, cu referire la majoritatea cuvintelor din aceeași grupare semantică, întrucît cele mai multe grupări sînt neunitare: de exemplu, numele de fructe sînt de obicei feminine, dar, chiar între numele de fructe neexotice, sînt excepții ca *pepene*, *strugure* m. și *măr* n. (pentru nume de fructe exotice cf. *ananas* m., *grep(frut)*, *mango* n.); numele de arbori sînt de obicei masculine, dar cu excepții feminine ca *salcie*, *tisă* (cf. *acacia*, *tuia*); pînă și la numele ființelor umane de sex bărbătesc, după ocupația sau ... excepții: feminine ca *beizadea*, *calfă*, *cătană*, *ordonanță*

(vezi § 24). Grupările semantice unitare ca gen au un număr redus de unități lexicale, deci sînt puțin importante: de exemplu, numele zilelor săptămînii ca feminine, numele lunilor și al notelor muzicale ca masculine, numele simțurilor ca neutre.

Nici terminația substantivului în forma-tip nu oferă indicii mult mai eficiente, deoarece nici o terminație nu apare la un singur gen, ci una și aceeași terminație se întîlnește, în grade diferite de reprezentare, cel puțin la două, dacă nu la toate cele trei genuri.

Iată un tablou al situației terminațiilor substantivelor comune pe genuri:

Terminația	**m.**	**n.**	**f.**	**Exemple**
1. *a* (și *ea*) acc.	(+)	(+)	+	*papá*; *cinema*; *basma*, *saltea*
2. *a* (și *ea*) neacc.	(+)	–	(+)	*paria*, *prîslea*; *soia*
3. *ă* neacc.	(+)	–	+	*tată*; *mamă*
4. *e* acc.	(+)	+	(+)	*bebe*; *sote*; *koine*
5. *e* neacc.	+	(+)	+	*frate*; *nume*; *carte*
6. *i* vocalic acc.	(+)	+	(+)	*colibri*; *schi*; *zi*
7. *i* vocalic neacc.	(+)	(+)	(+)	*culi*; *derbi*; *tanti*
8. *i* semivocalic	+	+	(+)	*tei*; *rai*; *joi*
9. *i* șoptit	(+)	(+)	(+)	*puști*; *cîști*; *vineri*
10. *o* acc.	(+)	(+)	–	*mikado*; *banjo*
11. *o* neacc.	(+)	+	(+)	*picolo*; *radio*; *cacao*
12. *u* vocalic acc.	(+)	(+)	–	*zebu*; *atu*
13. *u* vocalic neacc.	+	+	–	*ministru*; *lucru*
14. *u* semivocalic	+	+	–	*leu*; *tablou*
15. consoană nepalatală	+	+	–	*sac*; *lac*
16. consoană palatală (*i* grafic)	+	+	–	*unchi*; *unghi*

După cum rezultă din acest tablou, la genul masculin se întîlnesc toate terminațiile substantivale, dintre care 8 sînt comune tuturor genurilor, 6 numai masculinului și neutrului și 2 numai masculinului și femininului. Genul neutru și genul feminin pot fi caracterizate negativ prin absența unor terminații, dintre care mai importantă este la neutru absența terminației *-ă*, iar la feminin absența terminațiilor *-u* vocalic neaccentuat (vezi excepții în § 49), *-u* semivocalic și, mai ales, a terminațiilor consonantice. E ușor de observat că unele terminații apar numai la neologisme, mai mult sau mai puțin recente, uneori încă neadaptate. La asemenea substantive neadaptate se pot întîlni terminații neincluse în tablou pentru substantivele feminine: de exemplu, terminația consonantică la nume de animate ca *girl* (și *cover-girl*, *script-girl*), *madam*, *miss*; cînd nu sînt nearticulabile și defective de număr sau invariabile, ca *madam* (vezi § 47), substantivele de acest fel prezintă particularitatea de a avea forma articulată de alt gen – anume neutru –

decît cea nearticulată – feminină –: *o*, *unei* (sau *această*, *acestei*, *frumoasa* *frumoasei* etc.) *cover-girl* f., după sens, dar *cover-girl-ul* n., după formă.

Indiciile furnizate de formă devin mai numeroase şi mai eficiente dac unele terminaţii sînt descrise mai amănunţit, cu precizarea sunetelor car precedă sunetul final şi cu unele date statistice: de exemplu, terminaţia este comună tuturor genurilor numai cînd apare după consoană (neutrel fiind numai 10, iar masculinele sub 100), pe cînd *e* precedat de altă vocal decît *i* caracterizează exclusiv substantivele feminine şi chiar *e* precedat d *i*, care se întîlneşte la feminine şi la masculine, poate fi considerat o carac teristică a celor dintîi, întrucît la masculin există numai excepţional (în 1 nume de luni şi în *bădie*), de asemenea, dacă descrierea formală este asc ciată cu informaţii referitoare la sens ori la modul de formare: toate termi naţiile neobişnuite, slab reprezentate la masculine (*-a*, *-i* şi *-o* accentuate neaccentuate, *-e* şi *-u* accentuate, *-ă*), se găsesc numai la nume de fiinţ între variatele substantive terminate în *e* precedat de consoană cele forma te cu sufixele *-tate* (*-ătate*, *-etate*, *-itate*) şi *-toare*, ca şi cele provenite di substantivizarea fostului infinitiv lung (vezi § 141) sînt numai feminin între substantivele terminate în *-u* semivocalic cele formate cu sufixul *-g* sînt numai masculine.

Dată fiind comportarea specifică a genului neutru, la singular princ pala opoziţie de gen este între substantivele feminine şi cele nonfeminin iar la plural între substantivele masculine şi cele nonmasculine. De acee despre substantivele defective de număr (vezi § 26) se poate şti cu sig ranţă numai dacă sînt feminine sau masculin-neutre, cînd nu se folose decît la singular, respectiv numai dacă sînt masculine sau feminin-neutı cînd nu se folosesc decît la plural, dar această informaţie este suficien pentru flexiune; substantive ca *aur*, *sînge*, *unt* sînt încadrate în mod co venţional, de obicei după sens, la neutru, *muşeţel*, *ianuarie* la masculin s *preliminarii*, *funeralii* la neutru şi *represalii* la feminin.

Dintr-o prudenţă exagerată unele dicţionare evită să precizeze ger unor substantive (de obicei neologisme recente nefamiliare lexicografil şi neatestate în contexte concludente sub acest aspect; simpla menţiune sau *subst.* lipsită de indicaţii asupra genului înseamnă „cu genul necunc cut", dar, de fapt, la cele mai multe cuvinte, incertitudinea nu prive toate cele trei genuri, ci doar distincţia dintre două genuri (dintre mascu şi neutru la cele atestate numai la singular şi dintre feminin şi neutru la c atestate numai la plural).

Substantivele proprii au adesea terminaţii care la substantivele comu sînt mai rare sau chiar inexistente; de exemplu, la numele proprii de p soane (prenume) şi de animale: *-a* (*-ea*) neaccentuat (*Toma*, *Oprea*, *M* *ţolea*) şi chiar *-ă* (*Gavrilă*, *Ionică*, *Murgilă*) pentru genul masculin; c soană (*Carmen*, *Catrinel*, *Lenuş*, *Lotus*) şi *-u* vocalic neaccentuat (*Lı* *Muţu*) pentru genul feminin; *-i* vocalic neaccentuat (*Gabi*, *Vali*), *-o* acc tuat (*Jojo*, *Margo*, *Zozo*) şi neaccentuat (*Roro*, *Toto*) pentru masculin feminin

La numele proprii de inanimate (locuri, instituții, mărci de vehicul etc.) genul depinde de formă sau/și de referent, mai exact de substantivu comun generic care denumește referentul. Orientarea după formă este evi dentă în exemple ca (*o*) *Dacia* (*Lada*, *Škoda*, *Toyota*) f. față de (*un*) *Citroë* (*Fiat*, *Ford*, *Nissan*, *Oltcit*, *Volvo*) n. sau *I.R.T.A.* și *R.A.T.A.* f. față d *I.T.B.* și *R.A.T.B.* n. La substantivele nonfeminine defective de plural și l cele nonmasculine defective de singular (vezi § 26) atribuirea genului est convențională: de exemplu, numele de orașe (*Arad*, *Paris*), de rîuri/fluv (*Argeș*, *Rin*) și de ținuturi sau state (*Oaș*, *Maroc*, *Peru*) sînt de genul neu tru, iar numele de insule (*Aleutine*, *Canare*) sînt de genul feminin.

§ 23. Numeroase substantive au v a r i a n t e formale, fie în cadrul ace luiași gen, fie de genuri diferite. De obicei numai una dintre variante est considerată corectă în limba literară, dar uneori normele actuale admit cît două variante, într-o anumită ordine de preferință.

Substantive care cunosc variante – de terminație – ale formei-tip î cadrul aceluiași gen (pentru variantele de plural vezi § 28):

m.: *berbec* (nu *berbece*), *ciucure* (nu *ciucur*), *genunchi* (nu *genunche*) *pieptene* (nu *piepten*), *șoarece* (nu *șoarec*), *vlădică* (nu *vlădic*); variați liberă admisă: *bulgăre/bulgăr*, *tutore/tutor*;

f.: *cineraria* (nu *cinerarie*), *curea* (nu *cureaua*), *latură* (nu *lature*) *origine* (nu *origină*), *sandală* (nu *sanda*), *sarma* (nu *sarmală*); variați liberă admisă: *tapiocă/tapioca*, *vîlcea/vîlcică*;

n.: *itinerar* (nu *itinerariu*), *linoleum* (nu *linoleu*), *opiu* (nu *opium*), *per sonaj* (nu *personagiu*), *salariu* (nu *salar*), *serviciu* (nu *servici*), *tangou* (n *tango*), *taxi* (nu *taxiu*); variație liberă admisă: *minimum/minim*.

Unele variante formale sînt admise în anumite contexte, încît pot fi con siderate un fel de forme secundare. De exemplu, *zi* are varianta *ziuă*, ad misă în limba literară numai în unele construcții, ca *se face ziuă*, *de c ziuă*; cf. diferența de înțeles dintre *la zi* „la curent, în actualitate" și *la ziu* „cînd se face dimineață"; tot astfel, numele primelor cinci zile ale săptă mînii, terminate în *i* șoptit (*luni*, *marți*, *miercuri*, *vineri*), respectiv semivo calic (*joi*), au cîte o variantă în *-e*, admisă în îmbinările cu un adjectiv post pus: se spune *o miercuri*, *această miercuri*, cu *miercure* ca variantă, da numai *o miercure neagră a fotbalului*. Pentru variantele unor substantiv în îmbinări cu adjective posesive conjuncte vezi § 49.

În puține situații deosebirile formale din cadrul aceluiași gen sînt core late cu distincții de înțeles, în perechi de substantive cu statut de omonim parțiale sau de paronime. Un tip mai bine reprezentat este cel al perechilo de substantive neutre cu finala *o* accentuat sau (*ó*)*u*: *bolero* „dans" ș *bolerou* „ilic", *caro* „culoare la cărțile de joc" și *carou* „pătrat". Într-o situ atie asemănătoare sînt substantivele neutre *file* „mușchi", *fileu* „plasă" ș

Substantive care au variante de genuri diferite (fie numai la singular, fie numai la plural, fie la ambele numere):

m. și **n.**: *combustibil* m. (pl. *combustibili*, nu *combustibile* n.), *robinet* n. (pl. *robinete*, nu *robineți* m.), *suport* n. (pl. *suporturi*, nu *suporți* m.), *șpalt* n. (pl. *șpalturi*, nu *șpalți* m.), *vagonet* n. (pl. *vagonete*, nu *vagoneți* m.); variație liberă admisă în normă: *astru* – pl. *aștri* m./*astre* n., *clește* – pl. *clești* m./*clește* n., *cocoloș* – pl. *cocoloașe* n./*cocoloși* m., *ghiont* – pl. *ghionți* m./*ghionturi* n., *virus* – pl. *virusuri* n./*viruși* m.;

m. și **f.**: *bocanc* m. (nu *bocancă* f.), *brioșă* f. (nu *brioș* m.), *cartof* m. (nu *carto(a)fă* f.), *ciorchine* m. (nu *ciorchină* f.); variație liberă admisă în normă: *desagă* f./*desag* m., *zori* m./f. (art. *zorii/zorile*);

f. și **n.**: *butic* n. (nu *butică* f.), *cătun* n. (nu *cătună* f.), *cinema* n. (art. *cinemaul*, nu *cinemaua f.*), *fine* n. (art. *finele*, nu *finea* f.), *fruct* n. (nu *fructă* f.), *monogramă* f. (nu *monogram* n.), *sistem* n. (nu *sistemă* f.), *tort* n. (nu *tortă* f.); variație liberă admisă în normă: *astmă/astm*, *colind/colindă*;

m., **n.** și **f.**: *foarfece* „instrument" n. (nu *foarfec* m. sau *foarfecă* f.; varianta feminină este admisă cu sensuri metaforice în sport și în economia politică), *gogoașă* f. (nu *gogoș* n. sau m.).

Unele variante de gen sînt admise în anumite expresii: de exemplu, *cîmp* n. (pl. *cîmpuri*) are o variantă masculină – pl. *cîmpi* – admisă, în limba literară actuală, numai în expresiile *a bate cîmpii*, *a-și lua cîmpii*.

La numele de inanimate, concurența dintre neutru și feminin se rezolvă aproximativ la egalitate, în timp ce în concurența dintre masculin și neutru se constată o tendință netă de restrîngere a genului neutru, prin trecerea multor substantive de acest gen la masculin sau prin scindarea altora pentru diferențierea unor sensuri.

O categorie aparte de substantive cu variante de genuri diferite, neutru și feminin, este constituită de cuvintele străine întrebuințate ca atare în limba română – simțite încă și citate drept străine –, la care variația genului se explică prin orientarea după criterii diferite (etimologic, formal, semantic). Situația specială a acestor substantive constă în limitarea variației de gen la forma nearticulată sau însoțită de articolul nehotărît, în timp ce cu articolul hotărît enclitic ele au o singură formă, de genul neutru, varianta feminină fiind defectivă de articularea hotărîtă (sau nearticulabilă). Ele sînt mai ales nume de inanimate: neart. *un*, *unui* (sau *acest*, *acestui*, *alt*, *altui*, *propriul*, *propriului* etc.) *koine* n./*o*, *unei* (sau *această*, *acestei*, *altă*, *altei*, *propria*, *propriei* etc.) *koine* f., dar numai *koineul* n., la fel *glasnost(i)*, *laudatio*, *story* sau *Weltanschauung*; mai rar, nume de animate care desemnează (și) persoane de sex femeiesc: neart. *un*, *unui* (sau *acest*, *acestui* etc.) *star* n./*o*, *unei* (sau *această*, *acestei*, *frumoasa* etc.) *star* f. (*o adevărată star*), dar numai art. *starul* n., la fel *top-model*.

Pentru nume proprii de inanimate cu variante de gen vezi § 26 și 53. Fără să aibă variante propriu-zise, unele nume proprii de inanimate osci-

lează în comportamentul sintactic între genuri diferite, orientate după fo mă sau după înțeles (vezi § 269 și 280).

Relativ numeroase sînt perechile de substantive (omonime parția sau paronime) cu genuri diferite specializate pentru sensuri diferite:

m. și **n.**: *accident* „întîmplare" n. (pl. *accidente*), dar în muzică m. (p *accidenți*), *creier* „organ anatomic, loc înalt și greu accesibil" m. (pl. *cr ieri*), dar „persoană, element conducător" n. (pl. *creiere*), *curent* de aer sa de apă m. (pl. *curenți*), dar cultural n. (pl. *curente*), *glob* „corp, obiect sf ric" n. (pl. *globuri*), dar în anatomie m. (pl. *globi*), *măr* „pom" m. (p *meri*), dar „fruct" n. (pl. *mere*), *termen* „cuvînt, monom" m. (pl. *termeni* dar „dată fixă, interval" n. (pl. *termene*), *umăr* „parte a corpului omenes a unui vas" m. (pl. *umeri*), dar „umeraș, proeminență" n. (pl. *umere*); ce mai multe perechi de m. și n. sînt legate de distincția între un nume de pe soană (de sex bărbătesc) și un nume de obiect (de obicei instrument): exemplu, *difuzor* „persoană" m. (pl. *difuzori*), dar „dispozitiv, aparat" (pl. *difuzoare*), *spălător* „persoană" m. (pl. *spălători*), dar „obiect, inst lație" n. (pl. *spălătoare*) – cf. și *cap* „conducător" m. (pl. *capi*) față de *ca* n. (pl. *capete*, respectiv *capuri*, vezi § 28) – sau între un nume de persoan (de sex bărbătesc) și un nume de acțiune: de exemplu, *fratricid* „ucigaș frate" m. (pl. *fratricizi*), dar „ucidere de frate" n. (pl. *fratriciduri*) – la f alte compuse cu *-cid*: *homicid*, *infanticid*, *matricid*, *paricid*, *patricid* etc. sau participii și supine substantivizate ca *tuns* „persoană" (pl. *tunși*), da „acțiune" n. (pl. *tunsuri*);

f. și **n.**: *fascicul* „mănunchi" n. și *fasciculă* „parte tipărită dintr-o lu crare" f. (pl. identic *fascicule*), *garderob* „dulap" n. (pl. *garderoburi*) *garderobă* „îmbrăcăminte, loc de depunere a hainelor" f. (pl. *garderobe* *închizător* (la armă) n. (pl. *închizătoare*) și *închizătoare* (la alte obiecte) (pl. *închizători*), *onoare* „cinste, faimă, mîndrie, stimă, favoare" f. (fă pl.) și *onor* „manifestare a stimei, rang" n. (pl. *onoruri*), *ordin* „poruncă n. (pl. *ordine*) și *ordine* „(o)rînduială, orînduire" f. (pl. *ordini*), *pend* „dispozitiv care oscilează" n. și *pendulă* „ceas de perete" f. (pl. ident *pendule*);

m. și **f.**: tipuri bine reprezentate sînt perechile de nume de ființe, ma ales de persoane (vezi § 24), ca *bunic* m. și *bunică* f. (pl. neart. ident *bunici*), *cățeluș* m. (pl. *cățeluși*) și *cățelușă* f. (pl. *cățelușe*) și perechile substantive în care masculinul este nume de plantă (mai ales pom), ia femininul nume de fruct: *cais* m. (pl. *caiși*) și *caisă* f. (pl. *caise*), *frag* m. *fragă* f. (pl. neart. identic *fragi*), dar există și alte tipuri, de exempl perechi în care masculinul este nume de persoană, iar femininul nume obiect: *așchiuță* „surcică" f. (pl. *așchiuțe*), dar „om mic" m. (fără pl. sa invariabil), *trompet* „instrumentist" m. (pl. *trompeți*) și *trompetă* „instru ment" f. (pl. *trompete*), *țăndărică* „surcică" f. (pl. *țăndărele*), dar ...

persoană, iar femininul atît nume de persoană, cît și nume de obiect: *ghicitor* „bărbat…“ m. (pl. *ghicitori*), *ghicitoare* „femeie…“ f. (pl. *ghicitoare*) și „cimilitură“ f. (pl. *ghicitori*), *secerător* sau *semănător* „bărbat…“ m. (pl. *secerători*, respectiv *semănători*), *secerătoare* sau *semănătoare* „femeie…“ (pl. neart. = sg.) și „obiect“ (pl. *secerători*, *semănători*);

m., n. și **f.**: *basc* „bărbat…“ m. (pl. *basci*), *basc* „parte a unei jachete“ n. (pl. *bascuri*), *bască* „femeie…“ (pl. *basce*) – și „limbă…“ (fără pl.) – și „beretă“ f. (pl. *băști*); *trăgător* „bărbat…“ m. (pl. *trăgători*), *trăgător* „instrument de desenat“ n. (pl. *trăgătoare*), *trăgătoare* „femeie …“ f. (pl. neart. = sg.) și „curea, instrument de descălțat“ f. (pl. *trăgători*).

§ 24. La numele de însuflețite se pune problema concordanței dintre gen și s e x. Din acest punct de vedere se disting, pe de o parte, substantive care au și care nu au pereche pentru sexul opus, iar, pe de altă parte, substantive cu genul motivat și cu genul nemotivat.

Numele de însuflețite la care genul marchează diferențe de sex sînt de trei feluri:

a) perechi de cuvinte cu rădăcini diferite (numite heteronime): *tată – mamă*, *băiat – fată*, *cal – iapă*, *cocoș – găină*;

b) perechi de cuvinte cu aceeași rădăcină, formate unul de la altul prin adăugarea sau, regresiv, prin suprimarea unui sufix (numite mobile, iar fenomenul respectiv numindu-se moțiune). Mai frecventă este formarea de feminine de la masculine, care se realizează numai prin adăugarea unor sufixe lexicale sau lexico-gramaticale ca: *-ă* (*casier – casieră*, *socru – soacră*), *-că* (*pui – puică*, *tulcean – tulceancă*), *-e* (*ambasador – ambasadoare*, *învățător – învățătoare*; se spune corect *directoare*, nu *directoară*, *dresoare*, nu *dresoară*), *-easă* (*bucătar – bucătăreasă*, *mire – mireasă*), *-esă* (*duce – ducesă*, *negru – negresă*), *-iță* (*casier – casieriță*, *păun – păuniță*), *-oaică* (*leu – leoaică*, *turc – turcoaică*; învechit și regional, *-oaie*: *comis – comisoaie*, *doftor – doftoroaie*), la numele proprii *-a* (*Dumitru – Dumitra*, *Ion – Ioana*, *Grigorescu – Grigoreasca*, *Joian – Joiana*), *-ca* (*Ivan – Ivanca*, *Băleanu – Băleanca*), *-eta* (*George – Georgeta*), *-ina* (*Alexandru – Alexandrina*, *Gheorghe – Gherghina*), *-oaia* (*Florea – Floroaia*) sau prin înlocuirea unor sufixe: a lui *-el* cu *-ea* sau *-ică* (*vițel – vițea/vițică*), a lui *-er*, *-or* cu *-eză* (*tricoter – tricoteză*, *coafor – coafeză*). Masculinele se formează, mai rar, de la feminine, fie prin adăugarea unui sufix ca *-an* (*gîscă – gîscan*), *-el* (*rîndunea – rîndunel*) sau *-oi* (*rață – rățoi*, *vulpe – vulpoi*), fie prin înlocuirea altora, ca a lui *-ica* prin *-el* (*Viorica – Viorel*) sau a lui *-a* prin *-u* (*Safta – Saftu*, *Floroaia – Floroiu*), fie prin suprimarea lui *-ă* (*broscuță – broscuț*, *mașteră – mașter*, *mîță – mîț*) sau *-a* (*Corina – Corin*);

c) substantive care funcționează, după împrejurări, în strînsă concordanță cu sexul exprimat, atît ca masculine, cît și ca feminine (constituite în așa-numitul subgen comun): substantivele comune *gură-cască*, *papă-lap*

Coca, Gabi, Lili, Sașa, Toto, Țuțu (nume de persoane), *Marțolea, Mișca, Miți* (nume (și) de animale), toate m. și f. Apropiate de acestea sînt substantivele diferențiate prin articularea enclitică sau prin plural: *complice* m. (art. *complicele*, pl. *complici*) și f. (art. *complicea*, pl. *complice*).

Numele de însuflețite (mai ales animale, dar și persoane) care nu sînt constituite în perechi pentru ambele sexe și la care genul gramatical este neconcludent în privința concordanței cu sexul, întrucît prin aceeași formă sînt denumite ambele sexe, se numesc epicene. Exemple:

– cu formă de masculin: *castor, pelican, țînțar*; *custode, ministru*;

– cu formă de feminin: *balenă, potîrniche*; *cunoștință, haimana*.

Cînd este necesar să se precizeze sexul unei ființe al cărei nume este epicen, se folosesc două procedee: fie se creează ad-hoc forme feminine (*elefăntiță* de la *elefant*), respectiv masculine (*lebădoi* de la *lebădă*), fie se recurge la îmbinarea numelui epicen, generic, cu termeni ca *bărbat* sau *femeie* pentru persoane, *bărbătuș, mascul*, respectiv *femeiușcă, femelă* pentru animale. Este recomandabil să nu se abuzeze de nici unul dintre aceste procedee. Abuzul de derivate moționale ocazionale de la epicene nume de animale, împletit cu neglijarea unor formații existente, se constată mai ales în poezie și în literatura pentru copii, unde apar formații ca *cerbă, cocoră, boișoară, heringă, struță* sau *cămiloi, lebăd, mrean, plătic* (moțiunea extinzîndu-se uneori și la nume de plante sau de lucruri: *arborea, bradă, muntea, scauna*). Pentru numele de persoane, în vorbirea familiară se folosește tot derivarea (progresivă sau regresivă): *ministreasă* – care e consacrat ca „soție de ministru", dar apare și pentru „femeie-ministru" – de la *ministru, simpatiu* m. (nerecomandabil) de la *simpatie* „persoană..." *Popeasca, Munteanca* (femininul periferic al unor nume de familie), iar în publicistică, în situația specială a desemnării femeilor cu diverse profesiuni moderne, se apelează la compuse cu substantivul *femeie*: *femeie-marinar, femeie-pilot, femeie-om de știință*. (Compuse cu *femeie* se folosesc uneori în mod inutil în locul unor derivate moționale: *femeie-aviator* în loc de *aviatoare, femeie-regizor* și *regizor-femeie* în loc de *regizoare*. Inutilă este folosirea lui *femeie* pe lîngă nume de persoane cu formă feminină *femeie-astronaută, femeie-scriitoare*.) Cu substantivele epicene nume de persoane se produc adesea greșeli de acord după înțeles la numele predicativ sau la participiul pasiv din structura predicatului verbal (*Victima era căsătorit*) și la substituirea prin pronume sau alte echivalente (*Am rugat-o pe custode să-mi păstreze cartea pentru a doua zi*).

Din punctul de vedere al relației dintre gen și sex, numele de însuflețite sînt de trei feluri: cu genul motivat sau cu corespondență între gen și sex (cele de sub a–c), cu gen convențional, neconcludent (cele epicene, unde genul poate să corespundă unuia dintre sexe, dar le desemnează pe amîndouă) și cu contradicție evidentă între gen și sex (substantivele feminine care denumesc ființe de sex bărbătesc: *beizadea, cătană, ordonanță, santi*

femeiesc: *băboi, fătoi*). Contradicția poate fi intenționată în formații depreciative, ca ultimele citate. În alte situații se încearcă rezolvarea ei prin crearea unor forme de gen adecvate în perechi ca *agá* f. (art. *agaua*, pl. neart. *agale*, art. *agalele*) și *ágă* m. (art. *ága*, pl. neart. *agi*, art. *agii*), *călăuză* f. și *călăuz* m. sau numai prin acordul după înțeles la substantive ca *beizadea* (*Beizadeaua era răsfățat de toți curtenii* sau *unul dintre beizadele, Pe beizadea nu l-au pedepsit*). În limba actuală există o puternică tendință de neglijare a distincției de gen (sex) la numele de persoane, ceea ce se oglindește în folosirea numelor de persoane cu anumite ocupații sau titluri în forma de masculin cu referire la femei, chiar atunci cînd există un feminin corespunzător: *Au participat femei cu diverse funcții și profesiuni: maiștri, tehnicieni, ingineri, merceologi.* Uneori, unul și același substantiv masculin are corespondent feminin într-un sens și în altul nu: de exemplu, de la *doctor* „medic" există derivatul feminin *doctoriță*, dar de la *doctor* „persoană care are doctoratul" nu s-a creat un feminin paralel, deși sînt femei cu acest titlu.

§ 25. În interiorul genului masculin și al celui feminin unii cercetători disting așa-numitul subgen (sau chiar gen) personal, înțeles ca un set de trăsături specifice numelor de persoane și de animale personificate, indiferent de genul lor; principalele trăsături relevate ar fi: construirea cu prepoziția *pe* a acuzativului complement direct, folosirea articolului proclitic *lui* ca marcă a genitiv-dativului singular, posibilitatea atașării unor adjective posesive conjuncte la forma nearticulată, lipsa unor alternanțe fonetice în flexiune, existența unor forme speciale de vocativ. Întrucît aceste trăsături nu sînt nici exclusive, nici generale (vezi § 44, 45, 47, 49, 50, 61 și 292), noțiunea de subgen personal nu este necesară în descrierea substantivului.

NUMĂRUL

§ 26. Majoritatea substantivelor au ambele numere, diferențiate sau nu formal. Există însă și substantive d e f e c t i v e de un număr sau cu preferință (marcată prin frecvență) pentru un număr: mai multe cu formă numai de singular (numite, latinește, *singularia tantum*) și mai puține cu formă numai de plural (*pluralia tantum*).

Se folosesc, în mod normal, numai la singular:

– cele mai multe nume de materie: *aur*, *cositor*, *miere*, *sînge*, *unt*, *vată*; *cimbru*, *cînepă*, *mazăre* (multe nume de materie pot avea plural cînd desemnează sorturi, porții sau obiecte din materia respectivă: *aramă* are pl. *arămuri* pentru „obiecte de aramă", iar *rachiu* are pl. *rachiuri* pentru

– substantivele abstracte nume de însușiri, de stări și, mai puțin, nume de acțiuni: *cinste*, *curaj*, *deșteptăciune*, *legalitate*, *noblețe*, *zgîrceni*, *foame*, *rușine*; *chibzuință*, *îmbrăcare*, *întors*, *treacăt* (unele substanti fără plural în sensul abstract pot avea plural cînd se folosesc cu sensuri co crete: *bunătate* „însușirea de a fi bun" nu are plural, dar cu sensuri ca „b nefacere, mîncare bună, bogăție" se folosește (și) la plural; numele de oc pații nu au plural, dar cînd aceleași substantive denumesc ateliere pot ave *cizmărie*, *vopsitorie*; abstractele negative au plurale într-o măsură m mare decît corespondentele pozitive: compară *dreptate* și *nedreptate*, *pr dență* și *imprudență*);

– denumirile unor discipline științifice, jocuri sau sporturi: *biologi geometrie*; *fotbal*, *șah* (substantivele de acest fel pot avea plural cînd folosesc cu sensuri concrete, desemnînd manuale ale disciplinelor în ca ză, respectiv seturi de piese ale unui joc, și cînd se referă la aspecte diferi ale aceleiași discipline);

– substantive care apar numai în unele locuțiuni și expresii fixe: *be beleacul* (*de-a ~*), *fofîrlica* (*a duce cu ~*), *habar* (*a avea ~*), *iama* (*a da ~ pofida* (*în ~*), *toptanul* (*cu ~*), *valma* (*de-a ~*), *vileag* (*a da în ~*);

– puține nume de persoane masculine: *bade*, *neică*, *taică*, *vodă*;

– majoritatea numelor proprii, de exemplu, nume de persoane ca *Al xandru*, *Maria* (pluralul poate apărea, excepțional, pentru a desemna m mulți indivizi cu același prenume: *Ioni*, *Marii*) sau *Ionescu*, *Vasiliu* (pl ralele populare de tipul *Ionești*(*i*), *Vasilii*(*i*) se folosesc pentru membrii un familii sau ai unui grup); nume de animale – aflate în aceeași situație ca pr numele –; nume de locuri ca *Dunărea*, *Mureș*, *Ceahlău*, *Tulcea* (plural poate desemna mai multe locuri cu același nume: *cele trei Crișuri*; în caz toponimelor provenite din substantive comune, pluralul este ambiguu – aspectul oral al întrebării glumețe *Cîte Pietre sînt în țara noastră?*).

Se folosesc în mod normal numai la plural:

– unele nume de materie: *bale*, *cîlți*, *confeti*, *cuișoare*, *lături*, *tăi ței/tăiței*; unele dintre ele au un singular rar folosit, fie cu același sens, cu alte sensuri: *icre* (*icră*), *jumări* (*jumară*), *tărîțe* (*tărîță*);

– nume de obiecte care reprezintă o pluralitate de elemente: *ana aplauze*, *coclauri*, *graffiti*, *măruntaie*, *moravuri*, *nazuri*, *represalii*, *zîmb zori*; *ițe* (sg. *iță*), *moaște* (și sg.); în această categorie intră unii terme – integral sau parțial – latinești cu formă de n. pl. folosiți în publicisti *addenda*, *corrigenda*, *marginalia*, *mass-media*, *miscellanea* (de la care formează uneori, greșit, singulare feminine ca *o miscellanea* sau G. *mass-mediei*);

– nume de obiecte formate din două părți identice: *blugi*, *cioareci*, *gl limele*, *ițari*, *nădragi*, *ochelari* (unele dintre ele își creează o formă de si

– nume de specii botanice ca *adormițele*, *zorele* (și *zorea* sg.) și, ma ales, nume de clase și încrengături de plante și de animale: *fungi*, *gramine* (și sg.), *umbelifere* (*umbeliferă* sg.), *echinoderme* (*echinoderm* sg.), *celenterate* (*celenterat* sg.);

– nume de popoare, mai ales antice și exotice, cunoscute numai ca atar (nu și prin indivizi): *boi*(*i*), *taurisci*(*i*); *pieile-roșii* (și *piele-roșie* sg.);

– substantive care apar numai în unele expresii: *mendrele* art. (*a-și fac* ~), *șoșele* neart. (*cu* ~, *cu momele*);

– puține nume proprii, de exemplu, nume de personaje mitologice car alcătuiesc grupuri, ca *Grații*(*le*), *Hesperide*(*le*), *Parce*(*le*); nume de locuri mai ales de munți, ca *Anzi*, *Carpați*, de insule, ca *Aleutine*, *Canare*, d localități, ca *Izvoare* (singularul se folosește fie în situații excepționale, c personificarea din *Balcanul și Carpatul* de V. Alecsandri, fie – la numel de localități – ca mijloc de rezolvare a contradicției dintre forma de plur și înțelesul de singular: substantive ca *București*, *Bușteni*, *Galați*, *Iași*, c formă originară de plural, se comportă în limba literară actuală ca singu lare – art. *Bucureștiul*, *Galațiul*, nu *Bucureștii*, *Galații*); nume de conste lații sau roiuri de stele, ca *Gemenii*, *Peștii*, *Pleiadele*; nume de sărbători, c *Florii*, *Saturnalii*.

Substantivele defective de număr sînt mai puține decît s-ar părea, dac se ține seama de „excepțiile" în care se folosește totuși numărul absent principiu. Statutul de substantiv defectiv de număr nu este fix, nici acela pentru toți vorbitorii. Unele substantive oscilează între forme de un sing număr și flexiune completă, de exemplu *fasole* sg. are regional formă pl. (art. *fasolele*), iar pentru numele propriu *Paști* m. sg. se admite în no mă varianta *Paște* n., cu pl. *Paști*. În general, sînt mai numeroase situații în care se creează un plural decît cele în care se creează un singular. În lin ba actuală se constată tendința de folosire a pluralului de la substanti cunoscute pînă de curînd ca avînd numai singular (de exemplu, *proză* – *proze* „scrieri în proză") sau întîlnite practic numai la singular: numeroa abstracte nume de însușiri, de stări și de acțiuni, ca *agerimi*, *inchietudi* *bagatelizări*. Limbajele de specialitate folosesc adesea mai multe plur decît limba comună (de exemplu, în limbajul medicilor, pluralul numel de boli).

§ 27. Cele două numere pot fi folosite uneori cu înțelesuri nespecifi echivalente cu ale numărului opus. Singularul poate avea înțeles de plu în întrebuințări generice: *datoria cercetătorului*, *Peștelui îi place să în te*. Pluralul poate avea înțeles de singular, cu nuanță intensivă, chiar hip bolică uneori: *bătrîneți*(*le*) = *bătrînețe*(*a*) (cf. *adîncă bătrînețe/adînci b trînețí*), *tinereți*(*le*) = *tinerețe*(*a*) (cf. *în tinerețea mea/în tinerețile mel*

unde îi sînt ~, a-și aduna ~, silințe(le) = silința în *a-și da ~, ceruri = cer* în *pînă la ~, văzduhuri = văzduh.*

La numele de însuflețite care formează perechi corespunzînd celor două sexe (vezi § 24), pluralul substantivului masculin poate include sexul feminin: *colegi* „colegi și colege", *frați* „frați și surori", *Golești* „membri ai familiei Golescu, bărbați și femei".

§ 28. Cele două numere pot fi diferențiate sau nu formal.

Substantive i n v a r i a b i l e după număr, cu aceeași formă – nearticulată – la singular și plural, există la toate cele trei genuri: m. *arici, puști, tei, bebe, colibri, culi, mikado, paria, picolo, zebu*; f. *învățătoare, căsoaie, canoe, maree, cineraria, joi, vineri*; n. *nume, mango*. (Ele nu trebuie confundate cu substantivele defective de număr!) Unele substantive, invariabile conform normelor, au variante variabile; de exemplu, *picol(o)* – pl. *picoli* (în loc de *picolo* sg. și pl.), *servitoare* – pl. *servitori* (în loc de *servitoare*), *maree* – pl. *marei* (în loc de *maree*), *cinerarie* – pl. *cinerarii* (în loc de *cineraria* sg. și pl.).

Cele mai multe substantive sînt v a r i a b i l e; ele diferențiază formal singularul de plural, cu ajutorul desinențelor și al alternanțelor fonetice.

D e s i n e n ț e l e de plural (care se adaugă la forma de singular cu desinență zero sau iau locul desinenței de singular) sînt următoarele:

m.: *-i* șoptit (*pomi*), *-i* semivocalic (*fii*), *-i* vocalic (*arbitri*), zero (*indici*);
f.: *-e* (*mame*), *-i* șoptit (*lumi*), *-i* semivocalic (*idei*), *-le* (*basmale, saltele, zile*), *-uri* (*certuri*), zero (*femei*);
n.: *-e* (*ziare*), *-uri* (*locuri*), *-i* semivocalic (*studii*), *-ii* (*seminarii*), izolat și *-ă* (*ouă*), *-ale* (*atale, carale*).

La masculine distribuția desinențelor nu pune probleme și nu există nici variante de plural în legătură cu desinențele tradiționale. Atenție la diferențierea formelor de sg. și pl. la substantivele cu tema terminată în *j*, *ș*: se spune și se scrie corect *paj, moș* sg. – *paji, moși* pl. (nu *moși* – *moși*, nici *moș* – *moș*)! E necesară precizarea că puținele masculine terminate la singular în *-iu* neaccentuat (*i* semivocalic + *u*), de tipul *uliu, nunțiu*, au pluralul în *-ii* (cu *i* vocalic + *i* semivocalic). În unele împrumuturi recente neadaptate, pe de o parte, se folosește o desinență străină neobișnuită *-s* admisă în cuvinte ca *cruzeiro* – pl. *cruzeiros*, *peso* – pl. *pesos*, și, pe de alta, apar diverse variante de formare a pluralului, între care și o desinență specifică pentru cuvintele străine, *-și*, neacceptată în normă: desinența *-s* menționată mai înainte, apare uneori ca variantă față de pluralul literar adaptat, de exemplu *bit* are pluralul românizat *biți*, dar se întîlnește și varianta neadaptată *bits*; alături de pluralul egal cu singularul recomandat la substantive ca *hipi*, se întîlnește atît pluralul neadaptat *hippies*, cît și o variantă românizată, cu desinența *-și*, *hipiși*. Necunoașterea valorii de plural a desinenței străine *-s* explică extinderea ei greșită la singular, în

exemple ca *un contras* (în loc de *contra* sg. – pl. *contras*) sau *un pesos*; se ajunge astfel la omonimia celor două numere, rezolvată uneori prin crearea unei variante românești de plural, de tip *pesoși* (proces petrecut mai demult la cuvinte ca *eschimos* sau *incas*).

Desinența străină *-s* se găsește în mod excepțional și la unele împrumuturi feminine neadaptate, cum ar fi *cordoba* „monedă..." – pl. *cordobas* sau *(script-)girl* – pl. *(script-)girls*.

Spre deosebire de masculine, la substantivele feminine și la cele neutre distribuția principalelor desinențe de plural nu are reguli ferme, de unde existența variantelor de plural ale aceluiași cuvînt; de obicei numai una dintre acestea este admisă în limba literară, rareori acceptîndu-se cîte două forme de plural nediferențiate semantic și fără restricții contextuale.

La feminin principala concurență este între desinențele *-e* și *-i* (șoptit sau chiar numai grafic, ca mod de redare a unor consoane palatale). Au pluralul corect în *-e*: *căpșună*, *cireașă*, *cîrjă*, *credință*, *remarcă*, *uzină*, *vișină* (pl. *căpșune*, *cireșe*, *cîrje*, *credințe*, *remarce*, *uzine*, *vișine*, nu *căpșuni*, *cireși*, *cîrji*, *credinți*, *remarci*, *uzini*, *vișini*). Au pluralul corect în *-i*: *caracteristică*, *coală*, *piersică*, *regulă* (pl. *caracteristici*, *coli*, *piersici*, *reguli*, nu *caracteristice*, *coale*, *piersice*, *regule*); *vină* are de asemenea pluralul corect în *-i*: *vini* (nu *vine*, care este pluralul corect de la *vînă*). Deosebirile dintre cele două forme de plural sporesc atunci cînd intervin și alternanțe fonetice: *plajă* – pl. *plaje* (nu *plăji*), *plasă* – pl. *plase* (nu *plăși*), *salată* – pl. *salate* (nu *salăți*); *coadă* – pl. *cozi* (nu *coade*). Au cîte două forme de plural admise în normă: *poiană* – pl. *poiene/poieni*, *rîpă* – pl. *rîpe/rîpi*, *țărancă* – pl. *țărance/țărănci*.

Mai slabă este, tot la feminine, concurența între desinențele *-i* sau *-e*, de o parte, și *-uri*, de alta, la substantive ca *gîlceavă* – pl. *gîlcevi* (nu *gîlcevuri*), *lipsă* – pl. *lipsuri* (nu *lipse*), *treabă* – pl. *treburi/trebi*, *vreme* – pl. *vremuri/vremi*. Desinența *-uri* apare mai ales la pluralul numelor de materie, desemnînd obiecte sau sorturi: *alamă* – pl. *alămuri*, *mătase* – pl. *mătăsuri*. De asemenea, ea poate imprima nuanțe depreciative, ca în *finețuri* sau *politeți/politețuri* și mai ales în neliterarele *mărimuri*, *străinătățuri*.

Un caz izolat este concurența între desinențele *-le* și *-i* semivocalic la substantivul *manta* – pl. *mantale* (nu *mantăi*).

În unele situații existența a două forme de plural permite marcarea unor diferențe lexicale, desinențele repartizîndu-se pe sensuri, fie că e vorba de cuvinte polisemantice, fie de cuvinte omonime originar diferite. De exemplu: *bandă* „grup" – pl. *bande*, dar „fîșie" – pl. *benzi* (de asemenea: *copcă* „săritură" – pl. *copce*, dar „obiect de încheiat; gaură" – pl. *copci*; *dată* (calendaristică; a unei probleme) – pl. *date*, dar „oară" – pl. *dăți*; *vară* „verișoară" – pl. *vere*, dar „anotimp" – pl. *veri*; *mîncare* „acțiune" – pl. *mîncări*, dar „fel de..." – pl. *mîncăruri* (de asemenea: *dulceață* „lucru plăcut" – pl. *dulceți*, dar „preparat alimentar" – pl. *dulcețuri*; *lînă* – pl. *lîni* „lîna de pe mai multe oi", dar *lînuri* „varietăți de lînă"). O categorie bine constituită

este aceea a substantivelor în -*(t)oare*, a căror flexiune ține seama de cri terii semantice (clase onomasiologice) sau de formare a cuvintelor (sub stantivizarea adjectivelor) și este folosită ca mijloc de diferențiere lexicală pluralul egal cu singularul este specializat (cu puține excepții) pentru numele de persoane de sex femeiesc: *apărătoare*, *ghicitoare*, *legătoare* *lipitoare*, *măturătoare*, *secerătoare*, *trecătoare*, *vrăjitoare* au aceeaș formă la plural cînd denumesc persoane, dar au pluralul în -*tori* cîn denumesc obiecte, mai ales instrumente (*apărători*, *legători*, *măturători* *secerători*), locul unei acțiuni (*trecători*), obiectul acțiunii (*ghicitori*), ani male (*lipitori*), plante (*vrăjitori*).

Alteori nu e vorba de sensuri diferite, ci de admiterea uneia dintre for me numai în expresii fixate într-un anumit fel: este situația substantivulu *boală*, de la care pluralul curent este *boli*, dar pentru care se admite form de plural mai veche *boale* în expresia *a băga în boale*; tot astfel, *roat* „cerc, piesă, instrument sau figură cu formă de cerc“ are pluralul corec *roți* (spre deosebire de *roată* „unitate militară, companie“ cu pl. *roate*), da forma veche de plural *roate* este și ea permisă, în expresiile *a merge ca p* *roate*, *a pune pe roate* sau *a pune* (*cuiva*) *bețe în roate*.

Unele desinențe cunosc ele însele variante: este cazul desinențelor -*e* ș -*le* care au variantele fonetice regionale -*i* (vocalic: *feti*) și -*li* (cu *i* vocalic *sarmali*, rar șoptit: în substantive ca *mantăli*).

Un tablou complex prezintă flexiunea substantivelor feminine terminat în -*ea*/-*ică* (sau -*ică*/-*ea*) și în -*ică*. Alături de flexiunea normală sg. -*ea* pl. -*ele* (*cățea – cățele*, *rîndunea – rîndunele*), respectiv sg. -*ică* – pl. -*ic* (*bunică – bunici*, *pîinică – pîinici*, *rîndunică – rîndunici*), există tipuri î care pluralul în -*ele* ajunge să corespundă și (sau chiar numai) unui singu lar în -*ică*, pluralul realizîndu-se deci prin schimbarea sufixului lexica datorită împletirii unor forme din paradigme originar diferite: *ulcea*/*ulcic* – pl. *ulcele*, *bucățică*/*bucățea* – pl. *bucățele* și *bonețică* – pl. *bonețel* *păpușică* – pl. *păpușele*.

La substantivele neutre principala concurență este între desinențele - și -*uri*, pentru care nu există o regulă de repartiție general valabilă, ci do unele reguli parțiale, referitoare la categorii limitate de substantive cu anumită structură, iar uneori se pot face numai constatări ale preferinț pentru una dintre desinențele în cauză: de exemplu, neutrele formate c sufixe ca -*ăt*, -*ent*, -*er*, -*et*, -*ism*, -*ment* au pluralul în -*e*, iar cele cu forma-ti terminată în vocalele *e* și *u* accentuate, *i* și *o* accentuate și neaccentuate (l neutrele în *o* neaccentuat se produce o schimbare de accent la plural: *rádi* – pl. *radióuri*) și în -*ou* au pluralul în -*uri*; majoritatea neutrelor monos labice și a celor terminate în *u* neaccentuat precedat de consoană + *l* a pluralul în -*uri*, în timp ce majoritatea celor terminate în *u* neaccentuat pre cedat de consoană + *r* au pluralul în -*e*. Au pluralul corect în -*e*: *blesten* *burghiu*, *coteț*, *ghișeu*, *refren* (pl. *blesteme*, *burghie*, *cotețe*, *ghișee*, *re* *frene*, nu *blestemuri*, *burghiuri*, *cotețuri*, *ghișeuri*, *refrenuri*). Au plural

corect în *-uri* : *adaos, albuș, cablu, chibrit, defileu, hotel, șiret* (pl. *adaosuri, albușuri, cabluri, chibrituri, defileuri, hoteluri, șireturi*, nu *adaose, albușe, cable, chibrite, defilee, hotele, șirete*). Variantele se deosebesc mai mult atunci cînd intervin și alternanțe fonetice: *aerodrom* – pl. *aerodromuri* (nu *aerodroame*), *ibric* – pl. *ibrice* (nu *ibricuri*), *mormînt* – pl. *morminte* (nu *mormînturi*), *rod* – pl. *roade* (nu *roduri*), *simbol* – pl. *simboluri* (nu *simboale*). Au cîte două forme de plural admise în normă: *chipiu* – pl. *chipie/chipiuri*, *debușeu* – pl. *debușeuri/debușee*, *tunel* – pl. *tuneluri/tunele*, *vis* – pl. *vise/visuri*.

Ca și la feminine, desinențele de plural ale neutrelor pot fi repartizate pe sensuri, servind la diferențieri lexicale; de exemplu: *raport* „dare de seamă" – pl. *rapoarte*, dar „relație" – pl. *raporturi* (de asemenea: *canat* (în industria pielăriei) – pl. *canate*, dar „parte a ușii" – pl. *canaturi*; *cămin* „instituție; casă familială" – pl. *cămine*, dar „sobă, vatră; horn; încăpere de acces la o conductă" – pl. *căminuri*; *ciubuc* „pipă; ornament" – pl. *ciubuce*, dar „bacșiș; venit ocazional (ilegal)" – pl. *ciubucuri*; *corn* „de animale, de instrumente" – pl. *coarne*, dar „franzeluță; recipient; colț; instrument pentru semnale de vînătoare" – pl. *cornuri*; *cot* „parte a corpului" – pl. *coate*, dar „cotitură" – pl. *coturi*; *ghem* „de lînă, de sfoară" – pl. *gheme*, dar „joc (la tenis)" – pl. *ghemuri*; *ghiveci* „de flori" – pl. *ghivece*, dar „mîncare" – pl. *ghiveciuri*; *minut* „unitate de măsură a timpului" – pl. *minute*, dar „preparat culinar" – pl. *minuturi*).

Tot ca la feminine, unele variante pot fi limitate la anumite expresii: *sfîrșit* are pl. *sfîrșituri*, dar este admis și pl. *sfîrșite*, în locuțiunea adverbială *pe sfîrșite*; *obicei* are pl. *obiceiuri*, dar varianta *obiceie* este tolerată, pentru rimă, în proverbul *Cîte bordeie, atîtea obiceie*.

Mai slabă decît concurența între *-e* și *-uri* este concurența între desinențele *-ii* și *-e*, care apare la unele substantive cu singularul în *-aj*, *-ar*, *-tor*: *avantaj* – pl. *avantaje* (nu *avantajii*), *personaj* – pl. *personaje* (nu *personajii*), *itinerar* – pl. *itinerare* (nu *itinerarii*), *laborator* – pl. *laboratoare* (nu *laboratorii*); variația liberă este admisă în normă la un singur substantiv: *seminar* – pl. *seminarii/seminare*. Această concurență se explică prin existența unor variante mai vechi de singular în *-iu*, de la care era normal pluralul în *-ii*: de exemplu, *personaj* are o variantă învechită *personagiu*, cu pluralul – corect format – *personagii* (după cum și pluralul *itinerarii* este format corect de la varianta de singular *itinerariu*); greșite sînt variantele hibride de plural în *-ajii* (*personajii*) sau *-age* (*personage*), precum și amestecul de variante în aceeași paradigmă (sg. *personaj* – pl. *personagii*).

În privința variantelor prezentate de desinențe, merită să fie menționat faptul că, după anumite consoane, desinența *-e* are varianta fonetică regională *-ă*: *cară* în loc de *care*.

A l t e r n a n ț e l e fonetice sînt de obicei o marcă suplimentară, alături de desinențe, dar uneori pot constitui, în limba actuală, singurul mijloc de

marcare a opoziției sg. – pl. (scrierea ascunde însă astfel de situații, existente numai la masculine: *sac* – pl. *saci*, *fag* – pl. *fagi*). Dintre numeroasele alternanțe folosite în formarea pluralului, numai la cîteva apar probleme de cultivare a limbii, majoritatea acestora fiind legate de distincția între substantivele neologice și cele din fondul mai vechi al limbii.

La genul masculin, alternanța *z – j* este limitată la unele cuvinte vechi ca *grumaz*, *mînz*, *obraz*, nefiind admisă la neologisme: se spune corect *burghezi* (nu *burgheji*), la fel *chinezi*, *francezi*, *matrozi*. De asemenea, alternanța *sk – șt*, rară și la cuvintele vechi (*vasilisc – vasiliști*), nu apare la neologisme ca numele de popoare *basc – basci*, *etrusc – etrusci*, *osc – osci*; atenție la pronunțarea acestor plurale cu *sci* (nu *șci*)! Tot la cuvinte vechi este limitată, în general, și alternanța *l – i* semivocalic (*copil* – pl. *copii*, *vițel* – pl. *viței*), dar ea a cuprins și neologismul *colonel* – pl. *colonei* (nu *coloneli*). Alternanța *a – e* apare la substantivele neologice masculine numai în unele compuse cu *-man* „om", care la plural devine *-meni*: *congresman* – pl. *congresmeni*, *tenisman* – pl. *tenismeni* (cf. însă *barman* – pl. *barmani*).

La genul feminin alternanța *a – ă* (accentuate), corelată cu pluralul în -i sau *-uri*, este aproape generală la substantivele din fondul vechi, cu excepția a trei cuvinte accentuate la singular pe silaba penultimă, *desagă – desagi*, *fragă – fragi* și *vacă – vaci*, care nu cunosc variante cu *ă* la plural și a mai multor cuvinte – cu trei și patru silabe – în care *a* se găsește, la singular, în silaba antepenultimă: de exemplu, se spune corect *albii*, *arii*, *aripi*, *așchii*, *lacrimi*, *margini*, *pățanii*, *praștii* (nu *ălbii…*, *lăcrimi…*), dar *flăcări* (nu *flacări*), *păsări* (nu *pasări*), *prăpăstii* (nu *prăpastii*), *străchini* (nu *strachini*), *vrăbii* (nu *vrabii*); la neologisme această alternanță este corectă numai cînd *a* se găsește, la singular, în silaba penultimă: *gară – gări*, *marcă – mărci*, *brigadă – brigăzi*, în timp ce *a* din silaba antepenultimă trebuie menținut, spunîndu-se corect *companii* (nu *compănii*), *fabrici* (nu *făbrici*), *medalii* (nu *medălii*), *stații* (nu *stății*). Alternanța *a – ă* neaccentuate este limitată la cuvinte vechi: *talangă* – pl. *tălăngi* (nu *talăngi*) dar *baracă – barăci*, *cazarmă – cazărmi* (nu *bărăci*, *căzărmi*). La alternanța *a – e* după *i* vocalic se comit greșeli în două direcții; ea trebuie respectată la *arteziană – arteziene*, *austriacă – austriece*, *canadiană – canadiene*, *cezariană – cezariene*, *indiană – indiene*, *tragediană – tragediene* (nu *arteziane*, *austriace*, *canadiane* etc.), dar nu este chiar generală: se spune corect *bosniacă – bosniace*, *gențiană – gențiane* (nu *bosniece*, *gențiene*). Alternanța *î – i*, corectă în *sămînță – semințe*, *vînă – vine* (și la adjectivele substantivizate *sfîntă – sfinte*, *tînără – tinere*, *vînătă – vinete*) este extinsă greșit de unii vorbitori la substantivele *dobîndă* și *sprînceană* al căror plural corect este *dobînzi*, respectiv *sprîncene* (nu *dobinzi*, *sprincene*). Alternanțe vocalice excepționale sînt *î – ii* în *mînă – mîini* și *oa – e* în *corvoadă – corvezi*. La substantivele neologice alternanța consonantică *sk – șt* se produce numai cînd pluralul este în *-i* (*cască* – pl. *căști*

mască – pl. *măști*) și, în mod excepțional, în *moluscă* – pl. *moluște*, nu și în *etruscă* – *etrusce*, *frescă* – *fresce* sau *odaliscă* – *odalisce* (de observat deosebirea dintre *băști* pl. de la *bască* „beretă" și *basce* pl. de la *bască* „persoană": vezi § 23); atenție la pronunțarea *sce* (nu *șce*)!

La substantivele neutre se întîlnesc ezitări care privesc alternanțele vocalice corelate cu pluralul în *-e*; de reținut că este corectă flexiunea fără alternanță în *clopot* – *clopote*, *foraibăr* – *foraibăre*, *ivăr* – *ivăre*, *simptom* – *simptome* (nu pl. *cloapete*, *foraibere*, *ivere*, *simptoame*), dar cea cu alternanță la alte cuvinte: *cotidian* – *cotidiene*, *cufăr* – *cufere*, *geamăt* – *gemete*, *lighean* – *lighene*, *țipăt* – *țipete* (nu *cotidiane*, *cufăre*, *geamăte*, *ligheane*, *țipăte*).

Alternanțele fonetice pot servi și ele la diferențieri lexicale: de exemplu, *masă* „mobilă" – pl. *mese*, dar „mulțime, cantitate" – pl. *mase*; în mod nejustificat unii vorbitori aplică diferențierea și la omonimele *pană*: pluralul corect este *pene* nu numai de la o *pană* de pasăre, ci și de la o *pană* de automobil (nu *pane*). Alteori, variantele cu anumite alternanțe sînt admise cu restricții contextuale: *latură* are pluralul curent *laturi*, dar varianta *lături* este corectă în îmbinări ca *în lături* sau *pe de lături*.

Foarte puține substantive au forme n e r e g u l a t e de plural:

m.: *om* – pl. *oameni* (mai demult și *oaspe* – *oaspeți*, pentru care limba literară actuală a ales singularul refăcut *oaspete*, nu și *oaspăt*);

f.: *noră* – pl. *nurori*; *soră* – pl. *surori*;

n.: *cap* „parte a corpului, individ; extremitate, măciulie, căpătîi; motiv; capitol" – pl. *capete* (cu sensul „promontoriu" *cap* are pluralul regulat *capuri*; cf. și m. *cap* „conducător" cu pluralul regulat *capi*).

Încadrarea în acest grup a substantivelor neutre *brîu*, *frîu*, *grîu* cu pl. *brîne*, *frîne*, *grîne* este numai parțial justificată, întrucît la ele este vorba de un amestec de forme ale unor unități lexicale diferite în limba actuală: *brîu* are pluralele regulate, diferențiate semantic, *brîie* „cingătoare, parte a corpului, ornament, șir" și *brîuri* „ dans", iar *brîne* este pl. de la *brînă*, variantă/sinonim cu tendința de specializare pentru „tip de potecă montană"; *grîu* are, de asemenea, pluralele regulate, diferențiate semantic, *grîie* „lan" și *grîuri* „sort", iar *grîne* este plurale tantum, cu sensul „cereale"; *frîu* are pluralul regulat *frîie*, iar *frîne* este pluralul lui *frînă* și doar cu sensul „mijloace de conducere (politică)" mai poate fi raportat la sg. *frîu*.

CAZUL

§ 29. Cele cinci cazuri pot fi exprimate printr-un număr mult mai mic de forme cazuale: cel mult trei nearticulate și tot atîtea articulate (în cadrul aceluiași număr). Există multe situații (printre acestea pluralul tuturor sub-

singură formă a substantivului propriu-zis. Forma unor determinante – primul rînd a articolelor – contribuie la identificarea unor perechi cazuri: *un* (*acest, micuțul*) *băiat* N.A. – *unui* (*acestui, micuțului*) *bă* G.D. Nominativul are totdeauna aceeași formă cu acuzativul, iar uneori cu vocativul; genitivul are totdeauna aceeași formă cu dativul, iar uneor numai la pluralul articulat – și cu vocativul. Valoarea cazuală a formel omonime se distinge prin funcția sintactică, prin cuvîntul regent, pı mărci reprezentate de cuvintele ajutătoare *al, a, ai, ale* și *pe* sau de pron mele personale neaccentuate, prin topică, prin acord (sau prin combinar a două sau mai multe mijloace) și se verifică prin substituirea cu forme diferențiate ale pronumelui personal (vezi § 104).

§ 30. Nominativul poate îndeplini următoarele funcții:

1. subiect: ***Elevii** învață*;
2. nume predicativ: *Ei sînt **elevi***;
3. element predicativ suplimentar: *El a fost ales **delegat***;
4. apoziție (fie acordată, fie neacordată în caz): *Andrei, **fiul** meu, es plecat*; *Scrisoarea lui Andrei, **fiul** meu, a ajuns tîrziu*;
5. (rar) atribut propriu-zis (neapozițional) al unor nume de acțiun echivalînd cu un element predicativ suplimentar al verbului de bază: *Al gerea colegului nostru **președinte** a fost o surpriză* (și cu un nume pred cativ dacă un verb ca *a rămîne* este considerat copulativ – vezi § 264 - *Rămînerea lui **repetent** ar fi o tragedie*).

Dintre acestea, se consideră specifică funcția de subiect.

§ 31. A. Genitivul fără prepoziție poate îndeplini următoare funcții:

1. atribut: *Cartea **elevului** este pe masă*;
2. complement indirect al unui adjectiv de proveniență verbală (î -(*t*)*or*, -*ant*/ -*ent* sau -*iv*): *miresme amintitoare **ale toamnei***;
3. (rar) apoziție, fie pe lîngă un genitiv (acordată în caz): *Scrisoare lui Andrei – **a fiului** meu – a ajuns tîrziu*, fie pe lîngă un adjectiv posesi *Datoria noastră – **a cercetătorilor** – este căutarea adevărului*.

Genitivul fără prepoziție poate apărea și în construcții ca *Ai casei așteptau*; *Cartea este a lui Andrei* sau *Îl știa al dracului*, în care s-ar păre că îndeplinește funcțiile de subiect, respectiv nume predicativ sau elemer predicativ suplimentar; se consideră însă că aici articolul posesiv (*al, a, a ale*) este la cazul nominativ și ține locul unui substantiv pe care genitivul determină ca atribut (*oamenii casei, cartea lui Andrei, omul dracului*).

B. Genitivul este cerut de unele prepoziții ca *asupra*, (*în*) *contra, dea supra, împotriva, împrejurul, înaintea, îndărătul* și locuțiuni prepozițic nale ca *din partea, în dreptul* (de observat că toate au în comun, la finală un articol hotărît sau un sunet identic cu articolul -*a*). Împreună cu prepozi ția sau locuțiunea prepozițională cu care se construiește, genitivul poat

îndeplini în propoziție diverse funcții, specifice pentru elementul prepozițional în cauză; de exemplu:

– atribut: *Propaganda* ***împotriva fumatului*** *nu este suficientă*;
– nume predicativ: *Mutarea lui a fost* ***împotriva regulamentului***;
– complement indirect: *Luptăm* ***împotriva rutinei***;
– complement circumstanțial, de diverse feluri, de exemplu de mod *Înoată* ***împotriva curentului***.

Dintre toate întrebuințările genitivului, se consideră specifică funcția de atribut. Genitivul atribut are diferite valori – subordonate valorii generale de posesie –, care depind de sensul cuvîntului determinat și de sensul cuvîntului în genitiv. Cele mai importante valori gramaticale sînt următoarele:

– genitivul subiectiv (determină nume de acțiune sau de stare, arătînd cine face acțiunea): *venirea primăverii*; o variantă a lui este genitivul autorului (determină nume de opere artistice, lucrări științifice, descoperiri) *Balada lui Ciprian Porumbescu*;

– genitivul obiectiv (determină nume de acțiune sau de agent, echivalînd cu un complement direct sau indirect al verbului de bază): *cercetarea limbii*, *cercetătorii limbii*;

– genitivul denumirii sau genitivul apozitiv (denumește prin nume proprii sau explică prin substantive comune substantivul determinat): *țara Ardealului*, *știința lingvisticii*;

– genitivul superlativ (echivalent cu gradul superlativ în îmbinări în care determinantul este același cuvînt cu determinatul, reluîndu-l la cazul genitiv): *campionul campionilor*.

În același grup nominal genitivul poate avea valori diferite, în cadrul funcției atributive, sau chiar funcții diferite, de obicei clarificate prin context. De exemplu: în *alegerea delegatului*, *vînătoarea insectelor* sau *spaima dușmanilor* genitivul atribut poate fi atît subiectiv (= delegatul alege, insectele vînează, dușmanii se înspăimîntă), cît și obiectiv (= alegem delegatul, vînăm insecte, se înspăimîntă de dușmani); în *acțiunea modificatoare a limbii* genitivul *limbii* poate fi atribut al substantivului *acțiune* sau complement al adjectivului *modificatoare*. De aceea folosirea unor asemenea îmbinări cere grijă pentru prevenirea confuziilor posibile.

Un substantiv nu poate fi determinat direct decît de un singur substantiv în genitiv (cu excepția genitivelor coordonate între ele); construcții ca *traversarea unui solitar a oceanului* sau *recenzia lui X a acestei cărți*, cu cîte două genitive (subiectiv + obiectiv) dependente de primul substantiv sînt greșite. Nu este permisă nici prezența alături de substantivul în genitiv a unui genitiv pronominal și nici a unui adjectiv posesiv (de exemplu, *cunoașterea ta* – sau *lui* – *a faptelor*).

Într-un șir de genitive, fiecare este atributul cuvîntului precedent. Se recomandă evitarea mai multor genitive la rînd, îndeosebi a celor cu structură formală asemănătoare. Construcții ca *grădina vecinului colegului fiu-*

lui meu sînt inestetice (neeufonice), iar uneori și echivoce prin dificultatea de a se urmări lanțul de relații; cf. plastica formulă populară *papara papării papării*.

§ **32.** A. Dativul fără prepoziție poate îndeplini următoarele funcții:

1. complement indirect (al unui verb, adjectiv, adverb, al unei interjecții sau al unui substantiv cu elipsa unui verb): *Am trimis ilustrate* ***colegelor***; *greșeală inerentă* ***tinereții***; *Acționează contrar* ***instrucțiunilor***; *Bravo* ***campionilor***! *Onoare* ***campionilor***!;

2. atribut: a) al unor substantive nearticulate, nume de persoane, care indică grade de rudenie sau atribuții sociale (construcție veche și populară, folosită rar în limba literaturii artistice ca echivalent poetic al unui genitiv): *nepot* ***Mariei***, *domn* ***Țării Românești*** și b) al unor nume de acțiune, de obicei articulate enclitic și urmate de un atribut nearticulat (construcție modernă, în care dativul este echivalent cu complementul indirect al verbului de bază): *acordarea de ajutor* ***sinistraților***. Dativul atribut de ultimul tip nu trebuie să urmeze imediat după un substantiv articulat enclitic tocmai pentru a nu fi confundat cu un genitiv, cum este posibil într-o îmbinare ca *redistribuirea utilajului altei întreprinderi*. În formula introductivă curentă în limbajul administrativ *urmare* + atribut substantival (*Urmare adresei Dv. nr. ..., vă comunicăm...*) dativul este folosit greșit în locul genitivului: (*ca*) *urmare a adresei*...;

3. (rar, în anumite expresii) complement circumstanțial de loc: *a sta* ***locului***, *a se așterne* ***drumului*** (sau ***cîmpului***, ***vîntului***), *a se duce* ***dracului***;

4. (rar) apoziție acordată în caz pe lîngă un dativ: *I-am scris lui Andrei,* ***fiului*** *meu*.

B. Dativul este cerut de prepozițiile *datorită*, *grație* și *mulțumită*, împreună cu care poate îndeplini în propoziție funcția de complement circumstanțial instrumental: *A reușit* ***datorită voinței***.

Dintre toate întrebuințările dativului, se consideră specifică funcția de complement indirect, în care el exprimă obiectul adresării, al atribuirii unei acțiuni sau a unei caracteristici. În limba literară actuală se face abuz de această întrebuințare a dativului, adesea extinsă în locul unor construcții prepoziționale: de exemplu, *a se înscrie* ***direcției***... (în loc de *în direcția*), *a urma* ***unor sunete*** (în loc de *după unele sunete*), *analog* (*egal*, *identic* sau *similar*) ***procedeului*** (în loc de *cu procedeul*), *fenomen tipic* ***literaturii*** (în loc de *pentru literatură*).

§ **33.** A. Acuzativul fără prepoziție poate îndeplini următoarele funcții:

1. complement direct: *Am vizitat* ***orașul*** *și am întîlnit cîțiva foști* ***colegi***;

2. complement circumstanțial de loc (de obicei însoțit de determinări cantitative și avînd nuanță de măsură): *Au mers mulți* ***kilometri*** sau ***cale*** *de kilometri*;

3. complement circumstanțial de timp (de obicei însoțit de determinări cantitative și avînd nuanță de măsură): *Am așteptat* ***zile și nopți***;

4. complement circumstanțial de mod (adesea la limită cu valoarea adverbială a substantivului): *alb* ***colilie***, *scump* ***foc***; *Doarme* ***tun***;

5. (rar) atribut al unor nume de acțiune; acuzativul atribut are valori circumstanțiale (corespunzătoare celor de sub 2–4): *renunțarea,* ***o vreme****, la distracții*.

B. Acuzativul este cerut de majoritatea prepozițiilor simple: *a, cu, de, fără, în, la, pe, pentru*... și a celor compuse din acestea: *de la, fără de, pe la*..., precum și de locuțiunile prepoziționale al căror ultim element este o prepoziție: *față de, împreună cu, în loc de*. Împreună cu prepoziția sau locuțiunea prepozițională acuzativul poate îndeplini în propoziție diverse funcții, specifice pentru elementul prepozițional în cauză; de exemplu, cu prepoziția *de*:

– atribut: *carte* ***de povești***;
– nume predicativ: *Inelul ei este* ***de aur***;
– element predicativ suplimentar: *A luat-o* ***de nevastă***;
– complement de diverse feluri; de exemplu, indirect: *Se teme* ***de hoți***, de agent: *scrisoare trimisă* ***de Andrei***, de cauză: *Mor* ***de sete***.

De asemenea, acuzativul este cerut, în anumite condiții (vezi § 193), de adverbele de comparație *ca* și *cît* (singure sau întărite prin adverbul *și*) precum și de adverbul *decît* comparativ, cumulativ și exceptiv, împreună cu care poate îndeplini diverse funcții; de exemplu:

– atribut: *o fată* ***ca o floare***;
– nume predicativ: *Ea era* ***ca o floare***;
– element predicativ suplimentar: *Am lăsat-o* ***ca o floare***;
– complement circumstanțial de mod: *frumoasă* ***ca o floare***.

Dintre toate întrebuințările acuzativului, specifică este funcția de complement direct. (De altfel, întrucît în funcțiile de complement circumstanțial – de cele trei specii menționate – și de atribut substantival echivalent acuzativul fără prepoziție nu poate fi substituit printr-un pronume personal, statutul de acuzativ al formelor cu aceste funcții este controversat, unii cercetători preferînd să vorbească de un caz direct sau general pentru situațiile în care nu se poate face distincție între nominativ și acuzativ. Altă situație neclară în privința cazului este a apoziției substantivale care stă pe lîngă un cuvînt în acuzativ și care poate fi apoziție acordată, în acuzativ, sau neacordată, în nominativ: *Și-a lăsat familia – nevasta și copiii – și plecat* sau *L-a văzut pe Andrei, fiul meu*, spre deosebire de apoziția clar acordată în acuzativ din *L-a văzut pe Andrei, pe fiul meu*.)

În funcția de complement direct acuzativul apare nu numai fără prepoziție, ci și cu prepoziția *pe*, care în această situație este lipsită de sens lexical și devine marcă a acuzativului complement direct. Unele substantive pot fi complemente directe numai dacă sînt precedate de *pe* (în prim

mele de neînsuflețite), iar altele cunosc ambele construcții; pentru acea problemă vezi § 292.

Acuzativul atribut echivalent cu un complement direct, pe lîngă nume de acțiune, se construiește cu același *pe*: *pizma pe colegii premi*. Această funcție a acuzativului este posibilă numai pe lîngă cîteva subst tive determinate (*invidie, pizmă, ură*). În mod obișnuit complementu direct îi corespunde un atribut obiectiv în genitiv (vezi § 31) sau în acu tiv cu prepoziția *de* (vezi § 276), iar folosirea, din neatenție, a acuzativu reprezintă o greșeală evidentă; de exemplu, *S-a reușit sporirea cu pest sută de paturi capacitatea spitalului* sau *numirea de către minister funcția de inspector pe domnul XY* (în loc de *a capacității*, respectiv *domnului*).

§ 34. Vocativul este cazul chemării sau adresării. El poate îndepl următoarele funcții:

1. constituie singur o propoziție (neanalizabilă): ***Ioane!***

2. însoțește o propoziție, fără a fi integrat în ea ca parte de propozi *Ce înseamnă asta, **Ioane**?* sau *Nu așa se vorbește, **Ioane**!*

3. este parte de propoziție, și anume apoziție: fie a) acordată în caz, lîngă alt vocativ: *Ioane, **puiule**!*, fie b) neacordată în caz, pe lîngă o parte de propoziție exprimată printr-un pronume sau adjectiv pronomi de persoana a II-a sg. sau pl., vocativul precizînd prin adresare nomin persoana respectivă: *Ai și tu, **Ioane**, o scrisoare*; *Te ascult, **Ioane***; *Ast cartea ta, **Ioane**?* (într-o situație identică se găsește și vocativul pe lîn un subiect inclus de aceeași persoană: *Ce faci, **Ioane**?*; *Stați, **fraților**!*).

Vocativul se deosebește de celelalte cazuri atît prin faptul că nu e totdeauna parte de propoziție, cît și prin aceea că nu toate substantivele fi folosite la vocativ: în timp ce numele de însuflețite (mai ales cele de p soane, dar și de animale) au acest caz, numele de neînsuflețite pot apă la vocativ numai în situații excepționale, cînd sînt personificate; de exe plu, *codrule, copilărie* (*Unde ești, **copilărie**...?* la Eminescu), *Dună Oltule, trenule, munților*.

§ 35. După cum rezultă din descrierea întrebuințărilor fiecărui c puține funcții sintactice apar exclusiv la un caz; în această situație este, exemplu, funcția de subiect, definitorie pentru nominativ. Unele func comune pot servi totuși la recunoașterea unor cazuri exprimate prin for omonime dacă se ține seama și de alți factori, cum sînt specificarea cuv tului regent și a formei lui sau existența unor cuvinte ajutătoare.

Deosebirea nominativului de acuzativ este, în general, ușor de fă prin funcțiile sintactice ale fiecărui caz (inclusiv cele cîteva încadr convențional la unul dintre acestea – vezi § 33) și prin prezența s absența unei prepoziții, după care nu poate urma niciodată un nominat

La identificarea funcțiilor specifice – subiectul (și numele predicativ), respectiv complementul direct – servesc mai mulți factori, începînd cu sensul lexical al substantivului și al verbului și continuînd cu diverse mărci formale. Acuzativul complement direct poate fi marcat prin prepoziția *pe* și printr-un pronume personal neaccentuat care îl dublează (împotriva celor care cred că verbele *a constitui* și *a reprezenta* pot fi copulative și deci construite cu un nume predicativ în nominativ, argumentul decisiv este posibilitatea dublării formei ambigue a substantivului printr-un pronume neaccentuat în acuzativ, care pune în lumină statutul de acuzativ: *Dovada o constituie topica*; *Un exemplu îl reprezintă poezia*). Nominativul subiect poate fi marcat prin acordul predicatului (în exemple ca *Multe locuri vede luna*). Deosebirea dintre cele două cazuri și funcții în discuție poate fi marcată și prin opoziția articulat – nearticulat (de exemplu, *Atacă oi lupii*), prin topică (în exemple ca *Lăcomia pierde omenia*) sau prin intonație (în exemple ca *De obicei își ajută părinții copiii*).

Pentru distingerea genitivului de dativ este simplistă opoziția atribut – complement indirect, întrucît fiecare dintre cazurile menționate poate îndeplini ambele funcții, dar cu anumite restricții (vezi formulările sumare din § 31, 32) pentru genitivul complement indirect și pentru dativul atribut. Marca sigură a genitivului este articolul posesiv (numit și genitival!) *al*, *a*, *ai*, *ale*; el nu se folosește în toate contextele genitivului, dar este obligatoriu la genitivul complement indirect (în contextul adjectiv verbal + formă de G.D. articolul posesiv este singurul element care permite identificarea celor două cazuri prin prezența sau absența sa: *sportiv purtător al torței olimpice* G. – *vîntul premergător zorilor* D.) și distinge măcar unele îmbinări cu genitivul atribut (de exemplu, *trăsăturile proprii ale arhitecturii* G. – *trăsăturile proprii arhitecturii* D., *nepot al mamei* G. – *nepot mamei* D., *Dau cartea nouă a copilului* G. – *Dau cartea nouă copilului* D.). La deosebirea genitivului de dativ după prepoziție servește, în primul rînd, cunoașterea prepozițiilor în cauză (prin enumerare sau prin descriere: prepozițiile cu genitivul au formă „articulată“, iar cele cu dativul, „nearticulată“); articolul posesiv poate fi și aici o marcă, dar numai la coordonarea a două substantive cerute de aceeași prepoziție: se spune corect *deasupra ușii și a ferestrelor*, dar *datorită muncii și talentului* (nu *a talentului*, cum greșit, spun unii; vezi și § 62). Topica poate contribui și ea la distingerea celor două cazuri: spre deosebire de îmbinări clare ca *Dau o carte a copilului* G. – *Dau o carte copilului* D. (vezi și exemplele anterioare cu *Dau cartea nouă...*), o construcție ca *Dau cartea copilului* este ambiguă (G. sau D.?), dar, cu o schimbare de topică, în *Dau copilului cartea* devine evidentă prezența unui dativ.

Cînd are formă egală cu nominativ-acuzativul, vocativul se distinge prin intonația exclamativă specifică, uneori și prin lungirea unei vocale.

Pentru distingerea genitivului – prin articolul posesiv – de orice alt caz la substantive folosite invariabil (în forma de N.A.) vezi și § 62.

DECLINAREA SUBSTANTIVELOR COMUNE

Declinarea nearticulată

§ 36. Flexiunea propriu-zisă a substantivelor este reprezentată de formele sale nearticulate de număr și de caz, altfel spus, de declinarea sa nearticulată. (Prin aceasta se înțelege declinarea substantivului lipsit de articolul hotărît enclitic.)

Substantivele pot fi grupate în clase flexionare după diferite criterii (și în grade diferite de detaliere). Eficiente și suficiente pentru declinarea lor sînt, pe de o parte, genul, iar, pe de altă parte, clasificarea în substantive variabile și invariabile.

Pe genuri situația se prezintă în felul următor: genul feminin este singurul la care există, la singular, o formă de G.D. deosebită de N.A. sg. (dar egală cu cea de N.G.D.A. pl.), iar unele substantive masculine și feminine au și forme proprii de V. nearticulat (sg.), ceea ce face ca la aceste genuri numărul total de forme flexionare nearticulate să poată ajunge la trei; substantivele de genul neutru, care se comportă la singular ca masculinele și la plural ca femininele, neavînd de regulă V. nearticulat sau avînd la V. sg. o formă omonimă cu pluralul în *-e* (de exemplu, *suflete*), au flexiunea cea mai săracă, redusă la maximum două forme.

Clasificarea în substantive variabile și invariabile privește exclusiv formele nearticulate de număr (vezi § 28) și de caz (ultimul aspect interesînd mai mult substantivele feminine).

§ 37. Substantivele m a s c u l i n e variabile au la singular o singură formă pentru N.G.D.A., uneori și pentru V. Vocativul egal cu celelalte cazuri se poate folosi la singularul nearticulat fără restricții referitoare la prezența sau absența unui determinat numai la substantivele terminate în *-ă* sau *-e* (*dragă*) *tată!*, (*iubitul meu*) *frate!*, în timp ce la substantivele variabile terminate în consoană sau în *-u* (vocalic și semivocalic), ca și la toate cele invariabile, acest vocativ este limitat la situațiile în care substantivele sînt determinate de adjective (acestea din urmă avînd – vezi § 77 – fie formă proprie de V.: *scumpe prieten!*, *stimate domn!*, fie tot formă egală cu N.: *om bun!*, *scumpul meu prieten!*) sau de un nume propriu în apoziție (tot fie cu formă proprie de V.: *moș Ioane!*, fie cu formă egală cu N.: *moș Ion!*), precum și la chemări indirecte sau impersonale ca *birjar!*, *hamal!*, *ospătar*.

O formă specială de V., în *-e*, poate exista numai la masculinele a căror formă-tip se termină în consoană (nepalatală: *bărbate!*, *prietene!*) sau în *u* vocalic (*cumetre!*, *maestre!*); forma, tot specială, de V. în *-o*, existentă la unele substantive a căror formă-tip se termină în *ă* (*popo!*) sau în *e* (*badeo!*, *neneo!*), nu este literară. Adjectivul substantivizat *drag* are o formă specială de V. în *-ă* (*dragă!*).

La plural substantivele masculine au o singură formă pentru N.G.D.A.V

Iată cîteva modele de declinare a substantivelor variabile:

	Singular				
N.G.D.A. (și V.)	*tată*	*frate*	*cumătru*	*erou*	*bărbat*
V. (formă specială)	–	–	*cumetre*	–	*bărbate*
	Plural				
N.G.D.A.V.	*tați*	*frați*	*cumetri*	*eroi*	*bărbați*

§ 38. Substantivele f e m i n i n e variabile au la singular o formă pentru N.A. (uneori și pentru V.) și alta pentru G.D., iar unele dintre ele au și o formă specială de V. La plural toate substantivele feminine au o singură formă pentru N.G.D.A.V.

La toate substantivele feminine care au plural, cu excepția celor cu pluralul în *-uri*, forma de G.D. sg. este egală cu cea de (N.G.D.A.V.) pl.: *multe mame, țări, stele, nurori – unei mame, țări, stele, nurori*. Substantivele feminine cu pluralul în *-uri* au G.D. sg. în *-e* sau *-i* șoptit: *lipsă* – G.D. sg. *lipse* (la fel *ceartă – certe*), *ceață* – G.D. sg. *ceți* (la fel *iarbă, leafă, marfă*); forma de G.D. sg. este, de fapt, identică aici cu varianta veche a formei de plural, după cum la substantivele cu două forme de plural în norma actuală G.D. sg. este egal cu una dintre acestea: *treabă* – G.D. sg. *trebi* (pl. *treburi/trebi*), *vreme* – G.D. sg. *vremi* (pl. *vremuri/vremi*). Pentru substantivele care nu au plural – cel puțin în mod obișnuit – nu există o regulă generală în privința formei de G.D. sg. Unele dintre ele nu au nici formă specială de G.D. sg. diferită de N.A. sg.; în această situație sînt – conform normelor – multe substantive în *-e*: *dragoste, sete, logoree, justețe*. Altele, deși nu au plural, au o formă specială de G.D. sg. (formată prin analogie cu substantive care au o structură asemănătoare); această situație caracterizează substantivele în *-ă* (*ațică* – G.D. *ațici*, *prudență* – G.D. *prudențe*), dar și substantive în *-e* cum sînt mai ales abstractele provenite din substantivizarea infinitivelor (*îmbrăcare* – G.D. *îmbrăcări*) sau cele formate cu sufixe ca *-ime* (*agerime* – G.D. *agerimi*), *-itate* (*legalitate* – G.D. *legalități*) sau *-itudine* (*corectitudine* – G.D. *corectitudini*), ceea ce explică și existența unor variante la substantive pentru care norma recomandă forma egală cu N.A. (alături de G.D. *logoree*, *tandrețe* există variantele *logorei*, *tandreți*). În sfîrșit, altele pot fi considerate defective de G.D. sg. nearticulat, în sensul că se evită folosirea lor la aceste cazuri: de exemplu, *cinste*, *cocă* „copil" și „aluat", *lene*, *nea*, *rouă*. Diferențierile lexicale discutate în legătură cu formele de plural ale substantivelor feminine (vezi § 28) sînt valabile și pentru G.D. sg.: *bandă* „grup" are G.D. sg. *bande*, dar „fîșie" G.D. sg. *benzi*; *trecătoare* ca nume de persoană are G.D. sg. *trecătoare*, dar ca nume de loc *trecători*.

În ce privește vocativul singular, cele mai multe substantive care pot fi

N.A. sg.: *mamă!, femeie!* (ca și la masculin, la unele substantive forma de V. egală cu cea de N.A. se folosește numai cu determinante: de exemplu, *stimată colegă!* sau *draga mea colegă!*). O formă specială de V. în *-o* este literară la puține substantive comune: *babo!, fetițo!*, fiind mai răspîndită la adjectivele substantivizate: *frumoaso!, iubito!, scumpo!*; formele de V. sg. în *-o* de la substantive ca *mamă* sau *tovarășă* nu sînt literare și chiar cele de la *bunică, cumătră, fată, vecină* sînt simțite ca populare. Toate substantivele care au forme speciale de V. sg. în *-o* folosesc și forma egală cu N.A. sg. în construcții cu anumite cuvinte determinante (*dragă fetiță!, scumpa mea fetiță!*). Formele de V. sg. pot servi la diferențieri lexicale: *soră* poate avea V. sg. *soro!* numai cînd denumește un grad de rudenie sau relația de prietenie, dar cu sensul „infirmieră, cadru sanitar" nu are decît V. sg. *soră!*; cf. și *vulpe!* pentru sensul propriu („animal..."), *vulpeo!* pentru cel figurat („persoană vicleană").

La plural vocativul (exprimat prin forma egală cu celelalte cazuri) este mai puțin folosit decît la singular (și decît la masculin), mai ales dacă nu are determinante. Se spune *tovarășe!*, dar *colege!* fără determinant numai coordonat cu m. *colegi!* (*colegi și colege!*); de asemenea, se spune *fată!*, dar nu și *fete!* (numai *dragile mele fete!* sau *băieți și fete!*).

Modele de declinare a substantivelor variabile:

Singular

N.A. (și V.)	*fetiță*	*țară*	*basma*	*pîine*	*femeie*	*vie*
G.D.	*fetițe*	*țări*	*basmale*	*pîini*	*femei*	*vii*
V. (formă specială)	*fetițo*	–	–	–	–	–

Plural

N.G.D.A.V.	*fetițe*	*țări*	*basmale*	*pîini*	*femei*	*vii*

§ 39. Substantivele neutre variabile au la singular o formă pentru N.G.D.A. (rar și pentru V.) și la plural alta, de asemenea pentru toate cazurile. O formă specială de V. sg., în *-e*, se întîlnește în mod excepțional: *suflete!*

Singular

N.G.D.A. (și V.)	*lac*	*suflet*	*bici*	*lucru*	*studiu*	*tablou*	*butoi*	*schi*
V. (formă specială)	–	*suflete*	–	–	–	–	–	–

Plural

N.G.D.A.	*lacuri*	*suflete*	*bice*	*lucruri*	*studii*	*tablouri*	*butoaie*	*schiuri*

Declinarea articulată

§ 40. Atașarea articolului hotărît enclitic dă naștere așa-numitelor forme articulate ale substantivelor. Datorită flexiunii articolului (vezi § 56), formele articulate sînt mai numeroase decît cele nearticulate și ajută la dezambiguizarea unor forme omonime din ultima categorie. Formele articulate ale substantivelor de orice gen disting atît singularul de plural (cu unica excepție a neutrelor în *-e*, la care N.A. sg. art. = N.A. pl. art.: *numele*), cît și, în cadrul fiecărui număr, cazurile N.A. (și V.) și G.D., deci sînt de obicei patru (rar trei: la neutrele în *-e*); la unele substantive masculine și neutre care au o formă specială de V. sg. numărul poate ajunge la cinci.

Întrucît nu toate substantivele au forme articulate enclitic, substantivele se clasifică în articulabile și nearticulabile (sau defective de forma articulată). Toate substantivele variabile – în număr și caz – sînt și articulabile (cu foarte puține excepții, reprezentate de unele cuvinte sau forme neadaptate, cum ar fi f. (*script-*) *girl* – pl. (*script-*) *girls* sau pluralul substantivului feminin *cordoba*: *cordobas*, în timp ce între substantivele invariabile multe sînt articulabile (de exemplu, m. *arici*, *puști*, *tei*, *bebe*, *culi*, *mikado*, *zebu*; f. *învățătoare*, *căsoaie*, *maree*, *joi*, *vineri*; n. *nume*), dar cîteva sînt și nearticulabile, ceea ce le conferă o invariabilitate absolută. În această ultimă situație sînt, pe de o parte, substantive folosite la ambele numere, ca m. *paria*, f. *soia*, *tanti* și multe compuse (vezi § 48) și, pe de altă parte, substantive defective de număr, mai ales substantive aflate la limita dintre substantivele comune și cele proprii (vezi § 20), ca majoritatea numelor de luni (toate cele terminate în *-ie*), epitete ca *buftea*, *somnorilă*, de asemenea m. sg. *papá*, *vodă*, precum și substantive neologice neadaptate, ca f. pl. *confeti*, n. pl. *addenda*, *marginalia*. În același timp, există și substantive defective de forma nearticulată, deci substantive a căror formă-tip este articulată: de exemplu, substantive, defective și de număr (vezi § 26), folosite numai în unele locuțiuni și expresii (n. sg. *berbeleacul*, *toptanul*; f. sg. *fofîrlica*, *iama*, *pofida*, *valma*; f. pl. *mendrele*) sau substantive aflate la limita dintre substantivele comune și cele proprii (vezi § 20), ca unele nume de dansuri (*alunelul*). Pentru situația specială a substantivelor străine întrebuințate ca atare care la forma nearticulată au variante de genul feminin și neutru, dar sînt articulabile numai ca neutre (de exemplu, *Weltanschauung*), vezi § 23.

La substantivele invariabile articulabile se manifestă cel mai clar rolul articolului în crearea unor distincții morfologice; formelor nearticulate unice le corespund între trei și cinci forme articulate:

Nearticulat	**Articulat**
m. (*un*, *unui*, *niște*, *unor*) *arici*	N.A. *ariciul*, G. D. sg. *ariciului*, V. sg. *ariciule*, N.A. pl. *aricii*, G.D. pl. *aricilor*

f. (*o, unei, niște, unor*) *învățătoare*	N.A. sg. *învățătoarea*, G.D. sg. *învățătoarei*, N.A. pl. *învățătoarele*, G.D. pl. *învățătoarelor*
n. (*un, unui, niște, unor*) *nume*	N.A. sg. și pl. *numele*, G.D. sg. *numelui*, G.D. pl. *numelor*

§ 41. D i s t r i b u ț i a formelor articolului enclitic (vezi § 56) este în funcție de genul substantivului (toate substantivele feminine, indiferent de terminație, au la N.A. sg. articolul *-a*: *mamă – mama, basma – basmaua, carte – cartea* etc.), iar în situațiile în care articolul enclitic are forme diferite pentru același gen (la m. și n. sg.) contează și terminația formei-tip a substantivului. Substantivele masculine terminate în *ă* primesc de obicei articolul de N.A. sg. *-a*: *popă – popa* (face excepție *tată*, care are două forme articulate, diferențiate lexical și sintactic: *tata* „tatăl meu", fără atribut, și *tatăl*, fie „Dumnezeu", fie „părinte" + atribut), cele terminate în *e* primesc de obicei articolul de N.A. sg. *-le*: *cîine – cîinele* (excepții cu articolul *-a*: *bade – badea, nene – nenea*; cu două forme articulate: *gîde – gîdea/gîdele* și *starostele* cu varianta neliterară *starostea*), iar toate celelalte primesc numai articolul *-l*: *ministru – ministrul, leu – leul, sac – sacul* etc. Substantivele neutre terminate în *e* primesc la N.A. sg. articolul *-le*: *nume – numele*, iar toate celelalte articolul *-l*: *lucru – lucrul, tablou – tabloul, lac – lacul* etc. Pentru modul de alipire a articolului contează de asemenea terminația formei-tip a substantivului.

Dependența formelor articolului de terminația substantivului arată că articularea este singurul domeniu în care își menține utilitatea o grupare tradițională a substantivelor – după terminația de la N.A. sg. nearticulat – în trei clase flexionare numite d e c l i n ă r i. Importantă în gramatica istorică, întrucît evidențiază continuitatea cu declinările productive din limba latină, această clasificare și-a pierdut eficiența pentru flexiunea propriu-zisă a substantivelor românești și chiar în ce privește formele articulate se înregistrează excepții. Declinarea I cuprinde substantivele comune terminate în *ă* (f. și m.: *mamă*; *tată*), în *a* și *ea* acc. (f. *basma, saltea*) și substantivele feminine *zi* și *cacao*; indiferent de gen, articularea se face cu *-a* (excepție parțială *tată – tata* și *tatăl*). Declinarea a III-a cuprinde substantivele terminate în *e* neaccentuat (m., f. și n.: *frate, carte, nume*) și numele primelor cinci zile ale săptămînii terminate în *i* șoptit (*luni, marți, miercuri, vineri*) sau semivocalic (*joi*); articularea este, în general, diferită după genuri: cu *-le* pentru m. și n., cu *-a* pentru f., dar există și excepții, masculine cu *-a* (*badea, bădia, nenea, gîdea*). Declinarea a II-a cuprinde toate celelalte substantive masculine și neutre – terminate în consoană (nepalatală: *sac, lac* sau palatală: *unchi, unghi*), în *u* vocalic (accentuat:

la opoziția nearticulat – articulat vezi § 56. Există însă și probleme refe toare la forma propriu-zisă a substantivului. Greșeli frecvente care inte sează mai mult de un singur gen sînt următoarele:

– Modificarea nejustificată a desinenței *-e* de m.- n. sg. sau de f.-n. în *i* înaintea articolului *-le*: nu e vorba de variante fonetice regionale (*frati* pentru *frate* sau *feti* pentru *fete*, cu formele articulate *fratili*, *fetili*), de forme articulate hibride ca m. sg. *fratile*, *șoarecile*, n. sg. și pl. *pînteci* f. pl. *crainicile*, *fetile*, *literile*, *victimile*, n. pl. *chipiile*, *călcîile*, întîlnite vorbitori care folosesc, corect, forme nearticulate în *-e* (*frate*..., *crainice* și articolul *-le*. Acest fenomen are explicații atît de ordin fonetic (disir larea celor doi *i* din silabe succesive; tendința de închidere a vocalelor r accentuate), cît, mai ales, de ordin morfologic (analogia cu substantiv feminine care au pluralul nearticulat în *-i* și articulat în *-ile*).

– Modificarea, tot nepermisă, a desinenței *-i* de la f.-n. pl. înaintea ar colului *-le* în forme hipercorecte ca f. pl. *bunicele*, *condițiele*, *emisiune lămîiele*, *marginele*, *nenorocirele*, *poeziele*, n. pl. *exercițiele*, *studiele* loc de *bunicile*, *condițiile*, *emisiunile*...). Explicațiile sînt asemănătoare cele ale fenomenului descris anterior: una fonetică (disimilarea celor do din silabe succesive – numai la tipul în *-iile* > *-iele*: *poeziile*, *studiile*) alta morfologică (analogia cu substantivele feminine și neutre care au p ralul nearticulat în *-e*, articulat în *-ele*).

§ 43. Formele articulate de v o c a t i v necesită unele precizări refe toare la condițiile de întrebuințare și la valoarea lor.

O formă specială există numai la V. sg. m. (*băiatule!*) și n. (*sufletule* care prezintă particularitățile de a nu porni de la forma specială de V. nearticulat (cu desinența *-e*), ci de la forma nearticulată de N.A. (din pu de vedere istoric, a luat naștere din forma articulată de N.A. + desine *-e*): compară *băiatule!* cu *băiete!*, și de a putea apărea la mult mai mu substantive decît forma specială de V. sg. nearticulat (în primul rînd, adjectivele substantivizate: *iubitule!*, *răule!* și la substantivele terminate semivocalele *i* și *u*: *puiule!*, *fiule!*). La toate genurile se folosește la V. și o formă articulată egală cu cea de N.A., care în limba literară este misă numai cu determinante genitivale sau adjectivale posesive: *băia mamei!*, respectiv *fata mamei!*, *odorul mamei!*, *puiul meu* (*drag*)!, *como ra mea!*, *sufletul meu!*, în unele situații – de chemare indirectă – și cu nu proprii în apoziție: *Domnul Ionescu!*, *Eleva Popescu!* Nu este deci liter folosirea la vocativ a formei de N.A. sg. fără determinante, în exemple *Domnul, v-a căzut batista!*, *Tata, unde ești?* sau *Șefa, mă învoiți mîin Mama, ghici ce-ți dau!*, nici cu un nume propriu în adresare directă: *faci, doamna* sau *domnul Ionescu?*

La vocativul plural, la toate genurile, se poate folosi fie o formă artic lată egală cu cea de N.A., fie una egală cu cea de G.D. Condițiile de înt

mise în limba literară îmbinări de vocative + determinante ca *băieții ma mei!*, *fetele mele!*, *odoarele mele!*, dar nu și folosirea substantivelor sin gure: *Hai, băieții!*, *Fetele, e rîndul vostru!* Forma de V. pl. egală cu G.D este frecventă la adjectivele substantivizate: *iubiților!*, *scumpelor!*, da rară la celelalte substantive: de exemplu, se spune *domnilor!*, *fraților doamnelor!*, *fetelor!*, dar nu și *colegilor!* sau *colegelor!*, iar *tovarășilor* care se folosește uneori, nu este literar.

Pentru toate formele articulate de vocativ este valabilă observația că din punctul de vedere al conținutului, ele se deosebesc de formele nearti culate prin altceva decît prin opoziția individualizat – neindividualizat sa cunoscut – necunoscut, ambele serii de forme folosindu-se numai pentr obiecte cunoscute, cum e și normal în chemări și adresări directe. Uzul consacrat adresarea numai prin forme nearticulate la unele substantive ș prin forme articulate la altele, cu valoare absolut identică: de exemplu *cumetre!*, *cumnate!*, *nepoate!*, *vere!*, dar *bunicule!*, *socrule!*, *unchiule colegi și colege!*, dar *doamnelor și domnilor!* O dovadă în acest sens constituie și faptul că adjectivele substantivizate au la masculin, de obice o formă specială de V. sg. articulată, iar la feminin una nearticulată: m *iubitule!* – f. *iubito!*, *scumpule!* – *scumpo!*; cf. și opoziția sg. – pl. di cadrul femininului: sg. neart. *iubito!* – pl. art. *iubitelor!* Prin formele spe ciale de V. sg. în *-e* (neart.) și în *-ule* (art.) se marchează o diferențiere lexi cală tranșantă numai la *domn* „domnitor, Dumnezeu" – V. sg. *doamne* (*Doamne!*) și *domn* „termen de politețe pentru un bărbat" – V. sg. *dom nule!* De obicei, între cele două serii de forme – la substantivele, inclusi adjectivele substantivizate, care au forme de ambele feluri – sînt numa deosebiri de nuanțe lexicale sau stilistice, în general forma în *-e* avînd u sens obiectiv și neutru din punct de vedere stilistic, iar forma în *-ule* u sens figurat (de epitet) și o nuanță afectivă (peiorativă, ironică sau dez mierdătoare): de exemplu, *copile!* – *copilule!*, *motane!* – *motanule!*, *tinere* – *tînărule!*; opoziția se manifestă cel mai clar la unele nume de persoane care la V. sg. în *-e* (sau egal cu nominativul) desemnează un profesionis iar la V. sg. în *-ule* sînt epitete: *doctore!* – *doctorule!*, *birjar*(*e*)*!* – *bir jarule!* Într-un mod similar, la plural forma de V. egală cu G.D. se poat folosi pentru sensuri figurate sau valori afective: *copii!* – *copiilor!*, *lău tari!* – *lăutarilor!*

§ 44. Substantivele masculine articulate cu *-a*, asemănătoare c femininele, au de obicei G.D. sg. în *-ei* sau *-ii*, fără legătură cu forma ne articulată de G.D. sg. (= N.A. sg.) sau cu cea de pl.: *badea* – *badei*, *bădi ța* – *bădiței*, *bulibașa* – *bulibașei*, *papa* – *papei*, *pașa* – *pașei*, *tata* – *tate dar popa* – *popii*; cele terminate la forma-tip în *-că*, *-gă* au G.D. fie în *-ă* fie în *-ii* cu alternanța *k* – *k̑* sau *k* – ¤: *aga* – *agăi*, *bădica* – *bădichi*

soane – asimilate cu numele proprii – există tendința de a se folosi la G.D sg. articolul proclitic *lui* + forma articulată de N.A. sg. Aceasta este unic posibilitate de exprimare a G.D. sg. la *nenea* – G.D. *lui nenea*. La alte cîte va substantive comune se admite acest G.D. ca variantă alături de forma c articol enclitic; aceste substantive sînt *tata* „tatăl meu" (G.D. *tatei/lui tata* și unele derivate ale lui, ca *tataia, tăticul, tătuca* sau *tătucul*, sinonimul să *taica* (*taichii/lui taica*), *badea* (*badei/lui badea*) și derivatele *bădia, băd ca, bădița*. În vorbirea neîngrijită circulă și *lui bunicul, lui unchiul* (expl cabile prin elipsă din formule de tipul *lui bunicu-meu* – vezi § 49) și chia *lui domnul, lui părintele* „preotului", *lui popa, lui șeful, lui tovarășul*; c expresia populară *S-o spui lui mutul*.

Modele de declinare articulată a substantivelor masculine:

Singular

N.A. (și V.)	*papa*	*fratele*	*socrul*	*eroul*	*puiul*	*șeful*
G.D.	*papei*	*fratelui*	*socrului*	*eroului*	*puiului*	*șefului*
V. (formă specială)	–	–	*socrule*	*eroule*	*puiule*	*șefule*

Plural

N.A. (și V.)	*papii*	*frații*	*socrii*	*eroii*	*puii*	*șefii*
G.D. (și V.)	*papilor*	*fraților*	*socrilor*	*eroilor*	*puilor*	*șefilor*

§ 45. La substantivele f e m i n i n e există diverse excepții de la regul atașării articolului la forma nearticulată.

La N.A. sg. excepții parțiale sînt numele celor patru zile ale săptămîn terminate la forma-tip în *i* șoptit, care au la formele articulate *e* (semivoca lic), în loc de *i*, înaintea articolului: *luni – lunea, marți – marțea, miercu – miercurea, vineri – vinerea*; cf. însă formele lor nearticulate secundar de tipul (*o*) *lune* (vezi § 23).

La G.D. sg. face excepție, în primul rînd, un grup mare de substantiv cu aceeași structură formală, anume cele terminate în *ie* bisilabic (*bucuri familie*), care au G.D. sg. nearticulat, la fel cu pluralul, în *-ii* (*bucuri familii*), dar forma articulată în *-iei* (*bucuriei, familiei*), nu în *-iii* (*bucurii familiii*); deosebirea dintre forma articulată și cea nearticulată este m mare la unele substantive cu *a* accentuat în silaba antepenultimă la forma tip, care devine *ă* la G.D. sg. nearticulat, dar se menține ca *a* la G.D. s articulat: (*unei*) *sănii – saniei* (nu *săniei*), la fel *dihaniei* și altele în *-an plaviei, prăpastiei, sabiei, salciei, vrabiei* (singurul substantiv la care admite și forma hibridă – cu alternanță, dar cu finala *-iei* – este *corabi corăbiei/corabiei*). Așadar, la substantivele feminine terminate în *ie* bis labic, cu excepția parțială a lui *corabie*, articolul de G.D. sg. se atașează forma de N.A. sg. nearticulat.

De asemenea, face excepție la G.D. sg. un grup, mult mai mic, de substantive caracterizate formal prin terminația *-că*, iar semantic prin faptul că sînt nume de persoane, care, deși au G.D. sg. nearticulat, egal cu pluralul, în *-i* grafic, cu alternanța *k* – ¤ (uneori (și) în *-ele*, la cele cu N.A. în *-ică*), au G.D. sg. articulat și, sau numai, în *-ăi* fără alternanță, deci cu atașarea articolului la forma de N.A. sg. nearticulat, ori în *-ii* cu alternanța *k* – *k̛*: *bunica – bunicăi/bunicii/bunichii* (la fel *mămica*, *mătușica*, *moșica*), *mămuca – mămucăi/mămuchii* (la fel *duduca*), *fetica – feticăi*. Acest fel de formare a G.D. sg. articulat nu este adoptat de toate substantivele cu cele două caracteristici (de exemplu, nu se întîlnește la substantive ca *amică*, *doică*, la derivatele în *-eancă*, *-nică*, *-oaică*), deși se extinde adesea la nume de persoane pentru care normele actuale admit numai forma în *-ci* (alături de *nășicii* circulă și variante în *-căi/-chii*), sau *-elei* (alături de *cumnățelei*, *nepoțelei* circulă și variante în *-căi/-chii*). În același timp, el se extinde la substantive care nu sînt nume de persoane, ci de animale sau chiar de neînsuflețite (*maimuțică*, *rîndunică* sau *cărticică*, *trăsurică* au variante neliterare de G.D. sg. art. în *-chii*), ceea ce arată că modul de formare a G.D. sg. articulat la substantivele în *-că* nu este o trăsătură fermă a numelor de persoane (sau a „(sub)genului“ personal, pentru care vezi § 25).

Unele forme de G.D. sg. articulat care se abat de la regula generală servesc la diferențieri lexicale: în această situație se găsesc substantivele *maică* (numai parțial: G.D. *maicii* pentru „călugăriței“ totdeauna, pentru „mamei“ numai cu determinant; altminteri, pentru „mamei“ G.D. este *maicăi/maichii*), *piele* (G.D. *pielii* pentru pielea omului, dar *pieii* pentru pielea animalelor) și *soră* (G.D. *surorii* pentru „rudă“, dar *sorei* pentru „infirmieră, cadru sanitar“; forma regulată *sorei* se extinde, la unii vorbitori, și pentru „rudă“).

Unele substantive defective de G.D. sg. nearticulat au formă articulată pentru aceste cazuri, pornind de la forma nearticulată de N.A.: de exemplu, *cinste* (*cinstei*), *cocă* „copil, aluat“ (*cocăi*), *lene* (*lenei*), *onoare* (*onoarei*), *rouă* (*rouăi*). Altele nu au nici G.D. sg. articulat: *nea*, *vogă*.

Formele articulate ale substantivelor feminine pun mai multe probleme de cultivare a limbii.

La formele articulate de N.A. sg. interesează numai unele aspecte ortografice:

– notarea cu *u* a semivocalei de legătură dintre articolul *-a* și substantivele de tipul celor terminate în *a* (*ea*): se scrie corect *ua* (nu *oa*) în *basmaua*, *steaua*, *ziua*, *beizadeaua*; deși are altă terminație, substantivul *cacao* a fost asimilat cu acestea în privința formei articulate de N.A.: a *cacaua*;

– evitarea scrierii cu *-iea* sau *-iia* în formele articulate ale substantivelor terminate în *-ie* bisilabic: se scrie corect *bucuria*, *familia*, *ia*, *via*;

– evitarea confuziei între *-ia* și *-ea* la formele articulate, care trebuie ... corespondența cu *i* respectiv *e* din structura formelor neartic

late (pentru aparenta excepție a tipului *luni – lunea* vezi § 23): se scr corect *baia, femeia, joia* (cu păstrarea lui *i* – semivocalic – din forme nearticulate), dar *aleea, ideea, melopeea* și *cartea, vulpea* (cu păstrarea l *e* din formele nearticulate, transformat din vocală în semivocală).

Cele mai multe probleme apar la G.D. sg. Unele variante neliterare a formelor articulate se datoresc faptului că se pornește de la variante nelit rare ale formelor nearticulate de G.D. sg. (egale, de cele mai multe ori, cele de plural); greșeli frecvente de tipul *căpșunii, cireșii, cîrjii, credinț remarcii, uzinii, vișinii* (în loc de *căpșunei, cireșei, cîrjei ...*) sau *caract risticei, coalei, piersicei, regulei* (în loc de *caracteristicii, colii, piersicii.* nu sînt deci specifice, reprezentînd consecința unor abateri produse formele de bază (vezi § 28) sau/și confuzia între forme paronime ca *vi* (de la *vină*) și *vinei* (de la *vînă*). Greșeli specifice pentru formele articula de G.D. sg. sînt următoarele:

– formele articulate în *-ii* în loc de *-ei* la substantivele care la G.D. n articulat (și la pl.) au desinența *-e*: *casii, crainicii, fetii, literii, nevest vitezii* (în loc de *casei, crainicei, fetei, literei, nevestei, vitezei*); fenomen se explică fonetic prin tendința de închidere a vocalelor neaccentuate d silaba finală, pronunțate neglijent, și morfologic prin analogie cu substa tivele care au G.D. sg. în *-i*, articulate normal în *-ii*;

– formele articulate în *-ei* în loc de *-ii* la substantive a căror forn nearticulată de G.D. sg. (și de pl.) se termină în *i*: *emisiunei, floarei, grij liniștei, ordinei, scînteiei, statuiei* (în loc de *emisiunii, florii, grijii, linișt ordinii, scînteii, statuii*); formele în *-ei* se explică prin hipercorectitudi fonetică și prin analogie morfologică. Multe forme cu *-ei* în loc de *-ii* sî hibride, întrucît conțin alternanțe fonetice justificate numai la flexiunea *-i*: *baracei, chingei, gărzei, frunței* (în loc de *barăcii, chingii, gărzii, frunți* alături de formele recomandate *copertei, îmbrăcămintei, încălțămintei* p fi tolerate, eventual, variantele populare în *-ii* și cu *t > ț* (*coperții, î brăcăminții, încălțăminții*), dar nu hibridele hipercorecte în *-ei* și cu *t* (*coperței, îmbrăcăminței, încălțăminței*);

– înlocuirea formelor de G.D. sg. articulate enclitic cu articolul pr clitic *lui* + forma articulată de N.A. sg. la substantive comune: *lui bunic lui mama, lui nașa*.

Pentru greșeli la formele articulate de plural vezi § 42.

Modele de declinare articulată a substantivelor feminine:

Singular

N.A. (și V.)	*fetița*	*țara*	*basmaua*	*pîinea*	*femeia*	*via*
G.D.	*fetiței*	*țării*	*basmalei*	*pîinii*	*femeii*	*viei*

Plural

N.A. (și V.)	*fetițele*	*țările*	*basmalele*	*pîinile*	*femeile*	*viil*

§ 46. Substantivele n e u t r e pun puține probleme speciale.

La cele terminate la forma-tip în *-um* neaccentuat, mai ales cînd s polisilabice, se constată unele dificultăți în crearea formelor articulate sg., ca, de altfel, și în flexiunea propriu-zisă (formarea pluralului neartic lat), existînd tendința de înlăturare a finalei *-um* sau *-m* înaintea articolu sau a desinenței de pl. *-uri*. De reținut că formele articulate corecte s *laudanumul, linoleumul, memorandumul, referendumul, ultimatumul, va umul*. În cazul substantivelor care prezintă la forma-tip variante cu și f terminațiile în discuție trebuie respectată corespondența formelor: *max* – art. *maximul*, dar *maximum* – art. *maximumul* (la fel *minim* și *minimu* *for* – art. *forul*, dar *forum* – art. *forumul*.

Substantivul *ou* are la N.A. pl. forma corectă *ouăle* (nu *ouălele*), ia G.D. pl. *ouălor* (nu *ouălelor*).

Pentru greșeli la formele articulate de plural în *-ele* și *-ile* vezi § 42.

Modele de declinare a substantivelor neutre:

Singular

N.A. (și V.)	*lacul*	*sufletul*	*biciul*	*lucrul*	*studiul*	*tabloul*	*cuiu*
G.D.	*lacului*	*sufletului*	*biciului*	*lucrului*	*studiului*	*tabloului*	*cuiu*
V. (formă specială)	(*lacule*)	*sufletule*	–	–	–	–	–

Plural

N.A. (și V.)	*lacurile*	*sufletele*	*bicele*	*lucrurile*	*studiile*	*tablourile*	*cuie*
G.D. (și V.)	*lacurilor*	*sufletelor*	*bicelor*	*lucrurilor*	*studiilor*	*tablourilor*	*cuie*

§ 47. Unele substantive invariabile n e a r t i c u l a b i l e pot fi declin la singular primind la G.D., indiferent de gen, articolul proclitic *lui* aș înaintea formei (nearticulate) de N.A. sg. În această situație sînt la ge masculin numele de luni, epitete în *-ală*, *-ilă*, *-ea*, *-uță* și substantivul *vo* iar la cel feminin substantivele *madam* (+ un nume propriu) și *tanti* (ac ta are și variante neliterare articulate enclitic: N.A. sg. *tantea*, G.D. sg. *t tei*, N.A. pl. *tantile* sau *tantele*, G.D. pl. *tantilor* sau *tantelor*):

	Masculin sg.		**Feminin** sg.	
N.A. (și V.)	*ianuarie*	*vodă*	*madam*	*tanti*
G.D.	*lui ianuarie*	*lui vodă*	*lui madam*	*lui tanti*

Declinarea substantivelor compuse

§ 48. Substantivele compuse prezintă unele particularități morfologic care justifică tratarea lor aparte: flexiunea propriu-zisă și articularea lc depind de gradul de sudură dintre termenii constitutivi și de natura acestc ra (cuvinte existente și independent, elemente de compunere, abrevieri; l cuvintele întregi interesează și partea de vorbire căreia îi aparțin, iar uneoi și raporturile dintre termeni). În rîndul lor se găsesc multe substantive ir variabile (de obicei și nearticulabile); printre cele variabile, la unele variaz numai un termen – fie primul, fie al doilea –, iar la altele ambii termen Puține compuse invariabile sînt articulabile: *tată-mare*, art. *tata-mare* G.D. *lui tata-mare*.

Compusele invariabile și nearticulabile sînt formate mai ales dintr-u verb + diverse părți de vorbire: *gură-cască*, *încurcă-lume*, *lasă-mă să t las*, *nu-mă-uita*, *zgîrie-nori*, dar și dintr-un substantiv + un adjectiv: *coa te-goale*, *gură-spartă*, *vorbă-lungă* sau dintr-un substantiv + prepoziție substantiv: *brînză-n sticlă*.

Compusele variabile sînt și articulabile; comportarea lor diferă uneoi în ce privește articularea față de flexiunea propriu-zisă (de exemplu, nu mărul, iar la feminine și cazul pot fi marcate la doi termeni, în timp ce art colul apare numai la unu: *cîine-lup* – *cîinele-lup*, *cîini-lupi* – *cîinii-lup mașină-unealtă* – *mașina-unealtă*, (*unei*) *mașini-unelte* – *mașinii-unelte* Unele compuse variabile sînt defective de forma nearticulată (*fie-iertatu mai-marele*) sau se folosesc cu forma – unică – articulată enclitic chia atunci cînd primesc articolul nehotărît (nume de plante și de animale ca *floarea-soarelui*, *un calul-popii*).

Compusele la care variază numai primul termen pot avea diverse struc turi: substantiv + substantiv în nominativ (*bloc-turn*, *decret-lege*, *pasa rea-muscă*), substantiv + substantiv în genitiv (*calul-popii*, *floarea-soarelui* substantiv + adjectiv (*lemn-cîinesc*, *sînge-rece*), substantiv + prepoziție substantiv (*cal-de-mare*, *drum-de-fier*).

Compusele la care variază numai ultimul termen au cel mai înalt gra de sudură. Din această categorie fac parte toate compusele din cuvinte în tregi care au ca prim(i) termen(i) părți de vorbire neflexibile (de exempli prepoziție: *demîncare*, *descăzut*, *fărădelege*; adverb: *binecuvîntare*, *ma marele*, *mai mult ca perfect*) și compusele în structura cărora intră el mente de compunere (*biochimie*, *biologie*, *biolog*), dar și multe compuse căror termeni sînt cuvinte flexibile: substantiv + substantiv în nominativ (*m talazbest*, *nord-american*, *valvîrtej*), substantiv + adjectiv (*botgros*, *bun voință*, *dreptunghi*), substantiv + numeral (*prim-plan*, *triplusalt*), substar tiv + prepoziție + substantiv (*untdelemn*), verb + substantiv (*fie-iertatul*).

Compusele la care variază ambii termeni pot avea următoarele stru turi: substantiv + substantiv în nominativ (*cîine-lup*, *redactor-șef*), sul stantiv + adjectiv (*bună-cuviință*, *mamă-mare*), substantiv + numeral (*di*

Unele compuse oscilează între două tipuri de flexiune: *bunăstare*, admis în normă cu flexiunea ultimului termen (art. N.A. *bunăstarea*, G.D. *bunăstării*), apare uneori într-o variantă cu flexiunea ambilor termeni (G.D. art. *bunei-stări*); normele înseşi admit variaţia la substantive ca *prim-ministru* (art. sg. *prim-ministrul/primul-ministru*, pl. *prim-miniştrii/primii-miniştri*).

Deosebirile în ce priveşte unitatea morfologică se reflectă în scrierea substantivelor compuse: în general, cele sudate, la care variază numai ultimul termen, se scriu într-un cuvînt, iar celelalte cu cratimă între termeni.

Puţinele substantive comune compuse din abrevieri sînt variabile în partea finală: sg. *agromec, gostat* – pl. *agromecuri, gostaturi*, (*un*) *c.a.p.* (citit corect *ce-a-pe*), art. *c.a.p.-ul* – (*nişte*) *c.a.p.-uri*.

Declinarea substantivelor cu adjective posesive conjuncte

§ 49. Cîteva substantive nume de persoane care desemnează grade de rudenie sau relaţii sociale se construiesc la singular, în limba populară şi în limbajul familiar, cu adjective posesive conjuncte şi prezintă mai multe particularităţi morfologice care demonstrează unitatea grupului (pentru variantele adjectivelor posesive vezi § 109):

– Substantivul este nearticulat, ceea ce se vede clar la substantivele terminate în *ă* şi în *e*: *bunică-mea, maică-mea, stăpînă-sa, frate-său, taică-său; bunicu-său, unchiu-său* (compară cu îmbinările în care adjectivul posesiv postpus nu este conjunct: *bunica mea, stăpîna sa, fratele său, bunicul său*).

– Substantivele masculine au G.D. cu articolul proclitic *lui*: *lui taică-său, lui bunicu-său* (compară cu *bunicului său, unchiului său*).

– Substantivele feminine au la G.D. fie a) aceeaşi formă ca la N.A., fie b) o formă specială, în *-i*; în ambele situaţii adjectivul posesiv conjunct are forme speciale de G.D. *-mii/-mei* 1 sg., *-tii/-tei* 2 sg., *-sii/-sei* 3 sg., după modelul declinării articulate a substantivelor: a) *maică-mii, soră-tii, fiică-sii*; b) *nevesti-sii*.

– Substantivele care au o formă specială de V. sg. nu apar niciodată cu ea în asemenea îmbinări; cele masculine se folosesc numai în forma integral egală cu N. (*cumnatu-meu!*), iar cele feminine fie tot aşa (*soră-mea!*), fie cu o formă specială în *-o* a adjectivului posesiv conjunct (*soră-meo!*).

De reţinut că:

– folosirea articolului proclitic *lui* la îmbinări de acest fel cu substantive feminine (*lui maică-mea, lui soră-ta*) caracterizează vorbirea neîngrijită;

– tratarea acestor îmbinări ca invariabile, deci cu G.D.=N.A. (*mîna ta-*

Creangă), ca și folosirea posesivului ca invariabil după un substantiv femi nin cu formă specială de G.D. (ca (*mu*)*mîni-sa*, *nurori-sa*) sînt regionale;

– înlocuirea lui *-u* cu *-ă* la substantivele masculine cu forma-tip termi nată în consoană (*bunică-său*, *stăpînă-său*) este de asemenea un fenome regional;

– folosirea variantelor învechite *noru* și *soru* ale substantivelor femi nine *noră*, *soră* (*noru-mea*, *soru-ta*) este un fenomen popular și familiar;

– folosirea substantivelor în variante alterate (*mă-sa*, *ta*(*t*)*-su* sau *tac-tu* caracterizează vorbirea neîngrijită.

DECLINAREA SUBSTANTIVELOR PROPRII

§ 50. Substantivele proprii au unele particularități flexionare. În limb literară, trăsături care unesc substantivele proprii feminine cu formă art culată enclitic de diverse categorii semantice – nume de persoane, nume d animale, nume de locuri, nume de corpuri cerești – sînt preferința pentr G.D. (art.) în *-ei* sau *-ăi* și tendința de evitare a alternanțelor fonetice î flexiune (unele alternanțe sînt excluse de însăși opțiunea pentru alte des nențe decît *-i*); această tendință se manifestă în mod clar la substantiv proprii ale căror teme conțin diftongii *ea*, *oa*, vocala *a* sau se termină î consoanele *c*, *g*, *t*, *d*; spre deosebire de substantivele comune, la care s produc alternanțele *ea – e*, *oa – o*, *a – ă* sau *a – e* (după *i*), *k – č*, *g – ğ*, *t –* și *d – z*, la substantivele proprii, în forma de G.D., se menține nealtera tema (ca la N.A.).

De reținut că au G.D. în *-ei* toate numele de persoane, de animale și nu mele savante de corpuri cerești cu excepția celor cu N.A. în *-ca*, *-ga* (de *Anei*, *Mihaelei*, *Zoiței*; *Bălțatei*, *Surei*; *Casiopeei*) și majoritatea numel de locuri (*Bistriței*, *Brăilei*, *Cernei*, *Craiovei*, *Dobrogei*, *Moldovei*, *Sin iei*, *Sulinei*, *Tîrgoviștei*, *Tulcei*, dar: *Dunării*). Fonetisme menținute la G.D

ea (rar): *Leana – Leanei*

oa: *Ioana – Ioanei*, *Timișoara – Timișoarei*

a: *Roxana – Roxanei*, *Dumana – Dumanei*, *Comana – Comane* *Liliana – Lilianei*, *Joiana – Joianei*

k (*c*): *Florica – Floricăi*, *Mieunica – Mieunicăi*, *Cacica – Cacicăi*

g: *Olga – Olgăi*, *Peceneaga – Peceneagăi*, *Vega – Vegăi*

t: *Marta – Martei*, *Lacerta – Lacertei*

d: *Sanda – Sandei*, *Andromeda – Andromedei*

Unele nume proprii au variante regionale în *-ii* și cu alternanțe fonetic de exemplu, *Anii*, *Brăilii*, *Timișorii*, *Lilienii*; numele cu tema în *c*, *g* variante în *-chii*, *-ghii*, deci cu desinența în *-i* și alternanțele *k – ḱ*, *g –* (*Florichii*, *Mieunichii*, *Olghii*). Numele de locuri păstrează uneori și în n menclatura oficială asemenea forme regionale de G.: *Cîmpia Turzii*, *Gu*

Prin prezenţa, respectiv absenţa alternanţelor se face uneori distincţia faţă de substantivul comun omonim la N.A. art.: *floarea – florii*, dar *Floarea – Floarei*; *puica – puicii*, dar *Puica – Puicăi* (sau *Puichii*); *fraga – fragii*, dar *Fraga – Fragăi* (sau *Fraghii*).

Numele proprii de persoane au de obicei flexiune diferită după gen: majoritatea celor masculine nu-şi schimbă forma la G.D., marcîndu-l cu ajutorul articolului proclitic *lui*, în timp ce majoritatea celor feminine au o formă specială de G.D., marcată prin articolul enclitic, de obicei şi prin desinenţa precedentă (*lui Ion*, dar *Ioanei*); există însă şi masculine cu forme speciale de G.D., marcate enclitic (toate învechite: *Radului*, *Bălcescului*; *Lucăi*, *Oprei, Tomei*), precum şi feminine cu terminaţii neobişnuite care primesc la G.D. articolul proclitic *lui* (*lui Calipso*, *lui Carmen*, *lui Miriam*, *lui Zoe*, *lui Lili*, *lui Zizi*; variantele cu articol enclitic par nefireşti: *Zizi-ei*). Aceeaşi este situaţia la numele de animale. Numele de corpuri cereşti au de obicei forme speciale de G.D. articulate enclitic, dar se admite folosirea articolului proclitic *lui* la unele nume savante nearticulabile (*lui Astarte*, *lui Hidalgo*). Pînă şi la unele nume de instituţii cu formă nearticulabilă s-a extins, în limba vorbită, G.D. cu *lui* (*lui Dinamo*, *lui Unio*), evitat în limba literară prin perifraze (de exemplu, *echipei Dinamo*, *întreprinderii Unio*). Numele de locuri au forme speciale de G.D. şi nu recurg niciodată la articolul proclitic *lui* (pentru deosebirea faţă de unele nume de persoane omonime vezi § 20), ceea ce înseamnă că ele se declină ca substantivele comune.

§ 51. Numele proprii de persoane şi de animale pot avea forme speciale de vocativ: m. în *-e* (*Alexandre!*, *Ioane!*), în *-ule* (*Radule!*, *Stancule!*) sau în *-o* (*Opreo!*, *Tomo!* – forme învechite şi populare), f. în *-o* (*Ano!*, *Sando!* – forme regionale) sau în *-ă* şi *-e* (*Ană!*, *Marie!* – forme populare şi familiare), dar tendinţa actuală este de a se folosi la V. forme egale cu N.A. chiar atunci cînd există forme speciale: *Alexandru!*, *Ion!*, *Radu!*, *Oprea!*, *Toma!*, *Ana!*, *Sanda!* Puţini vorbitori respectă distincţia corectă dintre N.A. *Petru* şi V. *Petre!*, forma normală de V. fiind folosită şi la N.A., ca alt nume sau variantă a lui *Petru* (iar de la *Petre* s-a ajuns, popular, şi la *Petrea*, cu V. *Petreo!*).

La acuzativul cu funcţie de complement direct este obligatorie prepoziţia *pe*.

Modele de declinare:

Masculin

N.A. (şi V.)	*Ion*	*Petru*	*Sandu*	*Andrei*	*Costică*	*Toma*
G.D.	*lui Ion*	*lui Petru*	*lui Sandu*	*lui Andrei*	*lui Costică*	*lui Toma/Tome*
V.(formă	*Ioane*	*Petre*	*Sandule*	–	–	*Tomo*

Feminin

N.A. (și V.)	*Maria*	*Adina*	*Florica*	*Carmen*
G.D.	*Mariei*	*Adinei*	*Floricăi*	*lui Carmen*
V. (formă specială)	*Marie, Mario*	–	*Florică, Florico*	–

§ 52. Numele de locuri se declină ca substantivele comune.

Modele de declinare a substantivelor simple:

N.A.	*Jiul*	*Brașovul*	*România*	*Tîrnava*	*Vîlcelele*
G.D.	*Jiului*	*Brașovului*	*României*	*Tîrnavei*	*Vîlcelelor*
V. (formă specială)	*Jiule*	*Brașovule*	*Românie*	(*Tîrnavă, Tîrnavo*)	*Vîlcele*

Modele de declinare a substantivelor compuse:

a) variază numai primul termen:

N.A.	*Gura Humorului*	*Rîmnicul Sărat*	*Vălenii de Munte*
G.D.	*Gurii Humorului*	*Rîmnicului Sărat*	*Vălenilor de Munte*
V. (formă specială)	–	–	–

b) variază numai al doilea termen (tip reprezentat numai de compuse nonfeminine):

N.A.	*Tîrgu-Jiul*	*Cîmpulung*
G.D.	*Tîrgu-Jiului*	*Cîmpulungului*
V. (formă specială)	(*Tîrgu-Jiule*)	(*Cîmpulungule*)

c) variază ambii termeni (tip reprezentat numai de compuse feminine):

N.A.	*Copșa Mică*	*Marea Neagră*
G.D.	*Copșei Mici*	*Mării Negre*
V. (formă specială)	–	(*Mare Neagră*)

§ 53. Substantivele proprii compuse din abrevieri – nume de instituții sau de produse – au flexiune diferită în funcție de natura ultimului termen: cuvînt întreg sau abreviere (literă sau fragment de cuvînt).

Compusele care au pe ultimul loc cuvinte întregi pot fi articulate și declinate ca substantivele corespunzătoare: *Comaliment*(*ul*) – G.D. *Comalimentului*, *Eurasia* – G.D. *Eurasiei*, *Romarta* – G.D. *Romartei*.

Compusele care au pe ultimul loc fragmente de cuvinte terminate în consoană, precum și compusele care au pe ultimul loc litere, cu excepția celor care notează vocale neaccentuate la lectură, mai ales *a*, pot fi articulate și declinate ca substantivele comune de genul masculin-neutru, la numărul singular: *ADAS-ul* – G.D. *ADAS-ului*, *TAROM-ul* – G.D. *TAROM-ului*; *C.F.R.-ul* – G.D. *C.F.R.-ului*, *A.S.E.-ul* – G.D. *A.S.E.-ului*, *S.R.I.-ul* – G.D. *S.R.I.-ului*. Chiar abrevierile care la forma nearticulată au o variantă de genul feminin, datorată înțelesului, nu se pot articula hotărî și declina decît în varianta lor de genul neutru: de exemplu, *fosta* sau *fostu R.D.G.*, *U.R.S.S.*, dar numai *R.D.G.-ul*(*ui*), *U.R.S.S.-ul*(*ui*).

Compusele care au pe ultimul loc fragmente de cuvinte terminate în vocală și cele compuse din litere dintre care ultima notează o vocală neaccentuată sînt folosite de obicei ca abrevieri invariabile și nearticulabile: *Aro*, *Cepeca*, *Flaro*; *S.U.A.*, *U.E.F.A.*, *U.N.E.S.C.O.* (de exemplu, *cursurile Cepeca*, *campionii S.U.A.*, *hotărîrea U.E.F.A.*), care pot fi citite cu întregirea termenilor abreviați (*campionii S.U.A.* = *campionii Statelor Unite ale Americii*). (În limba vorbită, unele dintre ele au forme articulate enclitic, ca substantivele comune – și ca tipul precedent de compuse din abrevieri –, de exemplu: *O.N.U.-lui*, *U.N.E.S.C.O.-ului*; cele terminate în *a* neaccentuat sînt asimilate cu substantivele comune articulate cu *-a* înlocuind această finală la G.D. cu *-ei*: *I.R.T.A.* – G.D. *Irtei*.)

În limbajul oficial și în presă folosirea invariabilă se extinde și la tipurile de compuse din abrevieri care pot fi articulate și declinate, în locul genitivului folosindu-se forma de N.A., ca un fel de apoziție: de exemplu *personalul Romarta* (sau *Tarom*, *C.F.R.*), *membrii C.P.U.N.*, *buletinele Agerpres* sau *Rompres*. De reținut că asemenea forme invariabile nu pot fi folosite cu valoare de dativ; pentru acest caz se recurge sau la forme variabile – atunci cînd există –, sau la denumirea de bază, neabreviată, sau, în sfîrșit, la un substantiv comun ca determinat al abrevierii apoziție: de exemplu, nu se spune *S-au adresat B.N.S.*, ci *B.N.S.-ului*, *Blocului Național Sindical* sau *organizației B.N.S.*

LOCUȚIUNILE SUBSTANTIVALE

§ 54. Cu valoarea unui substantiv se poate folosi și un grup de cuvinte care prezintă o unitate de sens, adică o locuțiune substantivală. Termenul este folosit în special pentru grupurile de cuvinte legate de locuțiuni corespunzătoare altor părți de vorbire la care recunoașterea statutului de locuțiune se bazează pe trăsături mai clare, în primul rînd pentru grupurile de cuvinte legate de cîte o locuțiune verbală (vezi § 181): de exemplu, *aducere-aminte*, *băgare de seamă* și *băgător de seamă*, *părere de rău*, dar și pentru unele legate de cîte o locuțiune pronominală (vezi § 118): de exem

Există și locuțiuni substantivale străine utilizate ca atare, care – ca și substantivele de acest fel, vezi § 23 – pot avea variante de gen (f. și n.) la forma nearticulată, dar un singur gen (n.) la forma articulată: *un, unui* (sau *acest, acestui* etc.) *café frappé* n./*o, unei* (*această, acestei* etc.) *café frappé*, dar numai *café frappé-ul(ui)* n.; cele mai multe locuțiuni substantivale străine sînt nearticulabile hotărît: *axis mundi, coup de foudre, dolce farniente, mea culpa, petitio principii*, toate f. și n.

Articolul

§ 55. Este partea de vorbire flexibilă cu rol de cuvînt ajutător care înso-țește un substantiv, arătînd, de obicei, măsura în care obiectul denumit este cunoscut vorbitorilor sau, altfel spus, gradul de individualizare a obiectului denumit; pe lîngă acest rol principal, articolul mai poate fi marcă a cazului, element de legătură între un substantiv (sau substitut al lui) și un determinant, marcă a substantivizării altor părți de vorbire, respectiv a distincției între valoarea pronominală și cea adjectivală sau între adverb și prepoziție, și chiar element constitutiv constant al unor cuvinte sau specii întregi. Conținutul abstract și exclusiv gramatical face ca articolul să fie greu de definit, iar natura în parte eterogenă a cuvintelor încadrate în clasa articolului și a valorilor lor face dificilă o definiție generală satisfăcătoare.

Deși are foarte puțini membri, fiind partea de vorbire cu numărul cel mai mic de unități lexicale (toate moștenite din latină și făcînd parte din vocabularul fundamental), articolul este de mai multe specii. După gradul de individualizare exprimat se distinge articolul hotărît (sau definit) de cel nehotărît (sau nedefinit). În grupa articolelor hotărîte intră, pe lîngă articolul hotărît propriu-zis, articolul posesiv (sau genitival) și articolul demonstrativ (sau adjectival). Informațiile pe care le dau articolele pot fi descrise – printr-o simplificare maximă – în felul următor:

– lipsa oricărui articol = informație zero cu privire la gradul de cunoaștere;

– articolul nehotărît = un grad redus de individualizare (obiectul este prezentat ca necunoscut);

– articolul hotărît = un grad înalt de individualizare (obiectul este prezentat sau considerat drept cunoscut).

Această situație este valabilă numai pentru cuvintele care cunosc cele trei ipostaze (marea majoritate a substantivelor comune), deci care intră în opoziția de articulare.

După poziția față de cuvîntul articulat, articolele se împart în proclitice, adică antepuse (articolul nehotărît totdeauna; articolul hotărît propriu-zis numai în forma de G.D. sg. *lui*, de exemplu, cu un nume propriu de persoană ca *Andrei*), și enclitice sau postpuse (articolul hotărît propriu-zis în toate situațiile cu excepția formei *lui*). Articolul posesiv și cel demonstrativ se găsesc, din acest punct de vedere, în situații complexe, poziția lor fiind rapor-

tabilă de obicei la cîte doi termeni: în întrebuințările lor tipice, ele sînt enclitice față de substantivul la care se referă și proclitice față de determinantul pe care îl introduc, dar, dacă acest determinant este antepus, devin proclitice și față de substantiv (de exemplu (*acest*) *steag al nostru* = *al nostru steag*).

Articolul are o situație aparte între părțile de vorbire din limba română prin faptul că nu totdeauna apare ca un cuvînt propriu-zis: cele mai multe articole (articolul nehotărît, cel posesiv, cel demonstrativ și articolul hotărît propriu-zis proclitic *lui*) au această independență formală, dar articolul hotărît propriu-zis enclitic face corp comun cu cuvîntul care se articulează, asemănîndu-se astfel cu un afix. Lipsa de independență formală a articolului hotărît propriu-zis enclitic face ca articolul să fie o parte de vorbire controversată în limba română, propunîndu-se soluții ca recunoașterea unei categorii morfologice a „determinării", în care s-ar încadra numai unele articole, și trecerea unor specii de articole în clasa pronumelor, respectiv a adjectivelor pronominale.

Problemele de litigiu semnalate au importanță pentru descrierea unităților cuprinse – prin tradiție – în clasa articolului, considerat parte de vorbire, nu și pentru întrebuințarea lor în practică, unde apar probleme de altă natură. Apreciat ca cel mai dificil capitol de gramatică românească pentru străinii care învață limba noastră (mai ales cînd aceștia sînt vorbitori ai unei limbi lipsite de articol, dar și cînd sînt deprinși cu alt număr și alte specii de articole; existența mai multor feluri de articole hotărîte este o particularitate a limbii române față de majoritatea limbilor europene), articolul pune destule probleme de cultivare a limbii și pentru vorbitorii limbii române ca limbă maternă.

ARTICOLELE HOTĂRÎTE (SAU DEFINITE)

Articolul hotărît propriu-zis

§ 56. Este articolul care – la substantivele cuprinse în opoziția de articulare – prezintă obiectul denumit drept puternic individualizat, cunoscut de vorbitori, fie pentru că a fost în prealabil introdus, direct (fie lingvistic, prin același cuvînt sau un sinonim al lui în forma nearticulată ori însoțită de articolul nehotărît, fie situațional) sau indirect (prin cuvinte care îl fac de presupus), în comunicare, fie pentru că este, din capul locului, cunoscut în cercul respectiv de vorbitori sau are chiar notorietate generală.

Formele articolului hotărît propriu-zis sînt:

Singular

	m.	**n.**	**f.**
N.A.	*-l*, *-le*, *-a*	*-l*, *-le*	*-a*
G.D.	*-lui*, *-(e)i* *lui*	*-lui*	*-(e)i* *lui*
V.	*-le*	(*-le*)	–

Plural

	m.	**n.**	**f.**
N.A.	*-i*	*-le*	*-le*
G.D.	*-lor*	*-lor*	*-lor*
V.	*-lor*	*(-lor)*	*-lor*

În acest tablou – şi în orice situaţie în care se citează fără cuvîntul la care este alipit – articolul enclitic este notat cu o cratimă înaintea sa, marcîndu-se astfel, ca la afixe, lipsa de autonomie şi locul unde se face sudura. Această notaţie metalingvistică, folosită cînd se vorbeşte despre articol, nu trebuie confundată cu notarea ortografică a articolului în practica limbii: articolul enclitic se scrie alipit direct (fără cratimă) la cuvîntul articulat, formînd cu acesta o unitate grafică (şi fonetică), cu excepţia unor cuvinte neadaptate sau a unor sigle, cînd poate apărea separat prin cratimă, dar împreună cu vocala de legătură: *show-ul*, *C.F.R.-ului*. Forme articulate ca *bunicul*, *cartea* se deosebesc de îmbinări – dintr-un tempo rapid – ca *Bunicu-l mîngîie* (unde *-l* este pronume personal conjunct) sau *O carte-a fost luată* (unde *-a* este verb auxiliar) sau *o carte-a colegului meu* (unde *-a* este articol posesiv).

Segmentele din tablou cuprinse în paranteză reprezintă la genitiv-dativul sg. m. şi f. vocala *e* în situaţii în care nu face parte din structura de fapt a articolului, dar nici din structura formei nearticulate (de exemplu, *tatei* sau *Mini-ei*).

Pentru alipirea formelor enclitice (inclusiv distribuţia formelor diferite de acelaşi gen, număr şi caz) vezi § 41 şi 42.

În vorbirea curentă, unele forme ale articolului enclitic nu se mai pronunţă sau nu se mai pronunţă suficient de distinct, în special într-un tempo rapid: în această situaţie se află, pe de o parte, forma de N.A. m. şi n. *-l* şi, pe de alta, forma de N.A. m. pl. şi de G.D. sg. m. şi f. *-i*.

Funcţia lui *-l* este preluată de vocala precedentă *-u*, care reprezintă fosta desinenţă a cuvîntului nearticulat: *pomul* se poate pronunţa *pomu* fără a pune în pericol opoziţia de articulare, la fel *leul* se poate pronunţa *leu*, cu *u* vocalic (în două silabe), faţă de semivocala de la forma nearticulată (monosilabică); singurele cuvinte la care neglijarea lui *-l* în pronunţare anulează distincţia articulat – nearticulat sînt cele terminate la forma nearticulată în vocala *u*: m. *codru*, *litru*, *multiplu*, *nunţiu*; n. *beneficiu*, *exemplu*, *lucru*. În scris, lipsa articolului *-l* este admisă, în literatura artistică, numai în situaţiile în care are loc ataşarea unei forme conjuncte pronominale (de exemplu, *(în) visu-i* „(în) visul său", *Bătrînu-l* (sau *Bătrînu-i*) *aşteaptă* = *bătrînul îl*, respectiv *îi*...) ori verbale (*Bătrînu-i obosit* = *bătrînul îi* „e(ste)"...) sau o contragere accidentală de tipul *Bătrînu-a venit* = *bătrînul a* ..., *Bătrînu-aude* = *bătrînul aude*, *bătrînu-acela* sau *bătrînu-al doilea* =

bătrînul acela, respectiv *al doilea* – fenomenele în cauză fiind marcat prin cratimă – și atunci cînd se folosește cu intenție redarea unei form fără *-l* de natură a caracteriza vorbirea unui personaj: *Ce dracu?* = *ce dra-cul?* sau *domnu* = *domnul* (situație în care se poate folosi apostroful, scriin-du-se *dracu', domnu'* pentru a se evidenția caracterul intenționat al grafie fără *-l*). În toate celelalte situații, prezența articolului *-l* este obligatorie î scris, iar în împrejurări legate de un stil solemn (de exemplu, o conferință) de o dicțiune clară în tempo lent și de poziția anterioară unei pauze sa unor vocale este sesizabilă – și recomandabilă – și pronunțarea lui. Grafi ca *Liftu* (în loc de *liftul*) *defect* sau *Borș în fundu* (în loc de *fundul*) *curții* - influențate de pronunțarea curentă – sînt mostre tipice de agramatism și l fel de greșite sînt grafiile hipercorecte de tipul *de exemplul* (în locul lui *d exemplu*). La un nivel mai înalt se produc ezitări la substantive terminat în *u* vocalic folosite în construcții prepoziționale neconcludente pentr opoziția de articulare (vezi § 58): *cu titlu* sau *titlul de curiozitate*? *sub bene-ficiu* sau *beneficiul de inventar*?; recomandabile sînt aici formele nearticu-late. Pentru situația specială a articolului *-l* la numele proprii vezi § 60.

Situația articolului de N.A. m. pl. și de G.D. sg. m. și f. *-i* este asemănă-toare cu a lui *-l*. În pronunțare articolul *-i*, semivocalic, se confundă adese cu *i* vocalic precedent, care reprezintă desinența de la forma nearticulată La majoritatea cuvintelor, această pronunțare nu afectează opoziția d articulare, întrucît ea se face între *i* nesilabic la forma nearticulată și *i* sila-bic la cea articulată: de exemplu, formele articulate *pomii* sau *femeii* se dis-ting chiar în pronunțarea fără *-i* semivocalic de corespondentele nearticu-late prin numărul diferit de silabe (o silabă în plus la formele articulate) singurele cuvinte la care neglijarea articolului *-i* anulează și în pronunțar opoziția menționată sînt cele terminate la forma nearticulată în vocala *i*, d tipul *membri, multipli*. Scrierea articolului *-i* este obligatorie în toate situa-țiile, inclusiv în situațiile în care se atașează forme conjuncte pronominal (ca în (*în*) *ochii-i*) sau se produc contrageri accidentale de tipul *bătrînii-a-ceia, Bătrînii-ar vrea*, iar normele ortoepice recomandă și pronunțarea lui cel puțin în stilul solemn și într-un tempo lent. Dat fiind rolul gramatical a lui *i* final ca notație a articolului, scrierea cu un *i* sau doi *i*, respectiv cu do *i* sau trei *i* la sfîrșitul cuvintelor, constituie unul dintre cele mai importante aspecte ale ortografiei românești. Atenție deci la respectarea distincție dintre forme nearticulate sau cu articol nehotărît ca (*niște*) *pomi*, (*doi*) *membri*, (*unei*) *țări*, (*acestei*) *femei* și corespondentele lor articulate hotărî *pomii, membrii, țării, femeii*; la fel, dintre (*niște*) *copii*, (*doi*) *fii* și *copiii fiii*! De reținut că grafiile de tipul *acești membrii* (în loc de *acești membri*) sînt tot atît de greșite ca și *toți membri* (în loc de *toți membrii*).

Varianta *-li* a formei de N.A. pl. f. și n. *-le* (de exemplu, *țărili* în loc d *țările*) este neliterară. De asemenea este neliterară varianta *lu* a articolulu

folosirea intenționată a acestei variante pentru caracterizarea vorbirii u personaje ea se scrie, de obicei, cu apostrof: *lu'*.

Pentru modificări ale desinenței cuvîntului articulat cu *-i* la G.D. sg. și f. și *-le* la N.A. sg. m. și n., pl. f. și n. vezi § 42 și 45.

Unele forme flexionare ale articolului hotărît propriu-zis nu au, de f niciodată rol de articol, întrucît nu se încadrează în opoziția de articul sau nu corespund valorilor specifice ale acestei opoziții. În această situ sînt, pe de o parte, articolul proclitic de G.D. sg. m. și f. *lui*, care, atî substantivele proprii (*lui Petrișor, lui Carmen*), cît și la cele comune *frate-meu, lui tata*), este numai o marcă a cazurilor respective (vezi § 45, 47, 49 și 50), și, pe de altă parte, formele de V. sg. m. (și n.) *-le* și *-lor*, care, chiar cînd se opun altor forme de vocativ (de exemplu, *băie băiatule!* sau *tovarăși!/tovarășilor!*), nu exprimă opoziția individualiz neindividualizat sau cunoscut – necunoscut (vezi § 43).

§ 57. În legătură cu folosirea articolului hotărît e n c l i t i c – în situ ile enumerate în definiție – la substantivele comune, cuprinse în opoz de articulare în sensul exprimării gradelor de individualizare sau de noaștere, trebuie precizate cîteva lucruri:

– Articolul hotărît enclitic îndeplinește adesea (mai ales după intro cerea directă, fie prin același cuvînt sau un echivalent în forma nearticu ori însoțită de articolul nehotărît, fie prin faptul că obiectul denumi înfățișează direct simțurilor) rolul unui adjectiv demonstrativ, ceea c explică prin originea sa; de exemplu, *A scris două studii; studiile dem strează* (= *acele studii*); *Te-a căutat un vecin; omul avea nevoie* ...(= *a om*); *Cine este persoana?* (= *această persoană*, pe care o vede sau o a interlocutorul).

– Articolul hotărît enclitic îndeplinește uneori rolul unui adjectiv sesiv pe lîngă numele părților corpului: *A întors capul* (= *capul său*), *chide ochii și deschide gura!* (= *ochii tăi, gura ta*) și pe lîngă unele nu de persoane indicînd grade de rudenie, funcții sau relații sociale care pentru vorbitor nume de obiecte unice asimilate cu numele proprii: *I mama* (= *mama mea* sau *a noastră*), *Vorbește șeful* (= *șeful nostru*). Di substantivele care exprimă grade de rudenie fac excepție *soț, soție, fr soră, văr, verișoară, nepot, nepoată*, la care nu este recomandabilă f sirea articolului cu sens posesiv: se spune corect *A venit soția mea* (*ta* etc.), nu *A venit soția*.

– Articolul hotărît enclitic de singular are uneori sens distributiv, f echivalent cu numeralul cardinal propriu-zis *un, o* sau cu adjectivul ne tărît *fiecare*: *Costă zece lei kilogramul* (sau *bucata*).

– Articolul hotărît enclitic atașat la un adjectiv (sau la un numera valoare adjectivală ca *primul* din *primul an*) antepus unui substantiv

acestui substantiv, gradul de cunoaștere referindu-se la obiectul denum de substantiv, nu la însușirea acestuia: *istețul băiat* = *băiatul isteț*, *fr moasa zi* = *ziua frumoasă*. Adjectivul (antepus) poate avea deci forme a ticulate (vezi § 79), dar articolul inclus în ele funcționează pe lîngă su stantiv ca și atunci cînd este atașat direct la acesta. Substantivul articulează totdeauna cînd determinantul antepus este un numeral colecti cu excepția lui *ambii* (deci *amîndoi* sau *tustrei copiii* etc.), sau adjectiv pronominal de întărire (*însuși autorul*); de asemenea, el poate fi articul după cîteva adjective propriu-zise: după *întreg* numai la N.A. (se spu atît *întreg orașul*, cît și *întregul oraș*, dar numai *întregului oraș*, nu **întreg orașului*), după *tot* la sg. numai la N.A., dar la pl. fără restricții (*t orașul, toate orașele, tuturor orașelor*), după unele adjective invariabi (de exemplu, *cogeamite omul, ditamai băiatul*). Cînd substantivul es precedat de unul dintre adjectivele *biet, sărac, sărman, răposat, regretc* articolul enclitic poate fi pus atît la adjectiv, cît și la substantiv, dacă ace ta din urmă denumește un obiect unic (pentru vorbitor) sau este însoțit un determinant: *bietul tata, săraca vecina noastră*; construcția adject articulat + substantiv nearticulat poate avea uneori alt sens (*bietul tată*), i construcția adjectiv nearticulat + substantiv articulat nu este literară (*săr că vecina noastră*).

În toate întrebuințările sale legate de substantivele comune articolul h tărît enclitic este și marcă – unică sau suplimentară – a cazului (vezi § 4C

Pentru diverse feluri de substantive comune din punctul de vedere posibilităților de articulare vezi § 40.

Pentru concurența între forma cu articol hotărît enclitic a unui substa tiv și cea nearticulată – urmată sau nu de articolul posesiv – vezi § 66 și 6

§ 58. Probleme speciale pune articularea substantivelor comune du prepoziție. După majoritatea prepozițiilor (toate cele simple și compu construite cu acuzativul, în afară de *cu* și *de-a*, de asemenea locuțiuni prepoziționale construite cu acuzativul care nu se termină în *cu*), substa tivele neînsoțite de un atribut sau de o propoziție atributivă nu se pot ar cula; în această situație se anulează deci distincția cunoscut – necunoscu *Mă duc la școală, Intru în casă*. Prepozițiile care constituie excepții sînt situații diferite:

– După prepoziția compusă *de-a* substantivul apare totdeauna articul *Ne jucam de-a școala*; *a se da de-a rostogolul*.

– După prepoziția *cu* substantivul se folosește nearticulat sau articul (numai hotărît sau/și nehotărît) în funcție de sensul prepoziției, de natu substantivului sau/și de gradul de cunoaștere: se spune, pe de o parte, *L crează cu grijă* sau *scris cu cerneală*, pe de alta, *Lucrează cu ziua, Vin cu bucata* sau *scris cu creionul* ori *cu un creion*, dar atît *Vine cu bani*, cît

Există excepții și în privința substantivelor, în sensul că se folosesc ar culate hotărît substantivele nume de persoană care desemnează ființe uni pentru vorbitor, asimilate cu numele proprii. În această situație sînt, în p mul rînd, substantivele din sfera gradelor de rudenie – cînd ele denume rude ale vorbitorului, iar articolul suplinește adjectivul posesiv (vezi § 57) *Mi-aduc aminte de bunica*, *Mă gîndesc la mama*; de asemenea, substanti ca: *drac*, *împărat*, *jupîn*, *domn* (*doamnă*) sau – în regimul comunist – *to răș* (*tovarășă*) cu sensul „învățător (învățătoare, educatoare)", *șef* (*șef Du-te la dracul!*, *Horia s-a dus la împăratul*, *Culege flori pentru doamn* O excepție de alt tip este *la anul* cu sensul „în anul viitor".

După prepozițiile (respectiv locuțiunile prepoziționale) care se const iesc cu cazul genitiv sau dativ se folosește, în funcție de gradul de cuno tere, articolul hotărît sau cel nehotărît, dar niciodată substantivul neartic lat: *deasupra cîmpiei* și *deasupra unei cîmpii*; *datorită împrejurărilor datorită unor împrejurări*.

La substantivele însoțite de un atribut sau de o propoziție atributivă d tincția cunoscut – necunoscut funcționează și după prepozițiile care construiesc cu acuzativul (și care nu permit articularea substantivului f asemenea determinări). În această situație substantivele pot fi nearticula articulate hotărît sau nehotărît în funcție de gradul de cunoaștere: *adus tavă de argint*, *pe o tavă de argint* sau *pe tava de argint*; *Lucrează f ochelari de protecție* sau *fără ochelarii de protecție*. Datorită sensurilo întrebuințărilor lor, după prepoziții ca *a* sau *de* apar mai ales substant nearticulate: *Miroase a vin nou*; *Face a vreme rea*; *buchet*(*ul*) *de flori a apă* (sau *apa*) *de izvor de munte*. Pentru greșeli care constau în folosi după prepoziție a formei cu articolul hotărît enclitic în locul celei nearti late urmate de articolul posesiv vezi § 69.

§ 59. Pe lîngă întrebuințările sale tipice de la substantivele comune, ticolul hotărît enclitic are diverse roluri în legătură cu alte cuvinte.

Articolul hotărît enclitic poate fi marcă a substantivizării altor părț vorbire, păstrîndu-și rolul de exprimare a opoziției cunoscut – necunos de exemplu, *un rănit* – *rănitul* sau *un bine* – *binele*; substantivizarea u adjective ca nume de însușiri are loc uneori numai sau mai ales prin art larea enclitică: *frumosul* s.n., *înaltul* (*cerului*), *de-a dreptul*.

Legat de rolul său în substantivizare este și faptul că articolul hot enclitic poate fi marcă a valorii pronominale față de cea adjectivală cuvinte ca *alt* adj. – *altul* pron. la N.A. sg. și pl. (construcțiile de tipul *a om* sînt regionale), model extins la reg. și fam. *ălălalt*, *ăstălalt* ad *ălălaltul*, *ăstălaltul* pron. la N.A. sg. și la întreg pluralul; (*nici*, *vre*)*un* – (*nici*, *vre*)*unul* pron. numai la N.A. sg., pluralul fiind articulat și la jectiv (*unii oameni*, *unele femei*).

În alte situații, articolul hotărît enclitic este element constitutiv constar al unor cuvinte flexibile ca numeralul colectiv *ambii*, pronumele personal *însul* și *dînsul* – la care se menține în întreaga paradigmă – sau al unor pre poziții la care marchează distincția față de adverbele corespunzătoare: *îm potrivă*, *înainte*, *dedesubt*, *îndărăt* adv. – *împotriva*, *înaintea*, *dedesubtu* *îndărătul* prep. La unele substantive care exprimă noțiuni temporale art colul enclitic este o marcă a valorii adverbiale (numele de anotimpuri la sg și pl., iar numele de zile și de părți ale lor mai ales la pl.) sau a unor sensu din cadrul acestei valori: substantive ca *vară*, *zi*, *sărbătoare*, *duminica* *seară* se folosesc adverbial singure numai în forma articulată (*vara* sa *verile*, *ziua*, *sărbătoarea* sau *sărbătorile*, *duminica* sau *duminicile*), ce nearticulată apărînd numai în îmbinări ca *iarnă și vară*, *zi și noapte* sa *zile și nopți*, *zile întregi* (vezi § 33); pentru sensul iterativ față de cel punc tual compară *Vine miercurea* sau *dimineața* cu *Vine miercuri* sau *dimineaț* (vezi și § 183).

La toate părțile de vorbire flexibile la care se folosește, articolul hotăr enclitic este și marcă – unică sau suplimentară – a cazului, la fel ca la sub stantivele comune.

§ 60. Articularea substantivelor proprii prezintă particularități diferit după subclasa semantică (nume de persoane sau de locuri, de exemplu) după gen.

Numele proprii de persoane au, în general, fie formă articulată enclitic fie formă nearticulată. Marea majoritate a prenumelor feminine au form articulată (sau considerată ca atare): *Florica*, *Ileana*, *Maria*; la puținel excepții mai vechi, ca *Aglae* sau *Zoe* (care au variante în *-a*), s-au adăuga numeroase împrumuturi moderne de tipul *Carmen*, *Miriam*, derivate în - (*Catrinel*, *Irinel*) sau *-uș* (*Lenuș*) și, mai ales, hipocoristice ca *Lili*, *Lulu* Prenumele masculine au formă nearticulată: *Alexandru*, *Andrei*, *Petrișo* *Viorel*, *Costache* (cele derivate cu sufixele *-ică*, *-iță* se deosebesc de core pondentele feminine tocmai prin lipsa articolului: *Gheorghiță* m. – *Gheo ghița* f., *Rică* m. – *Rica* f.); numai puținele prenume de tipul *Costea*, *Tom* au forme considerate a fi articulate. Numele de familie – masculine – sî fie nearticulate (*Coșbuc*, *Hasdeu*, *Vlahuță*, *Boboc*, *Pană*, *Vulpe*, *Muntean* fie articulate, dar cu funcția articolului *-l* preluată de vocala precedentă *Ciobanu*, *Ursu*, *Munteanu*, *Grigorescu* (excepțiile de tipul *Onciul*, *Pumn* sînt foarte puține).

Numele de animale se comportă în general ca numele de persoane, ce feminine fiind de obicei articulate: *Dolca*, *Fetița*, *Joiana* (cu puține ex cepții, ca *Miți*), iar cele masculine mai ales nearticulate: *Fulger*, *Lăbu* *Joian* (dar și articulate: *Puiu*, *Ursu*).

La aceste două subclase de nume proprii – de persoane și de animale articolul hotărît enclitic este element constant al numelor în discuție, i unele forme ale sale (articolul de feminin și, mai rar, de masculin *-a*) c mulează rolul de marcă a cazului. Prezența sau lipsa articolului nu es

influențată niciodată de construcția cu o prepoziție sau cu un atribut și, în limba literară, nici de funcția sintactică (formele nearticulate de vocativ de tipul *Ană!*, *Marie!*, *Leano!* sau *Tomo!* nu sînt literare). La numele proprii provenite din substantive comune articolul hotărît enclitic constant poate fi și o marcă a trecerii în clasa substantivelor proprii (compară substantive ca *puică* și *Puica* sau *cioban* și *Ciobanu*). Fenomenul contrar se întîlnește la unele nume proprii feminine, la care refacerea unei forme nearticulate este o marcă a trecerii în clasa substantivelor comune sau măcar a apropierii de acestea: de exemplu, *această Marie*, *altei Marii*.

Numele proprii de locuri (toponimele) se deosebesc de numele proprii de persoane și de animale prin faptul că, deși sînt și ele cunoscute într-o anumită formă (fie articulată, fie nearticulată), se pot folosi și cu forma opusă, de obicei în legătură cu anumite funcții sintactice, alteori și în legătură cu nuanțe de sens; în cadrul acestei subclase deosebirile de articulare privesc nu numai genul, ci și numărul numelui propriu. Numele topice feminine au, în marea majoritate, formă articulată cînd reprezintă singulare: *Dobrogea*, *Dunărea*, *Slobozia*, *Tulcea* (excepțiile sînt puține: de exemplu, *Orăștie*, *Tîrgoviște*), dar cînd reprezintă plurale nu se mai constată o preferință netă pentru articulare sau nearticulare: există toponime nearticulate, ca *Oglinzi*, *Lespezi*, *Măgurele*, și altele articulate, ca *Luncile*, *Odăile*, *Videle*. La numele topice masculine sau neutre situația este, în linii mari opusă: la numele cu formă de singular articularea și nearticularea apar aproximativ în proporții egale (*Ardeal*, *Arieș*, *Babadag*, *Brașov*, *Bucium*, *Paring*; *Cerbu(l)*, *Măru(l)*, *Negoiul*, *Omul*), pe cînd la numele cu formă de plural masculinele sînt exclusiv nearticulate (*București*, *Bușteni*, *Galați*, *Iași*), neutrele neavînd preferințe marcate (*Plaiuri*, dar *Lacurile*). Uneori de la același substantiv comun s-au creat toponime de ambele tipuri: *Cetate* – *Cetatea*; *Poieni* – *Poienile*; *Aluniș* – *Alunișu(l)*; *Izvoare* – *Izvoarele*. Construcția cu prepoziție nu afectează în general articularea; constituie excepții numele propriu *Dunărea*, care cu prepoziții apare în formă nearticulată (*pe Dunăre*), și construcțiile cu prepozițiile care cer cazurile genitiv sau dativ, în care orice toponim cu forma-tip nearticulată se folosește articulat (*în jurul Orăștiei*, *Brașovului* etc.).Toponimele cu forma-tip nearticulată se folosesc în propoziții în formă articulată în toate funcțiile sintactice (cu excepția unor apoziții) în care apar fără prepoziții din categoria celor construite cu acuzativul: se spune *Brașovul este frumos*, *Îmi place Brașovul*, *poziția Brașovului* etc., dar *Am fost la Brașov* (cu prepoziție; pentru situația diferită a prepoziției *cu* vezi § 58), *orașul Brașov* (apoziție); de asemenea, ele apar numai cu formă articulată atunci cînd au un atribut adjectival, genitival sau prepozițional – fie în îmbinări libere, fie în toponime compuse –: *Brașovul contemporan*, *Brașovul începutului de veac*, *Brașovul de altădată*; *Crișul Repede*, *Bucureștii Noi*, *Adunații Teiului*, *Vălenii de Munte*. Toponimele cu forma-tip articulată au o formă nearticulată pentru folosirea cu determinante antepuse: *întreaga Dobroge*, *frumoasa Bucovina*

sau/și pentru nuanțe de sens în care se apropie de substantivele comu
altă Dobroge, o Dobroge de nerecunoscut.

O problemă importantă de cultivare a limbii este notarea articolulu la toponimele cu formă de m. și n. sg. Nomenclatura administrativă a ge ralizat la numele proprii de localități scrierea fără *-l*. Dacă pentru topc mele simple se poate accepta această soluție unificatoare, nu este de indicat să se adopte scrierea fără *-l* și în situațiile în care apare un deter nant: corect trebuie să se scrie *Crăciunelul de Sus*, *Malul cu Flori*, *Sighe Marmației*, *Vînjul Mare* (scrierea fără *-l* este supărătoare mai ales la to nimele terminate la forma nearticulată în *u* semivocalic, la care în abse lui *-l* nu se marchează pronunțarea vocalică a lui *u* din *Șimleul Silvan Teceul Mic* sau *Zaul de Cîmpie*); în orice caz, nu există nici o justific pentru extinderea scrierii fără *-l* la termenii generici din *vîrful Omul*, *ca lul Sulina*, *Capul Midia*, *Oceanul Înghețat de Nord*.

La folosirea toponimelor în propoziții se produc adesea greșeli în s sul neglijării cerinței de a se folosi numai forme articulate în anumite c strucții. Omiterea articolului ca atare este evidentă în exemple ca *Bu rești* (în loc de *Bucureștiul*) *este un oraș mare*, *Brașov* (în loc de *Brașov pare un oraș primitor* sau *Dintre țările mici vizitate i-a plăcut Luxemb* (în loc de *Luxemburgul*); de reținut însă că există și toponime neartic bile enclitic, ca *Chile*, *Haiti*, *Tokio*, și că pentru altele, ca *Peru*, se adm atît forma articulată, cît și cea nearticulată (*Peru* sau *Peruul este un st* Uneori se întîlnește numai omiterea scrierii articolului *-l*, a cărui func este îndeplinită de *-u*; folosirea unor asemenea grafii la toponime cu f ma-tip nearticulată care trebuie să apară articulate în diverse construc sintactice este total nejustificată: se scrie corect numai *Brașovul* (nu *B șovu*) *este un oraș*. La toponimele cu forma-tip nearticulată terminată în semivocalic, grafia fără *-l* în propoziții ca *Buzău este un oraș* poate rep zenta fie o greșeală de scriere (ca în *Brașovu* în loc de *Brașovul*), fie u de gramatică (la fel ca în *Brașov este*...); de reținut formele corecte *Buz* nearticulat – *Buzăul* articulat.

§ 61. Articolul hotărît propriu-zis poate fi proclitic numai la caz rile genitiv și dativ, unde este, de fapt, doar o marcă a cazului respect (vezi § 56), uneori obligatorie (de exemplu, *lui Andrei*, *lui nenea*, *lui i nuarie*, *lui Carmen*, *lui tanti*), iar alteori opțională, în concurență cu forn de G.D. articulată enclitic a aceluiași cuvînt (*tatei/lui tata*) sau a unui su stantiv generic într-o perifrază (*echipei Dinamo/lui Dinamo*). De observ că la cuvintele articulabile articolul proclitic *lui* apare alături de forma a ticulată enclitic (de N.A.) a acestora: *lui nenea*, *lui tata* (neliterar și *lui b nicul*, *lui părintele*, *lui mama*, *lui Florica*).

Forma corectă a acestui articol este *lui* (nu *lu*; vezi § 56). Pentru omon mia cu forma de G.D. a pronumelui personal de pers. 3 sg. m. si n. vezi § 1

Folosirea articolului *lui* pune probleme legate mai ales de natura cuvintelor la care poate apărea. În limba literară el se folosește corect numai cu anumite substantive (pentru restricții de gen și de subclase lexico-gramaticale vezi § 44–50) și numai la numărul singular. În exprimarea neîngrijită există tendința de extindere a folosirii sale: pe de o parte, la diverse subclase de substantive, ca și la alte părți de vorbire (la pronume: *lui ăla*, *lui cutare*, *lui dînsul*, *lui matale*) și la grupuri nominale (*lui ăla micul*, *lui aia mică*) și pe de altă parte, mai rar, la numărul plural: *lu' frații XY*, *lu' ăia doi*.

Unele precizări sînt necesare și în ce privește folosirea articolului proclitic *lui* la coordonarea a două genitive sau dative. Articolul *lui* trebui repetat înaintea fiecărui termen al coordonării: *Am transmis rugămintea t lui X și lui Y* (nu *lui X și Y*), cu excepția situațiilor în care termenii coordonați formează o unitate și deci este suficient articolul proclitic la primu termen; prin prezența sau absența articolului proclitic la termenii următor se poate face distincție între un singur obiect determinat și mai mult obiecte: compară *mingea* sau *opera lui X și a lui Y* (două obiecte) cu *mingea* sau *opera lui X și Y* (un singur obiect).

Articolul posesiv (sau genitival)

§ 62. Este articolul care, pe de o parte, apare ca element constant î structura pronumelor posesive și a numeralelor ordinale (de la 2 înainte) și pe de altă parte, însoțește, în anumite condiții, adjectivele posesive și genitivul substantivelor și al pronumelor de diverse specii, marcînd legătura cu substantivul sau adjectivul determinat. Considerat articol hotărît, articolu posesiv are numai rareori rolul specific acestuia: de exemplu, în construcțiile de tipul articol posesiv + genitiv sau adjectiv posesiv antepus + substantiv nearticulat = substantiv articulat enclitic + genitiv sau adjecti posesiv fără articol posesiv: *al nostru steag* = *steagul nostru*; de cele ma multe ori îndeplinește alte roluri – în special pe cel de articol de legătur sau/și semn al cazului genitiv –, care-i permit apariția după substantiv nearticulate sau însoțite de articolul nehotărît: (*un*) *capitol al cărții* și dup adjective: *agenți modificatori ai climei*. În unele situații are o valoare apropiată de pronume: *Ai casei îl așteaptă cu masa*, *Caietul este al unui elev*.

Formele literare ale articolului posesiv sînt:

	Singular		**Plural**	
	m. și n.	**f.**	**m.**	**f. și n.**
N.A.	*al*	*a*	*ai*	*ale*
G.D.	–	–	*alor*	

Dintre aceste forme, G.D. pl. *alor* nu se folosește decît în component

De reținut că articolul posesiv nu are forme speciale de G.D. sg.; forı de G.D. f. sg. folosită de unii vorbitori, în loc de *a*, în construcții ca *uı prietene ale Mariei* sau *unei prietene ale mele* (vezi §109) este hiperc rectă.

Față de formele literare cuprinse în tablou, deprinderi regionale fac unii vorbitori să folosească o singură formă, invariabilă după gen și num *a*, iar alții să sporească numărul formelor cu forme de G.D. sg.: m. și *alui* și f. *alei* (folosite în aceleași condiții ca G.D. pl. *alor*). Nici prima di tre ele, nici celelalte două nu sînt admise în exprimarea literară; forma i variabilă *a* este tolerată (dar nu recomandabilă) în poezie, numai în locul *ale*, din motive de versificație, întrucît oferă avantajul unei silabe în mini

Atenție la scrierea corectă, în cîte un singur cuvînt, a formelor *al* și (nu cu cratimă, cum se scriu secvențele omofone din *pentru a-l înțele* sau *a-i părea bine*), ca și *alor* – și, în măsura în care apare în scris, *alu* (nu *a lor, a lui*, care sînt grafiile consacrate pentru articolul posesiv *a* pronumele personal *lor*, respectiv pron. pers. sau art. proclitic *lui*)!

După cum rezultă din definiție, articolul posesiv însoțește substanti sau pronume de alte specii decît cele posesive în forma lor de genitiv (pı prie sau realizată cu ajutorul unui articol, hotărît enclitic sau nehotărî Prezența lui înaintea unor substantive sau grupuri nominale fără formă genitiv face din articolul posesiv marca unică a acestui caz în îmbinări ı gionale ca *un sfat al frate-su, o hotărîre a maică-sa* (vezi § 49) sau la coı puse din abrevieri ca *o decizie a N.A.T.O., noul regulament al U.E.F.* (vezi § 53). Tot marcă unică a genitivului este acest articol în formı exclamativă – populară și familiară – *al* (*a, ai, ale*) *dracu'*, în care forı scurtată *dracu'* < *dracului* are aparența unei forme de N.A. articulat.

Folosirea corectă a articolului posesiv impune, în primul rînd, respe tarea acordului în gen și număr cu substantivul determinat sau înlocuit el. În această privință e necesar să se țină seama de faptul că:

– Articolul posesiv nu trebuie acordat cu substantivul (sau pronume) în genitiv pe care îl însoțește, ci cu substantivul determinat de acesta: *fr tele mai mare al lui, al ei, al lor*; *Cartea este a colegului meu, iar creioı al colegei tale*. Acordul articolului nu ar trebui să prezinte dificultăți situații simple ca acestea; totuși, se întîlnesc greșeli de acord, care se e plică prin atracția exercitată de forma atributului introdus sau/și prin ne guranța vorbitorilor deprinși cu forma invariabilă *a*: aceștia din urmă s folosesc peste tot această formă, spunînd *un caiet a* (pentru *al*) *meu, a frați a* (pentru *ai*) *mamei*, sau introduc, din hipercorectitudine, forme f xionare nejustificate: *respectarea prevederilor și ale* (pentru *a*) *angaj mentelor*, de exemplu.

– Substantivul determinat nu este totdeauna cel mai apropiat. Comp cațiile referitoare la acord cresc atunci cînd genitivul însoțit de articol posesiv apare în construcție cu un substantiv urmat de un atribut substan

val cu prepoziție, deci cînd avem a face cu următorul grup nominal: substantiv + substantiv cu prepoziție + substantiv (sau pronume) în genitiv cu articol posesiv. Această construcție poate reda două situații diferite, în funcție de care diferă și regula acordului articolului posesiv:

a) dacă atît substantivul cu prepoziție, cît și substantivul sau pronumele în genitiv sînt atributele primului substantiv, articolul posesiv trebuie să se acorde în gen și număr cu primul substantiv (tip *cîinele de vînătoare al tatei*);

b) dacă substantivul sau pronumele în genitiv este atributul celui de al doilea substantiv (care este atributul prepozițional al primului substantiv), articolul posesiv trebuie să se acorde în gen și număr cu al doilea substantiv (tip *centru de difuzare a presei*).

Majoritatea construcțiilor sînt clare, ca în exemplele date. Verificarea – în caz de dubiu – se face prin alăturarea nemijlocită a substantivelor în discuție: e vorba de ***cîinele*** *tatei* (nu de *vînătoarea tatei*), de ***difuzarea*** *presei* (nu de *centrul presei*). În asemenea situații nerespectarea acordului dă naștere unei exprimări greșite, dar nu modifică sensul evident al grupului. În unele îmbinări însă poate exista îndoială cu privire la substantivul la care se referă atributul însoțit de articol posesiv, pentru că e posibilă referirea la oricare dintre ele, dar cu diferență de înțeles: într-o îmbinare de cuvinte ca *modul de educare* + genitivul *părinților* forma articolului posesiv poate fi, după înțelesul contextului mai larg, și *al*, și *a*: în *modul de educare al părinților* genitivul (posesiv) depinde de substantivul *modul*, fiind vorba de modul de educare pe care îl posedă sau îl aplică părinții, în timp ce în *modul de educare a părinților* genitivul (obiectiv) depinde de substantivul *educare*, arătînd asupra cui se exercită acțiunea de educare, dacă e vorba de modul în care altcineva (statul sau școala) educă pe părinți; la fel, este o deosebire de înțeles între *muzeul de istorie a orașului X* (care este specializat pentru *istoria orașului* respectiv) și *muzeul de istorie al orașului X* (*muzeul orașului*, cu profil de istorie în general). Există și situații – relativ puține – în care ambele acorduri sînt posibile fără diferență de înțeles, pentru că genitivul poate fi raportat atît la substantivul imediat precedent, cît și la primul din grup (și, prin el, la întregul grup nominal): *nivelul* (sau *gradul*) *de pregătire a/al elevilor*, *bagajul de cunoștințe al/ale absolvenților*, *legile de funcționare a/ale economiei de piață*. La grupurile nominale dezvoltate e nevoie deci de atenție: regula, simplă, spune că acordul articolului se face cu substantivul determinat de genitiv, dar în practică rămîne de stabilit, după sens, la ce cuvînt se referă genitivul respectiv.

Cînd termenul determinat este multiplu, acordul în gen și număr al articolului posesiv care introduce un atribut postpus oscilează între orientarea prin atracție după ultimul substantiv precedent (*directorul și liderul sindical al uzinei*) și orientarea după toți constituenții (*directorul și liderul sindical ai uzinei*): primul tip de acord este cel tradițional (vezi § 279), celă

Pe lîngă forme și acord, articolul posesiv pune și alte probleme de cul vare a limbii, legate de contextele în care prezența lui este justificată sau r

Pentru a se evita două categorii de greșeli opuse între ele: folosir superfluă și omiterea articolului posesiv, trebuie reținute cîteva condiții bază ale apariției articolului posesiv ca însoțitor al unui genitiv sau al ur adjectiv posesiv:

– Cuvîntul determinat poate fi fără restricții un substantiv nearticu sau articulat cu articolul nehotărît, precum și un adjectiv. El poate fi și substantiv articulat enclitic, dar numai dacă între acesta și articolul poses se intercalează alte cuvinte (*caietul de notițe al lui*); o excepție este cons tuită din situația în care genitivul introdus de articolul posesiv este înso de *însuși* antepus (vezi § 108). (Statutul de cuvînt determinat nu trebu confundat cu vecinătatea sintactică: articolul posesiv poate apărea imed după un substantiv articulat enclitic dacă nu introduce un atribut al acest ia, ci al regentului lui: *ministrul comerțului al Franței* sau un nume pre cativ antepus ori neînsoțit de un verb copulativ: *Caietul al meu este*, *Ca tea e a mea, iar caietul al lui* sau cînd este reprezentantul substantivului cauză în altă propoziție: *caietul al cărui proprietar este X*.) Prezența ar colului este nejustificată după un substantiv determinat care e articulat e clitic în construcții de tipul *capitolele ale acestei cărți*, *toți membrii ai c ganizației*; tot astfel, este nejustificată și omiterea lui în situația în ca între substantivul articulat enclitic și atributul lui în genitiv sau adjec posesiv se intercalează un text pus între paranteze, între linii de pauză s între virgule: *cu participarea, de exemplu, elevilor* (în loc de *a elevilo* sau *ajutorul – neașteptat în condițiile date – foștilor colegi* (în loc de *foștilor colegi*).

Cînd se coordonează mai multe genitive (atribute sau cerute de o pr poziție) articolul posesiv trebuie pus înaintea fiecărui termen începînd al doilea: *autorul romanului și al scenariului*, *împotriva prafului și țînțarilor*; fac excepție, în sensul că articolul posesiv nu e necesar, situaț le în care genitivele formează o unitate, substantivele respective exprimî noțiuni identice sau strîns legate: *Ministerul Educației și Învățămîntul predarea limbii și literaturii române*, *proprietățile sodiului sau natriul* Este greșită deci omiterea articolului posesiv în îmbinări ca *recensămîn populației și animalelor* (în loc de *al animalelor*).

– Genitivul cu funcție de apoziție (acordată) pe lîngă alt genitiv trebu să fie însoțit de articolul posesiv: *adeptul unui procedeu, al unei tehn* (nu *adeptul unui procedeu, unei tehnici*).

Omiterea articolului posesiv de f. sg. *a* se explică uneori (ceea ce r înseamnă că se justifică) prin cauze fonetice, în imediata vecinătate a un cuvînt cu *a* inițial: în vorbirea rapidă cei doi *a* se pot contrage, dar în sc sînt greșite îmbinări ca *împotriva lor și acestora* sau *altora* (în loc de

Cînd este element constitutiv, formant al numeralului ordinal, artico *al, a* trebuie să apară totdeauna, indiferent de valoarea numeralului, poziția lui față de substantiv sau de felul substantivului din punctul vedere al articulării. Pentru omiterea lui, prin contragere, în exemple tipul *clasa doua* și apariția superfluă în *clasa a-ntîia* vezi § 94.

Prin reacție față de situațiile de omitere greșită a articolului posesiv, produce apariția lui incorectă în construcții cu două dative coordon dependente de prepozițiile *datorită, grație, mulțumită*, de verbe ca *a da ra, a mulțumi* sau *a aparține* și de adverbe de tipul *conform*: de reținut se spune corect *datorită ajutorului și indicațiilor* (nu *și a indicațiilor*).

Faptul că unele cuvinte – în special numerale și adjective cu sens can tativ – dispun, pe lîngă genitiv, de posibilitatea folosirii unei construc echivalente, realizate cu prepoziția *a*, are adesea ca rezultat contaminar celor două formule, în construcții cu articolul posesiv superfluu între substantiv articulat enclitic sau o prepoziție cu formă articulată și geniti următor (vezi și § 77, 87); în asemenea construcții articolul apare în for *a* omonimă cu prepoziția: *destinul a multor capodopere* (în loc de *desti multor*... sau *a multe*), *de-a lungul a cîtorva ore* (în loc de *de-a lun cîtorva*... sau *a câteva*), *comemorarea a celor 350 de ani* (în loc de *con morarea celor 350*... sau *a 350*).

Confundarea prepoziției *a* cu articolul posesiv omonim în forma lui feminin singular sau în varianta regională invariabilă se întîlnește în div se construcții în care, din hipercorectitudine, unii vorbitori ajung să mo fice forma prepoziției din construcții echivalente cu genitivul (vezi § 20 tratînd-o drept variabilă după gen și număr, ca și cum ar fi vorba de artic De reținut că articolul posesiv nu poate apărea înainte de un numeral c dinal propriu-zis care nu este însoțit de *celor*, nici înainte de *ceea ce* sau de *cîțiva, diferiți, mulți, numeroși, puțini, toți* în forma de acuzativ: se spu corect *reprezentanți a* (nu *ai*) *21 de state*; *autor a* (nu *al*) *două cărți*; *ex nentul a* (nu *al*) *ceea ce se numește*...; *caracterul a* (nu *al*) *numeroase b*

Pentru greșeala care constă în înlocuirea articolului posesiv cu artic hotărît enclitic al substantivului precedent vezi § 69.

Existența articolului posesiv cu forme variabile constituie un avanta limbii române, care, într-un șir de atribute – mai ales substantivale – r ritoare la același substantiv, permite mai mari libertăți de topică decît limbi, întrucît articolul semnalează prin acord la ce substantiv anterio referă atributul introdus. Această posibilitate de care dispune limba n tră nu este folosită suficient pentru claritate (chiar dezambiguizare) măcar pentru estetica exprimării. De exemplu, alături de *aportul feme în muncă* sau *interesul studenților pentru cercetare* e bine să fie avut vedere și formulele *aportul în muncă al femeilor*, *interesul pentru ce tare al studenților*, între *poeziile lui X de dragoste* și *poeziile de drag ale lui X* prima formulă este, evident, stîngace, iar față de *întîlnirile ab*

venților din fiecare an numai formula *întîlnirile din fiecare an ale ab*
venților înlătură un echivoc nedorit (confuzia cu *absolvenții din fiecare*
compară și *statuia scriitorului de aici* cu *statuia de aici a scriitorului*. B
înțeles, articolul posesiv nu constituie o soluție universală, rolul său p
tiv fiind legat de prezența unor substantive de genuri și numere diferite

Alteori poate fi mai indicată, dimpotrivă, evitarea construcției cu
articol posesiv, pentru a elibera un enunț de prezența abuzivă a acestui
strument gramatical (vezi § 428).

Articolul demonstrativ (sau adjectival)

§ 63. Este articolul care leagă un substantiv articulat cu articol hot
enclitic sau un nume propriu de persoană de determinantul său (adjec
numeral, substantiv sau adverb cu prepoziție), substantivizează un adjec
un numeral sau construcții prepoziționale și este formant al superlativu
relativ. Dacă în unele situații nu face decît să sublinieze individualiza
marcată prin articolul hotărît propriu-zis, în altele îl poate înlocui pe ac
ta, dovedindu-și clar calitatea de articol hotărît: *prietenul cel mai bun* =
mai bun prieten; *leneșii* = *cei leneși*.

Formele acestui articol sînt:

	Singular		Plural	
	m. și n.	**f.**	**m.**	**f. și n.**
N.A.	*cel*	*cea*	*cei*	*cele*
G.D.	*celui*	*celei*	*celor*	

Atenție la scrierea corectă, într-un singur cuvînt, a formelor *cel*, *cea*
cei (nu cu cratimă, cum se scriu secvențele omofone din *Ce-l doare?* s
din *Mi-a spus ce-l doare...*, *Ce-a spus?*, *Ce-i dai?*)!

Accentuarea corectă a formelor de G.D. este pe rădăcină, nu pe de
nențe: *célui*, *célei*, *célor* (nu *celúi*, *celéi*, *celór*).

Forma de G.D. f. sg. *cei* (în loc de *celei*) este învechită și regională.

Folosirea corectă a articolului demonstrativ pune mai multe problem
În strînsă legătură cu formele trebuie reținută necesitatea acordului
gen, număr și caz cu substantivul determinat sau înlocuit. Abateri de
această regulă se produc la acordul în caz cu substantivul determinat,
speță la G.D. sg. și pl.: împotriva tendinței de părăsire a acestui acord (și c
folosire, la G.D., a formelor de N.A.), e bine de știut că, în conformitate c
normele, se spune corect *băiatului celui harnic* (nu *cel harnic*), *fetei cel*
harnice (nu *cea harnică*), *băieților celor harnici* (nu *cei harnici*), *fetel*
celor harnice (nu *cele harnice*) și că numai în nume proprii ca *Mircea c*
Bătrîn, *Ecaterina cea Mare* este corectă folosirea articolului și a adjectivu
lui la G.D. în forma de N.A.: *(al) lui Mircea cel Bătrîn*, ...

În limba literară actuală folosirea articolului demonstrativ ca element d legătură pentru un atribut (adjectival sau prepozițional) și chiar ca mijlo de substantivizare a unui adjectiv este în evident regres față de perioadel mai vechi. În prima situație – la atribute – el nu e concurat de alt elemen preferîndu-se alăturarea directă a adjectivului, a numeralului sau a con strucției prepoziționale: *fata harnică/fata cea harnică*, ceea ce denot slăbirea sensului demonstrativ originar al articolului. În a doua situație – l substantivizări – articolul demonstrativ este concurat de articolul hotăr enclitic: *cel harnic/harnicul*. Pentru prezența sau absența articolului de monstrativ (+ prepoziția *de*) înaintea unui numeral ordinal vezi § 94.

Omiterea nejustificată a articolului demonstrativ se produce în con strucția *toți* + *cei* + numeral cardinal propriu-zis echivalent cu numeralı colectiv (vezi § 88): corect se spune *toți cei 15 vorbitori*, *toate cele 30 d vagoane* (nu *toți 15 vorbitori* sau *toate 30 de vagoane*).

Cînd se coordonează mai multe atribute referitoare la același substan tiv, articolul demonstrativ se pune o singură dată, la primul termen: *băia tul cel harnic și cuminte*; la fel stau lucrurile de obicei la coordonarea două sau mai multe superlative relative: *cel mai bun și mai atent elev* (ve și § 83). Prin aceasta se face deosebire între un substantiv cu atribut mult plu (= un singur obiect) și un substantiv cu atribut legat de *cel* + alt sul stantiv reprezentat de *cel* ca mijloc de substantivizare (= două obiecte), c aceea în *băiatul cel* (*mai*) *harnic și cel* (*mai*) *leneș* omiterea lui *cel* ar con stitui o greșeală; cf. îmbinări ca *limba franceză și germană* (pentru ca vezi și § 280).

În opoziție cu pierderea sensului demonstrativ – care are ca rezultat r nunțarea la articolul *cel* prin înlocuirea lui cu zero – apare înlocuirea art colului cu adjectivul sau pronumele demonstrativ înrudit, ceea ce înseamnă subliniere a sensului demonstrativ: de reținut că nu sînt literare ni îmbinările – regionale – de tipul *omul* (*a*)*cela bunul* (în care se produce repetarea articolului hotărît propriu-zis), nici cele – livrești – de tip *mătușa de aici și acea de la Iași* sau *interesul personal și acel colectiv*.

Articolul demonstrativ este folosit uneori în mod superfluu înaintea a ticolului posesiv (mai ales cînd acesta are valoare apropiată de pronume este suficient – și preferabil – să se spună *Răspunsul ei a fost corect, r însă și al lui X* (nu *și cel al lui X*).

ARTICOLUL NEHOTĂRÎT (SAU NEDEFINIT)

§ 64. Este articolul care însoțește un substantiv (sau altă parte de vo bire substantivizată) prezentînd obiectul denumit de acesta ca individua

este de a introduce în comunicare numele unui obiect, care devine as
cunoscut.

Formele articolului nehotărît sînt:

	Singular		Plural
	m. și n.	**f.**	**m., f. și n.**
N.A.	*un*	*o*	*niște*
G.D.	*unui*	*unei*	*unor*

De remarcat prezența în flexiunea articolului *un*, *o* a formei de N.A.
niște, care reprezintă un cuvînt diferit, deci este o formă supletivă; for
de G.D. pl. *niștor* nu este literară.

Forma de N.A. pl. este folosită, corect, mai puțin decît celelalte forr
În general, întrebuințarea formelor de N.A. – sg. și pl. – este în concurer
cu întrebuințarea substantivului nearticulat (vezi § 67), mult mai rar
articolul hotărît (vezi § 70).

Prezența articolului nehotărît la substantivele – lipsite de determinăr
cu funcție de nume predicativ (sg. și pl.) este legată de anumite valori af
tive ale articolului (dispreț, admirație) – diferențiate prin intonație – și
anumite sensuri, figurate, ale substantivului: compară *X este țăran* și
este un țăran. Articolul nehotărît este superfluu la numele predicati
exprimate prin substantive cu sens propriu, nu figurat (de exemplu, *El vr*
să devină un medic sau un inginer sau *Versurile sale sînt niște elegi*
apariția articolului nehotărît la asemenea substantive este admisă numai
o anumită intonație exclamativă care suplinește o determinare. În ce p
vește numele predicative exprimate prin adjective, pe care apariția ar
colului le substantivizează, de reținut deosebirea dintre adjectivele cu se
pozitiv și cele cu sens negativ: pentru adjectivele care exprimă însuș
negative este consacrată substantivizarea ca mijloc de subliniere a însuși
și a atitudinii afective față de aceasta, deci este corect să se spună, de exer
plu, *Sînt o proastă*, *Ești un laș*, *Sînteți niște răi*, pe cînd pentru adjective
care exprimă însușiri pozitive aceste formule – din păcate, foarte răspî
dite – sînt neindicate (de exemplu, *Ești un drăguț*, respectiv *o drăguță*
loc de *Ești drăguț*(*ă*)), întrucît articolul nehotărît la asemenea adjective
investește prin tradiție cu o nuanță ironică (de exemplu, în *Ești un dește*
= *Ești* (*un*) *prost*).

Articolul nehotărît de N.A. pl. *niște* apare în mod inutil și în alte situa
(la substantive cu funcția de subiect sau de complement direct și în diver
construcții prepoziționale); de reținut că – în ciuda unei tendințe răspîndi
pînă la abuz în publicistica actuală – nu este recomandabilă folosirea l
niște cu substantive abstracte în construcții ca *S-au tras niște concluz*
Are niște motive, *Observațiile pornesc de la niște comparații*.

La numele de materie, care de obicei nu au articol nehotărît (folosindu-s
sau nearticulate sau cu articol hotărît)

legată de anumite construcții (vezi și § 67) și sensuri sau/și de o anum intonație; compară *Caut zahăr* cu *Caut un zahăr mai fin* sau *Face mînc* cu *Face o mîncare...!*

Cînd se coordonează două sau mai multe substantive (de același ge sg. sau indiferent de gen la pl.) articulate nehotărît, articolul trebuie înaintea fiecăruia; se spune corect *un(ui) artist sau un(ui) sportiv* *un(ui) artist sau sportiv*), *A fost o elevă și o studentă dintre cele mai b* (nu *o elevă și studentă*). Articolul nehotărît se pune numai la primul s stantiv cînd este vorba de ipostaze ale aceluiași obiect și cînd substantiv au și alt determinant comun: *un(ui) mare romancier și dramaturg*.

Folosirea articolului nehotărît de singular înaintea pronumelui neh rît *altul* sau a adjectivului nehotărît *alt*, ca și înaintea unui numeral ord (*un prim rezultat, un al doilea vorbitor, o a doua părere* etc.) și a adj tivului demonstrativ de identitate (*un același fenomen, o aceeași păre* este admisă atunci cînd corespunde unei necesități de conținut, întrucît f mulele cu sau fără articol nehotărît nu sînt sinonime. Articolul nehot are aici o valoare foarte apropiată de adjectivul nehotărît. Din punctul vedere al calității de articol este interesantă în mod special îmbinarea *altul*, care alătură formal două articole opuse (pentru articolul hotărît structura pronumelui *altul* vezi § 59).

Prezența articolului nehotărît alături de adjectivul demonstrativ este permisă, dar nu obligatorie: se poate spune atît *așa petrecere*, c *o așa petrecere* (nu însă *așa o petrecere*).

Altă întrebuințare a articolului nehotărît care merită să fie cunosc este apariția lui pe lîngă un nume propriu ca mijloc de transformare a a tuia într-un substantiv comun: *Un Eminescu nu apare în fiecare an*.

NEARTICULAREA (SAU LIPSA ORICĂRUI ARTICOL)

§ 65. Substantivele nearticulate se găsesc în mai multe situații. În mul rînd trebuie făcută distincție între situațiile în care individualiz este exprimată prin alte mijloace decît articolul (prin adjective pronom le sau prin pronume personale și reflexive la dativul posesiv – vezi § 10 107) sau este marcată la determinantele antepuse ale substantivului (ti ca *simpaticul băiat, al nostru steag, cel mai bun elev*) și situațiile în substantivul apare fără nici o determinare. La acestea din urmă trebuie cută altă distincție, precizîndu-se situațiile în care substantivul neartic are sau nu un rol legat de gradele de individualizare: la folosirea substa vului nearticulat după prepoziție (vezi § 58) lipsa articolului nu spune mic despre faptul că obiectul respectiv ar fi prezentat într-un fel anu (drept necunoscut, partitiv, reprezentant al speciei), în timp ce lipsa art

Întrebuințări caracteristice pentru substantivul nearticulat – fără det minări echivalente cu vreun articol și fără prepoziții – au numai formele nominativ-acuzativ, cu unele deosebiri între posibilitățile singularului ale pluralului. Comună ambelor numere este folosirea substantivului ne ticulat în funcțiile de: nume predicativ (*El este elev*, *Ei sînt elevi*), eleme predicativ suplimentar (*S-a dus bou și s-a întors vacă*, *Au fost aleși de gați*) și apoziție (*Cel mic, sugar, era acasă; cei mari, elevi, erau la șco lă*); la acestea se adaugă unele complemente circumstanțiale de mod, loc sau de timp în care substantivul are valoare apropiată de adverb (*L așteptat zi și noapte/zile și nopți*). La funcția de subiect și de compleme direct capătă importanță faptul dacă este vorba de un obiect numărabil s nu. Substantivele nearticulate la singular nu pot apărea, de obicei, ca subie te decît în cîteva construcții: în construcții care exprimă stări psihice fiziologice sau fenomene ale naturii (*Mi-e frică*, *Mi-e somn*, *E ger*) și construcții partitive (*Nisip este mult*); substantivele nearticulate la plu pot fi subiecte și cînd este vorba de obiecte numărabile (se spune *Pe stra trec soldați*, dar nu și... **trece soldat*). De notat însă că restricțiile refe toare la singular scad dacă intervine o anumită topică sau o anumită int nație (inclusiv accentul sintactic și pauza). O situație asemănătoare se co stată la complementul direct (se spune *Are bani*, dar nu și **Are ban*; *Spa rufe*, dar nu **Spală rufă*). Unele restricții de folosire a substantivului nea ticulat la singular în funcțiile de subiect sau complement direct dispar cî substantivul este inclus în enumerări (de exemplu, *A părăsit slujbă, fam lie și a plecat*).

ARTICULAT ȘI NEARTICULAT

§ 66. Oricît ar părea de curios, în unele situații există o sinonimie înt lipsa oricărui articol și prezența articolului hotărît propriu-zis. Aceasta constată la întrebuințări ale substantivului nearticulat ieșite din uzul act și păstrate numai în îmbinări fixe: în proverbe ca *Munte cu munte se înt nește, dar om cu om*, *Cui pe cui se scoate* (unde se poate vorbi și de o sin nimie cu articolul nehotărît generic – vezi § 70), în îmbinări cu adjectiv posesiv conjunct, de tipul *nevastă-sa* (vezi § 49), și cu dativul posesiv: *di parte-mi* (vezi § 104) și în formule cu nume proprii însoțite de titluri, c *Matei-Voievod* sau *Roșu-Împărat* = *Voievodul Matei*, *Împăratul Roșu*, î care titlul este nearticulat în postpunere și articulat în antepunere. În ultim vreme se manifestă tendința – greșită – de extindere a folosirii substar tivului nearticulat în locul articulării lui cu articolul hotărît în mai mult situații:

– la numele de titluri și de funcții antepuse numelor proprii de pe soană: *inginer XY* (în loc de *inginerul...*), *academician XY* (în loc d *academicianul...*) și în îmbinarea *hotel* + numele propriu respectiv: *hote Intercontinental* (în loc de *hotelul...*);

– la toponimele masculine și neutre folosite în propoziții (pentru ca vezi § 60);

– la substantive comune care denumesc obiecte individualizate (pr sens sau determinante): de reținut că se spune corect *Păstrați liniștea* s *curățenia!* (nu *liniște*, *curățenie*, dar *Faceți liniște*, respectiv *curățenie* *Staționarea interzisă* (nu *Staționare*...), *lupta pentru pacea mondială* (pentru *pace mondială*).

În unele îmbinări mai mult sau mai puțin stabile (locuțiuni sau nu) su stantivul de bază apare fie nearticulat, fie articulat cu articolul hotărît. S disting aici mai multe situații:

a) ambele variante sînt corecte, fără deosebiri de construcție sau de î țeles și fără deosebire sensibilă din punctul de vedere al gradului de indiv dualizare: *sub pretext că/sub pretextul că*, *a ține seamă/a ține seama*;

b) ambele variante sînt corecte, dar condiționate de determinări: *d punct de vedere* + adjectiv (*din punct de vedere legal*), dar *din punctul c vedere* + genitiv (*din punctul de vedere al legii*); de evitat deci formule *din punctul de vedere legal* sau *din punct de vedere al legii*;

c) există două formații paralele, ambele corecte, dar în sensuri diferit *a lăsa vorbă* „a anunța" și *a lăsa vorba* „a tăcea", *a lua parte* „a particip și *a lua partea* „a fi de partea..., a sprijini";

d) numai una dintre variante este corectă (în limba literară actuală): *d moment ce* (nu *din momentul ce*).

Atenție la îmbinările cu structuri asemănătoare: se spune corect *a av grijă*, dar *a duce grija*; *a pune punct*, dar *a pune punctul pe i*!

§ 67. Dată fiind apropierea de conținut dintre lipsa articolului și pr zența articolului nehotărît (la N.A.), concurența și confuziile dintre aces procedee sînt mai ușor de înțeles decît în cazul articolului hotărît.

Unui substantiv însoțit de articolul nehotărît la singular îi poate core punde la plural în funcțiile de subiect și de complement direct nu num aceeași îmbinare (cu articolul de N.A. pl. *niște*), ci și – chiar mai curînd substantivul nearticulat: se spune *Trec soldați* sau *niște soldați*, *Am întîl soldați* sau *niște soldați*, dar numai *Trece un soldat*, *Am întîlnit un sold* (vezi și § 65); posibilitatea opoziției sg. cu articol nehotărît – pl. neartic lat face ca unii cercetători să nege calitatea de articol nehotărît a lui *niș* respectiv existența unui articol nehotărît de N.A. pl.

Există unele îmbinări mai mult sau mai puțin stabile în care substa tivul apare fie nearticulat, fie însoțit de articolul nehotărît.

Construcțiile alcătuite din prepozițiile *dintru*, *întru* și *pentru* + anumi substantive neutre la singular nearticulate cunosc variante cu *dintr-un*, *î tr-un*, *pentru un* + aceleași substantive: *dintru început/dintr-un încep întru tîrziu/într-un tîrziu*, *pentru moment/pentru un moment*; preferabi

Unele grupuri verbale – locuționale sau nu – cu structura verb + su
stantiv cu funcție de complement direct admit atît lipsa articolului, cît
articolul nehotărît: *a avea interes/un interes* (sau *a avea rost/un rost*), *a*
telefon/un telefon (sau *a da semn/un semn de viață*) – uneori cu deoseb
importante de înțeles (compară *a avea rost* cu *a avea un rost*) –, în timp
altele sînt fixate cu substantivul nearticulat (*a avea grijă, a da zor*) sau
substantivul articulat nehotărît (*a scoate un oftat, a trage o bătaie*). D
cauza acestei diversități de situații, ca și din cauza deosebirii dintre sing
lar și plural, se ajunge la greșeli de tipul *a suferi eșec* în loc de *un eș*
(folosirea substantivului nearticulat la plural e corectă: *a suferi eșecuri*).

§ 68. Prin prezența, respectiv lipsa articolului se pot diferenția valor
unui instrument gramatical: *ca* adverb de comparație se construiește num
cu substantive articulate (hotărît sau nehotărît), în timp ce *ca* prepoziție,
sensul „în calitate de, drept" se construiește cu substantive nearticulat
compară *ca mama, ca o mamă* și *ca mamă* sau *ca stăpînii, ca niște stăp*
și *ca stăpîni*. De evitat deci confuzii între formule de tipul *ca fiii satului*
ca fii ai satului (vezi și § 69). Distincția dispare în construcția în care su
stantivul introdus de *ca* este urmat de o propoziție atributivă cu *ce*;
admite aici atît lipsa articolului, cît și articolul nehotărît: *ca profesor*
era/ca un profesor ce era.

CONCURENȚA ÎNTRE ARTICOLE DE DIVERSE FELURI

§ 69. În cadrul grupei articolelor hotărîte se produc uneori confuz
între articolul hotărît propriu-zis și articolul posesiv. O greșeală frecven
constă în alipirea articolului posesiv de feminin singular la finala unui su
stantiv nearticulat precedent, ceea ce are ca rezultat folosirea unei forn
articulate enclitic acolo unde înțelesul cere un substantiv nearticulat: de r
ținut că se spune corect *centru de difuzare a presei* (nu *de difuzarea*...
Muzeul de Istorie a Bucureștiului (nu *de Istoria*...). Chiar la masculin-ne
tru singular, unde formele diferă mai mult, se întîlnesc situații asemăn
toare de înlocuire a articolului posesiv de la determinant cu articol
enclitic al cuvîntului determinat, spunîndu-se, greșit, *El a fost numit dire*
torul liceului (în loc de *director al*...) sau *Ca fiul unui țăran, el cunoaș*
satul (în loc de *ca fiu al*...).

§ 70. Cu valoare generică, pentru a indica specia în ansamblu printr-u
reprezentant-tip al ei, se poate folosi, la singular, atît articolul hotărît pr
priu-zis, cît și cel nehotărît, așadar două articole opuse între ele ajung s
nonime în această împrejurare: *Pompierul nu lasă focul nestins* înseamn
același lucru ca *Un pompier nu lasă focul nestins* (de remarcat deosebir
dintre singular și plural: *pompierul* este echivalent cu *pompierii*, dar

Adjectivul

§ 71. Este partea de vorbire flexibilă care exprimă o însușire calitativ sau cantitativă a unui obiect, referindu-se la substantivul care denumeșt acest obiect și acordîndu-se cu el (sau cu un substitut al lui).

Categoriile morfologice după care variază forma propriu-zisă a adjec tivului sînt genul, numărul și cazul (numai în funcție de aceasta adjectivel se clasifică în variabile și invariabile); categoria specifică adjectivului – adverbului –, anume comparația, se exprimă de obicei prin mijloace ana litice, folosindu-se adverbe cu rol de cuvinte ajutătoare.

Adjectivele cu funcție de atribut pot fi, în unele situații, articulate cu ar ticolul hotărît enclitic (aparținînd, ca înțeles, substantivului din grup), car creează o serie de „forme" în plus, sau însoțite de articolul demonstrati *cel*, *cea*, *cei*, *cele*. Flexiunea adjectivului este, în general, foarte asemănă toare cu a substantivului. Ea este, în principiu și în ansamblu, bogată, c rezerva unor deosebiri între diversele cuvinte încadrate în clasa adjectivu lui, dintre care unele pot fi invariabile sau/și necomparabile. Forma-tip adjectivelor, sub care pot fi găsite în dicționare, este cea de masculin-neu tru singular nearticulat.

Cu valoare de adjective pot fi folosite cuvinte provenite din alte părți d vorbire; dintre acestea, adjectivele pronominale și cele numerale (numera lele cu valoare adjectivală) se tratează la părțile de vorbire de bază. Pentr adjectivele pronominale, eventual și pentru cele numerale, se folosește uneo denumirea de *adjective determinative*, căreia i se opune cea de *adjectiv calificative* pentru adjectivele propriu-zise; ambii termeni sînt folosiți și c altă accepție, într-o clasificare a adjectivelor după conținutul lor noțional

FORMELE DE GEN, NUMĂR ȘI CAZ

§ 72. După cum își schimbă sau nu forma pentru a indica genul, numă rul și cazul, adjectivele sînt de două feluri: variabile (marea majoritate) invariabile. Toate adjectivele variabile au pentru neutru aceeași formă c masculinul la singular și cu femininul la plural, iar pentru genitiv-dativu singular feminin nearticulat aceeași formă cu pluralul feminin nearticula

§ 73. Adjectivele v a r i a b i l e sînt de mai multe feluri, avînd una sau două forme la nominativ-acuzativul sg. nearticulat și între două și cinci forme nearticulate în total. Reprezentante tipice ale flexiunii adjectivale românești sînt considerate adjectivele cu patru forme în total, de tipul lui *bun* m. și n. sg., *bună* f. N.A. sg., *buni* m. pl., *bune* f. și n. pl., f. G.D. sg., eventual m. V. sg. (la fel *acru*, *continuu*, *greu*, *frumușel*), dar sînt numeroase și adjectivele cu cîte trei sau două forme în total, cu diverse repartiții pe genuri și numere; de exemplu, cu trei forme: *românesc* m. și n. sg., *românească* f. N.A. sg., *românești* pl. și f. G.D. sg. (la fel *mic*, *lung*, *nou*, *roșu*, *straniu*, *argintiu*), dar *silitor* m. și n. sg., *silitoare* sg. f., pl. f. și n., *silitori* m. pl. (la fel *instantaneu*) și *june* m. sg., f. pl. și G.D. sg., *jună* f. N.A. sg., *juni* m. pl., iar cu două forme: *mare* m. și n. sg., f. N.A. sg., *mari* pl. și f. G.D. sg. (la fel *dulce*, *limpede*, *verde*), dar *vechi* m. și n. sg., pl. și f. G.D. sg., *veche* f. N.A. sg. (la fel *gălbui*), *dibaci* m. și n. sg., pl. m., *dibace* f. sg. și pl., n. pl. (la fel *greoi*, *rotofei*) și *tenace* m. sg., f. și n. sg. și pl., *tenaci* m. pl. Un mic grup de adjective – uneori cu statut controversat în ce privește încadrarea la această parte de vorbire, la pronume sau la numeral – au cîte cinci forme în total: *mult* m. și n. sg., *multă* f. N.A. sg., *mulți* m. N.A. pl., *multe* n. pl., f. N.A. pl. și G.D. sg., *multor* G.D. pl. (la fel *anumit*, *diferit*, *puțin*, *tot*), deosebindu-se de tipul cu patru forme numai prin forma specială de G.D. pl. După cum rezultă din prezentarea făcută, între formele flexionare ale adjectivelor variabile există unele omonimii, mai numeroase sau mai puțin numeroase de la un tip la altul; multe dintre aceste omonimii se anulează la adăugarea articolului hotărît enclitic (de exemplu, față de *vechi* m. și n. sg., pl. și f. G.D. sg., corespondentele articulate sînt *vechiul* m. și n. N.A. sg., *vechiului* m. și n. G.D. sg., *vechii* m. N.A. pl., f. G.D. sg., *vechile* f. și n. N.A. pl., *vechilor* G.D. pl.; cf. și *vechiule* m.V.sg.).

Este necesară precizarea că printre adjectivele variabile există destul de multe adjective d e f e c t i v e de anumite genuri sau de un număr, ceea ce reduce totalul formelor, fără a schimba tipul adjectivului respectiv. Fenomenul apare mai ales la adjective din terminologia tehnico-științifică folosite cu referire numai la anumite substantive, în grupuri nominale stabile. Astfel, adjectivele care apar în chimie în denumirea acizilor au adesea numai genul masculin, iar cele din denumirea hidrocarburilor numai genul feminin, atît unele, cît și celelalte avînd uneori numai numărul singular: de exemplu, *acetilsalicilic*, *cloric*, *clorhidric*, *picric* m. sg., *acetilenică* f. sg., *olefinică* f.; există și adjective care au numai genul neutru: de exemplu, *abelian* (*grup* ~) în matematică. Din limbajul comun se pot cita ca exemple de adjective defective *nătărău* și *prostălău* numai m. (femininele *nătărăucă* sau *nătăroaică*, *prostălaie* nu sînt literare). Adjectivele defective își pot completa uneori paradigma în legătură cu extinderea combinațiilor – stabile sau ocazionale – în care apar: alături de *gravidă* f., general folosit în terminologia medicală există și forma neutră *gravid* (*uter* ~), iar în glu

§ 74. Adjectivele invariabile sînt mult mai puține decît cele variabile; numărul lor, neînsemnat în fondul vechi și popular (vezi totuși *aievea*, *asemenea*, *cogeamite*, *cumsecade*, *doldora*, *ferice*, *gata*, *leoarcă*, *sadea* și altele), este în creștere în limba modernă, prin diverse neologisme de circulație mai largă sau mai restrînsă (de exemplu, *ad-hoc*, *antișoc*, *bantu*, *bej*, *bordo*, *corai*, *eficace*, *forte*, *franco*, *lila*, *pane*, *rococo*, *sexy*, *shocking*, *stic*; *turcoaz*, *uni*); un grup semantic bine reprezentat printre adjectivele invariabile este constituit din cele care indică o culoare. Unele adjective invariabile au o structură formală asemănătoare cu aceea a unor adjective variabile (de exemplu, finala consonantică, *i* semivocalic sau *e*), dar caracteristice pentru ele sînt finale ca: vocale accentuate (*-a*, *-e*, *-i*, *-o*, *-u* și *-ö*, *-ü* în *bleu*, *ecru*) și vocalele neaccentuate *-a* (și diftongul *-ea*), *-i*, *-o*.

§ 75. Unele adjective cunosc variante formale prin care se încadrează la tipuri diferite. Pe de o parte, numeroase adjective invariabile neologice au tendința de a-și crea forme variabile adaptate; de reținut că în limba literară actuală adjectivele *ecosez*, *gri*, *kaki*, *mov*, *pepit*, *roz*, *vernil*, ca și *atroce*, *motrice*, *perspicace* sînt invariabile, deci sînt incorecte forme de feminin ca *ecoseză*, *movă*, de plural masculin ca *pepiți*, *rozi*, *vernili* sau *atroci*, *perspicaci*, ca și *kakiu* m. și n. sg. – *kakie* f. sg., *motric* m. și n. sg – *motrică* f. sg. etc. Pe de altă parte, unele adjective variabile cu două sau trei forme în total oscilează fie în ce privește tipul flexionar, avînd variante care le măresc sau le micșorează numărul de forme, fie în ce privește subtipul, avînd altă repartiție a formelor omonime.

Pentru prima situație (variante cu alt număr de forme) pot fi menționate următoarele:

a) Variante după tipurile cu trei sau patru forme:

Dintre adjectivele neologice formate cu sufixul *-ariu* sau *-ar* la m. și n sg. puține mai oscilează în limba actuală între flexiunea cu trei forme firească pentru varianta învechită în *-ariu*, și cea cu patru forme, firească pentru varianta în *-ar* (la care s-au fixat *arbitrar*, *doctrinar*, *ipotecar*, *necesar*, *originar* etc.): ca adjective sînt literare *contrar* și *onorar* „onorific" (nu *contrariu*, respectiv *onorariu*, care sînt corecte numai ca substantive neutre). E bine să se evite mai ales flexiunile hibride, în care se amestecă forme aparținînd unor tipuri diferite: alături de *contrar* m. și n. sg., *contrară* f. N.A. sg., *contrari* m. pl., *contrare* f. și n. pl., f. G.D. sg. se tolerează varianta învechită, corectă gramatical, *contrariu* m. și n. sg., *contrarie* f. N.A. sg., *contrarii* pl. și f. G.D. sg., dar nu și *contrar* – *contrarie* – *contrarii*.

Adjectivele neologice terminate în *uu* la m. și n. sg. (de tipul *ambiguu*, *asiduu*, *continuu*, *superfluu*), cu patru forme în limba literară, au tendința de a trece la tipul cu trei forme, datorită folosirii formei de f. și n. pl. și f. G.D. sg. în *-ui* (*discuții continui*, *contexte ambigui*) în loc de *-ue* (*continue*, *ambigue*). Un adjectiv vechi și frecvent ca *rar* are și el o variantă flexio-

nară care denotă trecerea de la patru la numai trei forme: pl. f. și n., sg. f. G.D. *rari* în loc de *rare*.

De reținut și faptul că formele literare actuale sînt *roșu* m. și n. sg., *roșie* f. N.A. sg., *roșii* pl. și f. G.D. sg. (nu *roș* m. și n. sg., *roșă* f. N.A. sg., *roși* m. pl., *roșe* f. și n. pl., f. G.D. sg.).

b) Variante după tipurile cu două sau trei forme: de exemplu, adjectivul *tulbure*, cu două forme în limba literară (pl. și f. G.D. sg. *tulburi*), are o variantă cu trei forme: *tulbur* m. și n. sg., *tulbure* f. N.A. sg., *tulburi* pl. și f. G.D. sg.

c) Variante după tipurile cu patru sau două forme: adjectivul *ușor*, cu patru forme în limba literară (*ușoară* f. N.A. sg., *ușori* m. pl., *ușoare* pl. și f. G.D. sg.), are varianta regională cu două forme *ușure* m. și n. sg., f. N.A. sg., *ușuri* pl. și f. G.D. sg.

d) Variante după tipul cu cinci forme și un tip – neadmis în limba literară – cu șapte forme: dintre cele cîteva adjective cu cinci forme, *anumi*[...] manifestă tendința de a-și crea încă două forme, pentru G.D. sg. (*anumitu*[...] m. și n. sg. și *anumitei* f. sg.).

Cea de a doua situație (variante cu altă repartiție a formelor omonim[...] fără schimbarea numărului total de forme) se întîlnește numai la tipul c[...] trei forme. De interes mai larg este aici oscilația adjectivelor neologice for[...] mate cu sufixul *-oriu* sau *-or* la m. și n. sg. între flexiunea cu omonimie d[...] gen la numărul plural, firească pentru *-oriu*, și cea cu omonimie de numă[...] la genul feminin, firească pentru *-or*: sînt literare *accesoriu*, *contradicto*[...] *riu*, *obligatoriu*, *probatoriu* (nu *accesor*, *contradictor*, *obligator*, *proba*[...] *tor*), cu f. N.A. sg. în *-ie*, pl. și f. G.D. sg. în *-ii*, dar *circulator*, *declamato*[...] *inflamator*, *inhibitor*, *revelator* (nu *circulatoriu*, *declamatoriu*, *inflamato*[...] *riu*, *inhibitoriu*, *revelatoriu*), cu m. pl. în *-i*, iar f. sg. și pl. în *-oare*; rareo[...] normele admit ambele serii de forme: *eliminatoriu/eliminator*, *respirato*[...] *respiratoriu* sau le recomandă cu diferențe semantice: *executor* „care exe[...] cută" și *executoriu* „care trebuie executat", *ondulator* „unduitor" și *ondu*[...] *latoriu* în fizică (cf. și *auditor* adj. și s. m. „persoană", dar *auditoriu* s. [...] „sală, public"). De evitat, ca și la *contrar*, mai ales flexiunea hibridă *obli*[...] *gator* m. și n. sg. – *obligatorie* f. N.A. sg. – *obligatorii* pl. și f. G.D. sg. D[...] asemenea, prezintă interes formele literare actuale ale adjectivului *nou* m[...] și n. sg.: *nouă* f. N.A. sg., *noi* pl. și f. G.D. sg. (nu *nouă* f. sg. și pl., n. pl. [...] *noi* – scris de unii *noui* – numai m. pl.), precum și faptul că pentru une[...] adjective normele literare admit cîte două forme, în variație liberă, d[...] exemplu *lălîu* și *molîu* au f. și n. pl. *lălîie/lălîi*, *molîie/molîi*, deci țin d[...] două subtipuri diferite ca distribuție a formelor omonime.

§ 76. La adjectivele variabile genul, numărul și cazul se exprimă, de r[...] gulă, ca și la substantive, prin desinențe și prin alternanțe fonetice. O sit[...] ație aparte au adjectivele formate cu sufixul diminutival *-el* (*curățel*, *fr*[...]

mușel), la care se produce, în flexiune, o schimbare a sufixului lexic femininul N.A. sg. fiind format cu sufixul *-ică*, iar femininul plural și G. sg. în *-ele*; „anomalia" se explică prin împletirea unor forme din pa digme diferite (pentru feminin există formații concurente în *-ea* cu acel pl. și G.D. sg. *-ele*); normele limbii literare au optat rareori ferm pentru N.A. sg. în *-ică* (de exemplu, la *căldicică*, *frumușică*, *tăricică*); de obi se admit ambele forme, în ordinea de preferință *-ică/-ea* (de exemp *mititică/mititea*, *singurică/singurea*, *tinerică/tinerea*, *ușurică/ușurea*), f mele în *-ea* avînd totuși restricții de ordin stilistic.

Adjectivele variabile terminate la m. și n. sg. în consoană au *-ă* la N.A. sg. (cu excepția celor formate cu sufixul diminutival *-el*, care avea *-ea* la f. N.A. sg., și a celor cu sufixul *-(t)or*, al căror f. N.A. sg. e în *-e*: *-(t)oare*); de reținut că și la adjectivele terminate la m. și n. sg. consoana *ș* forma corectă de f. N.A. sg. este în *-ă*: *drăgălașă*, *jucău leneșă*, făcîndu-se deosebire între această formă și cea in *-e* de f. și n. pl f. G.D. sg. (și m. V. sg.): *drăgălașe*, *jucăușe*, *leneșe*.

Cu privire la alternanțele fonetice sînt de făcut mai multe precizări. U le alternanțe existente în flexiunea adjectivelor din fondul vechi și popu nu se mai aplică – sau nu se mai aplică în mod regulat – la adjectivele n logice. Față de alternanța *e – ea* din *des – deasă*, *întreg – întreagă*, *negr neagră*, *sec – seacă*, adjectivele neologice îl mențin pe *e* neschimbat: *d – densă*, *integru – integră*, *intrinsec – intrinsecă*; derivatele cu sufi vechi *-esc* cunosc alternanța (*românesc – românească*), pe cînd cele cu fixul neologic omonim nu o aplică (*carnavalescă*, *dantescă*, *romanes* face excepție *pitoresc*, cu femininul *pitorească*), forme ca *groteas livrească* (în loc de *grotescă*, *livrescă*) fiind nerecomandabile. Tot ast față de alternanța *o – oa* din *frumos – frumoasă*, adjectivele neologic mențin de obicei pe *o*: *baroc – barocă*, *ipohondru – ipohondră*, *majo majoră*, *monoton – monotonă*, *patriot – patriotă* (nu *patrioată*), dar *a log – analoagă* (nu *analogă*), *omolog – omoloagă*, *snob – snoabă*. Al nanța *a – e* pune probleme la unele adjective, indiferent de vechimea l în special după *i* semivocalic sau vocalic apar variante incorecte menținerea lui *a* în flexiune, în locul transformării în *e*: *măiastre*, *austr ce*, *italiane* (în loc de *măiestre*, *austriece*, *italiene*). Alternanța *z – j* e corectă la adjective vechi ca *breaz*, *dîrz*, *treaz*, *viteaz* cu pl. m. *breji*, *dî treji*, *viteji*, dar nu la neologicele *confuz*, *obez* sau toate cele care ind apartenența etnică și locală (*chinez*, *francez* etc.) și nici la mai vech *ursuz*; la *mofluz* se admit două forme de m. pl. *mofluji/mofluzi*. Spre deo bire de *z – j*, alternanța *d – j* nu e niciodată literară în flexiunea adj tivelor: nu sînt corecte deci formele de m. pl. *cruji*, *scunji*, *surji* în loc *cruzi*, *scunzi*, *surzi*. Alternanța *l – i* semivocalic, aproape generală la adj tivele din fondul vechi și popular (*gol – goi*, *moale – moi*, toate cele sufixul diminutival *-el*: *frumușel – frumușei*, dar cu unele excepții

corecte de m. pl. sînt *chei*, *sătui*, nu *cheli*, *sătuli*!), nu intervine niciodată ît flexiunea adjectivelor neologice (în *-al*, *-bil*, *-ul* etc., *fidel* – *fideli*) Alternanța *sk* – *șt* (model: *românesc* – *românești*) funcționează însă și la unele adjective neologice (aplicîndu-se și la f. pl. în *-e*): *brusc* m. și n. sg. *bruscă* f. N.A. sg., *bruști* m. pl., *bruște* (nu *brusce*) f. și n. pl., f. G.D. sg (la fel *fantasc*), dar *basc* – *bască* – *basci* – *basce* (la fel *etrusc*, *flasc*) Consoana *s* alternează cu *ș* nu numai în poziție finală (tipul *des* – *deși* atenție la grupul consonantic *ks* scris *x*: *fix* – *ficși*!), ci și în grupurile con sonantice *st* (*prost* – *proști*), *kst* (scris *xt* : *mixt* – *micști*) și *str* (*albastru* – *al baștri*, *ilustru* – *iluștri*), nu însă și în grupul *spr*: forma literară de m. pl. a lui *aspru* este *aspri* (nu *așpri*).

O problemă de ortografie legată de alternanțele vocalice este scrierea cu *a* sau cu *ea* după consoanele *j*, *ș*; se scrie corect *ea* (nu *a*) în sufixe ca *-ească* (f. N.A. sg. de la *-esc*): *vitejească*, *ostășească*, *-ean*: *clujean*, *oșean* dar *a* (nu *ea*) în rădăcină, la femininul lui *deșert*: *deșartă* N.A. sg., *deșarte* pl. și G.D. sg.

§ 77. Forme cazuale diferite de cele de nominativ-acuzativ în cadru aceluiași număr au toate adjectivele variabile pentru genitiv-dativ singula feminin, unele și pentru vocativul singular masculin antepus și foarte pu ține pentru genitiv-dativ plural.

În privința formelor de genitiv-dativ singular ale adjectivelor feminine trebuie acordată atenție folosirii lor pentru realizarea acordului în caz, care este obligatoriu în orice topică (antepunere și postpunere) și indiferen dacă adjectivul este juxtapus direct sau însoțit de articolul demonstrativ *cel*, *cea*, *cei*, *cele* (pentru folosirea acestuia vezi § 63): *unei realizări mari* (sau *remarcabile*), *unei mari* (sau *remarcabile*) *realizări*, *realizării mari* (sau *remarcabile*), *realizării celei mari* (sau *remarcabile*).

Formă specială de vocativ singular masculin au numai unele adjective variabile terminate la N.A. sg. în consoană sau *u* vocalic. La cele mai mul te dintre acestea, care aparțin tipului flexionar cu patru forme în total, for ma de V. sg. m. (nearticulat) este în *-e* (la fel cu cea de f. și n. pl. și f. G.D sg.) și se folosește numai în antepunere: *scumpe* (*iubite*, *stimate*, *ilustre bătrîne*, *tinere*, *sărmane*) *prieten*(*e*). Adjectivul *drag*, singurul dintre ad jectivele cu formă specială de vocativ care aparține tipului cu trei forme în total, are la V. sg. m. forma *dragă*, egală cu cea de f. N.A.V. sg., care se folosește mai ales în antepunere, dar și în postpunere: *dragă frate*/*frate dragă* (dar *dragă prietene*/*prieten drag*). Mai multe posibilități de folosire are forma de vocativ egală cu nominativ-acuzativul, care însă nici ea nu se folosește la toate adjectivele, nici cu orice substantiv (chiar dintre cele compatibile cu vocativul) sau în orice topică: se spune, de exemplu, prin tradiție, *om bun!* și *oameni buni!*, dar nu și *prieten* (sau *vecin*) *bun!*, nici *bun prieten!*

ferit, care folosesc desinența pronominală *-or* cînd sînt antepuse și neprecedate de alt determinant cu formă cazuală marcată: *multor, puținor, tuturor* (nu *tutulor*) sau *anumitor, diferitor colegi* (dar *celor mai mulți*, nu *celor mai multor*; *acestor anumiți colegi*, nu *acestor anumitor colegi*). Aceleași adjective, la care se adaugă unele ca *destul, divers, felurit, numeros* (deci adjective care exprimă o cantitate nedefinită sau diversitatea), apar, ca atribute antepuse, și, respectiv numai, în formele de N.A. pl., în construcții prepoziționale echivalente cu genitivul sau dativul: cu prepoziția *a* în locul genitivului (*părerile a mulți* sau *a destui colegi*) și cu *la* în locul dativului (*Am spus la mulți* sau *la destui colegi*). Din contaminarea celor două posibilități de exprimare a genitivului rezultă folosirea greșită a lui *a* înaintea formei de genitiv în *-or* după un substantiv articulat: *părerile a multor colegi* (în loc de *părerile multor* sau *a mulți colegi*; vezi și § 62). Pentru formele neliterare de G.D. sg. *anumitui* m. și n., *anumitei* f., create tot cu desinențe pronominale ca și G.D. în *-or*, vezi § 75.

Iată modele de declinare a adjectivelor variabile în formele lor nearticulate:

Masculin

	sg.	pl.
N.A.	(*un*) *prieten scump*	(*niște*) *prieteni scumpi*
G.D.	(*unui*) *prieten scump*	(*unor*) *prieteni scumpi*
V.	*prieten*(*e*) *scump!*	*prieteni scumpi!*
N.A.	*prietenul* (*cel*) *scump*	*prietenii* (*cei*) *scumpi*
G.D.	*prietenului* (*celui*) *scump*	*prietenilor* (*celor*) *scumpi*
V.	*prietenule scump!*	*prietenilor scumpi!*
N.A.	(*un*) *scump prieten*	(*niște*) *scumpi prieteni*
G.D.	(*unui*) *scump prieten*	(*unor*) *scumpi prieteni*
V.	*scumpe* (sau *scump*) *prieten*(*e*)!	*scumpi prieteni!*

Feminin

	sg.	pl.
N.A.	(*o*) *prietenă scumpă*	(*niște*) *prietene scumpe*
G.D.	(*unei*) *prietene scumpe*	(*unor*) *prietene scumpe*
V.	*prietenă scumpă!*	*prietene scumpe!*
N.A.	*prietena* (*cea*) *scumpă*	*prietenele* (*cele*) *scumpe*
G.D.	*prietenei* (*celei*) *scumpe*	*prietenelor* (*celor*) *scumpe*
V.	–	*prietenelor scumpe!*

N.A.	(*o*) *scumpă prietenă*	(*niște*) *scumpe prietene*
G.D.	(*unei*) *scumpe prietene*	(*unor*) *scumpe prietene*
V.	*scumpă prietenă!*	*scumpe prietene!*

Neutru

	sg.	**pl.**
N.A.	(*un*) *tablou scump*	(*niște*) *tablouri scumpe*
G.D.	(*unui*) *tablou scump*	(*unor*) *tablouri scumpe*
V.	–	–
N.A.	*tabloul* (*cel*) *scump*	*tablourile* (*cele*) *scumpe*
G.D.	*tabloului* (*celui*) *scump*	*tablourilor* (*celor*) *scumpe*
V.	–	–
N.A.	(*un*) *scump tablou*	(*niște*) *scumpe tablouri*
G.D.	(*unui*) *scump tablou*	(*unor*) *scumpe tablouri*
V.	–	–

§ 78. Aspecte specifice prezintă flexiunea unor adjective compuse di două sau mai multe cuvinte întregi, existente independent în limbă. La a jectivele de acest fel are importanță atît structura (natura morfologică a cu vintelor componente și raportul dintre ele), cît și gradul de sudură. Adje tivele compuse dintr-un adverb și un adjectiv sau dintr-un substantiv și u adjectiv nu trebuie să-și modifice în flexiune decît ultimul termen, adject vul din componența lor: de la *nou-născut* – în care *nou* este adverb cu se sul „de curînd"– formele flexionare corecte sînt *nou-născută*, *nou-născu* (nu *noi-născuți*), *nou-născute* (nu *noi-născute*), iar de la *răuvoitor* – care *rău* este substantiv – ele sînt *răuvoitoare*, *răuvoitori* (nu *răivoitori* la fel se comportă *clarvăzător*, *drept-credincios*, *liber-cugetător*, *mic-bu ghez*, *nou-venit*, *răufăcător*. Adjectivele compuse din două adjective se g sesc în diferite situații: unele, ca *dulce-acrișor*, *gol-goluț*, *singur-singur* au forme flexionare la ambii termeni (*dulci-acrișoare*, *goală-goluță*, *si guri-singurei*); cele mai multe – formații, în general, recente și termin logice – au comportament dublu, preferîndu-se flexiunea ultimului terme (*activitatea*) *instructiv-educativă*, alături de care se tolerează și flexiun ambilor termeni, mult mai puțin frecventă: *instructivă-educativă*. Num roase oscilații apar în legătură cu adjectivele compuse care exprimă comb nații sau nuanțe de culori: se spune atît (*tricouri*) *alb-negre*, cît și *albe-n gre*; la adjective ca *albastru-deschis*, *galben-pal*, *roșu-aprins*, *verde-cru* unde normală e flexiunea numai a primului termen, se evită de obic formele de feminin sau/și de plural. Problema gradului de sudură se pu la adjective compuse de tipul *cuminte*, provenit dintr-o locuțiune (prep ziție + substantiv): în limba literară actuală *cuminte*, scris într-un cuvînt evoluat semantic față de (*cu*) *minte*, este adjectiv variabil, cu două forn (pl. și f. G.D. sg. *cuminți*, nu *cuminte*).

FORMELE ARTICULATE ENCLITIC

§ 79. Adjectivele se articulează cu articolul hotărît enclitic cînd au funcție de atribut și sînt așezate înaintea unui substantiv care ar trebui să fie el articulat (vezi § 57), îmbinarea adjectiv articulat + substantiv nearticulat fiind echivalentă gramatical cu cea alcătuită din substantiv articulat + adjectiv nearticulat: *frumosul gest, frumoasa faptă = gestul frumos, fapta frumoasă*. Numai adjectivele *întreg* și *tot* precedă în formă nearticulată substantive articulate enclitic: *întreg poporul, toată lumea* (alături de construcția obișnuită a adjectivelor, în postpunere: *poporul întreg, lumea toată*; pentru unele restricții vezi § 57); adjectivul *biet* – numai antepus – se supune regulii generale în limba literară, deci se spune *bietul om, biata fată*, construcția *biată fata* fiind regională. Întrucât nu toate adjectivele pot fi antepuse (vezi § 277), nici formele articulate nu sînt folosite la toate adjectivele, chiar acolo unde, formal, ar fi posibile. Alteori structura formală se opune articulării. Adjectivele invariabile (după gen, număr și caz) sînt, de cele mai multe ori, și nearticulabile (de exemplu, *aievea, asemenea, gata, antișoc, uni*); cîteodată la unele se încearcă articularea, mai ales la un anumit gen sau număr (*cumsecadele vecin, cumsecadea vecină, eficacele sale intervenții*).

Atașarea articolului enclitic urmează aceleași reguli ca la substantive (vezi § 42): *frumos – frumosul*; *frumoasă – frumoasa*; *mare – marele, marea* etc.; se întîlnesc, de asemenea, aceleași tipuri de greșeli – specifice formelor articulate – legate de nerespectarea regulii de atașare a articolului la forma nearticulată corespunzătoare (cu cele două excepții: femininele în *-ie* bisilabic, care au G.D. sg. nearticulat în *-ii* și articulat în *-iei*: *auriei, roșiei*, și vocativul masculin singular, în *-ule*, care nu pornește de la forma nearticulată în *-e*: *scumpule*). Se spune corect *marii* (nu *marei*) *sărbători*, ca și *marii scriitori*; *marele fluviu*, dar *marile fluvii*; *ultimei* (nu *ultimii*) *știri* și *ultimele* (nu *ultimile*) *știri*; *ultimelor* (nu *ultimilor*) *călătoare*, dar *ultimilor călători*; *veșnicei* (nu *veșnicii*) *amintiri* și *veșnicele* (nu *veșnicile*) *discuții*; *propriile* (nu *propriele*) *greșeli*, la fel *auriile* (nu *auriele*) *raze*. Greșeli frecvente se fac la femininul adjectivului *drag*, la care apar forme hipercorecte fără corespondente în paradigma adjectivului nearticulat: astfel, se spune greșit *dragei* (în loc de *dragii*) *mele surori* și *dragele* (în loc de *dragile*) *mele prietene*, deși o formă **drage* nu este folosită, adjectivul avînd trei forme: *drag – dragă – dragi*.

Adjectivele terminate la m. și n. sg. în *u* vocalic necesită atenție la scrierea diferită a formelor articulate și a celor nearticulate, care în pronunțare se pot confunda uneori: de la adjective ca *albastru, ilustru, integru, negru, simplu, suplu* formele articulate de m. și n. sg. sînt *albastrul, ilustrul* etc.; pluralul masculin nearticulat este cu un singur *i*: (*ochi*) *albaștri* sau *negri*, (*oameni*) *iluștri, integri* sau *simpli*, iar cel articulat cu doi *i*: *iluștrii băr*[...] astfel, pluralul masculin nearticulat al adjectivelor vechi termina[...]

copii. Adjectivele terminate la m. și n. sg. în *iu* (cu *u* vocalic sau semivocalic) și adjectivul *roșu* au pluralul nearticulat (și f. G.D. sg.) cu doi *i* (*obiecte*) *proprii*, *stranii*, *aurii*, *roșii*, (*oameni*) *grijulii*, iar pluralul masculin articulat cu trei *i*: *propriii* (*săi*) *ochi*, *grijuliii copii*.

Folosirea îmbinării adjectiv articulat + substantiv la genitiv-dativ singular feminin cere atenție pentru a nu se neglija forma cazuală a substantivului: se spune corect *scumpei noastre mame* (nu *mamă*), *măreței zil* (nu *zi*).

Model de declinare a adjectivelor articulate:

Masculin

	sg.	**pl.**
N.A.	*scumpul prieten*	*scumpii prieteni*
G.D.	*scumpului prieten*	*scumpilor prieteni*
V.	*scumpule prieten!*	–

Feminin

N.A.	*scumpa prietenă*	*scumpele prietene*
G.D.	*scumpei prietene*	*scumpelor prietene*
V.	–	–

Neutru

N.A.	*scumpul tablou*	*scumpele tablouri*
G.D.	*scumpului tablou*	*scumpelor tablouri*
V.		–

Formă specială de vocativ masculin articulat (în *-ule*) au cam aceleaș adjective care au și vocativ nearticulat în *-e*, deși vocativul articulat nu s formează de la cel nearticulat; coincidența nu e deplină, căci, alături de forme paralele ca *scumpe* – *scumpule*, *bătrîne* – *bătrînule* și altele, se spun *stimate*, dar nu și **stimatule*, și, dimpotrivă, nu există un vocativ **bune* dar există *bunule*. Vocativul articulat de la mai multe adjective – indiferen de gen și număr – are aceeași formă cu nominativ-acuzativul în îmbinăr cu un adjectiv posesiv sau un genitiv intercalat între adjectivul propriu-zi și substantiv: *scumpul meu prieten!*, *scumpii mei prieteni!*, *scumpa me prietenă!*, *scumpele mele prietene!*

GRADELE DE COMPARAȚIE

§ 80. După cum pot exprima sau nu – în anumite îmbinări – gradele d intensitate în care există aceeași însușire la două sau mai multe obiecte,

luiași obiect, adjectivele sînt de două feluri: comparabile și necomparabile, căci, deși comparația este o categorie morfologică specifică părților de vorbire care exprimă însușiri ale obiectelor (adjectivul) sau ale acțiunilor (adverbul), nu toate adjectivele au grade de comparație (vezi § 84). În mod tradițional se admit trei grade de comparație: pozitivul, comparativul și superlativul, ultimele două cu subdiviziuni sau specii; nu toate exprimă intensitatea unei însușiri prin comparație, dar au, într-un fel sau altul, legătură cu ea.

§ 81. Gradul p o z i t i v este, de fapt, numai reperul sau etalonul față de care se stabilește comparația propriu-zisă, exprimată de gradul comparativ și de superlativ. Adjectivele sînt la acest grad cînd arată o însușire a unui obiect în mod absolut, fără a o raporta la alte obiecte, la alte împrejurări sau la alte însușiri; din punct de vedere formal, adjectivele sînt la gradul pozitiv în forma-tip a lor: *coleg bun*, *El este înalt*.

§ 82. Gradul c o m p a r a t i v este de egalitate și de inegalitate, iar la comparativul de inegalitate se disting comparativul de superioritate și cel de inferioritate. Toate nuanțele gradului comparativ se exprimă prin adjectivul la forma gradului pozitiv precedat de anumite adverbe sau locuțiuni adverbiale și însoțit, de obicei, de al doilea termen al comparației, marcat și el prin anumite cuvinte de legătură.

Comparativul d e e g a l i t a t e se formează cu *la fel de*, *tot așa de* sau *tot atît de*, *deopotrivă de* + adjectivul în cauză cu forma gradului pozitiv, iar termenul al doilea al comparației este introdus prin *ca* sau *ca și*, *cît* sau *cît și* dacă este o parte de propoziție, (*pre*)*cum* și *cît* dacă este o propoziție:

El este	*la fel de* / *tot așa de* / *tot atît de* / *deopotrivă de*	*înalt*	*ca* (*și*) / *cît* (*și*)	*ea*
			(*pre*)*cum* / *cît*	*este și ea*

Instrumentele de formare a comparativului de egalitate (*la fel de* sau sinonimele) pot lipsi, gradul fiind marcat exclusiv prin construcția termenului al doilea: *înalt ca tine* sau, cu inversiune, *ca tine de înalt*. În această situație, la termenul al doilea elementul introductiv *ca*, respectiv *cum* poate fi întărit prin *așa*, *întocmai*, *la fel*; *ca* poate fi și înlocuit prin *la fel ca*.

Pentru comparația de egalitate între două însușiri se folosesc, în propoziție, construcțiile corelative *tot atît de* + primul adjectiv + *cît și de* + al doilea adjectiv sau *pe cît de... pe atît de...*, iar în frază *tot atît de... pe cît este de...* sau *pe cît este de... pe atît este de...*:

El este tot atît de înalt	*cît și de*	*voinic*
pe cît de înalt	*pe atît de*	

tot atît de înalt | *pe cît* } *este de voinic*
Pe cît este de înalt | *pe atît* }

Comparativul de egalitate se poate folosi și în mod absolut, fără al doilea termen (care este subînțeles din context): *X are 1,90 m, iar Y este la fel de înalt.*

Comparativul de superioritate se formează cu adverbul *mai* (+ adjectivul cu forma gradului pozitiv): *mai înalt*, iar comparativul de inferioritate cu ajutorul lui *mai puțin*: *mai puțin înalt.* La amîndouă aceste specii ale comparativului de inegalitate termenul al doilea este introdus prin *decît* sau *ca* (la fel de corect), dacă e parte de propoziție, și prin *decît*, mai rar (și popular) *de cum*, dacă este o propoziție.

Superioritate: *El este mai înalt* | *decît* } *ea*
Inferioritate: *El este mai puțin înalt* | *ca* }
| *decît este ea*

De reținut că, în timp ce la comparativul de egalitate termenul al doilea poate fi introdus prin *ca* întărit de *și* (*la fel de înalt ca și ea*), la comparativul de inegalitate *ca* (echivalent al lui *decît*) se folosește corect singur; construcțiile regionale de tipul *E mai înalt ca și mine* trebuie evitate în limba literară.

Pentru statutul și regimul lui *ca* (*și*), *cît* (*și*) și *decît* vezi § 193.

La comparativul de inegalitate al unor adjective care exprimă cantități sau dimensiuni, termenul al doilea se introduce prin prepoziția *de* cînd arată măsura și conține un numeral: se spune corect *greutăți mai mari de* (nu *decît*) *10 kg*.

Cîteva adjective neologice de origine latină în -(*i*)*or* reprezintă comparative de superioritate etimologice (sintetice și neregulate): *anterior*, *posterior*, *ulterior*; *inferior*, *superior*; *exterior*, *interior*; *major*, *minor*. Numai o parte dintre ele (primele două grupe semantice: *anterior*, *posterior*, *ulterior*; *inferior*, *superior* au și sensuri, și construcție de comparativ; la acestea termenul al doilea al comparației se construiește altfel decît după regula generală: el stă și în cazul dativ (*dată anterioară expedierii*, *rezultat superior așteptărilor*) sau este introdus prin *față de*.

Ca și comparativul de egalitate, comparativul de inegalitate poate fi folosit în mod absolut, fără al doilea termen (care este subînțeles, cunoscut sau presupus): *Cumpără-mi roșii, dar vezi să fie mai frumoase!*; *Mai puțină gălăgie!*

Comparativul de inegalitate poate apărea în următoarele construcții:

– intensive, realizate cu adăugarea adverbelor, accentuate, *mult* sau *și*: *mult mai* (*puțin*) *frumos*, *și mai* (*puțin*) *interesant* (construcția intensivă cu *mult* e singura posibilă și la comparativele etimologice de tipul *anterior*..., *inferior*...: *mult inferior*);

– progresive, realizate cu adăugarea adverbelor *mereu*, *tot* sau a locuțiunii *din ce în ce*; de evitat alăturarea pleonastică a lui *tot* și *mereu* (*tot mereu mai puternică*) sau a lui *din ce în ce* și *tot* sau *mereu* (*din ce în ce to mai puternici*).

Comparativul intensiv poate fi exprimat și numai prin accentuarea lu *mai* (neaccentuat la comparativul obișnuit): *mái bună* = *și mai bună*. Atenție deci la lectura adecvată a îmbinărilor omografe!

Cînd se coordonează mai multe adjective aflate la gradul comparativ d inegalitate, este obligatorie repetarea mărcilor adverbiale ale acestui grad *mai*, respectiv *mai puțin*; de evitat deci construcții ca *Serbarea va fi ma frumoasă și atrăgătoare*.

La coordonarea disjunctivă a unui comparativ de superioritate cu unu de inferioritate, de la același adjectiv, adjectivul poate fi exprimat o singură dată, după coordonarea mărcilor celor două comparative; în aceast situație comparativul de superioritate se formează, în mod excepțional, c *mai mult* (în loc de *mai*): *mai mult sau mai puțin atent* (= *mai atent sau ma puțin atent*).

Tot cu *mai mult*, dar și cu *mai curînd*, *mai degrabă* se exprimă comparația între două însușiri, de obicei opuse: *mai mult moartă decît vie*, *ma mult tînăr decît bătrîn*.

Comparativul de inferioritate se folosește mai puțin decît cel de superioritate, fiind înlocuit cu una dintre următoarele construcții echivalente negarea comparativului de egalitate al aceluiași adjectiv sau comparativu de superioritate al adjectivului antonim; în loc de *mai puțin urîtă* se poat spune deci fie *nu tot atît de urîtă*, fie *mai frumoasă*. Opțiunea pentru comparativul de superioritate cu un anumit adjectiv sau pentru cel de inferioritate al antonimului său are adesea rațiuni eufemistice.

Comparația de inegalitate poate fi exprimată și prin adjective la grad pozitiv construite cu un al doilea termen introdus prin *față de*, *pe lîngă*, *î comparație cu* sau *în raport cu*: *X este tînăr față de Y* sau *mic în comparație cu mine*, *Furtuna de azi a fost slabă pe lîngă cea de ieri*. Nu este corectă folosirea adjectivelor la gradul comparativ de inegalitate cu acest mo de construire a termenului al doilea (*mai tînăr față de...*, *mai mic în comparație cu...*, *mai slabă pe lîngă...*). De asemenea, nu este indicată folosirea unor adjective ca *redus*, *scăzut*, *sporit* la gradul comparativ atun cînd nu se face comparație cu aceeași însușire: se spune corect *are o anumită calitate într-un grad scăzut*, nu *mai scăzut*.

Există adjective – puține – care se folosesc de preferință la gradul comparativ de superioritate: (*mai*) *acătării*, (*mai*) *dihai*.

Altele au numai sensuri de comparativ sau apropiate de acest grad și n trebuie confundate cu el; în această situație sînt adjective ca *priorita secundar*.

§ 83. Gradul superlativ este de două feluri: relativ și absolut, i fiecare dintre aceste specii poate fi de superioritate sau de inferioritate. S

perlativul relativ arată că însușirea unui obiect este la un grad extrem ra portată direct la un grup de obiecte sau la mai multe împrejurări, iar cel ab solut exprimă o însușire la un grad extrem fără nici o comparație directă.

Superlativul relativ se formează de la comparativul de inegalitate căruia i se adaugă, la început, articolul demonstrativ *cel, cea, cei, cele*. A doilea termen al comparației se construiește cu prepozițiile *dintre* (mai ra *între* sau *printre*) + un plural, *din* (rar *în*) + un singular (pentru greșeli l folosirea lui *din* și *dintre* vezi § 211), *de* + un adverb.

Superioritate:	*El este cel mai înalt*	*dintre ei*
Inferioritate:	*El este cel mai puțin înalt*	*din clasă*
		de acolo

Prin construcția termenului al doilea – și prin accent – superlativul rela tiv se deosebește de îmbinarea omonimă care reprezintă substantivizare prin *cel*... a unui comparativ de superioritate (de exemplu, *cei mai ma dintre noi* față de *cei mai mari decît noi*). Tot prin construcția termenulu al doilea se deosebește de comparativ superlativul relativ folosit – în expri marea neîngrijită – fără instrumentul specific de formare, articolul *cel*.. de exemplu, *El este mai înalt între ei*. Superlativul relativ poate fi într buințat și în mod absolut, fără al doilea termen: *Au fost premiați cei ma buni elevi*.

Datorită atît sensului, cît și articolului *cel*... din structura sa, superla tivul relativ este prin excelență individualizat și element de individual zare. Cînd este atribut adjectival, el poate fi postpus, urmînd numai după u substantiv articulat enclitic, sau antepus, precedînd un substantiv neartic lat enclitic, dar la fel de „cunoscut": *elevul cel mai bun* = *cel mai bun ele*

Cînd se coordonează mai multe adjective la gradul superlativ relati referitoare la același substantiv, articolul *cel*... se pune de obicei numai primul, dar adverbele *mai* și, respectiv, *mai puțin* trebuie repetate la fi care: *soluția cea mai simplă și* (*cea*) *mai elegantă* (nu *soluția cea mai sin plă și elegantă*).

Ca și comparativul de inegalitate, superlativul relativ poate apărea construcții intensive (mai puțin sudate), întărit prin *cu mult* sau *de depart El este de departe cel mai înalt dintre ei*.

Superlativul absolut are unele mijloace de formare gramaticalizat altele marcate stilistic, dintre care unele sînt la limita dintre formarea pr priu-zisă a unui grad și echivalența cu el.

Procedeul gramaticalizat de formare a superlativului absolut este adă garea, înaintea unui adjectiv în forma-tip, egală cu pozitivul, a adverbul *foarte* (postpunerea acestuia este învechită și populară) pentru superlativ de superioritate și a lui *foarte puțin* pentru cel de inferioritate: *El este foa*

popular și familiar, iar *mult* este învechit. Spre deosebire de aceste trei ac verbe care se alătură pur și simplu adjectivului, numeroase adverbe m mult sau mai puțin sinonime și prezentînd diverse grade de expresivita sînt legate de adjective prin prepoziția *de*; între ele se pot distinge cîtev grupe semantice: adverbe care exprimă prin ele însele depășirea unor lim te, ceva aparte, neobișnuit, de mirare (*excesiv*, *extraordinar*, *extrem*, *deos bit*, *colosal*, *fantastic*, *formidabil*, *minunat*, *uimitor*), adverbe negative as mănătoare ca sens cu precedentele (*neînchipuit*, *nemaipomenit*, *nespus* adverbe cu sensuri dezagreabile (*grozav*, *îngrozitor*, *teribil*). Adverbele (acest tip se folosesc mai ales în limba populară și în vorbirea familiară, (asemenea în stilul beletristic și în cel publicistic; în stilul științific sau cel administrativ se pot folosi numai unele adverbe, mai puțin expresiv din prima grupă, ca *deosebit*, *extraordinar*, *extrem*.

Multe dintre aceste adverbe (și altele, echivalente) sînt mai degrabă d terminante sintactice ale adjectivului. În aceeași situație sînt unele substa tive cu valoare adverbială (*tun* în *beat tun*, *foc* în *scump foc*) sau diver locuțiuni (*din cale-afară*, *peste măsură*, *nevoie mare* etc.), în care ap uneori și adjective și adverbe la gradul comparativ de superioritate (*de m mare dragul*, *mai mult decît*).

Folosirea cu valoare superlativă a adverbului *destul* (*de*), caracteristi exprimării inculte pretențioase, este improprie și creează probleme la rece tare: o profesoară căreia un fost elev îi declară recunoștință pentru *învă turile destul de bune* primite în școală se poate simți, pe drept cuvînt, jigni întrucît *destul* (*de*) înseamnă numai „suficient (de)“ sau chiar „aproximat relativ“, deci aprecierea pare concesivă, în ciuda intențiilor vorbitorului

Construcții sintactice echivalente cu superlativul sînt construcțiile e clamative cu *așa de*, *atît de*, *cît de* sau *ce* adverbial + pozitivul, asemăn toare și ele cu precedentele, sau cu *cît* + comparativul de superioritate (*mai vesel*), precum și cele numai cu adjectivul în forma de la gradul po tiv, dar cu topică și intonație specifice: *Bun* (*mai*) *e ceaiul!* Echivaleı sintactice mult mai depărtate, într-un sens foarte larg al superlativului, s construcții ca *o frumusețe de fată* sau *frumoasa frumoaselor* (pentru „fo te frumoasă“).

Un mijloc sintactic de exprimare a superlativului absolut este repeta adjectivului (*un om bătrîn*, *bătrîn*), iar mijloace fonetice sînt lungirea repetarea unor sunete (*buuună*, *rrrău*).

Există și mijloace la limita dintre morfologie și vocabular (forma cuvintelor): cu sufixul neologic *-isim* și cu mai multe prefixe vechi (*pre răz-*, *stră-*) și mai ales neologice (*arhi-*, *extra-*, *hiper-*, *super-*, *supi ultra-*) se formează adjective cu sens intensiv, care pot fi interpretate reprezentînd superlativul cuvîntului de bază, dar nu sînt forme ale aces ia, ci cuvinte noi (înregistrate ca atare în dicționare); întrebuințarea aces afixe este limitată de obicei la cîteva formații:

extra-: *extrafin, extraplat*
hiper-: *hiperemotiv, hipersensibil*
prea- (învechit): *preacurată, preacuvios*
răs-/răz- (popular): *răscunoscut, răzbucuros*
stră-: *strălimpede, străvechi*
super-: *superfin, superrefractar*
supra-: *supraaglomerat, supraîncălzit, suprasensibil*
ultra-: *ultracentral, ultraelegant, ultramodern*

Pentru sporirea expresivității, se poate repeta un prefix (*extraextrafin, răsrăscunoscut, străstrăvechi, suprasupraaglomerat, ultraultramodern*) sau, mai rar și nerecomandabil, se pot asocia două prefixe (*arhisupraaglomerat*). Nu este însă permisă însoțirea derivatelor cu afixe superlative de mărci ale superlativului relativ sau absolut (*cel mai, foarte* sau diverse adverbe echivalente); de evitat deci pleonasme ca *foarte străvechi* sau *extrem de rarisim* (în care sînt inutile ori afixele *stră-*, respectiv *-isim*, ori adverbele *foarte, extrem de*). De același fel cu afixele menționate este elementul de compunere *mega-*, care a căpătat de curînd valoare superlativă în cuvinte ca *megaelitist, megahidos* (mult mai numeroase sînt formațiile augmentative/superlative cu bază substantivală: *megaescroc, megasticlă*).

Bogăția mijloacelor de formare a superlativului absolut și a unor construcții echivalente permite variația stilistică. E bine de reținut că, în timp ce repetarea unui mijloc gramaticalizat ca *foarte* nu este supărătoare, folosirea aceluiași adverb expresiv la distanțe mici nu este elegantă; trebuie evitat deci abuzul – devenit aproape tic la unii vorbitori – de elemente ca *fantastic, teribil* etc.

La coordonarea a două superlative absolute adverbul *foarte* trebuie repetat pentru claritatea îmbinării: *foarte inteligentă și foarte muncitoare* (nu ... *și muncitoare*, care s-ar confunda cu pozitivul), dar adverbele expresive legate prin *de* pot apărea o singură dată, repetîndu-se numai prepoziția (*extrem de inteligentă și de muncitoare*); dacă este vorba de un superlativ și un pozitiv, pentru evitarea oricăror confuzii – care în vorbire pot fi înlăturate, parțial, prin intonație –, se recomandă topica pozitiv + superlativ: *muncitoare și foarte inteligentă*, respectiv *extrem de inteligentă* (nu *foarte* sau *extrem de inteligentă și muncitoare*).

Raportul de frecvență dintre superlativul (absolut sau relativ) de inferioritate și cel de superioritate și posibilitățile de înlocuire a unuia dintre ele prin celălalt, cu un adjectiv antonim, sînt aceleași ca la gradul comparativ.

Nu trebuie confundate cu gradul superlativ absolut adjectivele care au sens de superlativ (exprimă o însușire posedată într-un grad înalt), dar formă de pozitiv: de exemplu, *excelent, admirabil, splendid, perfect, sublim, superb, culminant* (și multe altele, omonime adesea cu adverbele expresive folosite pe lîngă adjective ca echivalente ale lui *foarte*: *extraordinar, colosal, fantastic, teribil*...); de evitat și aici abuzul de asemenea califica-

tive grandilocvente, în special de adjective la modă, ca *deosebit* și *excep-ţional* în limbajul publicistic, *dement* (sau *demenţial*) și *mortal* în cel fa-miliar.

De asemenea, nu trebuie confundate cu superlativul adjectivele folosi în comparații de egalitate sau de inegalitate prin care se exprimă gradul c mai înalt sau cel mai scăzut al însușirii: de exemplu, *curat ca lacrim dulce ca mierea, lung cît o zi de post, mai frumoasă decît toate, mai fri mos decît dracul.*

Unele adjective neologice de origine latină (în *-im* sau *-em*) reprezin superlative etimologice (sintetice și neregulate): *optim, maxim, minin proxim, ultim, infim; extrem, suprem*. Ele au și sensuri de superlativ abs lut sau/și relativ.

§ 84. Ultimele tipuri de adjective, cu sens sau/și formă de superlati fac parte din categoria adjectivelor n e c o m p a r a b i l e (incompatibile c gradele de comparație). În această categorie intră deci, pe de o parte, a jective care au sens de superlativ (mai rar, de comparativ) sau sens și fo mă de comparativ, respectiv superlativ, și la care adăugarea unor mărci grad ar fi pleonastică. De reținut că adjectivele care reprezintă compar tive sau superlative etimologice sintetice – lipsite de raportarea la un poz tiv în română – nu trebuie folosite nici la comparativ, nici la superlativ: greșit să se spună atît *mai superior, cel mai optim* sau *foarte infim* (ple nasme), cît și *foarte superior, mai optim* sau *mai puțin superior* (constru ții absurde). Adjectivele care au numai sens de superlativ nu admit nic odată mărci de superlativ absolut (nu e corect să se spună *foarte exceler foarte admirabil, foarte splendid* etc.), dar unele dintre ele se pot folosi comparativ (mai ales intensiv) sau la superlativul relativ: de exemplu, *te bil, minunat.*

Pe de altă parte, în categoria adjectivelor necomparabile intră numeroa adjective exprimînd însușiri care nu pot fi concepute în grade diferite: *a solut, definitiv, final, incomparabil, (in)finit, inițial, întreg, total, unic, ve nic*, multe adjective derivate și compuse din terminologia tehnico-științifi prin care se exprimă referința, apartenența, originea, componența, materi acțiunea, agentul: *vizual, clorhidric, metalic, euclidian, termogen*. Une adjective necomparabile în sensul propriu sau / și în îmbinări obișnuite, anumite substantive, pot avea grade de comparație cînd sînt folosite sensuri figurate sau în alte îmbinări: de exemplu, *viu* cu sensul „vioi" s „(despre culori) aprins", *mort* în îmbinări ca *mort de frică* (sau *de ob seală*), *mort după ceva* (sau *cineva*), *întreg* în *întreg la minte*; *bărbătesc* are grade de comparație cînd exprimă apartenența sau componența (*sex cor ~*), dar poate avea cînd înseamnă „curajos" (*atitudine mai* – sau *foarte*

Adjectivele necomparabile nu admit de obicei nici prezența lîngă ele
unor determinante sintactice cu sens de evaluare (*cam, destul de, pre
puțin*) și nici formarea de la ele a unor diminutive sau augmentative, de
sînt incompatibile cu exprimarea gradației în general.

LOCUȚIUNILE ADJECTIVALE

§ 85. Cu valoarea unui adjectiv se poate folosi și un grup de cuvin
care prezintă o unitate de sens, adică o locuțiune adjectivală.

Locuțiunile adjectivale au diverse structuri, între care mai frecvent es
tipul prepoziție + substantiv (fără sau cu diverse determinante ale acest
ia): *de frunte, de seamă, în lege*; *în doi peri, la locul lui*. Ca reprezentan
ale altor tipuri pot fi menționate *ca lumea, fel de fel, nu știu cum*, (*tot*) *un
și unul*.

Calitatea de locuțiuni adjectivale a unor asemenea grupuri de cuvin
este dată în primul rînd de sensul (global) adjectival, din care derivă și c
pacitatea unora dintre ele de a avea grade de comparație: *mai de seamă, c
mai de seamă, foarte nu știu cum*. (Numeroase locuțiuni adjectivale a
însă ele însele sensuri de superlativ: *de excepție, de milioane, de tot dr
gul*.) Alte caracteristici gramaticale ale locuțiunilor diferă de ale adje
tivelor: principala deosebire constă în faptul că locuțiunile adjectivale n
se acordă în gen, număr și caz cu substantivul determinat (există, cel mul
unele potriviri parțiale: *la locul lui/ei/lor*; *ca acela/aceea/aceia/acele
unul și unul/una și una*). Cînd au funcție de atribut, nu există motive per
tru a le considera atribute adjectivale, întrucît se comportă, în funcție d
structura lor, ca atribute (substantivale sau pronominale) prepoziționale
genitivale, apoziționale etc.; cf. și regimul substantival al unei locuțiuni c
fel de fel (legată prin prepoziția *de* de substantivul la care se referă).

Numeralul

§ 86. Este partea de vorbire flexibilă specializată pentru exprimar
noțiunii de număr definit: un număr în sine, determinarea numerică a obie
telor sau ordinea obiectelor prin numărare. (Numărul poate fi precis s
aproximativ – vezi § 93 –, dar și în ultimul caz este raportat la un num
precis.)

Numeralele sînt de mai multe specii. Principala clasificare distinge n
meralele cardinale (care indică, în general, un număr sau determinar
numerică a obiectelor, cu sau fără alte detalii) și cele ordinale (care ar
ordinea obiectelor prin numărare); practic, ele se recunosc după cum r
pund la întrebări adresate cu pronumele și adjectivele pronominale *c*
cîte – cele cardinale – sau *al cîtelea, a cîta* – cele ordinale – (la ace
întrebări pot răspunde și cuvinte ca *mulți*, *numeroși*, respectiv *ultimul* –
penultimul, *antepenultimul* – sau locuțiunea *cel din urmă*, care însă nu s
numerale întrucît nu exprimă un număr definit și nu au nici structura f
mală a numeralelor). Între numeralele cardinale se disting, ca subspe
numeralele cardinale propriu-zise, colective, fracționare, distributive, a
verbiale și multiplicative. Subspeciile de numerale ordinale sînt mai p
ține: numeralele ordinale propriu-zise și cele adverbiale.

Trăsătura caracteristică a numeralului ca parte de vorbire este orga
zarea strictă în serii, care sînt teoretic deschise, dar folosesc invent
închise de cuvinte simple și de modele de derivare și combinații (în co
puse sau locuțiuni cu numeralul comutabil). Seriile caracteristice diver
lor specii prezintă un paralelism între ele, avînd ca punct de plecare nun
ralul cardinal (= fundamental, de bază) propriu-zis.

Marea majoritate a numeralelor o constituie cuvintele moștenite din
tină sau formate în limba română din elemente latinești moștenite; excep
sînt numai *sută* dintre numeralele vechi și cîteva numerale neologice (un
avînd sinonime vechi), dintre care mai important este ordinalul *prim*
Toate numeralele simple vechi fac parte din vocabularul fundamental.

Numeralul este partea de vorbire flexibilă cu cea mai redusă flexiu
multe numerale fiind invariabile. În măsura în care unele specii în ansa

ce după care variază sînt cele specifice adjectivelor și substantivului: g
nul, numărul și cazul.

NUMERALELE CARDINALE

Numeralul cardinal propriu-zis

§ 87. Este numeralul cardinal care exprimă numai un număr întreg s
determinarea numerică a obiectelor, fără alte detalii legate de aceste inf
mații cantitative definite (exacte sau precise); pentru situațiile în care e
primă ordinea obiectelor prin numărare vezi § 99.

După structură numeralele cardinale propriu-zise sînt:

1. simple și neanalizabile (puține, dar cele mai importante): numerale de la *unu* la *zece* inclusiv, *sută*, *mie*, *zero* (care, exprimînd o mulțime vi poate fi considerat numeral cardinal negativ); tot aici pot fi încadrate n meralele *milion* și *miliard*, greu analizabile;

2. compuse, după următoarele modele:

a) numeralele de la *unsprezece* la *nouăsprezece*;

b) numeralele pentru zeci, sute, mii, milioane, bilioane etc. număra *douăzeci*, *două sute*, *două mii* etc.;

c) numeralele pentru zeci + unități;

d) numeralele pentru sute (+ zeci) + unități, mii (+ sute + zeci) + unit etc.;

e) numeralele savante – puțin folosite și semianalizabile – *bilion*, *t lion*, *cvadrilion*, *cvintilion*...

Numeralul corespunzător lui 1 este singurul numeral cu forme difer pentru valoarea adjectivală – ca însoțitor al unui substantiv, cu care acordă – sau substantivală (pronominală) și, în același timp, numera cardinal cu cea mai bogată flexiune (spre deosebire însă de omonim sale parțiale, articolul nehotărît și pronumele sau adjectivul pronomi nehotărît, numeralul cardinal are numai singular).

		Valoare adjectivală	Valoare substantivală
sg. m. și **n.**	N.A.	*un*	*unu*(*l*)
	G.D.	*unui*	*unuia*
f.	N.A.	*o*	*una*
	G.D.	*unei*	*uneia*

De obicei se spune că numeralul cu valoare substantivală se scrie f articolul enclitic *-l*, spre deosebire de pronumele nehotărît *unul*. Distinc nu este însă categorică și absolută, fie din pricina unor situații mai pu

doi, *unu sau doi*, *unu la sută*, *numărul unu*, *ora unu* etc.), inclusiv ca men final al unui numeral compus (*douăzeci și unu*, *o mie unu*). Trad menține însă, în mod excepțional, scrierea lui cu *-l* în îmbinări ca *eu u* *tot unul și unul*, *de unul singur*, iar în construcția *pînă la unul* „pîn ultimul" scrierea cu *-l* permite distincția față de *pînă la unu* „pînă la ora Folosirea cu valoare adjectivală a formei de feminin *una* în loc de *o* exemplu, *una mașină de scris*) este o caracteristică pedantă a limbaj comercial-administrativ; o variantă veche (*ună*) a formei cu valoare adj tivală se găsește în adverbul *deunăzi*. În numeralele compuse cu 1 pe mul loc se folosesc exclusiv formele *unu*, *una*: *douăzeci și unu* (sau *u* *o sută unu* (sau *una*).

Numeralul corespunzător lui 2 are forme deosebite numai după g *doi* m., *două* f. și n.; forma de genitiv-dativ *duor* nu este literară. Cu loarea numeralului se folosesc uneori substantivele *pereche* (*o perech* *boi*, dar și *de palme*) și, cu o sferă mai limitată, *cuplu*, ceea ce face inu prezența lui *doi* în construcții pleonastice ca *o pereche de doi tineri*.

Numeralele *șase*, *șapte* se pronunță și se scriu corect cu *a* după *ș*. rianta *șepte* este tolerată (numai) în convorbirile telefonice, întrucît fav zează perceperea distinctă față de *șase*.

Numeralele *zece*, *sută*, *mie* se comportă ca niște substantive femin avînd forme distincte după număr: pl. *zeci*, *sute*, *mii* și după caz (genitiv- tivul singular identic ca pluralul: *unei zeci*, *sute*, *mii*) și putînd fi articu enclitic (10 numai la plural: *zecile*, *zecilor*; 100 și 1000 la ambele num *suta*, *sutei*, *sutele*, *sutelor*; *mia*, *miei*, *miile*, *miilor*).

Numeralele neologice simple *milion*, *miliard* și compusele de tipul *on*, *trilion* ... se comportă, într-un mod similar, ca niște substantive neu de exemplu, *milioane*; *milionul*, *milionului*, *milioanele*, *milioanelor*.

Neologismul *zero* este substantiv neutru – articulabil, cu pluralul în *-u* ca nume al cifrei 0. Ca numeral, *zero* se folosește numai la singular c dacă însoțește un plural: *zero grade*.

La toate numeralele compuse corespunzătoare lui 11 – 19 este nece respectarea structurii: unitate + prepoziția *spre* + *zece*, fără alterarea mentului *-sprezece* în variante ca *-sprece*, *-spce*, *-șpce*, *-șpe* (variantel tipul *unșpe*, *doișpe* caracterizează vorbirea neglijentă). Unele compus acest fel au variante și la primul segment (= numeralul simplu): pentr și 18 există variante permise și curente în pronunțare care nu se admi scris decît pentru efecte stilistice (*cinsprezece*, respectiv *opsprezece* *optîsprezece*); pentru 14 și 16 însă formele literare – în pronunțare ș scriere – sînt *paisprezece*, *șaisprezece*, iar variantele nealterate (*patrus* *zece*, *șasesprezece*) sînt pedante, fiind tolerate cel mult în convorbi telefonice; numeralele pentru 17 și 19 se pronunță și se scriu corect *șa* *sprezece* (nu *șaptisprezece*, nici *șeptesprezece*, care nu e necesar nic telefon), *nouăsprezece* (nu *nousprezece*). Numeralul corespunzător lu

trebuie respectate (se spune corect *douăsprezece* – nu *doisprezece* – *mii*
fel *ora douăsprezece* și *douăsprezece mai*, vezi § 97 și 98); în limba
comercial se folosește cu această valoare substantivul *duzină*.

Numele zecilor (20 – 90) au structura: unitate + *zeci*; ele se scriu într
cuvînt, fără cratimă: *douăzeci*, *treizeci* etc. Formele corecte ale u
numerale cu probleme sînt: 50 *cincizeci* (varianta *cinzeci* e admisă și
rentă în pronunțare), 60 *șaizeci* (varianta *șasezeci* este pedantă), 70 *șap*
zeci, 80 *optzeci* (varianta *obzeci* e admisă și curentă în pronunțare).

Numele sutelor, miilor, milioanelor etc. au structura: unitate + sin
larul sau pluralul numeralelor *sută, mie, milion*; spre deosebire de num
zecilor – cu care seamănă compusele cu pluralul –, ele se scriu în cuvi
separate, nelegate prin cratimă: *două sute, două mii, două milioan*
Forma corectă a numeralelor corespunzătoare lui 100 și 1000 este *o sut*
mie, numeralul pentru unitate avînd aici valoare adjectivală (cf. *un milio*
variantele *una sută, una mie* reprezintă o trăsătură pedantă a stilului ad
nistrativ. Numeralele *cinci sute* și *opt sute* au variantele de pronunțare
sute, respectiv *op sute*, admise în tempo rapid.

Numeralele compuse corespunzătoare lui 21 – 99 au structura: numă
zecilor (unitate + *zeci*) + *și* + unitate; ele se pronunță distinct și se scri
cîte trei cuvinte separate, nelegate prin cratimă: *douăzeci și unu, douăz*
și doi, treizeci și nouă etc. (variantele contrase de tipul *douăzeșunu*
douășunu, treizeșunu, treijdoi caracterizează vorbirea rapidă; varia
pașopt pentru „anul (o mie opt sute) *patruzeci și opt*" are anumite nua
stilistice, absente la derivatul, literar, *pașoptist*). Compusele cu *unu* și
pe ultimul loc (21, 22, 31, 32 etc.) variază după gen: *douăzeci și u*
douăzeci și una; *treizeci și doi, treizeci și două*.

Numeralele corespunzătoare numerelor de peste sute, mii, milioane
(101 – 199, 201..., 1001 – 1999, 2001...) au o structură asemănătoare,
de regulă mai simplă, lipsind legătura prin *și* între sute și unități sau z
între mii și unități, zeci, sute etc.: *o sută doi, o mie opt, un milion cinc*
sută douăzeci și doi; *o mie trei sute cincisprezece*. *Și* este tolerat numa
1001: *o mie (și) unu, o mie (și) una*.

Numeralele cardinale propriu-zise care însoțesc un substantiv se aș
de regulă înaintea acestuia. Postpunerea numeralului (*lei trei sute, crei*
ne cinci) este o caracteristică a limbajului comercial-administrativ, re
tînd din influența notării pe rubrici; rar, ea se întîlnește și în poezie (u
are alte explicații).

Numeralele corespunzătoare lui 1 – 19 (și 101 – 119, 201 – 21
1001 – 1019 etc.) și 0 se leagă direct – ca adjectivele – de substanti
însoțit, care este nearticulat: *un minut, două zile, cincisprezece zile, o s*
zece ore, zero lei. De la 20 în sus (cu excepțiile menționate în parant
anterioară) numeralele au altă construcție – asemănătoare cu a substa
velor – legîndu-se prin prepoziția *de* de substantivul (nearticulat) înso

fără *de* (*douăzeci pagini*, *o sută lei*) sînt și ele o caracteristică a limbajul comercial-administrativ, rezultată, pe de o parte, din influența scrierii c cifre și pe coloane, iar, pe de alta, din tendința spre scurtime a coresponi denței (mai ales a celei telegrafice). În conformitate cu normele limbii l terare, prezența prepoziției *de* este obligatorie atît în exprimarea orală, cît în scris, inclusiv atunci cînd numeralul este notat prin cifre: *20 de pagi* (omiterea prepoziției este admisă numai cînd substantivul apare abreviat scris: *20 p.*, *35 kg* etc.). Necunoașterea exactă a regulii – care, după cu am văzut, nu e aceeași pentru toate numeralele – explică nesiguranța un vorbitori în construirea numeralelor de tipul *o sută trei*, *două sute cinc sprezece*, la care apar greșeli produse prin hipercorectitudine, în sens extinderii nejustificate a lui *de*: *o sută trei de articole*, în loc de *o sută tr articole*.

Numele zecilor și sutelor de mii, de milioane etc. urmează construct generală a numeralelor de la 20 în sus, deci au în structura lor prepoziția *c* înaintea lui *mii*, *milioane*: (*o sută*) *douăzeci de mii*, *o sută de mii*, *două su de mii* (sau *de milioane*) etc. (nu *douăzeci mii* etc., ca în limbajul come cial-administrativ). Variantele contrase ale numelor de zeci de tipul *patr* (*de mii*) caracterizează vorbirea neglijentă; *jde* (sau *jdă*) *mii* cu sens „mulți, nenumărați" nu aparține limbii literare.

În mod excepțional se tolerează – fără a fi obligatorie – construcția c prepoziția *de* la numerale mai mici de 20 (în speță 2 – 19) atunci cînd sul stantivul însoțit denumește un număr sau o cifră (fiind un numeral sul stantivat), o literă, o notă muzicală sau orice cuvînt și chiar segment de c vînt citat: *doi* (*de*) *3*, *doi* (*de*) *i*, *doi* (*de*) *re*, *doi* (*de*) *care*.

Numeralele cardinale propriu-zise se pot nota în scris cu litere sau c cifre. Notația cu cifre, specifică limbajului tehnico-științific și celui come cial-administrativ, este admisă în alte stiluri ale limbii literare numai anumite situații: este consacrată, de exemplu, la indicarea anilor (*1932*) tolerată, în general, la numere relativ mari (compuse); se recomandă ev tarea amestecului celor două feluri de notații în același context (mai ales enumerări sau în construcții care redau, prin alăturarea unor numeral aproximația numerică – vezi § 93 –: *zece*, *cincisprezece lei* sau *10 – 15 le* nu *zece – 15 lei*).

Numeralele care au forme de gen se acordă în gen cu substantivul în soțit atît atunci cînd sînt legate direct de acesta, cît și cînd legătura se fac prin prepoziția *de*: *doi elevi*, *două eleve*, *douăzeci și doi de elevi*, *douăze și două de eleve*. Atenție la acordul corect al numeralelor compuse cu *un una* ca termen final în situațiile în care substantivul însoțit este de gen neutru: se spune corect *douăzeci și unu de caiete*, *o mie* (*și*) *unu de motiv* (nu *douăzeci și una*, respectiv *o mie* (*și*) *una*)!

Mai multe probleme de acord în gen pun determinantele numeralulu articolul demonstrativ de plural *cei*, *cele* și diverse adjective, în special pr

înainte. Cînd numeralele sînt mai mici decît *două sute*, acordul în gen face exclusiv cu substantivul însoțit: *cele* (*aceste*, *alte*) *cincisprezece zi cei* (*acești*, *alți*) *195 de lei*. Același fel de acord e valabil și cu numeral mai mari, cu excepția numeralelor care exprimă cifre rotunde, începînd *două sute*; la acestea acordul se poate face fie cu substantivul, fie cu r meralul, în funcție de ceea ce vrea să reliefeze vorbitorul. Deci: numai (*acești*, *alți*, *ultimii*) *două sute trei lei*, dar atît *cei* (*acești*, *alți*, *ultimii*) *do sute* (sau *mii*, *milioane*) *de lei*, cît și *cele* (*aceste*, *alte*, *ultimele*) *două s* (*mii*, *milioane*) *de lei*; de respectat însă acordul consecvent în restul prop ziției: se spune corect fie *cei două sute de lei au fost cheltuiți*, fie *cele do sute de lei au fost cheltuite* (nu *cele două sute de lei au fost cheltuiți*). construcția articol demonstrativ sau/și adjectiv pronominal + pluralele *ze sute*, *mii*, *milioane*, în care sutele, miile etc. nu sînt „numărate“ exact, n corectă însă decît forma de feminin indiferent de genul substantivului mător, întrucît e vorba de o determinare directă a numeralului: *cele* (*ac te*, *alte*) *cîteva zeci de metri*, nu *cei* (*acești*, *alți*) *cîțiva zeci de metri*.

Unele probleme de acord în număr există la formulele (cu numer cardinale) consacrate pentru cele patru operații aritmetice, cînd formul respective au funcție de subiect (dezvoltat): dacă se folosește ca predi verbul *a face*, acesta se pune totdeauna la plural, deci se spune *unu plus u* (sau *unu și cu unu*) *fac doi*, dar și *unu minus unu* (sau *unu fără unu*) *zero*, de asemenea *unu ori unu* (sau *o dată unu*, *unu înmulțit cu unu*) *unu* și *unu împărțit la unu fac unu*; dacă însă se recurge la predicatul noı nal (*a fi*) *egal*, acesta se întrebuințează, tot invariabil, la singular, deci *u plus unu* (*este*) *egal* (*cu*) *doi*, *doi ori doi egal patru* etc.

Substantivul însoțit de un numeral cardinal propriu-zis stă, în m firesc, la singular lîngă *un*, *o* (o aparentă excepție este construcția cu top inversă din limbajul comercial-administrativ: *lei unu*) și la plural lîngă t te celelalte, inclusiv lîngă *zero* (*zero lei* sau *lei zero*).

Cele mai multe numerale cardinale propriu-zise nu au forme cazu (excepții parțiale: *un*(*u*), *zece*, *sută*, *mie*, *milion*, *miliard*, *bilion* și celel compuse cu *-lion*) și nici nu pot însoți substantive la genitiv-dativ; aceea pentru aceste cazuri se folosesc construcții analitice realizate cu a torul unor prepoziții urmate de forme de acuzativ. Pentru genitiv constr ția echivalentă este cu prepoziția *a*, care nu trebuie confundată cu artico *al*, *a*, *ai*, *ale*: se spune corect *părinte a trei copii* (nu *al*), *reprezentanți a de state* (nu *ai*). Pentru dativ construcția echivalentă este cu prepoziția *S-au dat premii la cinci copii*; în anumite contexte (după prepoziții adverbe care cer dativul) se admite, ca echivalentă cu dativul, construc cu prepoziția *a*: *datorită a doi prieteni*. Numeralele care au forme cazu folosesc și ele în unele situații construcții prepoziționale echivaler Numeralul *un*(*u*) apare astfel mai ales cînd este corelat cu alte numer *părerea a unu sau doi vorbitori*. Numeralele care dispun de o flexiune s

tată: mai ales la pluralele cu valoare aproximativă (*unor zeci, miilor*) și la singularul considerat ca entitate (*unei sute, sutei*); compusele cu *zeci, sute, mii* etc., precum și *zece* nu cunosc decît construcțiile prepoziționale, iar pentru *o sută, o mie, un milion* etc. se folosesc ambele procedee, cu predominarea netă a construcțiilor prepoziționale. La numeralele care dispun de două posibilități de exprimare a genitivului e necesară atenție pentru a nu le confunda: se spune corect *proprietar al unei mașini* sau, mai puțin obișnuit, *proprietar a o mașină* (nu *proprietar a unei...* sau *proprietar al o...*).

Cînd numeralele cardinale propriu-zise sînt însoțite de articolul demonstrativ de plural *cei, cele* – care reprezintă singurul fel de articulare posibil al numeralelor netrecute în clasa substantivelor (spre deosebire de tipul *doiul, opturile*) –, flexiunea cazuală se realizează prin articol: *părerea celor trei* (*prieteni*).

Numeralele cardinale propriu-zise sînt implicate uneori în construcții pleonastice sau măcar redundante. Una dintre ele – tolerată, dar ca o trăsătură de prețiozitate – este folosirea inutilă a lui *un număr de, în număr de, o sumă de* înaintea unui numeral (*un număr de cinci vorbitori*) sau a lui *la număr* după un numeral (*trei la număr*).

Pentru exprimarea aproximației numerice vezi § 93.

Numeralul colectiv

§ 88. Este numeralul cardinal care indică un ansamblu de obiecte numărate, specificul său constînd în ideea de însoțire. Toate numeralele colective pot avea atît valoare adjectivală, cît și valoare substantivală.

Pentru un „colectiv de 2“ există două numerale sinonime: *amîndoi* m., *amîndouă* f. și n. și neologicul *ambii* m., *ambele* f. și n. Între aceste sinonime există deosebiri de natură stilistică (*ambii* nu e popular și caracterizează mai ales limbajul tehnico-științific, pe cel administrativ și pe cel publicistic) și gramaticală (de articulare, de flexiune, de marcare a valorilor diferite și de topică). În timp ce *amîndoi* se construiește cu un substantiv articulat, *ambii* (numai articulat în limba actuală) se construiește cu substantive nearticulate: *amîndoi vecinii/ambii vecini*. *Amîndoi* are la genitiv-dativ, pentru toate genurile, forma *amînduror* ca adjectiv antepus și *amîndurora* ca adjectiv postpus sau cînd are valoare substantivală: *le-am dat amînduror vecinilor, le-am dat vecinilor amîndurora, le-am dat amîndurora*; *ambii* se declină după modelul substantivelor articulate, avînd forme de genitiv-dativ diferențiate numai după gen: *ambilor* (*vecini*), *ambelor* (*vecine*). (Amîndouă sinonimele se folosesc în construcții prepoziționale cu valoare de dativ: *la amîndoi/ la ambii.*) Cu valoare adjectivală *amîndoi* precedă de obicei substantivul determinat, dar poate sta și după el (*amîndouă cărțile/cărțile amîndouă*), pe cînd *ambii* este numai antepus.

Pentru colective de la 3 înainte există de asemenea sinonime, dar toate numeralele colective din serie sînt formate pornind de la cardinalul propriu-zis corespunzător. Pentru numerele mici (sub 10) există numerale co

lective compuse – folosite mai ales în vorbirea populară – avînd pe prim loc elementul *tus-* (< *toți*) sau *cîteși-*: *tustrei/cîteșitrei, tuspatru/cîteșipat* etc.; de notat că numeralele colective de aceste două tipuri corespu zătoare lui 3 au și formă specială de feminin-neutru: *tustrele/cîteșitrel* Pentru orice număr – de la 3 înainte – se folosesc ca numerale colecti construcții (locuțiuni) alcătuite cu numeralul cardinal propriu-zis preced de adjectivul *toți* m., *toate* f. și n. sau (popular) de *cîte*: *toți cinci(sprez ce)/cîte cinci(sprezece)*. Cînd au valoare adjectivală, atît colectivele cor puse, cît și locuțiunile se construiesc cu substantive articulate, de aceea poate spune că numeralul colectiv indică un grup de obiecte cunoscute s aspectul lor numeric, asemănîndu-se, prin aceasta, cu numeralul cardin propriu-zis însoțit de articolul *cei*, *cele*: *tuspatru/cîteșipatru/toți patru/cî patru băieții* (nu *băieți*), respectiv *tuspatru/cîteșipatru/toate patru/cî patru fetele* (nu *fete*); de reținut această trăsătură deosebitoare a numeral lui colectiv de tipul *cîte patru* față de numeralul distributiv omonim (ve § 90). Numeralele colective de la 3 înainte nu au forme de genitiv-dati folosindu-se numai în construcții prepoziționale echivalente cu aces cazuri (formele de tipul *tuspatrora* sau *cîtor trei* nu sînt literare).

După cum rezultă din prezentarea diverselor tipuri, singurul nume colectiv cu structură neanalizabilă (fără legătură cu numeralul cardin propriu-zis corespunzător) este *ambii* și de aceea el este singurul la care constată întrebuințări greșite sub raport semantic: trebuie evitate atît co strucția pleonastică *ambele două chestiuni*, cît și construcția contradicto *ambele trei chestiuni*. Elementul *amîn-* din *amîndoi* provine din latinesc *ambo*, deci la origine *amîndoi* a fost pleonasm, ca *ambii doi*; pierder sensului etimologic și reținerea numai a valorii colective explică aparit unor formații ca *amîntrei, amînpatru*, care nu sînt literare (ci fie regiona fie familiare glumețe).

Numeralele colective nu trebuie confundate cu substantivele cu se colectiv formate – în română sau în limbile de origine – pe baza unor n merale de diverse specii, care denumesc de obicei grupuri de anum obiecte, determinate sau nedeterminate gramatical în funcție de articula de exemplu, *duo* și *duet* în muzică; *trio*, *terță* și *terțet* tot în muzică, *terți* în versificație, *tripletă* în sport, *treime* în religie (să nu se confunde numeralul fracționar omonim!), *troică* „sanie cu trei cai" sau „grup de t persoane sau instituții"; *chenzină* „15 zile" etc.

Numeralul fracționar

§ 89. Este numeralul cardinal care denumește o fracție ordinară (rap tul a două numere întregi). Cu excepția parțială a lui *jumătate* (și a lui *sf* în locuțiunea adverbială *pe sfert*), numeralul fracționar este totdeauna grup de cuvinte. De obicei are valoare substantivală, mai rar adverbială.

Structuri tipice pentru acest numeral sînt considerate îmbinările alcă

ţie derivată cu sufixul *-ime* tot de la un numeral cardinal propriu-zis (*d*
me, treime, pătrime etc.) indicînd numitorul: *o doime, două treimi, ci*
zecimi etc. Aceste structuri au o sferă de aplicare limitată (este impos
de redat prin ele o fracţie ca 1/2375), întrucît derivate în *-ime* nu se
forma decît de la numeralele cardinale propriu-zise simple şi de la c
compuse sudate. În general livresc, numeralul fracţionar de acest tip a
pătat o răspîndire mai mare prin limbajul sportiv, în care se vorbeşte de
cimi şi *sutimi* de secundă sau de *optimi* şi *şaisprezecimi* de finală.

Doime şi *pătrime* au sinonime populare nelegate de alte numer
jumătate, respectiv *sfert* (care se folosesc şi ele în construcţii de tipu
jumătate, trei sferturi). Folosirea lui *jumătate* pune următoarele proble
de corectitudine (pentru construcţia cu un cardinal propriu-zis vezi § 9

– respectarea construcţiei cu prepoziţia *de* a substantivului următor:
jumătate de kilogram, nu (*o*) *jumătate kilogram* (construcţia fără *de* car
terizează unele formule populare, diferite prin topică sau articulare: *d*
mul jumătate sau *jumătate drumul*);

– pronunţarea integrală a cuvîntului, neredus la *juma* sau *jumate*.

Numeralul fracţionar cunoaşte însă mai multe structuri, cu anum
restricţii stilistice.

În limbajul matematicii se folosesc două structuri care pornesc de la
pectul scris al fracţiilor şi sînt realizate exclusiv cu numerale cardin
propriu-zise, legate între ele prin prepoziţiile *pe* sau *supra*: *doi pe cinci*
doi supra cinci, precum şi o structură realizată cu numeralul cardinal p
tru numărător şi cel ordinal pentru numitor (cu ambele numerale în for
de feminin): *una a treia, două a cincea*. Primele două sînt singurele str
turi cu valabilitate generală ale numeralului fracţionar, putînd forma s
infinite de combinaţii pentru exprimarea oricărui număr fracţionar:
exemplu, *unu pe* (sau *supra*) *două mii trei sute şaptezeci şi cinci*.

Structuri specializate pentru raportarea la 100 şi la 1000 (event
10 000 etc.), răspîndite din limbajul statistic în cel administrativ şi în
publicistic şi chiar în vorbirea curentă, sînt structurile alcătuite dintr
numeral cardinal propriu-zis (numărătorul) şi *sută, mie* (numitorul) leg
între ele prin prepoziţia *la*: *cincizeci la sută* (notat grafic *50%*), *cincizec*
mie (*50‰*). Cu valoarea lui *la sută, sutime* se poate folosi substanti
neutru *procent*(*e*): *un procent, trei procente, cincizeci de procente*, iar
valoarea lui *la mie, miime* substantivul feminin, mult mai rar folosit, *p*
milă, pl. *promile*: *o promilă, cincizeci de promile*. Atenţie la greşel
curente legate de folosirea acestor formule: de evitat formulele pleonast
de tipul *un procent de trei la sută* sau *cincizeci de procente la sută*, prec
şi cele contradictorii, absurde, de tipul *un procent de trei la mie* sau *cin*
zeci de procente la mie!

În vorbirea populară şi familiară se folosesc structuri care conţin s
presupun substantivul *parte*. Două dintre ele exprimă numai numito
unei fracţii cu numărătorul 1: o structură cu numeralul ordinal + subst
tivul *parte* (*a patra parte*) şi alta – folosită numai ca determinant al u

verb – cu numeralul cardinal propriu-zis, în formă de feminin, precedat de prepozițiile *pe din* sau *în* (*pe din două*, *în două*). Completă din punct de vedere matematic este structura *două părți din cinci*; cf. și structura redusă la numerale legate prin prepoziția *din*, eventual cu precizarea la numărător a obiectelor numărate: *doi* (*bărbați*)/*două* (*femei*) *din trei*. O variantă familiară a formulei statistice cu prepoziția *la* (~ *sută*, ~ *mie*) este realizată cu prepoziția *în*, dar numai în expresiile *sută în sută* și *mie în mie* (de exemplu, *lînă sută în sută*).

Structurile de tipul *unu pe trei*, *unu supra trei* și *una a treia*, caracteristice limbajului matematic, se folosesc numai pentru numere în sine, deci la ele nu se pune problema unor determinante; tot absolut (fără determinante) se folosesc și structurile populare de tipul *pe din două*, *în două* (cu sau fără substantivele generice *părți*, *bucăți*). Numeralele fracționare pe lîngă care se precizează natura întregului fracționat au pentru aceasta atribute substantivale sau pronominale: în cazul acuzativ cu prepozițiile *de* + numărul singular (*jumătate de kilogram*, *două treimi de kilogram*), *din* + singular sau plural (*două treimi din total*, *două treimi din vagoane*), *dintre* + plural (*două treimi dintre cei prezenți*), *dintru* + singular (*două treimi dintr-o clasă*), mai rar în cazul genitiv (*o treime a asistenței*). Structurile cu formații în *-ime*, *jumătate* și *sfert*, cele cu *la sută*, *la mie* sau cu *procent*, *promilă* pot fi construite cu atribute adjectivale (mai ales cu adjective pronominale): *această cincime*, *alte două cincimi*, *ultimele două cincimi*, *cealaltă jumătate*, *alți/alte douăzeci și cinci la sută*, *celelalte procente* etc.

Cînd au funcție de subiect în propoziție, numeralele fracționare pun probleme de acord (în număr, uneori și în gen sau în persoană) al predicatului. Cele mai multe numerale fracționare cu funcție de subiect admit nu numai acordul formal – strict gramatical – făcut direct cu ele, ci și acordul după înțeles (sau/și prin atracție) cu atributul lor, exprimat sau subînțeles, preferînd chiar acest acord: *O cincime* (*din voturi*) *a fost anulată/au fost anulate*; *Două cincimi* (sau *patruzeci de procente*) *din recoltă au fost compromise/a fost compromisă*; *Trei sferturi* (*dintre noi*) *sînt/sîntem de acord* (acordul formal este singurul corect atunci cînd se subliniază valoarea substantivală a numeralului: (*Două treimi dintre probleme au fost rezolvate,*) *cealaltă treime este* – nu *sînt* – *în studiu*). Subiectul *jumătate* cu un atribut la plural – exprimat sau subînțeles – se comportă diferit după cum este însoțit sau nu de numeralul cardinal propriu-zis *o*; *jumătate* singur impune acordul după înțeles, la plural: *Jumătate* (*dintre elevi*) *au lipsit*, dar *o jumătate* admite ambele feluri de acord: *O jumătate* (*dintre ei*) *a/au lipsit*, iar acordul formal este singurul corect cînd se subliniază valoarea substantivală a lui *jumătate*: (*O jumătate* (*dintre ei*) *a/au votat pentru,*) *cealaltă jumătate s-a abținut*.

Numeralul distributiv

§ 90. Este numeralul cardinal care indică repartizarea obiectelor în gru-

posedată în comun. Numeralul distributiv este constituit dintr-un grup de cuvinte (locuțiune) în care intră totdeauna adverbul *cîte* și numeralul cardinal propriu-zis. Structura tipică este *cîte unu* (sau *una*), *cîte doi* (sau *două*), *cîte trei* etc., dar alături de aceasta există două formule cu repetarea numai a numeralului: *cîte doi, doi* sau *doi cîte doi*, precum și una cu repetarea ambilor termeni: *cîte doi, cîte doi*. Valoarea numeralului distributiv poate f adjectivală sau substantivală.

Flexiunea este, bineînțeles, ca la numeralul cardinal propriu-zis.

O problemă specifică de corectitudine formală se referă la locul prepoziției cu care se poate construi numeralul distributiv (inclusiv în construcți echivalente cu genitivul sau cu dativul): se spune corect *cu cîte una* (nu *cîte cu una*), *de cîte zece ani* (nu *cîte de zece ani*).

Din punctul de vedere al proprietății termenilor și al economiei de mijloace este de remarcat apariția redundantă a numeralului distributiv în locul cardinalului propriu-zis în construcții în care distribuția este exprimat prin alte procedee, de exemplu prin prepoziția neologică *a*: *3 saci a* (*cîte*) *80 de kilograme* sau pronumele *fiecare*: *fiecare de* (*cîte*) *80 de kilograme*

Structuri distributive se pot realiza și cu un numeral fracționar: *cîte* (*o*) *jumătate*, *cîte un sfert*, *cîte o treime*, *cîte două treimi*.

Numeralul adverbial (sau de repetare)

§ 91. Este numeralul cardinal care arată de cîte ori se îndeplinește o ac țiune sau în ce proporție se găsește o calitate ori o cantitate a unui obie față de alt obiect sau de același obiect în împrejurări diferite; din definiț rezultă că determină aceleași părți de vorbire ca adverbul (în primul rîr un verb, un adjectiv sau alt adverb) și are și înțelesuri asemănătoare. Spec numeralului adverbial nu trebuie confundată cu numeralele cardinale alte specii folosite uneori cu valoare adverbială (de exemplu, multiplic tive ca *întreit*); pentru sinonimia parțială cu numeralele multiplicative ve § 92. Numeralul adverbial este totdeauna un grup de cuvinte cu caracter locuțiune.

Numeralul adverbial corespunzător lui 1 este *o dată* „o singură dată scris în două cuvinte (spre deosebire de adverbul *odată* cu sensul „odi oară"): *încă o dată*, *o dată în plus*, *o dată pentru totdeauna*, *O dată plec nu se mai întoarce* etc.; atenție și la scrierea formațiilor bazate pe *o da o dată ce*, *o dată cu*, *dintr-o dată*, dar *deodată*, *totodată*!

De la 2 în sus numeralul adverbial se formează din prepoziția *de* + n meralul cardinal propriu-zis în formă de feminin plural + substantivul (pluralul lui *oară*): *de două ori*, *de trei ori* etc. Numeralul cardinal poate reprezentat prin două numerale (*de două, trei ori*) sau între prepoziția *de* numeral pot fi intercalate adverbe ca *aproximativ*, *circa*, *vreo*, prepozi

O structură mixtă au formațiile de același tip cu numeralul adverb pur realizate cu un numeral distributiv: *de cîte două ori*; formația cor punzătoare lui 1 este *cîte o dată* (care s-a sudat în forma adverbului nel tărît *cîteodată*). Formațiile mixte cu un numeral colectiv (de exemplu, *amîndouă orile*) sînt învechite și regionale; curent se spune *de amîndo dățile* sau *de ambele dăți*.

Neologismele *bis* și *ter*, care în latină erau numerale adverbiale, se losesc în română cu sensuri întru cîtva diferite și în contexte speciale, c ce face să nu fie considerate sinonime cu *de două ori*, *de trei ori*. În ı merotarea unor obiecte (case, pagini, exemplare etc.) *bis* și *ter* ca însoțit re ale unui numeral cardinal propriu-zis: *nr. 12 bis*, *12 ter* exprimă rep ția, dar legată de ordine (vezi § 95), avînd mai curînd valoare adjectival sensul „al doilea (sau al treilea) număr x" sau „(dat) a doua (sau a tre oară", chiar „repetat", decît „de două (sau trei) ori". *Bis* ca indicație de petare a unei producții artistice sau a unui pasaj literar ori muzical are loare adverbială, dar înseamnă „încă o dată" (nu „de două ori" confo etimologiei); cf. și sensurile verbului derivat *a bisa* (de evitat formația corectă *a trisa*).

Numeralul multiplicativ

§ 92. Este numeralul care arată în ce proporție crește o cantitate sa calitate. Structura numeralului multiplicativ de tip tradițional este a u derivat parasintetic cu formă asemănătoare unui participiu: se formeaz la un numeral cardinal propriu-zis simplu (2–8, 10, 100, 1000) cu prefi *în-* (*îm-*) și sufixul participial *-it*: *îndoit*, *întreit*, *împătrit* etc. Primele merale din serie au sinonime neologice: uzuale sînt *dublu*, *triplu*; în lim jul științific se folosesc uneori și *cvadruplu*, *cvintuplu*, *sextuplu*. Amb tipuri de numerale multiplicative au de obicei valoare adverbială sau jectivală, tipul tradițional dispunînd de mai multe posibilități de folos în special în ce privește valoarea adverbială. Cu valoare adverbială mu plicativele de tipul *îndoit*, *întreit* pot fi sinonime cu numeralele adverbial *două* (respectiv *trei*) *ori* (*mai mult*). Cu valoare adjectivală, ambele tipur numerale multiplicative au și flexiune adjectivală: *înzecit*, *înzecită*, *î ciți*, *înzecite*, *înzecitul*, *înzecitei* etc.; *dublu*, *dublă*, *dubli*, *duble*, *dub dublei* etc. În această valoare numeralele multiplicative *îndoit/dublu* și *treit/triplu* sînt uneori sinonime cu participiile *dublat*, *triplat* etc.

Exprimarea aproximației numerice

§ 93. Numeralele cardinale de diverse feluri – mai ales cele cardi propriu-zise, dar și celelalte specii, cu excepția numeralelor colective folosesc și în diverse construcții care arată aproximația numerică: to (în plus sau în minus față de numărul exprimat) sau parțială (inferiorit

față de un număr exact; superioritatea, depășirea, tot neprecizată, a unui as menea număr; aproximația cu limită numerică minimă și maximă). Exi tența unor mijloace variate de exprimare a acestor noțiuni duce uneori încrucișări cu caracter mai mult sau mai puțin pleonastic.

Astfel, la aproximația numerică totală – care se redă prin alăturare unor numerale apropiate (între care în scris se pune fie virgulă, fie cratim *trei, patru zile* sau *trei-patru zile*, dar numai virgulă în construcțiile cu i tercalarea substantivului: *o zi, două*), printr-un adverb ca *aproximativ, ca circa, vreo* (popular și *ca*) + numeral, prin locuțiunea prepozițională *în j de* (popular și prepoziția *la*) + numeral sau prin adjectivul pronominal *cît va* + pluralele *zeci, sute* etc. – se întîlnesc diverse combinații de procede dintre care unele sînt corecte, iar altele nu: deși fiecare dintre construcții sinonime *două-trei sute, vreo două sute* sau *cîteva sute* exprimă în mo suficient aproximația, se tolerează construcțiile redundante *vreo două-tr sute* sau *vreo cîteva sute*, de asemenea, popular, combinația *ca la*; pleona mele rezultate din alăturarea a două adverbe, de tipul *aproximativ* (sa *cam, circa*) *vreo zece* sau din combinația *în jur de* și adverb, de tipul *în j de circa o sută*, sînt însă incorecte.

Pentru inferioritatea cantitativă – care se redă printr-un numeral card nal propriu-zis precedat de adverbul *aproape*, de prepoziții ca *pînă l spre, sub* sau de locuțiunea *mai puțin de* – este pleonastică o construcție tipul *aproape spre douăzeci* sau *sub aproape o sută*.

Pentru depășirea unei cifre exacte – care se redă printr-un numeral pr cedat de prepoziția *peste* sau de locuțiunile *mai bine de, mai mult de* c urmat de *și ceva, și mai bine, și mai mult* – sînt pleonastice combinații *peste o sută și ceva* (sau *și mai bine*), *mai bine de peste o sută*.

Aproximația cu două limite numerice se redă corect, între alte mijloa (de exemplu, *25 pînă la 30 de oameni*), prin prepoziția *între* și do numerale cardinale propriu-zise legate între ele – atît în vorbire, cît și scris – prin conjuncția *și*: *între 10 și 20 de vizitatori* (este greșit să se sc *între 10–20*).

NUMERALELE ORDINALE

Numeralul ordinal propriu-zis

§ 94. Este numeralul care indică, prin numărare, ordinea sau poziția în spațiu, în timp sau într-o ierarhie – ocupată de un membru al unei se (Spre deosebire de cardinale, la care sensul lui *unu* este totdeauna acel în raport cu *doi*, și de ordinalele care exprimă o ordine strict cronologi sau spațială – *anul întîi* precedîndu-l totdeauna pe *al doilea* –, la ordinale

calificare inferioară anterioară gradului superior *întîi* –.) Poate avea, general, valoare adjectivală, substantivală și adverbială.

Pentru 1 există trei numerale ordinale sinonime între ele, toate fără găturā cu numeralul cardinal propriu-zis corespunzător (ordinalul *unul una* apare exclusiv în compuse): *întîi(ul)*, *(cel) dintîi* și *prim(ul)*; pentru al patrulea sinonim, limitat contextual, vezi § 95.

Toate celelalte numerale ordinale (cu excepția sinonimelor neologi ale ordinalelor tradiționale corespunzătoare lui 2 și 3: *secund*, respec *terț*), deci inclusiv compusele cu 1 pe ultimul loc, sînt formate de la num ralul cardinal propriu-zis corespunzător, după următorul tipar general, forme numai de singular N.A.: pentru masculin și neutru, articolul pose *al* + numeralul cardinal + articolul enclitic *-le* + particula *-a* (*al doilea, patrulea, al cincisprezecelea, al nouăzecilea* etc.); pentru feminin artico posesiv *a* + numeralul cardinal + articolul enclitic *-a* (*a doua, a patra, cincisprezecea, a nouăzecea*). Cîteva reguli speciale legate de aplicar acestui tipar:

– La numeralele ordinale corespunzătoare unor cardinale terminate consoană (*opt*, numeralele în *-lion* și *miliard*) se intercalează vocala *u* (*ă* sau *î, i*) înaintea lui *-lea*: *al optulea, al (un) milionulea*.

La numeralele ordinale corespunzătoare oricăror cardinale compu formantul ordinal enclitic (*-lea* m. și n., *-a* f.) se pune numai la ultim numeral component: *al douăzeci și unulea, a douăzeci și una*; *al o su cincizecilea, a o sută cincizecea*; *al două mii șase sutelea, a două mii șa suta*; *al zece miilea, a zece mia*; *al zece milioanelea, a zece milioana* e (Această regulă este încălcată adesea în două sensuri, mai ales la femin unii vorbitori adaugă formantul enclitic în mod redundant la toate num ralele din structura compusului, spunînd greșit, de exemplu, *a zecea m* sau *a zecea milioana parte*; alții plasează, la fel de greșit, formantul or nal enclitic la primul numeral din structura compusului, ceea ce duce modificarea înțelesului, întrucît *a zecea mie* sau *al zecelea milion* însea nă altceva decît *a zece mia*, respectiv *al zece milioanelea*.)

– La formarea numeralelor ordinale corespunzătoare unor cardinale structura cărora intră prepoziția *de*, această prepoziție se omite înaintea timului numeral component (cel care primește formantul ordinal enclit de la *cincizeci de mii* ordinalul este *al cincizeci miilea, a cincizeci mia*; la *patruzeci de milioane* se formează *al patruzeci milioanelea, a patruz milioana*; de la *o mie de milioane* sau *un milion de milioane* formația c rectă a ordinalului este *al o mie milioanelea, a o mie milioana*, respectiv *un milion milioanelea, a un milion milioana*.

– La ordinalele corespunzătoare numeralelor cardinale *o sută, o m un milion* (și celelalte în *-lion*), *un miliard* se pune problema specială preluării sau omiterii lui *o*, respectiv *un*. Regula este aici mai nuanțată și mai complicată – decît pentru alte numerale: la ordinalele corespunz

(*al o sutălea, al o mielea*), dar facultativă la feminin (se poate spune atît *a suta, a mia*, cît și *a o suta, a o mia*); la ordinalele corespunzătoare lui *un milion, un miliard* menținerea lui *un* este facultativă la masculin-neutru (se poate spune atît *al un milionulea*, cît și *al milionulea*), dar imposibilă la feminin, unde se spune numai *a milioana*.

– La ordinalele corespunzătoare cardinalelor compuse cu pluralele *zeci, sute, mii, milioane, miliarde* pe ultimul loc se pun două probleme speciale: diferențierea sau omonimia față de ordinalele formate de la singularele *zece, o sută* etc. și paralelismul sau lipsa de paralelism dintre masculin-neutru și feminin. Se spune și/sau se scrie corect: *al zecelea* (nu *al zecilea*), *a zecea* (nu – scris – *a zecia*) și *al unsprezecelea, a unsprezecea, al douăzecilea* (nu *al douăzecelea*), *a douăzecea* (nu – scris – *a douăzecia*); *al o sutălea, a* (*o*) *suta, al două sutelea, a două suta* (nu *a două sutea*); *al o mielea, a* (*o*) *mia* (nu – scris – *a miea*), *al două miilea* (nu *al două mielea*), *a două mia* (nu – scris– *a două miia*); *al* (*un*) *milionulea, a milioana, al două milioanelea* (nu *al două milionelea*), *a două milioana* (nu *a două milioanea*); *al un miliardulea, a miliarda, al două miliardelea, a două miliarda*.

După cum se vede, majoritatea situațiilor speciale se referă la formarea numeralelor ordinale corespunzătoare unor numere mari. Șovăielile numeroase existente la numeralele în discuție se explică prin raritatea acestora și chiar absența unora dintre ele în limbajul curent și în aspectele tradiționale ale limbii, precum și prin faptul că, în varietățile funcționale ale limbii care le folosesc, ele apar de obicei notate prin cifre. Întrucît, pe de o parte, frecvența lor este în creștere în limba literară actuală, în special în stilul tehnico-științific și în cel publicistic, datorită măririi în general a ponderii informației numerice, iar, pe de altă parte, există destule împrejurări în care ele trebuie reproduse oral sau scrise cu litere, însușirea regulilor specifice numeralelor ordinale pentru numere mari nu este un lux, ci o necesitate impusă de realitate.

Probleme de corectitudine – de diverse feluri – se pun și pentru alte numerale ordinale, chiar pentru primele din serie.

Dintîi este invariabil. Folosit fără articolul *cel*, poate avea numai valoare adjectivală (dar exclusiv în postpunere: *iubirea dintîi*), popular și adverbială (*Am venit dintîi aici*). Însoțit de articolul demonstrativ, poate avea de asemenea valoare adjectivală (fără restricții de topică: *cea dintîi iubire/iubirea cea dintîi*), dar și substantivală (*Cel dintîi a vorbit mai bine*).

Întîi nearticulat este și el invariabil, fiind folosit cu valoare adjectivală în postpunere (*anul întîi, clasa întîi*; formele feminine de tipul *ziua întîie zilele întîie* sînt regionale) și cu valoare adverbială (*Am venit întîi aici*). Articulat cu articolul hotărît enclitic (construcția cu articolul demonstrativ de tipul *cel întîi, cea întîi*, este învechită), poate avea valoare adjectivală numai în antepunere (*întîiul copil, întîia iubire*) și valoare substantivală

	Singular		Plural	
	m. și n.	**f.**	**m.**	**f. și n.**
N.A.	*întîiul*	*întîia*	*întîii*	*întîile*
G.D.	*întîiului*	*întîii*	*întîilor*	*întîilor*

Atenție la formele de feminin: G.D. sg. *întîii* (nu *întîiei*), N.A. pl. *întîi* (nu *întîiele*), G.D. pl. *întîilor* (nu *întîielor*)! Probleme speciale pune exti derea formei de feminin N.A. sg. *întîia* pentru folosirea cu valoare adjec vală în postpunere, în locul invariabilului *întîi* (recomandat de normele vigoare): alături de *clasa întîi* se spune, din ce în ce mai mult, *clasa întîi* ceea ce reprezintă o asimetrie față de masculin și față de plural.

Neologicul *prim*, nearticulat, are numai valoare adjectivală; se folose te rar după substantive (*capitolul prim*, *secretar prim*) și mai des înaint acestuia: în compuse de tipul *prim-ministru*, *prim-plan*, *prim-secretar* (sc se cu cratimă, spre deosebire de vechiul și sudatul *primăvară*), iar în co strucții libere numai cînd e precedat de articolul nehotărît sau de un adje tiv pronominal (*un prim contact*, *această primă întîlnire*) și în construc prepoziționale (*de prim ordin*, *de primă necesitate*). Articulat cu articol hotărît enclitic, *primul* funcționează ca și *întîiul*: cu valoare adjectivală n mai în antepunere (*primul copil*, *prima iubire*) și cu valoare substantiva (*primul a vorbit mai bine*); formele flexionare corecte (ca ale oricărui a jectiv articulat enclitic) sînt aceleași pentru ambele valori, inclusiv la ge tiv-dativ singular feminin, unde trebuie evitată folosirea cu valoare substa tivală a formei *primeia* în loc de *primei*. Construcțiile cu numeralul ordin *prim* în forma de feminin singular articulat – indiferent de genul și n mărul substantivului determinat și de locul față de acesta –, cu sensul le cal modificat în „bun, superior, grozav": *mastică prima* (sau *prima-ntî* *brînza cea mai prima* (sau *cea mai prima-ntîi*), *cel mai prima vin* apar vorbirii neîngrijite; formula corectă este *de calitatea întîi* sau *de prima c litate*.

Începînd de la ordinalul corespunzător lui 2, pentru toate numerale ordinale feminine se pune problema respectării prezenței articolului *a* numeralul cu valoare adjectivală postpus unui substantiv terminat în (articol enclitic): corect este *clasa a doua*, *ziua a șaptea*, nu *clasa dou* *ziua șaptea* (greșeli supărătoare mai ales în scris). Prin reacție la constru țiile greșite fără articol, unii îl introduc greșit înaintea lui *întîi*(*a*): *clasa întîia* (*a-ntîia*).

Altă problemă generală este posibilitatea însoțirii tuturor numerale ordinale de la 2 înainte de articolul demonstrativ *cel* urmat de prepoziția (obligatorie în limba literară actuală); structurile respective cunosc c două variante fonetice și grafice pentru secvența *de* + articolul *al*, *a*, a bele corecte: scrierea cu cratimă, *cel de-al doilea* sau *cea de-a doua*,

tempo lent (și dintr-un stil solemn). În construcția numeralului ordinal articolul demonstrativ *cel* numai acest articol își schimbă forma după ge număr și caz, în timp ce numeralul ordinal variază doar după gen la sing lar, la plural apărînd forma de masculin singular alături de *cei, cele*:

Singular

	m. și n.	**f.**
N.A.	*cel de(-)al doilea*	*cea de(-)a doua*
G.D.	*celui de(-)al doilea*	*celei de(-)a doua*

Plural

	m.	**f. și n.**
N.A.	*cei de(-)al doilea*	*cele de(-)al doilea*
G.D.	*celor de(-)al doilea*	*celor de(-)al doilea*

Formele de plural sînt foarte rar folosite și aproape numai cu valo substantivală (cu valoare adjectivală, oricum, numai în postpunere). La s gular N.A. cu *cel* (și *de*) este sinonim facultativ (ușor pretențios) al nun ralului ordinal fără *cel*, pe cînd la G.D. prezența articolului demonstra constituie singurul mijloc de exprimare a acestor cazuri la un numeral dinal. Genitiv-dativul singular feminin folosit cu valoare adjectivală c atenție la forma cazuală a substantivului însoțit cînd numeralul e antep se spune corect *celei de(-)a cincea zile* (nu *zi*), *celei de(-)a patruzecea a versări* (nu *aniversare*).

Ordinalul tradițional corespunzător lui 2 este *al doilea* m. și n., *a dou* (de evitat forma hibridă *a douălea*. *Al doilea* și *al treilea* au cîte două v ante – ambele corecte – de pronunțare, în general în funcție de tempo: silabic în tempo lent (*al do-i-lea*) și nesilabic în tempo rapid (*al doi-le* Sinonimele neologice ale lui *al doilea* și *al treilea*: *secund*, respectiv sînt livrești și au întrebuințări foarte limitate (de exemplu, *pe locul secu* *o terță persoană*). Un sinonim vechi și popular al lui *al treilea* se găse în adverbul regional *anțărț* „acum doi ani" (literal: „al treilea an în urm

Al cincilea are un sinonim neologic, *cvintul*, folosit numai în denumi împăratului *Carol Cvintul*.

Numeroase probleme de corectitudine referitoare la aspectul formal (nunțare sau/și scriere) sînt comune cu cele ale numeralului cardinal priu-zis; în această situație sînt ordinalele corespunzătoare lui 6, 7, 14 – 50, 60, 70, 80, care apar uneori în variante formate pe baza unor varia neliterare ale cardinalului propriu-zis. Aspecte specifice se întîlnesc la mătoarele numerale ordinale:

5: ***al cincilea*** (nu *al cincelea*) și ***a cincea*** (nu *a cincia*, cum e scris un ori)

8: ***al optulea*** (nu *al optălea, al optîlea, al optelea* sau *al optilea*)

9: ***al nouălea*** (nu *al noulea, al noălea* sau *al noîlea*)

12: ***al doisprezecelea*** n. =m. (nu *al douăsprezecelea*), ***a douăsprezec*** f. (nu *a doisprezecea*)

22 (32, 42...): *al douăzeci și doilea* n. = m. (nu *al douăzeci și douăle*

O problemă de corectitudine gramaticală este respectarea acordului gen, deci evitarea construcțiilor regionale și populare de tipul *al doil casă*.

Cu valoare adverbială, numeralele ordinale propriu-zise sînt folosite forma de masculin-neutru. *Întîi* poate apărea, cu același sens, precedat adverbul *mai*, specific gradului comparativ. În construcții populare prep ziția *de* poate însoți numeralele ordinale cu valoare adverbială atît atun cînd funcționează drept complemente circumstanțiale, cît mai ales cînd funcție de atribut (*nevastă de-al doilea*).

Numeralele ordinale propriu-zise se pot reda în scris fie integral cu lit re, fie cu cifre și litere; în ultima situație cifra notează de obicei (cu uni excepție a lui *I*) numeralul cardinal din structura ordinalului, iar literele n tează formanții *al* și *-lea*, respectiv *a* și *-a* (formantul enclitic *-lea* m. și *-a* f., ca și articolul enclitic din *întîiul, întîia* se scriu sau – separate pr cratimă – în rînd cu restul, sau „la umărul" cifrei: *al II-lea, al II*[lea]). Sp cifică numeralelor ordinale este notarea cu cifre romane: *anul I* și *clasa I* (*I-ii*, cum scriu unii; în antepunere se scrie *I-a conferință, I-ul congre anul al II-lea, clasa a II-a* etc., dar această scriere tradițională este rezerv tă pentru numere mai mici și pentru anumite cîmpuri semantice, fiind d ce în ce mai mult concurată de cifrele arabe: *a 40-a aniversare, al 20-l vorbitor* și, mai ales, *al 100 000-lea vizitator*.

Numeralul ordinal adverbial (sau de repetare)

§ 95. Este numeralul ordinal care arată a cîta oară se îndeplinește o ac une sau se manifestă o calitate. Ca și numeralul cardinal adverbial, spe numeralului ordinal adverbial nu trebuie confundată cu numeralul ordi propriu-zis folosit uneori cu valoare adverbială (vezi § 94).

Structura tipică și tradițională a numeralului ordinal adverbial este p ralelă cu a numeralului cardinal adverbial, fiind o locuțiune alcătuită numeralul ordinal propriu-zis + substantivul *oară* sau (mai rar) *dată*: *înt* (sau *prima*) *oară* (sau *dată*), *a doua oară* etc. Aceasta este singura stru tură în care, pentru 1, se folosește și sinonimul popular, cu formă numai f. sg., ***întîiași***: *întîiași dată*. Numeralele ordinale adverbiale cu acea structură se pot construi cu prepozițiile *de* și *pentru*. Cu prepoziția *de* po folosite nu numai cu valoare adverbială (*Am reușit de prima oară*), ci și

Altă structură a numeralului ordinal adverbial – folosită mai ales în serii de argumente și de întrebări – este reprezentată de o locuțiune alcătuită din prepoziția *în* + numeralul ordinal propriu-zis + substantivul *rînd*: *în primul rînd, în al doilea rînd*.

Pentru primele poziții din serie există și numerale ordinale adverbiale neologice, cu caracter livresc, sinonime cu tipul *în... rînd*: mai frecvente sînt *primo* și *secundo*, mai rar *terțio*; ele se notează adesea în forma *1°*, *2°*, *3°*.

CONSTRUCȚII CU DIVERSE SPECII DE NUMERALE ALĂTURATE (SAU CONCURENTE)

§ 96. După descrierea separată a diverselor specii de numerale se poate trece la construcțiile care recurg – simultan sau opțional – la numerale aparținînd unor specii sau subspecii diferite.

Exprimarea unor numere mixte, zecimale și a întregilor cu subdiviziuni

§ 97. Un număr mixt (număr întreg + fracție) se exprimă – cum este și normal – prin alăturarea unui numeral cardinal propriu-zis și a unui numeral fracționar (de obicei în structura specifică de tip *-ime* sau cu sinonimele *jumătate*, *sfert* cînd e cazul) legate între ele prin conjuncția *și*: *unu și o cincime* (1 1/5), *doi și trei cincimi* (2 3/5), *unu și o doime/unu și jumătate* (1 1/2), *cinci și trei pătrimi/cinci și trei sferturi* (5 3/4). De evitat scrierile hibride, care combină notația literală cu cea cifrică, de tipul *unu și 1/5*. Atenție la prezența conjuncției *și* în scrierea cu litere (unde se comit greșeli în special cînd e vorba de *jumătate*: de reținut că se spune corect *trei și jumătate*, nu *trei jumătate*) și în lectura orală a notației cifrice!

Cînd formulele care exprimă numere mixte sînt folosite împreună cu numele întregilor există o deosebire de topică între limbajul oral – și chiar cel scris verbal, care notează numerele prin cuvinte, cu litere – și notația cu cifre a numerelor: în vorbire substantivul stă între numeralul cardinal propriu-zis și numeralul fracționar, altfel spus înaintea fracției (*cinci kilograme și trei sferturi*), dar la notația cu cifre a numărului mixt substantivul se așază după toată formula, deci abia după fracție (*5 3/4 kg*). De aici decurg alte două deosebiri de construcție gramaticală în situația în care întregul este 1: în topica specifică limbajului verbal, cu substantivul intercalat între numărul întregilor și fracție, numeralul cardinal propriu-zis are formele adjectivale *un*, *o*, iar substantivul imediat următor are formă de singular (*un sac și trei sferturi, o tonă și jumătate, un kilogram și două treimi*); în topica specifică notației cifrice, cu substantivul așezat după

să nu se observe, din cauză că ele sînt notate prin abrevieri ca *m* (= *metru* și *metri*), dar e vizibil la substantive ca *butoaie*, *saci*, *sticle* –, iar în cazul în care notația cifrică se transpune verbal și se citește cu voce tare numeralul cardinal propriu-zis are formele substantivale *unu*, *una*, deci *unu și trei sferturi saci*, *una și jumătate tone* (deși unii vorbitori consideră că pluralul este nefiresc pe lîngă numeralul *unu*, *una*, aceasta este construcția consacrată). Problemele de acord în gen între numeralul cardinal propriu-zis care exprimă întregii și substantivul care-i denumește sînt cele cunoscute ale numeralelor care au forme de gen, dar ezitările și greșelile sporesc dacă termenii implicați în acord sînt la distanță, în speță atunci cînd numele întregilor este așezat abia la sfîrșitul formulei: nu se greșește în mod obișnuit în topica *două bidoane și trei sferturi*, dar se întîlnesc cel puțin ezitări la lectura structurilor de tipul *2 3/4 bidoane* sau *cisterne*, unde apare tendința de folosire invariabilă a formei de masculin *doi și trei sferturi*.

De același tip cu structura folosită pentru exprimarea numerelor mixte în topica specifică limbajului verbal este îmbinarea *o dată și jumătate*, în care numeralul fracționar se alătură unui numeral cardinal adverbial.

Numerele zecimale, fiind un tip de numere fracționare, se pot exprima prin formule în care se aplică structura generală folosită pentru numerele mixte, respectiv structura specifică folosită pentru numerele fracționare, deci cu un numeral fracționar în *-ime* pentru subunități: *trei* (*întregi*) *și două miimi* corespunde notației *3,002* (= *3 2/1000*), iar *o sutime* notației *0,01* (= *1/100*); numerele zecimale au însă și formule cu o structură specifică, care, pornind de la notația matematică, includ substantivul *virgulă* (numele semnului dintre întregi și zecimale) și în care pentru partea de după virgulă se folosesc fie numerale fracționare: *trei virgulă două miimi*, *zero virgulă o sutime*, fie numerale cardinale propriu-zise: *trei virgulă zero zero doi*, *zero virgulă zero unu* (ultima formulă este adesea singura posibilă: de exemplu, *unu virgulă trei sute douăzeci și cinci*).

Formulele care exprimă numere zecimale se comportă într-un fel asemănător cu cele pentru numerele mixte în privința deosebirilor de topică (a substantivului care denumește întregii) între limbajul verbal și notația cu cifre, în privința problemelor care apar cînd întregul este 1 și a problemelor de acord; atenție deci la lectura corectă a unor notații ca *2,5 kg* (*două virgulă cinci kilograme*), *1,7 t* (*una virgulă șapte tone*)! În plus, aici există unele probleme similare în situațiile în care întregul este *zero* (*0,8 l*: *zero virgulă opt litri*) sau/și în cele în care *unu* se găsește la sfîrșitul părții zecimale (*7,1 l*: *șapte virgulă unu litri*; *0,01 l*: *zero virgulă zero unu litri*).

O situație aparte se întîlnește la lectura numerelor zecimale care se referă la unități de măsură fizice sau monetare din sistemul decimal: după menționarea întregilor prin numele unei anumite unități, partea zecimală poate cuprinde indicarea printr-un alt substantiv a subdiviziunilor acelei unități; de exemplu: *cinci kilograme și două sute de grame* (= *5,200 kg*)

la numele întregilor (*kilograme, dolari*) se combină cu deosebiri privi prezența sau absența substantivului care denumește subdiviziuni (*gran cenți*) și prezența sau absența conjuncției *și*: *cinci kilograme* (*și*) *două sı* (*de grame*); aceste elipse sînt frecvente în limba vorbită, în care se po: omite și numele unității superioare, reprezentînd întregii: *cinci două sut*

Probleme asemănătoare se pun și la exprimarea altor întregi (subdiviziuni (nu neapărat zecimale), cum sînt unitățile temporale, pı formule complexe realizate cu numerale cardinale propriu-zise și cu su stantivele corespunzătoare: de exemplu, în loc de *un an și jumătate* se pc te spune *un an și un semestru/un an și două trimestre/un an și șase luni*, în loc de *două ore și un sfert* se poate spune *două ore și cincisprezece n nute*; de respectat prezența conjuncției *și* înaintea ultimului numeral (*c ani și trei luni*; *doi ani, trei luni și cinci zile*).

Exprimarea orei pune diverse probleme legate de numeral. In carea orelor întregi – însoțite sau nu de subdiviziunile lor – se face pı numerale cardinale propriu-zise, popular numai prin cele de la 1 la 1 livresc (și oficial) și prin cele de la 13 la 24; ea pune unele probleme refe toare la genul numeralului și la numărul substantivului *oră* (care poate omis): se spune corect (*ora*) *unu* și (*ora* sau *orele*) *douăzeci și unu*, c (*ora* sau *orele*) *două* și, la fel, *douăsprezece* (nu *doisprezece*), *douăzeci două* (nu *douăzeci și doi*). Exprimarea unei ore care nu este un întreg fol sește atît structura pentru numere mixte (ore + fracțiuni de oră redate pı *jumătate*, *sfert*: *trei și jumătate*, *patru și trei sferturi*), cît și structura pe tru întregi (ore) și subdiviziuni specifice (*trei și treizeci de minute*; *patı cincisprezece minute și opt secunde*), în ambele structuri numeralele fii legate între ele prin conjuncția *și*, așezată înaintea ultimului numeral cî se indică și secundele (conjuncția *și* poate fi omisă între ore și minute n mai cînd este omis și substantivul *minute*, iar numeralul corespunzăt minutelor este mai mare de 15: (*ora/orele*) *trei douăzeci*, (*ora*) *unu tr zeci*); la aceste structuri de tip progresiv se adaugă două de tip regresiv, care, de la + 30 de minute, se folosește pentru oră numeralul imediat sup rior și se scade numărul necesar de minute (indicat prin numeralul cardir propriu-zis sau prin numeralul fracționar *un sfert*) legîndu-se numerale prin prepoziția *fără*: *trei fără douăzeci și cinci*, *trei fără un sfert*. Pent unele situații există structuri sinonime, cu deosebiri stilistice: structur (progresive și regresive) care conțin numeralele fracționare *jumătate sfert* sînt populare și familiare, pe cînd cele cu *cincisprezece*, *treizeci* s *patruzeci și cinci* (*de minute*) sînt livrești și oficiale (construcțiile cu *j mătate* și *sfert* se folosesc, de altfel, numai în sistemul popular și famili de indicare a orelor prin 1–12, nu și prin 13–24); de la + 30 înainte struct rile progresive de tipul (*ora*) *unu și treizeci și cinci* (*de minute*) sînt livre și oficiale, pe cînd cele regresive, de tipul *două fără douăzeci și cinci*, sî familiare. Regional există și o structură regresivă care nu este limitată

ile de acest tip (*un sfert la două* „(ora) unu și un sfert", *jumătate la do*
„(ora) unu și jumătate" și *trei sferturi la două* „(ora/orele) două fără
sfert") nu sînt literare.

Exprimarea datei

§ 98. Dintre problemele pe care le pune exprimarea unei date cal
daristice interesează în acest capitol numai cele legate de numeralul folc
pentru zile, luni și ani.

În ce privește ziua dintr-o lună oarecare, normele limbii literare prez
tă unele „curiozități" – dacă se poate spune așa – sau inconsecvențe c
dau loc la diferite greșeli din partea vorbitorilor deprinși să aplice regu
unui sistem, frumos din punct de vedere teoretic, dar în situația în sp
inexistent în practică. Astfel, pentru prima zi a lunii se folosește numera
ordinal (propriu-zis): *întîi martie*, în timp ce toate celelalte zile ale lu
sînt desemnate prin numerale cardinale (propriu-zise): *opt martie*, *douăz
și patru ianuarie* etc. În aceste condiții este ușor să se ajungă la extinde
numeralului cardinal și pentru prima zi a lunii (cu atît mai mult, cu cît
general există tendința de înlocuire a numeralului ordinal cu cel cardir
vezi § 99); așa se explică de ce unii vorbitori spun *unu mai* în loc de *î
mai*, cum cer normele limbii literare (de remarcat că, în construcții
numele lunii neexprimat, numai prin folosirea numeralului ordinal se p
te evita confuzia cu formula de indicare a orei: *Ne revedem la întîi* se
feră la dată, iar *la unu* la oră). Dar, dacă pentru celelalte zile ale lunii, d
a doua pînă la ultima, există unitate în folosirea exclusivă a numeralu
cardinal nu înseamnă că această folosire este lipsită de inconsecvențe.
întîmpină aici problema genului acestui numeral – bineînțeles, la nume
lele care au forme de gen diferite: *doi* sau *două martie*? *doisprezece*
douăsprezece mai? *douăzeci și unu* sau *douăzeci și una iunie*? Limba l
rară a ales pentru 2 și compusele 12, 22 forma de feminin – deci *do
douăsprezece, douăzeci și două martie* –, dar compusele lui *unu* în fo
de masculin: *douăzeci și unu iunie, treizeci și unu decembrie*; această
consecvență a normelor dă naștere la diferite ezitări sau încercări de u
formizare în două sensuri: unii vorbitori extind genul masculin și în ca
lui *două*, *douăsprezece*, *douăzeci și două*, spunînd *doi martie* în loc
două martie (localitatea rurală de lîngă Mangalia este cunoscută în vorl
numai sub forma *Doi Mai*, locuitorii ei numindu-se *doimăieni*), iar alții
tind genul feminin la compusele lui *unu*, spunînd *douăzeci și una*, resp
tiv *treizeci și una ianuarie* (în extinderea femininului joacă un rol și se
mentul raportării la substantivul *zi*). Evident, prin uniformizarea spe
sau/și a genului se ajunge la un sistem mai logic, numai că sistemul ob
tiv al limbii, fie el și „ilogic", cu norme inconsecvente, nu poate fi moc
cat prin intervenții subiective, nesusținute de tradiția exprimării liter
Trebuie să recunoaștem însă că modelele literare sînt mai greu de desc

rit în cazul numeralelor, care în scris apar de obicei notate prin cifre (tc
deauna cifre arabe pentru zile, inclusiv pentru *întîi*, notat *1*), netrădînd r
mic despre specia sau genul lor.

Notația prin cifre a lunilor (*I – XII*, *1 – 12* sau *01 – 12*), totdeauna pr
cedate de numărul care indică ziua și de cele mai multe ori urmate de inc
carea anului, nu spune nimic despre faptul că în aceste formule luna se c
teşte în limbajul administrativ printr-un numeral ordinal feminin (*4 II 19.*
sau *4/2/1932* citindu-se *patru a doua*...), în timp ce în exprimarea obi
nuită lectura înlocuiește cifra pentru lună cu substantivul care o denumeș
(*patru februarie*).

Anul se exprimă prin numerale cardinale propriu-zise (redate în scı
de obicei prin cifre arabe; anul de apariție a unei cărți se notează uneori
prin cifre romane: *MCMLXXXIV* = 1984).

La exprimarea unui an din mileniul nostru în limbajul familiar se om:
adesea partea inițială a numeralului compus: fie numai *o mie*, spunîndu-
pentru 1984 numai *nouă sute optzeci și patru*, fie și sutele: *în optzeci*
patru. Cînd formulele scurtate sînt folosite în scris în notație cifrică, a
sența primelor cifre poate fi marcată prin apostrof: *'84* în loc de *1984*, fă
ca această scriere – preferată în limbajul publicistic și în cel publicitar –
fie obligatorie (e permisă și notația *84*). Omiterea sutelor trebuie folos
cu prudență, întrucît poate duce la confuzii între secole. Unele trunchi
sînt sau erau consacrate pentru secolul trecut, de exemplu: *77* (*războı*
din ~) = *1877*, dar în ultimul timp se vorbește și de *77* (*cutremurul din*
= *1977*.

Numeralul cardinal în locul celui ordinal

§ 99. Se constată o puternică tendință de înlocuire a numeralelor or
nale propriu-zise cu cele cardinale (propriu-zise), care ajung astfel să e
prime un sens nespecific pentru ele. Normele au nevoie aici de nuanțări
detalieri după diferite situații gramaticale, lexicale și stilistice, întrucît
nomenul are loc numai la numeralul atribut adjectival postpus și mai a
la genul masculin-neutru, de preferință în combinație cu anumite subst
tive (de exemplu, la numerotarea regimentelor, a bornelor de distanțe)
aproape de regulă cînd e vorba de numere mari, de asemenea, mai ales
anumite varietăți funcționale (limbajul familiar, tehnic și publicistic).

Conform normelor, se recomandă să se spună *anul* (*articolul*, *capitol*
etajul, *felul*, *gradul*, *secolul*, *volumul*) *întîi* și *al doilea*, *al treilea* etc., c
construcțiile cu numeralele cardinale *unu*, respectiv *doi*, *trei* sînt tolera
se tolerează chiar folosirea cardinalului în formă masculină după un
substantive feminine ca *pagina*, *loja*: *pagina unu*, *loja doi* (nu însă și du
clasa sau *banca*). Dacă numele de suverani se folosesc numai cu numer

VI (*șase*). Se spune aproape numai *kilometrul 19*, *mila 23*, *paralela 36*, tot astfel *regimentul 33*, *escadronul 2* (*doi*), *numărul unu* (sau *doi*) și numai *kilometrul 135*, *articolul 214*, *legea 18*, *pagina 380*, cu numerale cardinale. Este însă greșită folosirea numeralelor cardinale în situații ca: *războiul doi* (în loc de *al doilea*) *mondial*, *rîndul trei* (în loc de *al treilea*) *de la fereastră*, *deceniul șapte* (în loc de *al șaptelea*) și, mai ales, *secția unu* (în loc de *secția întîi*) sau *clasa una* (în loc de *clasa întîi*).

Uneori, mai ales pentru numerele mari, numeralul ordinal este înlocuit prin formula (*cu*) *numărul* + numeral cardinal: *brigada nr. 3* (*numărul trei*), *exemplarul nr. 3 000*, *vizitatorul cu numărul 1 000 000* etc.

UN SUBSTITUT DE NUMERALE

§ 100. Din limbajul matematic a pătruns și în limbajul familiar un substitut de numerale (care poate fi numit pronumeral) *n*, citit *en*, care desemnează un număr nedeterminat: *vom vizita n muzee*, *ți-am spus de n ori*. De la acest *n* s-a format și un corespondent ordinal, folosit, la feminin, mai ales în numeralul ordinal adverbial: (*pentru*) *a n-a oară*; cf. și prezența lui *n* în compusul creat după modelul numeralelor corespunzătoare lui 11–19 *al ensprezecelea* sau *al enșpelea*.

NUMERALELE ȘI ALTE PĂRȚI DE VORBIRE

§ 101. Descrierea din § 87–99 s-a referit la numeralele folosite cu statut de numeral (cu valori adjectivale, substantivale și adverbiale în limitele acestui statut). E bine de știut însă că multe numerale pot fi folosite cu statut de substantive – ca nume de cifre, de note (calificative) școlare, de intervale muzicale etc. – și în aceste situații ele capătă caracteristici gramaticale diferite de cele descrise: de exemplu, pot fi articulate (*treiul*, *optul*, *unsprezecele*), pot avea singular și plural (*un opt*, *mai multe opturi*), pot fi folosite independent (*un secund*, *secundul*).

Există de asemenea diverse părți de vorbire în structura cărora se identifică un numeral sau elemente echivalente. Pe lîngă derivate și compuse analizabile prin numerale românești – ca *sutar*, *sutișoară*, *milionar*, *primar*, *a uni*, *a îndoi*, *a dubla*; *sutamiist*, *triplusalt*, *primăvară* –, multe altele, împrumutate, conțin în structura lor de origine numerale (vezi și § 88). Recunoașterea numeralului originar sau măcar cunoașterea sensului actual legat de un numeral asigură folosirea corectă a unor asemenea cuvinte. Problema interesează studiul numeralului, pentru că greșelile curente implică adevărate numerale în două feluri: în construcții pleonastice – cînd un numeral e folosit, superfluu, ca determinant al altui cuvînt care conține

echivalentul acestui numeral, de exemplu *bicicletă cu două roți* – și î construcții contradictorii, absurde – cînd un numeral e folosit ca determi nant al unui cuvînt care conține echivalentul altui numeral: de exemplu *bicicletă cu trei roți* (se poate spune însă *trifoi cu patru foi* pentru că plan ta respectivă nu poate fi numită altfel). După cum rezultă și din exemplel date, este vorba în mod special de anumite elemente de compunere savan tă care au sensuri legate de numerale:

1 *uni-* (*unilateral*) și *mon*(*o*)- (*monarh*, *monoplan*);
primi- (*primipar*) și *proto-* (*prototip*)
2 *bi-* (*bilunar*) și *di-* (*distih*);
dipl(*o*)- (*diplacuzie*, *diplofonie*),
ambi- (*ambigen*) și *amfi-* (*amfibiu*), *amfo-* (*amfocit*)
3 *tri-* (*triunghi*)
4 *cvadr*(*i*)- (*cvadragenar*, *cvadrimotor*) și *tetr*(*a*)- (*tetratlon*, *tetravalent*)
5 *cvincv-* (*cvincvagenar*) și *pent*(*a*)- (*pentodă*, *pentavalent*);
chint- (*chintesență*) sau *cvint-* (*cvintilion*)
6 *sex*(*i*)- (*sexagenar*, *sexiped*) și *hex*(*a*)- (*hexodă*, *hexametru*);
sext- (*sextilion*)
7 *sept*(*u*)- (*septenal*, *septuagenar*) și *hept*(*a*)- (*heptodă*, *heptaedru*)
8 *octo-* (*octosilab*)
9 *nona-* (*nonagenar*) și *ene*(*a*)- (*eneodă*, *eneasilab*)
10 *deci-* (*decilitru*) și *deca-* (*decalitru*)
11 *endeca-* (*endecasilab*)
12 *dodeca-* (*dodecasilab*)
100 *cent*(*i*)- (*centenar*, *centigram*) și *hecto-* (*hectogram*)
1000 *mil*(*i*)- (*milenar*, *milimetru*) și *kilo-* (*kilometru*)
10000 *miria-* (*mirialitru*)
½ *semi-* (*semicerc*), *demi-* (*demisol*) și (*h*)*emi-* (*emisferă*, *hen plegie*)

Pe lîngă formațiile cu numerale originare, în terminologia științifi modernă există elemente de compunere cu alt statut originar cărora li s- atribuit, în mod convențional, sensuri de numerale în denumirea unități de măsură foarte mari (*mega-*, *giga-*, *tera-*) și a celor foarte mici (*nan pico-*, *femto-*)

Pronumele

§ 102. Este partea de vorbire flexibilă care ține locul unui substan dînd și diverse indicații gramaticale cu privire la acesta sau indicații scriptive cu privire la obiectul denumit de el. Unele pronume (sau nur unele forme) pot înlocui și propoziții sau fraze întregi.

Pronumele sînt de mai multe specii (9): personale (în care se incluc cele de politețe), reflexive, de întărire, posesive, demonstrative, relati interogative, nehotărîte și negative.

Categoriile gramaticale întîlnite la majoritatea pronumelor sînt caz numărul și genul, deci categorii comune cu flexiunea nominală, care sîn exprimate într-un mod asemănător, dar cu unele particularități. Cîteva sp cii de pronume cunosc și categoria persoanei: pe lîngă pronumele num personale, în această situație mai sînt pronumele reflexive, cele de întăr și cele posesive. În general, flexiunea pronominală este bogată, în gra diferite la diversele specii și chiar în cadrul aceleiași specii, și se caracte zează printr-un număr relativ mare de forme neregulate față de inventa redus de cuvinte care aparțin clasei pronumelui.

Parte de vorbire cu inventar închis, pronumele este reprezentat num prin cuvinte moștenite din latină sau formate în limba română din eleme te moștenite din latină. Toate pronumele fac parte din vocabularul func mental, avînd ranguri de frecvență ridicate.

Cu excepția pronumelor personale și a celor reflexive, pronumele diverse specii devin a d j e c t i v e p r o n o m i n a l e atunci cînd însoțesc substantiv, acordîndu-se cu el în gen, număr și caz. Din punct de vede formal adjectivele pronominale au uneori particularități deosebitoare f de pronumele corespunzătoare. Ca înțeles, cele mai multe adjective pron minale nu mai au funcție de înlocuire, aducînd doar, cu privire la substa tivul determinat, indicațiile caracteristice speciei din care fac parte; num adjectivele posesive continuă să înlocuiască numele posesorului (pierzî du-și însă capacitatea de înlocuire a numelui obiectului posedat).

PRONUMELE PERSONAL

§ 103. Este pronumele care desemnează diferitele persoane grama cale, fără a da și alte informații: persoana I arată la singular (*eu*) persoa

care vorbește, iar la plural (*noi*) un grup care include persoana vorbitor lui; persoana a II-a arată la singular (*tu*) persoana căreia i se adresea vorbitorul, iar la plural (*voi*) un grup din care face parte interlocutorul; pe soana a III-a arată obiectul (*el*, *ea*) sau obiectele (*ei*, *ele*) despre care vorbește, cînd acestea sînt altele decît persoana I și a II-a.

Pentru persoana a III-a, pe lîngă pronumele personal de bază sau pr priu-zis *el*, *ea*..., există încă două pronume: *însul*, *însa*... și *dînsu dînsa*...

§ 104. Pronumele personal propriu-zis are o flexiune deosebit de b gată; el își schimbă forma după persoană, număr și caz, la persoana a III și după gen, iar la cazurile dativ și acuzativ are cîte două serii de form accentuate (mai exact: accentuabile) și neaccentuate. (Formele accentua sînt numite uneori lungi, iar cele neaccentuate scurte, după situația cea m frecventă; la persoana a III-a însă nu totdeauna formele neaccentuate sî mai scurte decît cele accentuate: vezi dativul feminin singular *ei* – *îi*, ac zativul masculin singular *el* – *îl* sau plural *ei* – *îi*.) Formele neaccentua sînt de două feluri: nelegate de cuvintele învecinate și legate grafic sau fonetic de acestea; în sfîrșit, formele neaccentuate legate (sau conjunct pot fi simplu legate (de cîte un singur cuvînt) – proclitice sau enclitic după poziție – sau dublu legate (de cîte două cuvinte) – mediane –.

Formele neaccentuate legate se scriu totdeauna cu cratimă (liniuț care notează în același timp dependența și autonomia pronumelui; pe altă parte, cratima notează și eliziunile care se produc, fie la pronume (*n așteaptă* > *m-așteaptă*, *nu îl dau* > *nu-l dau*), fie la cuvintele vecine (*n întreabă* > *mă-ntreabă*, *nu o dau* > *n-o dau*).

La unele persoane formele neaccentuate prezintă omonimii a cazurilor dativ și acuzativ, în cadrul aceluiași număr (plural: *ne*; *vă* și *v*-; D.m. și f. -n./A.f.-n.) sau la numere diferite (*i* și *îi* D. sg. m. -n.și f.; A. pl. m

Pronumele personal este singura parte de vorbire la care se întîlne cuvinte care diferențiază formal nominativul de acuzativ (1 sg. *eu* – *min mă*..., 2 sg. *tu* – *tine*, *te*) sau, parțial, genitivul de dativ (3 sg. *lui*, *ei* G. și – *îi*, *i*... numai D.); prin controlul cu aceste pronume se pot recunoaște valorile cazuale diferite ale formelor unice de la alte cuvinte.

Iată formele pronumelor de diverse persoane:

	1 sg.	2 sg.
N.	*eu*	*tu*
G.	–	–
D. acc.	*mie*	*ție*
neacc.	*îmi*, *mi*	*îți*, *ți*
	mi-, -*mi*, -*mi*-	*ți*-, -*ți*, -*ți*-
A. acc.	*mine*	*tine*
neacc.	*mă*	*te*
	mă-, -*mă*, -*mă*-, *m*-, -*m*-	*te*-, -*te*, -*te*-
V.	–	*tu!*

3 sg.

		m. și n.	**f.**
N.		*el*	*ea*
G.		*lui*	*ei*
D.	acc.	*lui*	*ei*
	neacc.	*îi, i*	*îi, i*
		i-, -i, -i-	*i-, -i, -i-*
A.	acc.	*el*	*ea*
	neacc.	*îl*	*o*
		l-, -l, -l-	*o-, -o, -o-*
V.		–	–

		1 pl.	**2 pl.**
N.		*noi*	*voi*
G.		–	–
D.	acc.	*nouă*	*vouă*
	neacc.	*ne, ni*	*vă, vi*
		ne-, -ne, -ne-, ni-, -ni-	*vă-, -vă, -vă-, v-, -v-, vi-, -vi-*
A.	acc.	*noi*	*voi*
	neacc.	*ne*	*vă*
		ne-, -ne, -ne-	*vă-, -vă, -vă-, v-, -v-*
V.		–	*voi!*

3 pl.

		m.	**f. și n.**
N.		*ei*	*ele*
G.		*lor*	*lor*
D.	acc.	*lor*	*lor*
	neacc.	*le, li*	*le, li*
		le-, -le, -le-, li-, -li-	*le-, -le, -le-, li-, -li-*
A.	acc.	*ei*	*ele*
	neacc.	*îi*	*le*
		i-, -i, -i-	*le-, -le, -le-*
V.		–	–

Tabloul acesta, prezent, într-o formă sau alta, în orice gramatică ro mânească, nu este dat nicăieri cu scopul memorizării mecanice a unor listı de forme după modelul colegilor lui Creangă de la școala de catiheți dir Fălticeni, în frunte cu vestitul Trăsnea, care încercau să spună pe de ros *„mi-ți-i, ni-vi-li-, me-te-îl-o, ne-ve-i-le.* Și alte iznoave hăzoase ca aceste" atrăgînd comentarii ca „Ce-a fi aceea, ducă-se pe pustii!" sau „Cumpli

ce), la care urmează să se refere diversele explicații și observații, necesare în special pentru numeroasele forme neaccentuate.

Consultarea atentă a acestui tablou este în măsură să arate, de exemplu, că:

– nu există forme pronominale ca *me* și *țe*, pe care unii le scriu greșit în loc de *mi* și *ți* urmate de vocale (*me-a dat*, *țe-am scris* în loc de *mi-a*, *ți-am*);

– la acuzativ nu există în limba literară formele *lă* 3 sg. și *ni* 1 pl., pe care unii le folosesc greșit în loc de *-l* și *ne*, în combinație cu imperativul pozitiv: *prinde-lă-i* în loc de *prinde-l*, *prinde*(*ți*)*-lă-ți* în loc de *prindeți-l*, respectiv *duce*(*ți*)*-ni-ți* în loc de *duceți-ne* (*lă* în loc de *-l* apare, la fel de neliterar, și în combinație cu interjecțiile *iată, iacătă*: *ia*(*că*)*tă-lă-i*);

– formele neaccentuate nelegate *îmi*, *îți*, *îi*, *îl* constituie cîte un singur cuvînt (nu sînt compuse, *î* este un adaos de sprijin fonetic), scriindu-se corect așa și nu cu cratimă, cum le scriu unii (deci niciodată *îmi-dă* sau *î-mi*, *î-ți*, *î-i*, *î-l*);

– formele accentuate de dativ 1 sg. și 2 sg. sînt *mie*, *ție* (nu *mia*, *ția*, cum spun unii).

Tabloul în sine este departe de a putea spune totul despre formele pronumelui personal. Folosirea diverselor forme neaccentuate, respectiv alegerea formei adecvate într-o anumită situație, are unele reguli obligatorii și altele facultative, depinzînd de mai mulți factori, în special de: a) locul pronumelui față de verb, b) vecinătatea altor pronume neaccentuate, c) sunetul final al cuvîntului precedent, d) sunetul inițial al cuvîntului următor. Unele reguli facultative depind de un anumit tempo al vorbirii și de registrul stilistic; de exemplu, folosirea unor forme nelegate sau legate după un cuvînt terminat în vocală: se spune (și se scrie) *nu-l*, *să-i* în tempo rapid și în vorbirea curentă, dar *nu îl*, *să îi* în tempo lent și în stilul solemn. Întrucît aceste reguli obiective sînt în general respectate și cele mai frecvente greșeli privesc aproape exclusiv scrierea, nu e necesară o prezentare detaliată a regulilor sau condițiilor de întrebuințare a fiecărei forme. Pentru a ilustra diversele forme neaccentuate din tabloul anterior, iată altul cu exemple de folosire a lor în contexte minimale:

1 sg.	D.	*îmi dă, mi se dă*
		mi-aduce, dă-mi, dă-mi-o
	A.	*mă vede*
		mă-ntreabă, așteaptă-mă, lua-mă-va,
		m-așteaptă, lua-m-ar
2 sg.	D.	*îți dă, ți se dă*
		ți-aduce, nu-ți dau, fi-ți-ar
	A.	*te vă[illegible]*

3 sg.	D.		*îi dau, i se dă*
			i-aduc, nu-i dau, dă-i-o
	A.	**m. și n.**	*îl văd*
			l-aștept, nu-l văd, lua-l-ar
		f.	*o văd*
			o-ntreb, dă-o, lua-o-ar
1 pl.	D.		*ne dă, ni se dă*
			ne-aduce, dă-ne, dă-ne-o, ni-i dă, dă-ni-i
	A.		*ne vede*
			ne-așteaptă, așteaptă-ne, lua-ne-ar
2 pl.	D.		*vă dă, vi se dă*
			vă-nmînez, dîndu-vă, da-vă-va, v-o dau, datu-v-
			vi-i dă, datu-vi-s-a
	A.		*vă vede*
			vă-ntreb, văzîndu-vă, lua-vă-va, v-așteaptă,
			lua-v-ar
3 pl.	D.		*le dă, li se dă*
			le-aduce, dă-le, dă-le-o, li-i dă, dîndu-li-se
	A.	**m.**	*îi vede*
			i-așteaptă, așteaptă-i, lua-i-ar
		f. și n.	*le vede*
			le-așteaptă, așteaptă-le, lua-le-ar

Greșelile referitoare la formă asupra cărora trebuie atrasă atenția sînt două feluri.

Pe de o parte, se produc – atît în vorbire, cît și în scris – confuzii în diverse forme:

– între formele nelegate *ne* și *ni*, aceasta din urmă fiind folosită gre atunci cînd nu este urmată de alt pronume neaccentuat (*Care ni sînt s cinile?* în loc de *ne sînt*); în scris confuzia apare și între formele legate *n* și *ni-* (ca și *le-* și *li-*), scriindu-se uneori *ni-a dat* sau *dă-ni-o* (în loc de *ne dat, dă-ne-o*) și chiar *ni-a văzut* (în loc de *ne-a văzut*);

– între formele legate de dativ *v-* și *vi-*, spunîndu-se și scriindu-se gre *vi-o dau* sau *dîndu-vi-o* în loc de *v-o dau, dîndu-v-o*.

De asemenea, se produce uneori o contragere a formei de dativ *vă*, n rar și *le* + verbul *e* în contexte ca *Nu vă* (sau *le*) *rușine?* în loc de *Nu* (sau *le*) *e rușine?*

Pe de altă parte, se întîlnesc multe greșeli de scriere legate de folosi cratimei:

– omiterea cratimei (și contopirea a două cuvinte) în situații ca *dă* sau *ma văzut, mai văzut, va dat* în loc de *dă-mi, m-a văzut, m-ai văzut,* *dat*;

– prezența inutilă a cratimei în contexte ca *mi se dă, mi te prind.*

Dar nu numai aspectul pur formal al pronumelor personale, ci și între buințarea lor interesează cultivarea limbii.

O stîngăcie stilistică constă în prezența inutilă a pronumelui persona subiect pe lîngă un verb care are marcată persoana în forma lui, atunci cîn nu e vorba de o reliefare a subiectului; caracterul artificial al propozițiilo „complete" din vorbirea școlărească, cu subiectul pronominal exprimat, d tipul *Noi astăzi am învățat*... sau *Eu mă numesc*...; *Eu sînt elevă* este evi dent (vezi și § 259). Într-o situație asemănătoare se găsește folosirea for mei accentuate de dativ sau acuzativ la complementul indirect, respecti direct, alături de forma neaccentuată, care ar fi suficientă în contexte ca u mătorul: *Cum te cheamă? Pe mine mă cheamă X Y.*

Numeroase reguli privesc fenomenul dublării (reluării sau anticipări complementului direct și indirect (sau a propozițiilor corespunzătoare printr-o formă neaccentuată a pronumelui personal: vezi § 293, 298, 363 365. Unele dintre aceste reguli sînt facultative, altele obligatorii (impunîn fie prezența, fie absența dublării). Greșelile propriu-zise care se constată practica limbii dovedesc numai nerespectarea unor reguli obligatorii din c tegoria celor prohibitive, deci care interzic o formă neaccentuată, ca antic pare a unui complement direct sau indirect nume de lucru: *O veți prin cartea, El i s-a adresat instituției* în loc de *Veți primi cartea, El s-a adres instituției*. În situațiile pentru care regulile sînt facultative există unele di tribuții sau măcar preferințe stilistice: anticiparea ambelor complemente folosește mai ales în limba vorbită, în timp ce limba scrisă, în stilul prete țios, menține uneori construcțiile fără anticipare, simțite astăzi drept uș învechite în situații ca (*I-*)*a întrebat pe copii* sau (*Le-*)*a spus copiilor*.

Nu este literară construcția, cunoscută de unele graiuri, în care se repe același pronume neaccentuat complement direct, plasat atît înaintea verb lui, cît și după el: *o va lua-o* în loc de *o va lua* (sau *va lua-o*).

Formele neaccentuate pun și unele probleme legate de posibilitat folosirii lor autonome și de asocierea lor. În mod excepțional și numai limbajul familiar, unele forme neaccentuate pot constitui singure – sau al turi doar de cuvinte ajutătoare – un enunț, anume un răspuns afirmat (vezi § 247): – *Vă văd și mîine?* – *Ne*; – *Să-i mai dau?* – *Să-i*. Coordonar a două forme neaccentuate dependente de același verb (de exemplu, *Ne vă apreciază, Îmi și îți mulțumește*) nu este recomandabilă. La folosir învecinată a unei forme neaccentuate de dativ și a uneia de acuzat ordinea este totdeauna D. + A.: de exemplu, *mi te, mi-l, mi-o, mi-i, mi* De reținut că există restricții în privința unor vecinătăți (și nu numai motivație de ordin logic, ca la **mi mă* sau **mi ne*): de exemplu, nu se sp ne **mi vă*, nici **ni vă* (deși *mi te* și *ni te* sînt curente). Pentru posibilități de asociere este util următorul tablou:

D. \ A.	*mă*	*te*	*l*	*o*	*ne*	*vă*	*i*	*le*
mi	–	+	+	+	–	–	+	+
ți	–	–	+	+	–	–	+	+
i	–	(+)	+	+	–	–	(+)	+
ne	–	–	–	+	–	–	–	–
ni	–	+	+	–	–	–	+	+
v(ă)	–	–	–	+	–	–	–	–
vi	–	–	+	–	–	–	+	+
le	–	–	–	+	–	–	–	–
li	–	(+)	+	–	–	–	+	(+)

Folosirea formelor neaccentuate ale pronumelui personal de persoana III-a cu așa-numita valoare „neutră", lipsită de referire la un anumit obie comportă unele recomandări de ordin stilistic. Valoarea în discuție s poate întîlni la următoarele forme:

— dativul singular *îi* sau *-i, i-* în construcții fixe populare ca *dă înainte, zi-i un cîntec, a-i trage cu băutura;*

— acuzativul singular feminin *o*, pe de o parte, în construcții fix populare, ca *am pățit-o, o face lată, n-am nimerit-o*, și, pe de alta, în co strucții livrești, care trebuie evitate, de tipul *v-o jur* sau *ți-o declar* (în lo de *vă jur, îți declar*);

— acuzativul plural feminin-neutru *le* în construcții ca *le zice bine, l știe* sau *le vede* „se pricepe, știe", care marchează stilistic exprimarea a gotică sau imitațiile ei teribiliste.

Puternic marcată din punct de vedere stilistic ca neliterară este și folo sirea vocativului *tu* cu valoare apropiată de o interjecție de adresare, înlo cuind numele interlocutorului, în exemple ca *Unde mergem, tu?* sau *Tu, e nu mai merg,* care caracterizează vorbirea periferică, în special a femeilo Cu atît mai nerecomandabil este acest *tu* ca însoțitor al unui substantiv l vocativ plural: *tu, fetelor.*

În legătură cu întrebuințarea persoanei I plural cu valoarea persoanei singular în situațiile numite pluralul autorității sau al maiestății, pluralu modestiei și pluralul autorului, care e cel mai frecvent în limba actuală este necesar să se știe că ea este posibilă, obișnuită, dar nu obligatorie (cu cred unii despre pluralul autorului) și că o condiție a exprimării corect este consecvența: avînd libertatea de a opta pentru exprimarea la (persoana I

singular sau plural, autorii trebuie să fie atenți la respectarea aceluia: număr în întreaga lucrare, la diverse forme pronominale și verbale. Dec ori ***voi*** *arăta în comunicarea* ***mea*** *ce* ***m****-a determinat* sau *ce* ***mi*** *se pare*, o: ***vom*** *arăta în comunicarea* ***noastră*** *ce* ***ne****-a determinat* sau *ce* ***ni*** *se par* nu construcții hibride ca ***voi*** *arăta în ce* ***ne*** *privește* sau ***noi*** *susținem* urma de *în lucrările* ***mele***, ***mi*** *se impune*, ***m****-a convins*.

Formele neaccentuate de dativ au două întrebuințări specifice: dativu etic și dativul posesiv.

Dativul etic (sau al interesului afectiv), existent numai la pers. sg. și 2 sg., este o construcție – populară și familiară – expresivă care suge rează participarea sufletească a vorbitorului, respectiv a ascultătorului, l acțiune; de exemplu, *Unde mi-ai fost?*; *Cînd are băutură, ți-o bea dintr- sorbire.* Formele pronominale pentru cele două persoane pot apărea și aso ciate, în topica *mi ți*: *Cînd îl prindea, mi ți-l bătea zdravăn.*

Dativul posesiv este cazul dativ folosit cu valoare posesivă. De: această valoare se întîlnește, în diverse construcții, și la substantiv, și l diferite specii de pronume, existența dativului posesiv este relevată de ob cei în legătură cu întrebuințarea formelor neaccentuate ale pronumelu personal și ale celui reflexiv (vezi § 107).

Dativul posesiv exprimat prin pronumele personal se poate găsi în tr situații:

1. Pe lîngă un substantiv, ca formă conjunctă legată enclitic de substar tivul respectiv sau de atributul adjectival (adjectiv propriu-zis, numera participiu) care îl precedă: *în casa-i*, *în frumoasa-i casă*. Pronumele per sonal are în asemenea construcții funcția de atribut pronominal în dativ. E este sinonim cu un adjectiv pronominal posesiv (aici cu *sa*) sau cu gen tivul pronumelui personal (*lui*, *ei*), pe care le înlocuiește. Sensul posesiv : funcția de atribut nu sînt suficiente pentru a conferi formei de dativ a unu pronume personal valoare adjectivală: lipsindu-i condiția esențială a aco dului în gen, număr și caz cu substantivul determinat, dativul posesiv n poate fi încadrat la adjectivele pronominale.

2. Pe lîngă o prepoziție sau o locuțiune prepozițională din categori celor care se construiesc cu cazul genitiv sau cu un adjectiv posesiv, c formă conjunctă legată enclitic: *asupra-i*, *în juru-i*. Ca și sinonimele sal din această construcție pe care le înlocuiește, dativul posesiv îndeplineșt diverse funcții sintactice – de obicei complement, mai rar atribut – îm preună cu prepoziția sau locuțiunea prepozițională pe lîngă care apare.

3. Pe lîngă un verb, ca formă legată sau nelegată, de regulă așezat înaintea lui, dar cu referire la un substantiv care se găsește în relație c acest verb (subiect, nume predicativ, complement): *îi apreciez eforturile* Din punct de vedere formal, pronumele personal în dativ este un determ nant al verbului, anume complement indirect – ceea ce se verifică pri posibilitatea de a dubla, cel puțin în majoritatea construcțiilor, forma neac

sinonim cu un adjectiv pronominal posesiv sau cu genitivul pronumel personal, deci cu determinante – atributive – ale substantivului, nu ale ve bului (*Îi apreciez eforturile* = *apreciez eforturile sale* sau *lui*, *ei*). Du cum se vede, dativul posesiv de pe lîngă un verb prezintă o evidentă co tradicție între formă și înțeles, pe care analiza gramaticală o rezolvă obicei în favoarea formei, deși nu lipsesc părerea contrară și unele inte pretări mai nuanțate.

Ce trebuie știut despre dativul posesiv pentru practica limbii?

În primul rînd, unele restricții de ordin stilistic. Singurul tip viu, care folosește în toate stilurile limbii, este dativul posesiv de pe lîngă un ve (3). Pe lîngă un substantiv (sau atribut adjectival al acestuia) și pe lîn prepoziții (deci tipurile 1 și 2), dativul posesiv reprezintă în limba actua o construcție învechită, care este admisă în poezie (și în proza poetică), d simțită ca artificială, livrescă în orice altă situație, cu excepția un îmbinări fixe ca *din parte-mi* sau *Pușchea pe limbă-ți*. Inexistente ca pr cedee active în limba vorbită, aceste două tipuri de dativ posesiv nu sî – cum cred unii – caracteristici ale limbii scrise sau ale limbii literare general, ci numai ale poeziei. Cu toate că cele trei tipuri de dativ poses sînt legate între ele și se pot explica unul prin altul (probabil: 3 > 1 > limba actuală diferențiază net productivitatea tipului verbal (3) față celelalte: construcții atît de asemănătoare ca *viața mi se schimbă* și *viața-se schimbă* se deosebesc în privința gradului de acceptare.

Pentru dativul posesiv pe lîngă un substantiv (1) și pe lîngă o prepozi (2) există unele restricții de ordin formal, atît la dativ, cît și la cuvîntul care este atașat. În ce privește dativul, chiar în poezie, unde este adm (datorită avantajelor oferite pentru versificație prin scurtimea lui în co parație cu sinonimele adjective posesive sau genitive), în limba actuală folosesc numai formele de singular (*-mi*, *-ți*, *-i*, dintre care cea mai ma frecventă o are *-i*), nu și cele de plural (*-ne*, *-vă*, *-le*), care se pot întîlni scriitori mai vechi sau regional: *patria-ne zee* (Eminescu), *asupră-le*. cuvîntul de care este atașat dativul posesiv, restricțiile privesc cazul și ticularea; fără a fi vorba chiar de restricții, se constată o preferință pent întrebuințarea dativului posesiv pe lîngă adjectivul care precedă substan vul determinat: deci mai curînd *în scurta-i viață* decît *în viața-i*. Dati posesiv nu se mai folosește astăzi, nici în poezie, pe lîngă substantive cazul genitiv sau dativ (ca *a ființii-ți*). Substantivul la care se atașează da vul posesiv este articulat în majoritatea situațiilor (de aceea substantiv masculine la plural trebuie scrise cu doi *i*: *ochii-mi*, nu *ochi-mi*), cu exce ția substantivelor feminine în *-ă* și *-e*, care pot apărea la singular și nea culate: *în casa-mi/ în casă-mi*, preferîndu-se totuși articularea; substantiv și adjectivele masculine și neutre terminate în consoană sau în semivo lele *i* și *u* apar la singular fără *-l*, articularea fiind exprimată prin *-u* (*pr cu-ți*, *capu-mi*, *blîndu-i chip*). Prepozițiile și locuțiunile prepoziționale comportă într-un mod similar în ce privește „articularea“: *asupră-mi/a*

pra-mi, înainte-i/înaintea-i, în urmă-i/în urma-i, dar numai *îndărătu-i, î* *juru-i*. În construcția cu dativ posesiv pe lîngă un verb substantivul la ca se referă dativul nu poate fi nearticulat decît cînd este precedat de o pre poziție (*a-i căuta în coarne*); de cele mai multe ori este articulat hotăr (*Care ți-e numele?*; *I-am cunoscut familia*), mai rar însoțit de articol ne hotărît (*I-a furat o casetă*; *I-a căzut un nasture*). Unele restricții formale a în vedere în același timp dativul posesiv și cuvîntul precedent, mai exa îmbinarea lor: astfel, după un plural masculin nu se folosește dativul pose siv *-i*, a cărui prezență nu poate fi percepută în vorbire (alături de *ochii-n* sau *propriu-i fiu* nu se recomandă deci să se spună *ochii-i*, nici *proprii* *fii*).

Dativul posesiv pe lîngă un verb este folosit uneori în construcții ple onastice, în care posesia mai este exprimată prin alte mijloace: printr-u adjectiv posesiv (*I-a amărît viața sa*), printr-un pronume în genitiv (*I-* *amărît viața lui*) sau printr-un dativ posesiv pe lîngă un substantiv (*I-* *amărît viața-i*). Cu verbe pe lîngă care dativul ar putea fi interpretat și al fel, construcțiile pleonastice sînt tolerabile, fiind necesare pentru sublin erea sau precizarea sensului posesiv, de exemplu pentru dezambiguizare unei propoziții ca *Ți-am citit lucrarea* (*ta*).

Dativul posesiv este în unele construcții numai una dintre două sau ma multe posibilități de exprimare a posesiei (vezi și § 199), alteori însă sin gura soluție posibilă: de exemplu, în expresii ca *a nu-i tăcea gura* sau *a-* *veni inima la loc*. Constituind adesea o trăsătură deosebitoare față de alt limbi, trebuie să i se acorde o mare atenție în traduceri: nesocotirea dativu lui posesiv duce la unele dintre cele mai frecvente greșeli în traducerile ro mânești din limbi lipsite de această întrebuințare a dativului, ca englez sau rusa, după cum echivalarea lui mecanică cu un dativ reprezintă o gre șeală tipică pentru românii care învață asemenea limbi.

La optarea pentru una dintre construcțiile sinonime trebuie să se țină sea ma că prezența sau absența dativului posesiv poate fi corelată cu alte mo dificări în context; de exemplu, o caracteristică a dativului posesiv folos pe lîngă un verb cu referire la complementul direct al acestuia este incom patibilitatea cu *pe* ca marcă a acuzativului complement direct și cu antici parea complementului printr-un pronume neaccentuat: se spune *am văzut-* *pe prietena ta*, dar *ți-am văzut prietena*.

§ 105. Flexiunea celorlalte două pronume personale sinonime cu *el*, d care am amintit în § 103, este mult mai simplă, urmînd modelul de de clinare al substantivelor articulate.

Primul dintre ele: *însul* m. și n. sg., *însa* f. sg., *înșii* m. pl., *însele* f. și r pl. se folosește numai în aceste forme de acuzativ, apărînd exclusiv în con

Pronumele *dînsul* are o flexiune mai bogată decît *însul* (din care provine); el se declină astfel:

	Singular		Plural	
	m.	f.	m.	f.
N.A.	*dînsul*	*dînsa*	*dînșii*	*dînsele*
G.D.	*dînsului*	*dînsei*	*dînșilor*	*dînselor*

Formele de genitiv-dativ sînt foarte puțin folosite în limba literară. De reținut totuși că forma corectă de genitiv-dativ feminin singular este *dînsei*, nu *dînșii*. Spre deosebire de *însul*, folosirea pronumelui *dînsul*, cu mai multe posibilități gramaticale, are unele restricții semantice: în limba literară el nu înlocuiește decît un nume de persoană (deci nu se folosește pentru nume de alte ființe sau chiar de lucruri, ca în unele graiuri). Specializarea pentru referirea la persoane explică interpretarea lui de către vorbitori drept un pronume de politețe. Trebuie știut că în limba literară *dînsul* nu este sinonim cu *dumnealui*, cum cred unii, ci numai cu *el* (deci pronume personal pur); el poate exprima, cel mult, o nuanță slabă de politețe, aflîndu-se, din acest punct de vedere, între *el* și *dumnealui*.

Pronumele de politețe (sau de reverență)

§ 106. Constituie o subclasă de pronume personale folosite în vorbirea cu sau despre persoanele în viață față de care se exprimă o atitudine de respect sau se marchează o distanță. Pronumele de politețe sînt:

dumneata, cu variantele (regionale și familiare) *mata*, *matale* și diminutivele lor *(mă)tălică*, *mătăluță*, pentru persoana a II-a singular;

dumneavoastră, formal numai pentru persoana a II-a plural, dar ca sens și pentru a II-a singular;

dumnealui (m.), *dumneaei* (f.) și, rar, *dumneasa* (m. și f.), pentru persoana a III-a singular;

dumnealor pentru persoana a III-a plural.

Dintre acestea, numai *dumneata* și *dumneasa* au cîte o formă specială de genitiv-dativ: *dumitale*, respectiv *dumisale*; *dumnealui*, *dumneaei* și *dumneavoastră* au aceeași formă pentru toate cazurile. *Mata* este, etimologic, o formă de nominativ-acuzativ, iar *matale* de genitiv-dativ (*Ce dorești mata? Care e dorința matale?*); amîndouă formele au devenit pentru unii vorbitori invariabile, fiecare fiind folosită pentru toate cazurile (deci și *Ce dorești matale?* și *Care e dorința mata?*).

Pentru persoana a II-a singular, cele două pronume de politețe *dumneata* și *dumneavoastră* exprimă grade diferite de politețe: *dumneata* un grad scăzut, politețea dintre egali și apropiați sau față de un inferior (variantele *mata*, *matale* și diminutivele acestora avînd un caracter mai marcat intim),

iar *dumneavoastră* un grad înalt, politețea distantă, din relații oficiale, m
ales față de superiori. Vorbitorii care atribuie pronumelui *dînsul* valoare
politețe (vezi § 105) stabilesc și la persoana a III-a sg. și pl. o gradație s
milară cu (*tu*) – *dumneata* – *dumneavoastră* de la a II-a singular: (*el*) – *dî*
sul – *dumnealui*.

Pe lîngă pronume, există și unele locuțiuni pronominale de politețe
structura substantiv feminin (abstract al calității) + adjectiv posesiv sau pr
nume personal în genitiv. Sferă generală ca orice pronume au numai loc
țiunile din seria *Domnia ta* (*lui*, *ei*, *sa*, *voastră*; *Domniile voastre*, *lor*), ca
exprimă un grad mai înalt de politețe decît pronumele compuse sudate
dumnea- (provenit din *domnia*) și sînt folosite numai în stilul solem
Celelalte locuțiuni pronominale de politețe au o sferă mult mai restrîns
fiind specializate, ca formule protocolare vechi sau moderne, pentru pe
soane cu anumite poziții sociale sau profesionale: de exemplu, *Alteța*
pentru prinți sau prințese, *Eminența sa* pentru clericii de rang înalt ai un
culte (de exemplu, cardinali), *Excelența sa* pentru șefi de stat, miniștri
ambasadori, *Magnificența sa* pentru rectori, *Maiestatea sa* pentru re
regine, împărați și împărătese, *Măria sa* pentru domnitori și boieri, *San*
titatea sa pentru papă și pentru patriarhi, *Sfinția sa* pentru alți clerici (
după rang, *Preasfinția sa, Înalt Preasfinția sa*) etc. După modelul locuți
nilor încetățenite, se pot crea unele ad-hoc, ca *Întunecimea ta* (la Car
giale), *Întunecimea voastră* și *Mîrșăvia voastră* (la Creangă) pentru căp
tenia dracilor, *Poezia sa* și *Poezia voastră* (la N. Velea) pentru un po
Tovărășia sa pentru un comunist. Locuțiunile pronominale au în mod ob
nuit aceleași persoane (a II-a și a III-a) ca și pronumele de politețe, fără
fi folosite neapărat la ambele persoane și la ambele numere (de exempl
nu se spune *Excelența ta*). În mod excepțional, în seria alcătuită cu *Do*
nia există locuțiuni pronominale analogice pentru persoana I: *Domn*
mea, Domniile noastre, folosite astăzi în glumă.

Locuțiunile pronominale de politețe (mai demult și pronumele) de pe
soana a III-a se folosesc nu numai ca înlocuitoare ale unor substantive,
și ca însoțitoare ale unor substantive proprii sau comune care indică n
mele, respectiv titlurile persoanelor în cauză: *Domniei sale domnului I*
Popescu; *Excelența sa X Y, ministrul...*

Pronumele și locuțiunile pronominale de politețe pun mai multe pr
bleme de ortografie, referitoare la abrevierile lor, la inițialele majuscule s
minuscule și la prezența sau absența cratimei.

Pronumele de politețe sînt adesea abreviate în scris, după cum urmeaz
dumneata: *d-ta*; *dumitale*: *d-tale*
dumnealui: *d-lui*
dumneaei: *d-ei*
dumneasa: *d-sa*; *dumisale*: *d-sale*
dumneavoastră: *dv.*, *dvs.* sau *d-voastră*

Dintre locuţiunile pronominale, abrevieri uzuale are seria cu *Domni* *D-ta* (*D-tale*), *D-lui*, *D-ei*, *D-sa* (*D-sale*), *Dvs.* sau *Dv.*, *D-lor*. Celelalt mai puţin folosite, se abreviază numai în anumite limbaje; mai cunoscu este abrevierea *M.S.* pentru *Maiestatea sa*.

Conform normelor în vigoare, pronumele de politeţe se scriu cu iniţia minusculă, iar locuţiunile cu iniţială majusculă la substantiv şi minuscu la posesiv sau genitiv. Este permisă însă folosirea iniţialei majuscule atît pronumele de politeţe (deci *Dumneavoastră*), cît şi la posesivul sau gen tivul din cadrul locuţiunilor (deci *Excelenţa Voastră*) cînd se simte nevo de a se sublinia reverenţa; mai mult, în asemenea situaţii este permisă (d nu obligatorie) folosirea iniţialei majuscule şi la alte pronume (personal reflexive sau posesive) care se referă la sau substituie un pronume de pol teţe: *Subsemnatul... apelez la bunăvoinţa Dumneavoastră adresîndu-V rugămintea de a Vă interesa de...*

Cratima nu se foloseşte nici la pronume (între termenii lor componenţi nici la locuţiuni; ea apare numai în unele abrevieri: deci *dumneata*, *Don nia ta*, dar *d-ta*, *D-ta*.

Principala problemă de corectitudine gramaticală în folosirea pron melor şi locuţiunilor pronominale de politeţe este acordul în persoană, număr şi în gen.

La pronume există probleme de acord, numai în număr, la *dumneavoa tră* referitor la persoana a II-a singular. În această situaţie, ca şi atunci cîn se referă la persoana a II-a plural, *dumneavoastră* se construieşte ca s biect cu un verb la persoana a II-a plural şi este substituit prin pronume această persoană; deci propoziţii ca *Dumneavoastră hotărîţi*, *Dumne voastră vi se pare*, *Pe dumneavoastră v-am văzut* se pot referi atît la o si gură persoană (2 sg.), cît şi la mai multe (2 pl.). Spre deosebire însă *dumneavoastră* 2 pl., care se construieşte cu un nume predicativ sau cu verb pasiv la plural, cînd subiectul este *dumneavoastră* 2 sg. numele pr dicativ şi participiul din cadrul diatezei pasive cu verbul *a fi* stau la sing lar; aşadar:

Dumneavoastră sînteţi mulţumiţi (*mulţumite*), *ingineri* (*inginere*) et 2 pl.

Dumneavoastră sînteţi mulţumit(*ă*), *inginer*(*ă*) etc. 2 sg.

În timp ce cu pronumele de politeţe acordul verbului (în persoană număr) se orientează totdeauna după elementul pronominal din structu compuselor cu *dumnea-* (deci *dumneata* 2 sg., *dumnealui* 3 sg. etc.), cu l cuţiunile pronominale de politeţe acordul se poate face în două feluri: limbajul curent, acordul se face şi aici după înţeles cu elementele pron minale şi în funcţie de situaţia reală a referentului (*Măria ta hotărăşti*, *E celenţa voastră sînteţi rugat*), dar există şi un acord livresc mai distant,

Pronumele de persoana a II-a singular *mata(le)*, ca subiect, este construit de unii vorbitori cu verbul la persoana a II-a plural: *Ia uitați-vă matale!*; în acest caz dezacordul poate avea valoare stilistică, exprimînd ironia prin contrastul dintre cele două grade de politețe.

PRONUMELE REFLEXIV

§ 107. Este pronumele care desemnează diferitele persoane gramaticale, exprimînd de obicei identitatea complementului (direct sau indirect) cu subiectul unui verb și caracterizîndu-se formal totdeauna prin identitatea de persoană cu verbul însoțit. În limba contemporană apare exclusiv pe lîngă un verb (vezi § 124), în unele situații valoarea pronominală (de înlocuire a numelui unui obiect) fiind foarte slabă. Are numai două cazuri: dativ și acuzativ (fiecare însă cu forme accentuate și neaccentuate, iar acestea din urmă legate și nelegate).

Pronumele reflexiv are forme proprii numai pentru persoana a III-a, nedeosebite nici după număr, nici după gen:

D.	acc.	*sie*
	neacc.	*își, și*
		și-, -și, -și-
A.	acc.	*sine*
	neacc.	*se*
		se-, -se, s-, -s-

Pentru persoana I și a II-a singular și plural se folosesc formele (accentuate și, mai ales, neaccentuate) de dativ și de acuzativ ale pronumelor personale corespunzătoare, a căror valoare reflexivă se recunoaște după identitatea de persoană cu verbul însoțit: *îmi amintesc, mi-am amintit* (față de *îmi amintește, mi-ai amintit*), *mă duc, m-am dus* (față de *mă duci, m-a dus*).

Condițiile de întrebuințare a diverselor forme ale pronumelui reflexiv (și ale pronumelui personal cu valoare reflexivă) sînt aceleași ca ale pronumelui personal (vezi § 104).

Asemănătoare sînt și unele probleme de cultivare a limbii, dintre care merită să fie amintite:

– folosirea greșită a formei *ni* în loc de *ne* și a formei *vi* în loc de *vă* (sau *v-*). De reținut că – spre deosebire de pronumele personal, la care ambele serii de forme sînt corecte în contexte diferite – pronumele reflexiv nu are niciodată în limba literară, nici la dativ, nici la acuzativ, formele *ni* 1 pl. și *vi* 2 pl., deci nu sînt corecte *ni-am amintit* sau *ni-am dus* (în loc de *ne-am amintit, ne-am dus*), *vi-ați amintit, schimbați-vi-o* (în loc de *v-ați*...

– omiterea cratimei (și unirea a două cuvinte) în situații ca *sa dus*
loc de *s-a dus*), *ași aminti* sau *amintinduși* (în loc de *a-și aminti*, *amint
du-și*);

– neglijarea (în scris și în rostire) a lui *i* din formele de dativ *își*, *și-*,

Formele accentuate sînt folosite, mai rar decît la pronumele person pentru reliefarea complementului direct: *mă cunosc pe mine*, *se laudă sine*. Formele accentuate de dativ sînt puțin întrebuințate în limba conte porană, ceea ce explică ezitările cu privire la forma corectă *sie* (alături care se întîlnesc uneori variantele învechite *șie*, *sieși* sau *șieși*), precum întrebuințările improprii fără valoare reflexivă (în construcții ca *îi prie sieși*, *i-a dăunat sieși*).

În măsura în care, la formele accentuate, mai apar variantele compu cu finala întăritoare *-și*, ele se scriu într-un cuvînt, fără cratimă: *sieși* (tiv), *sineși* (acuzativ).

Formele neaccentuate de dativ pot fi folosite cu valoare posesivă. I tivul posesiv exprimat prin pronume reflexive este în limba literară co temporană mai puțin variat decît dativul posesiv de la pronumele person întrucît nu se mai folosește pe lîngă un substantiv (cum se putea încă vremea lui Eminescu: *în cale-și*) și nici pe lîngă o prepoziție (*asupra-*. deci e limitat la tipul în care stă pe lîngă un verb: *își supraapreciază n ritele*, *își vede de treabă*. Mai des decît la pronumele personal, dativul p sesiv exprimat prin pronume reflexive apare în construcții pleonast împreună cu un adjectiv posesiv (*Și-a irosit viața sa*), cu un pronume p sonal în genitiv (*Și-a irosit viața lui*) sau cu un dativ posesiv pe lîngă su stantiv (*Și-a irosit viața-i*); corectă și suficientă este construcția cu da posesiv pe lîngă verb: *Și-a irosit viața*. Pentru restricțiile formale referit re la exprimarea complementului direct din construcția cu un dativ pose pe lîngă verb (incompatibilitatea cu nearticularea, cu *pe* și cu anticipar sînt valabile cele spuse despre dativul posesiv la pronumele personal (v § 104); o greșeală frecventă este apariția pronumelui reflexiv cînd comp mentul direct este nearticulat: *nu-și are rost* (în loc de *nu-și are rostul* *nu are rost*). E de la sine înțeles că și dativului posesiv exprimat prin p nume reflexiv trebuie să i se acorde atenție în traduceri; de observat însă o traducere artificială ca *El întoarse capul său* poate fi corectată în bu limbă românească nu numai în *El își întoarse capul*, ci și în *El întoa capul*, cu posesia neexprimată explicit.

PRONUMELE DE ÎNTĂRIRE

§ 108. Este pronumele care precizează prin insistență obiectul al că nume îl înlocuiește. De fapt, în limba contemporană pronumele ca atare

sau *Va interveni însuși*; frecvent este numai adjectivul pronominal de î
rire, care însoțește un substantiv (*însuși autorul/autorul însuși*) sau un p
nume (*eu însumi, dumneavoastră înșivă, pe sine însuși, aceasta îns*
însăși aceasta), mai rar un adjectiv pronominal posesiv (cu referire la
sesor: *un portret al tău însuți, în fața noastră înșine*), precizîndu-le într
mod echivalent cu adverbele *chiar, tocmai, personal* sau cu adjectiv
singur, personal, propriu. Între întrebuințarea pronominală și cea adje
vală nu există deosebiri de formă.

Pronumele și adjectivele pronominale de întărire sînt cuvinte comp
din vechiul pronume personal *îns, însă, înși, înse* (păstrat astăzi, numa
forma articulată de acuzativ, în construcție cu prepozițiile *întru, din*
printru – vezi § 105) și formele neaccentuate de dativ ale pronumelui p
sonal sau reflexiv *-mi, -ți, -și, -ne, -vă, -și/-le*. Structura de cuvînt com
explică particularitățile flexionare ale acestui pronume (și acordul
jectivului corespunzător): variind după persoană, gen, număr și caz (d
caz numai la feminin singular), el marchează persoana prin partea fir
egală cu termenul al doilea al compusului, iar genul, numărul și cazu
interior, prin finala primului termen al compusului. Aceste complicații
xionare, ca și faptul că specia în ansamblu caracterizează limba liter
lipsind din vorbirea populară, explică numeroasele greșeli formale, de
cordurile din folosirea adjectivului pronominal de întărire.

Iată tabloul complet al formelor:

1 sg.	**m.**		*însumi* (*eu, mie, pe mine* ~)	cînd vorbește un bărbat
	f.	N.A.	*însămi* (*eu, pe mine* ~)	cînd vorbește o femeie
		G.D.	*însemi (mie* ~)	
2 sg.	**m.**		*însuți* (*tu, dumneata, ție, pe tine* ~)	cînd se vorbește un bărbat
	f.	N.A.	*însăți* (*tu, dumneata, pe tine* ~)	cînd se vorbește o femeie
		G.D.	*înseți* (*ție* ~)	
3 sg.	**m.** și **n.**		*însuși* (*el, lui ~, elevul*(*ui*) ~; *sie ~, pe sine* ~)	
	f.	N.A.	*însăși* (*ea ~, eleva ~; pe sine* ~)	
		G.D.	*înseși* (*ei ~, elevei ~; sie* ~)	
1 pl.	**m.**		*înșine* (*noi, nouă* ~)	cînd grupul e masculin sau mixt
	f.		*însene* (*noi, nouă* ~)	cînd grupul e feminin
2 pl.	**m.**		*înșivă* (*voi, vouă, dumneavoastră* ~)	cînd se vorbește cu u grup masculin sau mixt, respect cu un bărbat
	f.		*însevă* (*voi, vouă, dumneavoastră* ~)	cînd se vorbește cu u grup feminin sau cu o femeie
3 pl.	**m.**		*înșiși* (*ei, lor ~, elevii, elevilor* ~)	

Cu privire la forme sînt de reținut următoarele:

– Formele corecte de N.A. feminin singular sînt cu *ă* la sfîrșitul primului termen, care e nearticulat: *însă* (variantele *însami*, *însați*, *însași* sînt neliterare).

– Pentru femininul persoanei a III-a plural sînt corecte două forme: *înseși* (care se poate folosi atît antepusă, cît și postpusă: *înseși ele/ele înseși*) și *însele* (limitată la postpunere: *ele însele*), compuse în prima parte cu același *înse* din *însene*, *însevă*, iar în a doua fie cu dativul pronumelui reflexiv (*-și*), fie cu dativul pronumelui personal (*-le*); forma *înșile* (*ele* ~), care nu respectă sistemul de formare și de flexiune, avînd prima parte egală cu masculinul, nu e admisă în limba literară, cu atît mai puțin forma hibridă *înșele* (*ele* ~).

– Variația după caz se limitează la femininul singular; nu sînt literare formele de genitiv-dativ folosite de unii vorbitori pentru persoana a III-a plural (masculin și feminin): nici (*lor*) *înșile*, nici (*lor*) *înșilor* sau *înselor*.

– Toate formele se scriu corect într-un singur cuvînt, fără cratimă (deci nu *însu-mi*, *însă-ți* etc.).

– Atenție la scrierea și pronunțarea lui *i* final din formele de persoana a III-a *însuși*, *însăși*, *înșiși*, *înseși*!

Acordul în persoană, gen, număr și caz este obligatoriu. Trebuie evitată tendința de a folosi forma de persoana a III-a singular – masculinul *însuși* sau femininul *însăși* – în locul tuturor celorlalte forme (*eu însuși*, *voi însăși* etc.) sau cu valoare adverbială: *însuși aici*. Dacă cineva nefamiliarizat cu flexiunea și acordul acestui pronume șovăie în alegerea formei adecvate, este recomandabil să renunțe la folosirea lui în situația dată, înlocuindu-l cu un sinonim (dintre cele menționate la p. 169) fără probleme; deci, dacă nu se cunosc formele corecte de feminin (*eu*) *însămi*, (*voi*) *înseva* etc. sau formele de persoană, e preferabil să se scrie *eu personal* sau *chiar voi* decît să se riște crearea unor dezacorduri.

Stăpînirea flexiunii corecte și a acordului permite recunoașterea raportului de determinare și atunci cînd adjectivul pronominal e distanțat, deci distincția între *importanța fenomenului însăși* (= *importanța însăși a fenomenului/ însăși importanța fenomenului*) și *importanța fenomenului însuși* (*fenomenul însuși*); cf. *portretul tău însuși* și *portretul tău însuți*.

Folosirea adjectivului pronominal înaintea unui genitiv după un substantiv articulat enclitic nu e recomandabilă: față de *dorința însuși poetului* sau *dorința a însuși poetului* (cu intervenția neobișnuită a articolului posesiv), e preferabilă postpunerea adjectivului: *dorința poetului însuși*. În construcția cu antepunere adjectivul pronominal determinant al genitivului nu trebuie plasat înaintea articolului posesiv: *dorința însuși a poetului* este o construcție incorectă.

Construcțiile prepoziționale necesită o grijă deosebită întrucît aici se produc greșeli de topică din pricina sinonimiei adjectivului pronominal de întărire cu adverbul *chiar*: pe de o parte, *însuși* apare uneori greșit înaintea

prepoziției (*însuși din proiectul lucrării* în loc de *din însuși proiectul...*), iar, pe de altă parte, *chiar* este plasat greșit după prepoziție (*din chiar proiectul* în loc de *chiar din proiectul...*).

În topica greșită, cu anticiparea lui *însuși* față de articolul posesiv sau față de prepoziție, el este înțeles ca și cum ar avea valoare adverbială.

Adjectivul pronominal de întărire este oarecum redundant prin definiție (cel puțin în ce privește persoana). Dacă folosirea lui cu un substantiv sau cu un pronume, chiar dublat, nu e considerată pleonastică, admițîndu-se necesitatea insistenței în exemple ca *a se cunoaște pe sine însuși*, folosirea alăturată a pronumelui de întărire și a unui element de insistență sinonim (în exemple de tipul *eu însumi personal, chiar el însuși, tocmai autorul însuși, însăși propria lui afirmație*) este pleonastică și trebuie evitată.

De reținut că adjectivul pronominal de întărire însoțește fie un substantiv, fie un pronume; prezența unui pronume personal între substantivul determinat și adjectivul pronominal de întărire postpus este superfluă (de exemplu, *Președintele el însuși a recunoscut* în loc de *Președintele însuși...*).

PRONUMELE POSESIV

§ 109. Este un pronume care are dublă valoare pronominală, întrucît înlocuiește atît numele obiectului posedat, cît și numele posesorului: *Rochia mamei e udă încă; a mea s-a uscat.* Cînd devine adjectiv (*rochia mea*), însoțește numele obiectului determinat, dar continuă să înlocuiască numele posesorului, deci păstrează ceva din valoarea pronominală; aceasta explică faptul că adjectivul posesiv poate fi determinat de un adjectiv pronominal de întărire (vezi § 108) sau de o apoziție (vezi § 273). Între pronumele și adjectivele pronominale posesive există următoarea deosebire formală: pronumele este totdeauna însoțit de articolul posesiv *al, a, ai, ale,* în timp ce adjectivul se folosește în unele situații fără acest articol, iar în altele cu el: *rochia mea, o rochie a mea.*

Pronumele posesiv variază după persoana și numărul posesorului și după genul și numărul obiectului posedat. Formele sale sînt următoarele:

		persoana I	**persoana a II-a**	**persoana a III-a**	
		un singur posesor		forme proprii	pron. personal
a) un singur obiect posedat	**m.-n.**	*al meu*	*al tău*	*al său*	*al lui, al ei*
	f.	*a mea*	*a ta*	*a sa*	*a lui, a ei*
b) mai multe obiecte posedate	**m.**	*ai mei*	*ai tăi*	*ai săi*	*ai lui, ai ei*
	f.-n.	*ale mele*	*ale tale*	*ale sale*	*ale lui, ale ei*
		mai mulți posesori			
a) un singur	**m.-n.**	*al nostru*	*al vostru*	–	*al lor*

b) mai multe obiecte posedate	m.	*ai noștri*	*ai voștri*	—	*ai lor*
	f.-n.	*ale noastre*	*ale voastre*	—	*ale lor*

La persoana a III-a, pentru un singur posesor pronumele posesiv are și formele proprii *al său, a sa, ai săi, ale sale* (asemănătoare cu cele de persoana I și a II-a: *al meu..., al tău...*), dar se folosesc și formele de genitiv singular ale pronumelui personal *al, a, ai, ale lui* și *al, a, ai, ale ei*; pentru mai mulți posesori pronumele posesiv nu are forme proprii la această persoană, singura posibilitate fiind folosirea genitivului plural al pronumelui personal *al, a, ai, ale lor*.

Numai formele proprii ale pronumelui posesiv pot fi adjective pronominale cînd însoțesc numele obiectului posedat, pentru că numai ele se acordă cu acest substantiv în gen, număr și caz. Genitivul pronumelui personal *lui, ei, lor* poate însoți numele unui obiect posedat, dar nu-și schimbă forma după acesta, ceea ce înseamnă că-și păstrează neștirbită valoarea pronominală; avantajul pronumelui personal de genitiv singular față de adjectivul posesiv sinonim stă tocmai în faptul că, neacordîndu-se, el dă informații despre genul posesorului: *scrisoarea* (sau *scrisorile*) *lui*, *scrisoarea* (sau *scrisorile*) *ei*, față de *scrisoarea sa, scrisorile sale* (din care nu aflăm dacă posesorul e bărbat sau femeie). Acest plus de informație explică preferința limbii populare și a celei familiare pentru genitivul pronumelui personal față de formele proprii ale pronumelui și adjectivului pronominal posesiv de persoana a III-a. În limba literară *său* este folosit uneori pînă la abuz (mai ales în traduceri), conferindu-i-se, pe de o parte, calitatea de element livresc și, pe de alta, o valoare de politețe. Exprimarea îngrijită trebuie să profite de existența sinonimelor *său/lui* (*ei*), utilizîndu-le cu dreaptă măsură și pe unele, și pe celelalte, în primul rînd pentru variație, deci pentru evitarea monotoniei produse de repetarea aceluiași cuvînt, dar în unele situații și pentru claritate. Folosirea lui *său* poate da naștere la confuzii, în special atunci cînd există o opoziție între posesori de genuri diferite: de exemplu, în *Venirea sa era o piedică pentru planurile sale* față de *Venirea lui era o piedică pentru planurile ei*; un exemplu pozitiv ilustru se găsește în versurile lui Eminescu:

Iată lacul. Luna plină
Poleindu-l îl străbate.
El, aprins de-a ei lumină,
Simte-a lui singurătate.

Înlocuirea lui *său* cu *lui, ei* nu este un remediu universal, pentru orice ambiguități. Posibilitatea confuziei de persoane din propoziția *Cu toată prietenia sa pentru X nu i-a citit ultimele sale poezii* rămîne aceeași și în varianta cu *lui* (*Cu toată prietenia lui pentru X, nu i-a citit ultimele lui poezii*), poate mai puțin în cea cu *sa... lui* (*prietenia sa, ultimele lui poezii*);

melui demonstrativ *acesta* pentru ultimul posesor: *Cu toată prietenia s (sau lui) pentru X, nu i-a citit ultimele poezii ale acestuia.* În legătură c alegerea între *său* și *lui*, *ei* sînt de observat și unele restricții de ordin fo mal-eufonic: fără a fi interzisă, se evită folosirea lui *sa* după substantiv terminate în această silabă (*casa sa*) și, mai cu seamă, a genitivelor *lui*, după genitive articulate cu o structură identică a silabei finale (*fratelui lu bucuriei ei*).

Pronumele posesiv are – prin articolul posesiv (vezi § 62) – și o form de genitiv-dativ plural: *alor mei, alor tăi, alor săi, alor noștri, alor voștri*; d exemplu, *bucuria alor mei, Le-am spus alor noștri*. Nu sînt literare form le analogice de genitiv-dativ singular de tipul *alui meu* m. și n., *alei mele* sg., folosite regional. În măsura în care apar în literatura artistică, trebu să se scrie într-un cuvînt *alui*, *alei*, ca și *alor*, nu *a lui meu* sau *a lor mei*.

Adjectivul pronominal posesiv stă de regulă după substantivul determ nat, imediat după el (cu sau fără *al* în funcție de articularea substantivulu sau la distanță (numai cu *al*). Antepunerea adjectivului posesiv (*al nostr steag*) este permisă numai în poezie.

Adjectivul posesiv postpus are la feminin și o formă de genitiv-dat singular, egală cu cea de plural: (*colegei*) *mele, tale, sale, noastre, voastr* Cînd adjectivul primește articol posesiv, acesta trebuie să aibă singura forma de feminin singular (*a*). Deci construcția corectă este *unei colege mele* (nu *unei colege a mea* sau *unei colege ale mele*, cum greșit spun ur vorbitori).

Alături de construcția de tipul *un coleg al meu, o colegă a mea* în lir bajul familiar se folosește și o construcție partitivă cu același sens, care corectă numai cu pluralul: *un coleg de-ai mei, o colegă de-ale mele* (nu *u coleg de-al meu, o colegă de-a mea*).

În privința formelor pronumelui și adjectivului posesiv sînt necesa următoarele recomandări:

– Se pronunță și se scrie corect *meu, mei* (nu *mieu, miei*, cum se poa auzi la unii actori); *tale* (nu *tele* sau *tăle*, variante regionale).

– Se scrie la masculin plural numai *noștri, voștri* cu un singur *i* (care r prezintă o vocală), iar la singular *nostru, vostru* fără *l*.

– Atenție la scrierea corectă a femininului singular *sa* (un singur cuvî omofon cu *s-a* din *s-a dus*)!

– Adjectivele posesive folosite la singular după substantive nearticula (mai ales nume de rudenie) formează o unitate cu acestea și de aceea scriu legate prin cratimă: *maică-mea, frate-meu* (vezi § 49). În această tuație unele adjective posesive au variante formale specifice limbii pop lare și vorbirii familiare: *-miu* pentru *-meu*; *-to*, *-tu* pentru *-tău*; *-so*, - pentru *-său* (*frate-miu, frate-tu, frate-su*). Atenție la scrierea cu cratim care e neglijată în mod nejustificat la îmbinările – neliterare – cu variar alterate fie la substantiv, fie la adjectivul posesiv: *mă-sa* (nu *măsa*), *tat-s*

nearticulat + adjectiv posesiv legat) prezintă particularități în diverse variante formale. Tipurile cu adjectivul posesiv invariabil în caz sînt regi nale, fie că e invariabil și substantivul (*casa maică-sa*), fie că se declin numai acesta (*casa mîni-sa*). Cînd adjectivul posesiv legat se declină (nu mai el sau și substantivul pe care îl însoțește), el nu are forma obișnuită d genitiv-dativ *mele*, *tale*, *sale*, ci *-mei/mii*, *-tei/tii*, *-sei/sii* după model substantivului: *soră-tei*, *nevesti-sii*. De asemenea, adjectivul posesiv leg ajunge să aibă formă specială de vocativ singular feminin: *soră-meo*; vo cativul de adresare indirectă, cu adjectivul posesiv la persoana a III-a: *mă-s* este vulgar. Îmbinările cu adjectiv posesiv conjunct de persoana a III-a ap uneori urmate, pleonastic, de un genitiv pronominal sau substantival: *mă-s lui*, *mă-sa băiatului*; este evident că asemenea construcții sînt greșite.

Adjectivele posesive au o particularitate de acord: chiar dacă se refer ca înțeles la două sau mai multe substantive, acordul nu se face decît c substantivul cel mai apropiat: *cartea și caietul meu*.

PRONUMELE DEMONSTRATIV

§ 110. Este pronumele care înlocuiește numele unui obiect indicînd to odată apropierea sau depărtarea obiectului în spațiu sau în timp, identit tea, diferențierea sau asemănarea lui față de alte obiecte.

§ 111. Pronumele demonstrative d e a p r o p i e r e sînt *acesta* și sinon mul familiar (inițial regional) *ăsta*, alături de care există diverse pronum sau variante regionale (*aista*, *ista*, *cesta*; în adverbul *astfel* primul terme al compusului este o variantă a lui *ăst* adj., iar în adverbul regional *estim* cu sensul exact „în acest an“ – nu „în acest timp“, cum cred cei cărora n le e familiar –, primul termen este o variantă a lui *ist* adj.).

Adjectivele demonstrative corespunzătoare au aceleași forme cu pro numele cînd stau după substantivul – articulat – determinat de ele: *om acesta*, *seara asta*. Cînd stau înaintea substantivului – nearticulat – ad jectivele demonstrative au forme speciale, fără finala *-a*: *acest om*, *ast seară*.

Formele flexionare ale pronumelor și ale adjectivelor postpuse *acest* și *ăsta* sînt:

	Singular		**Plural**	
	m. și n.		**m.**	
N.A.	*acesta*	*ăsta*	*aceștia*	*ăștia*
G.D.	*acestuia*	*ăstuia*	*acestora*	*ăstora*
	f.		**f. și n.**	
N.A.	*aceasta*	*asta*	*acestea*	*astea*
G.D.	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]

Formele flexionare ale adjectivelor antepuse sînt:

	Singular		Plural	
	m. și n.		m.	
N.A.	*acest*	*ăst*	*acești*	*ăști*
G.D.	*acestui*	*ăstui*	*acestor*	*ăstor*
	f.		f. și n.	
N.A.	*această*	*astă*	*aceste*	*aste*
G.D.	*acestei*	*astei/ăstei*	*acestor*	*ăstor*

Pronumele și adjectivul pronominal *acest*(*a*) constituie o caracteristică a limbii scrise și a stilului înalt; folosirea lor în conversație dă acesteia o notă de artificialitate (în aceeași situație sînt și dialogurile școlărești dintre profesori sau învățători și elevi: *Ce este aceasta? Aceasta este...*). Sinonimul *ăst*(*a*) este specific pentru exprimarea orală, inclusiv a vorbitorilor limbii literare; de remarcat că aceștia folosesc în special pronumele și formele omonime, cu *-a*, ale adjectivului postpus (multe forme ale adjectivului antepus *ăst* practic nu apar în limba literară). Unele construcții se realizează numai cu pronumele *ăsta*; de exemplu, *Ăsta om!*, *Ăsta e el* sau *Asta e!*, *Am trăit să* (*o*) *văd și* (*pe*) *asta* (sau *una ca asta*). De asemenea, numai adjectivul demonstrativ *astă* intră într-o serie de adverbe compuse și îmbinări adverbiale temporale, uneori cu sensul „această" (*astăzi*, *astă seară*, *de astă dată*), alteori cu sensul „precedentă, trecută" (*astă-noapte*, *astă-vară*); de reținut scrierea cu cratimă în ultima situație.

Observații cu privire la forme:

Accentuarea literară a formelor de genitiv-dativ este pe temă, nu pe desinență: *acéstui*(*a*), *acéstei*(*a*), *acéstor*(*a*), nu *acestúi*(*a*) etc.

În flexiunea pronumelui și adjectivului demonstrativ de apropiere la feminin limba literară nu recurge niciodată la alternanța *s–ș* și aplică mai puțin alternanța *a–ă*: formele regionale de genitiv-dativ feminin sg. *ăștei*(*a*), în loc de *ăstei*(*a*), și de feminin pl. *ăștea*, *ăstea*, în loc de *astea*, trebuie evitate.

La adjectivul demonstrativ postpus normele cer respectarea acordului în caz, pe care mulți îl neglijează: se spune corect *omului acestuia* (nu *acesta*), *oamenilor acestora* (nu *aceștia*), *fetelor acestora* (nu *acestea*); cf. *fetei acesteia*, unde acest acord nu se omite. De fapt, e preferabil să se evite postpunerea adjectivului demonstrativ la cazurile genitiv și dativ, întrucît, în unele contexte, omonimia cu pronumele poate da naștere la confuzii (*fetei acesteia* înseamnă uneori „acestei fete", alteori „fetei sau fiicei ei").

Folosirea adjectivului demonstrativ postpus cînd urmează alt adjectiv

La adjectivul demonstrativ antepus trebuie evitată folosirea formelor cu *-a*, neliterare în această situație: corect este *această zi* (nu *aceasta zi*).

Formele de feminin singular ale pronumelui, *aceasta* și *asta*, se pot folosi cu valoare neutră, însemnînd „acest lucru, acest fapt"; în această situație ele nu apar decît la cazurile nominativ-acuzativ, iar cînd au funcție de subiect al unui nume predicativ adjectiv acordul acestuia se face, de obicei (cu excepția lui *bun*), la genul neutru: *Aceasta nu este recomandabil*, *Asta-i frumos din partea ta* (dar *Asta-i bună!*).

Trebuie evitată folosirea pronumelui la numărul singular în loc de plural în construcții partitive ca *un creion dintr-ăsta*, *o haină dintr-asta* (în loc de *dintr-astea*).

Observații de conținut și de stil:

Pronumele demonstrativ de apropiere trebuie să se refere la ultimul substantiv precedent care are același gen și același număr. Încălcarea acestei reguli produce confuzii: de exemplu, din fraza *Motoarele avionului s-au oprit brusc și, la impactul cu solul, acesta a luat foc* se înțelege că a luat foc solul, nu avionul. În contexte cu două sau mai multe substantive de același fel demonstrativul de apropiere este folosit adesea, pentru precizarea referentului, cu adaosul *din urmă*: *Conflictul dintre X și Y s-a soldat cu demisia acestuia din urmă*.

În limba actuală se constată o tendință de extindere a folosirii pronumelui demonstrativ *acesta* în dauna pronumelui personal *el*. Această tendință nu trebuie încurajată nici măcar cînd se respectă restricțiile gramaticale specifice demonstrativului de apropiere, întrucît el dă o nuanță livrescă stilului, iar repetarea lui *acesta* într-un context este mai supărătoare decît a lui *el* (pentru mijloacele de evitare a repetării lui *acest(a)*, pronume și adjectiv, vezi § 428). Cu atît mai mult trebuie evitată extinderea realizată prin neglijarea restricțiilor de folosire, anume prin referirea demonstrativului de apropiere la un substantiv precedent mai îndepărtat decît ultimul cu același gen și același număr (vezi alineatul anterior) și chiar la un substantiv următor, în propoziții ca *Președintele a primit la cererea acestora un grup de artiști* (propoziția devine corectă cu schimbarea topicii: *...a primit un grup de artiști la cererea acestora*).

Pronumele demonstrativ de apropiere se folosește și în calitate de înlocuitor ocazional al unui substantiv care e uitat sau necunoscut de vorbitor. În aceste situații, firești sînt demonstrativele familiare *ăsta*, *asta*: *L-am văzut pe... ăsta, cum îl cheamă? Dă-mi... asta, zi-i pe nume!*; de evitat însă folosirea lui *asta* drept cuvînt de umplutură, care, mai ales prin repetare abuzivă, poate deveni tic verbal: *S-a dus la... asta... farmacie, a cumpărat... asta... aspirină*. Folosirea lui *acesta* ca vocativ în formula *măi, acesta!*

§ 112. Pronumele demonstrative d e   d e p ă r t a r e sînt *acela* (care are o variantă regională *cela*) și sinonimul familiar (inițial regional) *ăla*; un pronume literar *cel* se folosește în limba literară numai în pronumele relativ compus *cel ce*. Adjectivele demonstrative de depărtare sînt *acel*(*a*) și *ăl*(*a*), cu aceeași repartiție a formelor, după poziția față de substantiv, ca la demonstrativele de apropiere.

Formele flexionare ale pronumelor și adjectivelor postpuse:

	Singular		Plural	
	m. și n.		**m.**	
N.A.	*acela*	*ăla*	*aceia*	*ăia*
G.D.	*aceluia*	*ăluia*	*acelora*	*ălora*
	f.		**f. și n.**	
N.A.	*aceea*	*aia*	*acelea*	*alea*
G.D.	*aceleia*	*ăleia*	*acelora*	*ălora*

Formele flexionare ale adjectivelor antepuse:

	Singular		Plural	
	m. și n.		**m.**	
N.A.	*acel*	*ăl*	*acei*	*ăi*
G.D.	*acelui*	*ălui*	*acelor*	*ălor*
	f.		**f. și n.**	
N.A.	*acea*	*a*	*acele*	*ale*
G.D.	*acelei*	*ălei*	*acelor*	*ălor*

În general, pentru demonstrativul de depărtare sînt valabile observațiile făcute la cel de apropiere cu privire la:

– accentuarea formelor de genitiv-dativ: *acélui*(*a*), *acélei*(*a*), *acélor*(*a*), nu *acelúi*(*a*) etc.;

– acordul adjectivului postpus: *omului aceluia*, nu *acela*;

– antepunerea adjectivului în construcția cu încă un adjectiv: *acel fenomen cultural*, nu *fenomenul acela cultural*;

– evitarea formelor cu *-a* la adjectivul antepus: *acel ceas*, nu *acela ceas*;

– folosirea formelor de feminin singular ale pronumelui, *aceea* și *aia*, cu valoare neutră;

– evitarea folosirii pronumelui la singular în loc de plural în construcții partitive: *un creion dintr-acelea* (nu *dintr-acela*).

Aspecte (parțial) diferite și specifice:

în care apare în vorbirea familiară, se utilizează numai pronumele și fo mele omonime ale adjectivului postpus; adjectivul antepus este exclusi regional, cu excepția prezenței în adverbul *aseară*). Construcțiile în ca se preferă pronumele *ăla*, de exemplu: *Ăla om!*, sînt și ele mai puțin nu meroase. Adesea demonstrativul *ăl*(*a*) este simțit ca avînd valoare peior tivă.

Cu privire la variantele formale, de remarcat că este asemănătoare sit ația alternanței *a*–*ă* la feminin: forma regională de feminin plural N. *ălea* în loc de *alea* trebuie evitată.

Scrierea corectă a ambelor specii de pronume este cu *-ia*, nu cu *-ea*, genitiv-dativ singular (unde *-a* se adaugă la desinența *-ui*, *-ei*): *acestui acesteia*, *aceluia*, *aceleia*. La demonstrativul de depărtare trebuie respe tată în scris deosebirea dintre *aceia* m. pl. (= *acei* + *-a*) și *aceea* f. sg. (*cea* + *-a*), identice în pronunțare; atenție însă la genitiv-dativul singul feminin, care este corect *aceleia* (nu *aceleea*)!

O problemă specifică este întrebuințarea emfatică inutilă a adjectivul demonstrativ (antepus), de care se abuzează în stilul didactico-științific în cel publicistic, în locul articulării enclitice a substantivului, mai al înaintea unei propoziții atributive: *în acele cazuri în care...* (în loc de *cazurile în care...*), *să se ia acele măsuri care vor fi socotite necesare* (loc de... *măsurile care...*).

Uneori se folosesc greșit cu valoare pronominală formele fără *-a*: *ac dintre ei* (în loc de *aceia dintre ei*), *scopul lui este acel de a demonstra* (loc de *acela de a...*), *meritul autorului și acel al interpreților* (în loc *acela al...*). Ambele serii de forme (cu și fără *-a*) apar uneori greșit în loc lui *cel*, fie în locul pronumelui demonstrativ *cel* urmat de un relati *acel*(*a*) *ce* în loc de *cel ce* (vezi § 117), *acel*(*a*) *care* în loc de *cel care*, f în locul articolului *cel*: *alte griji decît acelea mărunte*. Pronumele *ăl* folosit și el în locul articolului *cel*, dă naștere unor construcții mai evide neliterare atunci cînd este urmat de un adjectiv articulat enclitic (*ăla mic* în loc de *cel mic*) sau cînd e folosit la vocativ (*Aia mică, vino aici!*).

§ 113. Pronumele demonstrativ de identitate este unul singur: *ac lași*, care nu are forme diferite ca adjectiv.

Formele sale sînt:

	Singular	**Plural**
	m. și n.	**m.**
N.A.	*același*	*aceiași*
G.D.	*aceluiași*	*acelorași*
	f.	**f. și n.**
N.A.	*aceeași*	*aceleași*
G.D.	*aceleiași*	*acelorași*

După cum se vede ușor, demonstrativul de identitate este compus di demonstrativul de depărtare *acela* + particula invariabilă *-și* (neseparată î scris prin cratimă). Atenție la scrierea corectă cu *i* final a tuturor formelor indiferent de număr (*i* nu este aici desinență de plural, cum cred unii), dec și *același*, nu *acelaș*!

Ca și la demonstrativul de depărtare, scrierea corectă deosebește f. sg *aceeași* de m. pl. *aceiași*, deși ambele forme se pronunță la fel. Atenție l forma corectă de genitiv-dativ singular feminin: *aceleiași* (nu *aceleeași* ș nici *aceleași*, care e N.A. f. și n. pl.)!

Adjectivul demonstrativ de identitate este totdeauna antepus: *același om*

De evitat îmbinarea pleonastică *tot același* în locul lui *același* singu sau al lui *tot acela*.

În construcția *unul și același* trebuie declinați ambii termeni, deci s spune corect *unuia și aceluiași*, nu *unuia și același*.

§ 114. Pronumele demonstrativ d e d i f e r e n ț i e r e este *celălalt*, car indică în același timp depărtarea, iar familiar se folosește cu aceeași valoa re *ălălalt*, alături de care există și un demonstrativ de diferențiere și apro piere: *ăstălalt*; în exprimarea prețioasă se întîlnesc echivalentele *acelălal* *acestălalt* și regional numeroase variante (*celalalt, cellalt*; *ălalalt, ăllal* *ăstalalt*, (*a*)*istalalt* și altele; vechiul *alalt* adj. se păstrează numai în adver bele *alaltăseară, alaltăieri*). Adjectivele au aceleași forme ca pronumele indiferent de topică: *celălalt om/omul celălalt*.

Formele flexionare:

Singular

m. și n.

N.A.	*celălalt*	*ălălalt*	*ăstălalt*
G.D.	*celuilalt*	*ăluilalt*	*ăstuilalt*

f.

N.A.	*cealaltă*	*ailaltă*	*astălaltă*
G.D.	*celeilalte*	*ăleilalte*	*ăsteilalte/asteilalte*

Plural

m.

N.A.	*ceilalți*	*ăilalți*	*ăștilalți*
G.D.	*celorlalți*	*ălorlalți*	*ăstorlalți*

f. și n.

N.A.	*celelalte*	*alelalte*	*astelalte*
G.D.	*celorlalte*	*ălorlalte*	*ăstorlalte*

În privința aspectelor formale, de reținut că trebuie evitate:

– variantele cu *-nt* în loc de *-lt* (de tipul *celălant, ailantă*);

– unele variante regionale care se insinuează în vorbirea literară exemplu, *ceealaltă, ceilaltă* sau *ceailaltă* f. sg., *ceialalți* m. pl.);

– forme hibride ca *cealălaltă* f. sg.;

– variantele regionale și familiare specializate pentru valoarea pr minală, realizate prin adăugarea articolului hotărît enclitic (de tipul *ălc tul, ăstălaltul*; în asemenea variante pronumele demonstrativ de dife țiere ajunge să exprime redundant cazul în formele de G.D. pl. *ălorlalț ăstorlalților*).

Varianta bisilabică de m.-n. sg. se scrie corect *cellalt*, nu *celalt*.

Adjectivul *celălalt* apare uneori în mod inutil pe lîngă substantive exprimă relații reciproce în locul articulării hotărîte a substantiv însoțit: *eu și ceilalți colaboratori ai mei, ea și celelalte surori ale ei* (în de *eu și colaboratorii mei, ea și surorile ei*).

§ 115. Pronumele demonstrativ de calificare este *atare*, folos pronume numai în îmbinarea *ca atare* (*Nu interesează povestea ca at ci numai sensul ei*); mai des apare ca adjectiv pronominal demonstr totdeauna antepus: *o atare problemă*. Cu valoare de adjective demons tive de calificare se folosesc de obicei cuvinte provenite din altă part vorbire, anume din adverbe: *asemenea, așa* și locuțiunea *astfel de*, t numai antepuse față de substantivul determinat (*asemenea* postpus ar statut, de adjectiv nepronominal; vezi § 277).

Atît pronumele, cît și adjectivul *atare* sînt invariabile după normel vigoare: *un atare om, o atare femeie*; la plural ele nu sînt prea folosite, forma e aceeași (deși unii recurg la o formă *atari*).

Adjectivele demonstrative de proveniență adverbială sînt și ele a puse și invariabile. Cu privire la ele este de remarcat folosirea redund – denotînd o influență străină – a lui *asemenea* sau *astfel de* în constr de tipul *asemenea oameni ca..., astfel de probleme cum sînt...* (în lo *oameni ca..., probleme cum sînt...*).

PRONUMELE INTEROGATIV

§ 116. Este pronumele care înlocuiește în întrebări parțiale – incon tibile cu răspunsul *da* sau *nu* – un cuvînt (de obicei substantiv sau nume) așteptat ca răspuns.

Pronumele interogative sînt *cine, ce, care, cît* și *al cîtelea*. Cu exce lui *cine* toate sînt și adjective pronominale interogative, cu sau fără de biri formale. Pe de altă parte, cu excepția lui *al cîtelea* toate sînt omon cu pronumele relative, deosebindu-se prin întrebuințări.

Pronumele și adjectivele interogative se folosesc în propoziții inter

biective, completive directe și indirecte, predicative, atributive); de asemenea, afară de *al cîtelea*, toate se folosesc și în propoziții principale exclamative. De exemplu, *Ce cauți? L-am întrebat ce caută. Ce am mai rîs!* În propoziții interogative indirecte pronumele interogative își orientează forma exclusiv după funcția din subordonată: *M-a întrebat cui îi duc florile, Întrebarea e pe cine alegem.* De reținut că pronumele și adjectivele pronominale care introduc propoziții interogative indirecte își mențin valoarea interogativă; de evitat deci atît confundarea lor cu pronumele și adjectivele relative, cît și crearea pentru această situație a unei clase de unități pronominale cu valoare mixtă interogativ-relativă (termenul *interogativ-relativ* sau *relativ-interogativ* este consacrat pentru denumirea unei clase care grupează cele două specii de pronume și adjective pronominale vezi § 117).

Pronumele interogativ *cine* se referă de obicei la un nume de persoană sau de animal; la un nume de lucru se poate referi mai rar la cazul nominativ, în situațiile în care numai astfel se precizează funcția de subiect: – *Cine trage vagonul? – Locomotiva*, și mai des la genitiv-dativ (– *Al cui acoperiș? – Al casei*). *Cine* este variabil numai după caz; are forme unice de singular, care se pot referi la toate genurile și la ambele numere:

N.A. *cine*

G.D. *cui*

Acordul unui verb cu *cine* subiect se face corect numai la persoana a III-a singular, chiar dacă răspunsul va fi la plural (*Cine a protestat? Ele*) sau la alte persoane (*Cine a vorbit? Eu*). Se poate spune deci *Cine* (*le*) *sînt prietenii* (*lor*)*?*, unde pronumele *cine* este nume predicativ (ca și în *Cine sînt ei?*, *Cine sînteți voi?*), nu subiect, dar nu și *Cine* (*le*) *sînt prieteni?* sau *Cine au protestat?* Tot astfel, nu e corect să se spună *Cine ați hotărît, voi singuri?*, ci numai *Cine a hotărît, voi singuri?*

Pronumele interogativ *ce* se referă numai la un nume de lucru, în timp ce adjectivul corespunzător poate însoți și nume de ființe, inclusiv de persoane: *Ce colegi ai?* Amîndouă sînt complet invariabile (în gen, număr și caz) și pot înlocui sau însoți numai cuvinte la nominativ sau acuzativ. Ca pronume subiect *ce* se construiește corect exclusiv cu numărul singular chiar dacă răspunsul va fi la plural (– *Ce se aude? – Niște avioane*); de aceea construcția *Ce-s cu astea?* (în loc de *Ce-i cu astea?*) este greșită. Ca adjectiv *ce* poate însoți substantive la numărul plural: *Ce vorbe sînt astea*. Adjectivul interogativ *ce* intră în componența locuțiunii adjectivale interogative *ce fel de*. În propoziții exclamative *ce* are anumite particularități: poate fi întrebuințat nu numai ca pronume (*Ce n-aș da să...!*) sau adjectiv (*Ce viață!*), ci și ca adverb (*Ce-a oftat!*, *Ce frumos!*) și poate apărea alături de *mai* (*Ce-a mai oftat!*, *Ce mai viață!*) sau, ca adjectiv cu sens cantitativ alături de *de* (*Ce de flori!*); îmbinarea *ce de mai* (*Ce de mai flori!*), care apare în vorbirea neîngrijită, nu este recomandabilă. În exprimarea literară nu este indicată folosirea interogativului *ce* cu sensul „de ce” pentru ce

Care este pronumele interogativ cu cea mai bogată flexiune, precur cu unele deosebiri formale (prezența sau absența particulei finale *-a*) îı pronume și adjectivul corespunzător la cazul dativ: *Căruia (dintre ei) scris?*; *Cărui coleg i-ai scris?*, iar la genitiv între pronumele folosit in pendent sau postpus, pe de o parte, și adjectiv sau pronumele folosit aı pus, pe de alta: *A căruia (dintre voi) este mingea? În casa căruia ai pilărit?*, dar *Adresa cărui coleg n-o cunoști? În a cărui casă ai copilăr*

		Pronume	Adjectiv
		sg.	
N.A.		*care*	*care*
G.	**m. și n.**	*cărui(a)*	*cărui*
	f.	*cărei(a)*	*cărei*
D.	**m. și n.**	*căruia*	*cărui*
	f.	*căreia*	*cărei*
		pl.	
N.A.		*care*	*care*
G.		*căror(a)*	*căror*
D.		*cărora*	*căror*

Formele de genitiv-dativ singular și plural se accentuează în limba li rară pe temă, nu pe desinență, deci: *cắrui(a), cắrei(a), cắror(a)*, nu *cărc* etc.

Pronumele interogativ *care* are un sens specific partitiv: *Care îți plc mai mult?* presupune o alegere; folosirea lui ca simplu echivalent al *cine* (*Care e acolo?*) nu este recomandabilă. Acordul unui verb cu pror mele *care* subiect se face corect numai la persoana a III-a singular sau p ral (*Care (dintre voi) a copiat?*); construirea lui cu persoana a II-a (*Care dat?*, *Care plecați acasă?*) caracterizează exprimarea neîngrijită.

Pronumele și adjectivul interogativ *cît* au forme de gen și număr, iar plural și de caz, care sînt aceleași la pronume și la adjectiv:

	Singular		Plural	
	m. și n.	**f.**	**m.**	**f. și n.**
N.A.	*cît*	*cîtă*	*cîți*	*cîte*
G.D.	–	–	*cîtor*	

Forma de genitiv-dativ plural este puțin folosită – la pronume pract nefolosită –, preferîndu-se net construcțiile prepoziționale cu acuzativ (construcția cu *a* fiind echivalentă a genitivului, iar cea cu *la* a dativulu

cele de plural. Îmbinarea exclamativă *cîtă mai* din construcții de tipul *Cîtă mai casa!* nu este literară.

Pronumele și adjectivul interogativ *al cîtelea* sînt specializate pentru referirea la numerale ordinale (și la *ultimul*, *cel din urmă* asimilate cu acestea). Ele au forme numai pentru numărul singular: m. și n. *al cîtelea* (nu *al cîtulea* sau *al cîtălea*), f. *a cîta* (nu *a cîtea*).

PRONUMELE RELATIV

§ 117. Este pronumele care înlocuiește un substantiv în propoziții subordonate neinterogative (mai ales necircumstanțiale, dar și circumstanțiale), avînd un dublu rol sintactic: face legătura (relația) între subordonată și cuvîntul determinat din propoziția regentă, ceea ce îl aseamănă cu conjuncțiile, dar îndeplinește și funcția de parte de propoziție în cadrul subordonatei pe care o introduce. Unele pronume relative pot înlocui și o propoziție întreagă (*care*, *ce* și *ceea ce* în propoziții atributive – vezi § 360 și 362).

Pronumele relative sînt omonime cu pronumele interogative: *care*, *ce*, *cine* și *cît*, de aceea sînt grupate adesea cu acestea sub denumirea de pronume *relativ-interogative* sau *interogativ-relative*, dar, pe lîngă unele aspecte comune, între cele două tipuri de întrebuințări există deosebiri care impun distingerea a două specii de pronume. Principalele deosebiri se referă la:

– comportarea pronumelui în propoziții subordonate: în timp ce interogativele au totdeauna forma cazuală cerută de funcția din subordonată (vezi § 116), relativele își pot orienta această formă nu numai în același fel (*Cui nu-i place să stea acasă*), ci și după raportul cu regenta (*Am dat-o cui am vrut*);

– existența unor pronume care aparțin unei singure specii: pe de o parte, *al cîtelea*, care e numai interogativ, și, pe de alta, popularul *de* și compusul *cel ce*, care sînt numai relative;

– referentul sau/și semantica pronumelor omonime *care* și *ce*: cel puțin în propoziții atributive, *care* relativ nu are restricțiile semantice ale interogativului omonim, iar *ce* relativ nu are restricțiile interogativului în ce privește referirea la ființe;

– frecvența întrebuințării unor pronume sau a unor forme ale lor: relativul *care* este mult mai frecvent decît interogativul omonim ca pronume, în timp ce ca adjectiv *care* interogativ este mai frecvent decît *care* relativ;

– deosebiri parțiale de formă și de topică între unele pronume relative și cele interogative: în timp ce pronumele interogativ *ce* cu funcție de subiect se construiește numai cu un verb la singular, ca pronume relativ poate fi construit, în propoziții atributive, și cu pluralul (*anii ce trec*); atît *care*, cît

a III-a (singular), dar cînd sînt relative e corectă construirea lor, în pr poziții atributive, cu alte persoane: *eu, care muncesc pentru voi...*; *voi,* *nu faceți nimic...*

Ca și interogativele omonime, pronumele relative *care, ce* și *cît* pot fi adjective cînd însoțesc un substantiv în aceeași propoziție (subordonată) se acordă cu el în gen, număr și caz: *Mă duc la care* (sau *ce*) *film* (sau *cîte filme*) *vreau.* După locul de segmentare a propoziției se deosebeș *care* pronume din *romanul X, carte care a apărut...* și *care* adjectiv d *romanul X, care carte a apărut* (construcția de acest ultim tip este înv chită).

Întrebuințarea cu valoare nehotărîtă a pronumelui *cine* și a pronumel și adjectivelor *care, ce, cît* (în construcții în care sînt sinonime ale comp selor lor cu *ori-* sau *fie-*, de exemplu *care* sau *cine cum poate*) ține de sp cia pronumelor relative.

Cu privire la formele relativului *care* sînt de observat următoarele:

– În limba literară actuală nominativ-acuzativul are forma *care* ambele numere și pentru toate genurile; forma de plural (mai ales ma culin) *cari* este învechită și livrescă, de asemenea sînt învechite forme articulate *carele* m. și n. sg. și f. și n. pl., *carea* f. sg.

– *Care* are forme de genitiv-dativ singular și plural, iar acuzativul rol de complement direct se construiește cu prepoziția *pe*; întrebuințar invariabilă, în propoziții atributive, a formei *care* în locul formelor dativ (*fata care i-am dat flori* în loc de *căreia*) și omiterea lui *pe* (*fata ca am cunoscut-o* în loc de *pe care*) caracterizează exprimarea neîngrijită. N este literară nici apariția lui *care* invariabil în locul unei construcții pr poziționale exprimate, în aceeași propoziție, cu ajutorul unor pronume pe sonale (*fata care m-am întîlnit cu ea*). Vezi și § 292, 297.

– Pronumele *care* are genul și numărul substantivului înlocuit (caz depinzînd de întrebuințările pronumelui), iar adjectivul *care* se acordă gen, număr și caz cu substantivul însoțit. La genitiv există forme diferi după topică: genitivul antepus are forme fără particula *-a* și este preced în mod obligatoriu de articolul posesiv *al...* (*în a cărui casă*), iar genitiv postpus are forme cu *-a* și nu este însoțit de articolul *al* (*în casa căruia* De reținut construcția corectă (ca formă și acord) a pronumelui relativ genitiv care introduce o propoziție atributivă:

a) pronumele relativ în genitiv stă după substantivul determinat d cadrul propoziției atributive (topică limitată în limba contemporană la sit ația în care substantivul din atributivă este precedat de o prepoziție; co strucțiile de tipul *poetul opera căruia*, frecvente la românii basarabeni, explică prin influența rusă):

poetul în opera (sau *operele*) *căruia...*

poeții în opera (sau *operele*) *cărora...*

poetele în opera (sau *operele*) *cărora...*

b) pronumele relativ în genitiv stă înaintea substantivului determinat din cadrul propoziției atributive:

poetul (*în*) *a cărui operă*

poeta (*în*) *a cărei operă*

poeții / *poetele* } (*în*) *a căror operă*

poetul (*în*) *ale cărui opere*

poeta (*în*) *ale cărei opere*

poeții / *poetele* } (*în*) *ale căror opere*

poetul (*cu*) *al cărui copil*

poeții (*cu*) *ai căror copii* etc.

Regula acestui acord „încrucișat", de un tip mai complicat, este următoarea: articolul posesiv se acordă cu substantivul din propoziția atributivă (nu cu substantivul precedent sau cu pronumele imediat următor), iar pronumele relativ cu substantivul înlocuit din regentă (nu cu substantivul următor al cărui atribut este).

Schematic:

propoziția regentă	propoziția atributivă
substantivul antecedent (înlocuit de pronume)	(prep.) – art. posesiv – pron. relativ – s.

Trebuie evitat acordul mecanic cu cel mai apropiat cuvînt: *poetul al că*
operă, de exemplu.

Ca înlocuitor al unei propoziții, pronumele *care* apare numai însoțit prepozițiile *drept, după, la, pentru*: de exemplu, *M-am odihnit puțin, du care am continuat lucrul* sau *Mi-am revenit, drept care pot continua.*

Repetarea în aceeași frază a mai multor *care* este supărătoare prin n notonie și, uneori, generează confuzii cu privire la cuvîntul înlocuit; pen mijloacele de evitare a repetiției lui *care* vezi § 428. Confuzii pot apăre: în fraze cu un singur *care*, greșit folosit: pentru raportarea, în propoz atributive, la alt substantiv din regentă decît antecedentul său normal v § 361; situații extreme în care nu se înțelege deloc al cui înlocuitor e acest pronume se întîlnesc în frazele de tipul celor ridiculizate de Ca giale: *De aia și pusesem de gînd de la Sfîntu Gheorghe să las prăvăl care nu mai poate omul de atîtea angarale* (*Justiție*).

Relativul invariabil *ce* pune mai puține probleme decît *care*. Princip: problemă este aceea a concurenței dintre pronumele *ce* și *care* în propoz atributive. Pronumele *care* este de departe mult mai folosit (în limba pop lară chiar exclusiv, cu excepția unor construcții fixe ca *în săptămîna vine, pe zi ce trece*), fiind lipsit de restricții semantice, gramaticale și stil tice; unica restricție poate fi de natură eufonică (se evită folosirea lui *ca* imediat după un cuvînt terminat în silabele *ca* sau *că*). Folosirea lui *ce* locul lui *care* în propoziții atributive este o caracteristică a exprimă prețioase, întîlnită în special în scris; admisă în poezie – pentru avantaje ordin prozodic –, ea nu e recomandabilă decît în situații extreme c: impun înlocuirea lui *care* (evitarea repetării acestuia sau evitarea unor v cinătăți generatoare de cacofonii). Atenție însă la restricțiile gramatic: ale lui *ce* (nu poate apărea în locul formelor de genitiv-dativ ale lui *ca* nici în construcții prepoziționale) și la faptul că uneori dă naștere la co fuzii între nominativ (subiect) și acuzativ (complement direct): în *sentime tul ce naște acest poem* pronumele poate fi la fel de bine subiect (= *sen mentul care naște* (= generează) *poemul*) și complement (= *sentimentul care îl naște* (= trezește) *acest poem*)! Ca înlocuitor al unei propozi pronumele *ce* apare numai în propoziții apozitive – adesea antepuse s intercalate –, de obicei cu un predicat nominal (mai ales, *ce e drept*, dar *ce e ciudat/curios/straniu* sau *amuzant, important, îngrijorător, rău*): *l avea bani, ce-i drept*; *Ce-i drept, nu avea bani*; *Nu avea, ce-i drept, ban*

Cu privire la relativul *cine* este de notat faptul că în propoziții atributi propriu-zise obișnuite (care determină substantive neverbale) se folose numai în forma de genitiv *cui* fără prepoziție: *Mă duc la casa cui mă a teaptă*; în atributive care determină substantive verbale *cine* poate apăr în orice caz (cu sau fără prepoziție), cu excepția nominativului: *acordar de premii cui merită...* (D.), *întîlnirea cu cine trebuia...* (A.) – vezi § 36 Probleme de corectitudine pune folosirea formelor cazuale ale lui *cine*

Cine are bani nu-i pasă de nimic, simțite ca anacoluturi (corect: *Cui are bani nu-i pasă...*).

Relativul *cît* nu prezintă alte aspecte decît interogativul omonim.

Pronumele relativ regional *de*, invariabil, din construcții ca *Omul de trece pe stradă e fratele lui, Omul de i-am luat marfa vrea banii* și, mai ales, din îmbinări ca *ăl*(*a*) *de*, nu este admis în exprimarea literară.

Pronumele relative apar adesea după pronume demonstrative. Dintre diversele grupări posibile (*acela care, cel care* și altele), îmbinarea *cel ce* este considerată pronume relativ compus datorită, în special, sensului și comportamentului unitar al formei de feminin singular cu valoare de neutru *ceea ce*. Formele acestui pronume relativ (care nu e niciodată adjectiv) sînt:

	Singular	Plural
	m. și n.	**m.**
N.A.	*cel ce*	*cei ce*
G.D.	*celui ce*	*celor ce*
	f.	**f. și n.**
N.A.	*ceea ce*	*cele ce*
G.D.	*celei ce*	*celor ce*

Femininul singular nu se prea folosește cu valoare efectivă de feminin decît la genitiv-dativ. Pentru nominativ-acuzativ forma normală de feminin singular a demonstrativului – corespunzătoare atît masculinului *cel*, cî și genitiv-dativului *celei* – ar fi *cea* (cf. *cea care*), dar în construcția cu *c* aceasta este ieșită din uz. Forma *ceea ce* se folosește numai cu valoare d neutru („faptul care"). Ea nu are genitiv-dativul *celei*(*a*) *ce*, dar poate serv la redarea sensurilor de genitiv și de dativ prin construcții prepoziționale pentru genitiv singura construcție echivalentă – uzuală – este *a ceea c* (*importanța a ceea ce s-a discutat*), iar pentru dativ se folosesc, mai ra construcții cu aceeași prepoziție *a* (*contrar a ceea ce am învățat*) sau cu *l* (*a acordat atenție la ceea ce o privea*). Caracterul unitar al formei *ceea c* rezultă, între altele, din imposibilitatea disocierii prin prepoziții: deși n sună prea bine, o construcție ca *De ceea ce avea nevoie era o baie* acceptabilă, dar *ceea de ce...* e imposibilă. Valoarea de neutru a forme *ceea ce* se oglindește în acordul cu forme de masculin-neutru: *tot ceea c* *Ceea ce a spus e interesant, Ceea ce e remarcabil este că...*; acordul fo mal la feminin (*Ceea ce e considerată o lipsă*) constituie o greșeală.

Atenție la scrierea corectă a formei *ceea ce*: ca toate formele lui *cel c* se scrie în două cuvinte nelegate prin cratimă (nu *ceea-ce*, nici *ceeace*); s scrie cu doi *e* ca și demonstrativul f. sg. (*a*)*ceea* (deci nu *ceia ce*, nici *ce ce*, cum și pronunță unii)! Cînd introduce o propoziție apozitivă care dete

oarecare valoare demonstrativă (*Această problemă trebuie eliminată din discuția de față. Ceea ce nu înseamnă că ea nu prezintă interes pentru ...*).

În majoritatea situațiilor *ceea ce* este echivalent cu relativul *ce*, pe care îl concurează atît în construcții libere (*Ceea ce mi se pare sigur e că.../ Ce mi se pare...*; *Mă gîndeam la ceea ce mi-ai spus/la ce mi-ai spus* etc.), cît și în îmbinări cu caracter oarecum fix: *tot ceea ce/tot ce* sau *în ceea ce privește/în ce privește*; mai ales în ultimele contexte întrebuințarea lui *ceea ce* în locul lui *ce* este o trăsătură a exprimării prețioase. Unii vorbitori înlocuiesc greșit și pronumele interogativ *ce* cu *ceea ce* (care nu este decît relativ), în propoziții interogative indirecte: *Ceea ce înseamnă nu ni s-a spus* (în loc de *Ce înseamnă...*).

Dar poate cea mai actuală problemă de cultivare a limbii legată de *ceea ce* este necesitatea respectării condiției de echivalență a lui *ceea ce* apozitiv cu propoziția determinată, pentru a se evita frecventele anacoluturi din construcții incoerente ca: *Aflați despre mine că sînt sănătos, ceea ce vă doresc și vouă multă sănătate* sau *Așa mi-a spus. Ceea ce mă abțin de la a-mi spune părerea* (vezi și § 362, 424).

Folosirea lui *acel(a) ce* în locul lui *cel ce* este în limba actuală un element de exprimare prețioasă, care e bine să fie evitat, cu atît mai mult cu cît uneori, de exemplu pentru *aceea ce* (în locul lui *ceea ce*), există și restricții sintactice.

În propoziții atributive pronumele relative *care, ce* și *cel ce* pot înlocui și pronume (de diverse specii: personale, posesive, demonstrative, interogative, nehotărîte, negative) din regentă, precum și adjective pronominale posesive. Cînd înlocuiește un pronume personal (propriu-zis sau de politețe) ori un adjectiv pronominal posesiv, pronumele relativ preia de la acestea și referirea la persoana gramaticală, de aceea cînd este subiect în atributivă acordul se face și în persoană (*Eu, care m-am luptat pentru ei, nu sînt agreat*; *Părerea ta, care îl cunoști din copilărie, mă interesează*), iar cînd este complement direct sau indirect dublarea prin pronume neaccentuate respectă persoana antecedentului din regentă (de exemplu, *Ne-a chemat pe noi, pe care ne cunoștea*; *Părerea ta, pe care te cunosc, mă interesează*). Pentru situația complexă a acordului în persoană cu un pronume relativ determinînd regente de tipul *Eu sînt un om, Tu ești o persoană* etc. vezi § 268.

PRONUMELE NEHOTĂRÎT (SAU NEDEFINIT)

§ 118. Este pronumele care înlocuiește un substantiv dînd indicații foarte vagi asupra obiectului denumit de acesta. Dintre toate speciile de pronume are cel mai bogat inventar de membri (și variante), cu diverse specializări referențiale (unele pronume nehotărîte se referă numai la persoane sau numai la lucruri) sau semantice (căci, oricît de nedefinit este

sensul lor, pronumele nehotărîte au sensuri specifice: *cineva* înseamnă al
ceva decît *oricine*, *fiecine* sau *altcineva*). Pronumele nehotărîte din limb
literară contemporană sînt:

1. pronume simple (mai corect, neanalizabile astăzi): *altul*, *atît*(*a*), *c*
tare, *unul*;

2. pronume compuse:

a) dintr-un pronume relativ și diverse elemente (*fie-*, *ori-*, *-va*, region
și *oare-*): *fiecare*, *fiecine* (învechit, prețios); *oricare*, *orice*, *oricine*, *oric*
careva, *cineva*, *ceva*, *cîtva*; cf. și pronumele (variantele) regionale sa
populare *oarecare* (literar numai adj.), *oarece*, *oarecine*, *orișicare*, *or*
șice..., *fitecine*..., *fieșcare*..., *fieștecare*...;

b) dintr-un pronume nehotărît simplu și *vre-*: *vreunul*;

c) dintr-un pronume relativ sau dintr-un pronume nehotărît comp
(vezi a) și un adjectiv nehotărît: *altce*, *altcine* (rar folosite, prețioase); *a*
ceva, *altcineva*.

Dintre acestea unele sînt numai pronume (*careva*, *cineva*, *altcev*
altcineva, *altce*, *altcine*, *fiecine*, *oricine*), altele pronume și adjective
aceeași formă – cel puțin la nominativ-acuzativ – (*atît*(*a*), *ceva*, *cîtv*
cutare, *fiecare*, *oricare*, *orice*, *oricît*), iar altele au forme diferite ca adje
tive (*altul* pron. – *alt* adj., *unul* pron. – *un* adj., *vreunul* pron. – *vreun* adj

La acestea se adaugă unele cuvinte care sînt numai adjective pronon
nale nehotărîte: *fiece* (rar, învechit), *niște*, *oarecare* (regional și pronum
cf. și adjectivele populare *alde*, *niscai*, *niscaiva*.

Există de asemenea cîteva locuțiuni pronominale (unele și adjectival
nehotărîte alcătuite cu pronume (sau adjective) interogative sau relativ
cine știe + *cine*, *ce*, *cît*; *nu știu* + *care*, *cine*, *ce*, *cît*; *te miri* + *ce*, *cine*.

Pronumele și adjectivele pronominale nehotărîte compuse dintr-un r
lativ de bază și *ori-* (*oricare*, *orice*, *oricine*, *oricît*) sînt singurele nehotăr
care pot introduce propoziții subordonate și de aceea se numesc *nehotăr*
relative. Adăugarea lîngă ele a unui pronume (pur) relativ este superflu
se spune *Oricine trecea pe drum era poftit la petrecere*, nu *oricine care*

Flexiunea pronumelor și adjectivelor nehotărîte diferă de la un cuvînt
altul în ce privește bogăția de forme. Pronumele *unul*, *altul*, *vreunul*
adjectivele corespunzătoare *un*, *alt*, *vreun* au cele mai multe forme, șap
sau chiar opt (flexiune completă), iar pronumele sau/și adjectivele *altcev*
careva, *ceva*, *niște*, *oarecare*, *orice* (și *alde*, *fiece*, *niscai*, *niscaiva*) s
total invariabile. Între aceste două extreme se situează pronume cu for
destul de numeroase – cinci –, ca *atît*(*a*), *cîtva*, *cutare*, *oricare*, *oricît*,
pronume cu forme puține, numai trei: *fiecare* sau chiar două: compusele
cine (*altcineva*, *cineva*, *fiecine*, *oricine*). Cele mai multe dintre pronum
invariabile și cu forme puține se folosesc numai pentru singular (*altcev*
ceva, *fiece*, *orice*, *fiecare*, toate compusele cu *cine*). Adjectivele cu a
leași caracteristici flexionare, chiar cînd corespund unor pronume limit

la singular, se folosesc și pentru plural: de exemplu, *orice* (*cărți*), *cev* (*bani*); chiar *fiecare*, al cărui sens e singulativ, poate fi folosit ca adjecti pe lîngă un substantiv la plural, însoțit și de un numeral, în construcții ca arată periodicitatea, distribuția: *la fiecare zece minute*, *la fiecare trei adul*

Unele nehotărîte invariabile pot fi folosite în construcții cu prepoziția echivalente cu genitivul: (*simbolul*) *a ceva*, *a orice*.

Nehotărîtele compuse cu relative (cu excepția lui *careva* și *oarecar* au flexiunea ca acestea, inclusiv distincția între forme cu *-a* la genitiv-d tivul pronumelui și fără *-a* la adjectiv: *Am dat fiecăruia* pron., dar *Am d fiecărui copil* adj. *Cutare* se declină după modelul relativului *care*.

Formele pronumelor nehotărîte *unul*, *vreunul*, *altul*:

sg.

	m. și n.		**f.**	
N.A.	(*vre*)*unul*	*altul*	(*vre*)*una*	*alta*
G.D.	(*vre*)*unuia*	*altuia*	(*vre*)*uneia*	*alteia*

pl.

	m.		**f. și n.**	
N.A.	(*vre*)*unii*	*alții*	(*vre*)*unele*	*altele*
G.D.	(*vre*)*unora*	*altora*	(*vre*)*unora*	*altora*

Formele adjectivelor nehotărîte *un*, *vreun*, *alt*:

sg.

	m. și n.		**f.**	
N.A.	(*vre*)*un*	*alt*	(*vre*)*o*	*altă*
G.D.	(*vre*)*unui*	*altui*, *alt*	(*vre*)*unei*	*altei*, *alte*

pl.

	m.		**f. și n.**	
N.A.	(*vre*)*unii*	*alți*	(*vre*)*unele*	*alte*
G.D.	(*vre*)*unor*	*altor*, *alți*	(*vre*)*unor*	*altor*, *alte*

Folosirea formei de f. sg. *una* cu valoare adjectivală în îmbinarea *un lume* „unii oameni“ nu este literară. În adverbul *uneori* primul termen compusului – *une* – este o variantă nearticulată a adjectivului nehotăr *unele*, folosit regional și în *pe une locuri*.

Flexiunea lui *atît*(*a*) seamănă cu a relativului *cît*, cu deosebirea c finala *-a* poate apărea aici și la valoarea adjectivală: *atîția/atîți prieteni*

Toate nehotărîtele compuse se scriu într-un singur cuvînt, fără cratim *vreunul*, *vreo* (nu *vre-unul*, *vre-o*), *cineva* (nu *cine-va*), *alde* (nu *al-de*) e În compusele cu *ori-* trebuie respectat *i* de la sfîrșitul primei silabe: *o care*, *orice*, *oricine* (nu *orcare*, *orce*, *orcine*); în pronunțare acest *i* es nesilabic, șoptit, spre deosebire de al doilea *i* din *orișicare*, *orișice*, *ori cine*, *orișicît*, care e silabic. Pronumele nehotărît *unul* se scrie cu *l* final (ticol), spre deosebire de numeralul cardinal *unu* (vezi § 87).

Multe pronume și adjective nehotărîte au regional și popular varian formale sau formații asemănătoare. Nu sînt literare variante ca *altăce* sau *altăcineva* în loc de *altceva*, *altcineva*, *vrunul* sau *frunul* pentru *v unul* și *vo* sau *fo* pentru *vreo*, nici formațiile cu *fite-* sau *fieș-*, *fiește-* în l de *fie-* (+ *care*, *ce*, *cine*), majoritatea formațiilor cu *oare-* (cu excepția *oarecare* adj.) și toate cele cu *oareși-* (*oareșicare...*). Limba literară fa deosebire de sens între *oricare* și *oarecare*, iar formațiile populare *oriși-* se folosesc cu o nuanță de subliniere a indiferenței (sau concesiei)

Toate compusele sînt sudate în limba literară, deci trebuie evitată sociere a formațiilor cu *ori-*: corect se spune *al oricui* (nu *ori al cui*), *oricine* (nu *ori cu cine*); singura disociere literară este cea din structu locuțiunii conjuncționale *ori de cîte ori* (= *de oricîte ori*).

Unele nehotărîte au și sensuri mai depărtate de cele specifice pron melor și adjectivelor pronominale. În situația în care se folosesc cu sens calificative, unele adjective nehotărîte capătă, în vorbirea familiară, gra de comparație: de exemplu, *ceva* ajunge să aibă comparativul de super ritate *mai ceva*, iar *oarecare* atît comparativ: *mai oarecare*, cît și, mai al superlativ: *foarte oarecare*.

Cînd înlocuiește nume de persoane pronumele *cutare* are și diminuti în limbajul familiar: *cutărică*, *cutăriță*, iar o formație cu sufixul *-escu* e specializată pentru înlocuirea numelor proprii de familie: *Cutărescu*; to cele trei derivate au flexiune substantivală (G.D. cu articolul proclitic *l* Ca echivalent al lui *cutare* se folosește, în limbajul familiar cult, num literei *x* [ics] (eventual urmat de cel al literei *y*: *XY* [ics igrec]), de la c există formația *X-ulescu* (*Icsulescu*), sinonimă cu *Cutărescu*.

Între întrebuințările pronumelui nehotărît *unul* este de remarcat car terul livresc al construcțiilor recente de tipul *Fenomenul este unul de es ță*, *Opera sa se anunță una revoluționară*; trebuie evitat măcar abuzul această construcție.

Întrebuințarea nehotărîtului *alt*(*ul*) pune mai multe probleme. În ce p vește forma, în limba literară trebuie respectată distincția – inexistentă unele graiuri – între formele pronumelui (cu articol enclitic la nominat acuzativ și cu particula *-a* la genitiv-dativ) și cele ale adjectivului (fără ticol și fără *-a*): se spune corect *alt om*, *altă casă*, *alți 15* și nu *altul o alta casă*, *alții 15*. Adjectivul *alt* este singurul adjectiv pronominal care cite două forme de genitiv-dativ la același gen și număr; alături de form

cu desinență pronominală *altui*, *altei*, *altor*, folosite în situațiile obișnuite: *casa altui om*, *am dat altei persoane* etc., există forme cu flexiune de adjectiv nepronominal (cu desinența *-e* la f. sg. și egale cu nominativ-acuzativul la m. sg. și pl.), folosite în contexte în care *alt* este precedat de articolul nehotărît sau de un adjectiv pronominal ca *acest*, *oricare*: *opera unui alt autor* (nu *unui altui*), *am dat unei alte persoane* (nu *unei altei*). După pronumele *cine*, *nimeni* se folosește pronumele *altul* (*Cine altul? Nimeni altul*, ca și *Cine altcineva? Nimeni altcineva*), nu adjectivul *alt*; tot pronumele – în forma feminină cu valoare neutră *alta* – se folosește și după *ce*, *nimic* (*Ce alta? Nimic alta*; cf. *Ce altceva? Nimic altceva*). Pronumele *altul* se declină și în formulele *sau altul*, *și alții*, deci se spune corect *unuia sau altuia*, *unui capitol sau altuia*, (*al*) *lui X și* (*al*) *altora*, nu *unuia sau altul*, *unui capitol sau altul*, (*al*) *lui X și alții*. Adjectivul *alt* se folosește uneori, în mod inutil și chiar echivoc, în locul articulării hotărîte a substantivului însoțit, în construcții cu substantive sau verbe care presupun o reciprocitate, ca *el și alți colaboratori ai lui* (în loc de *el și colaboratorii lui*), *eu și alți vecini ai mei* etc. sau *să-și schimbe altă cămașă* (în loc de *să-și schimbe cămașa* sau *s-o schimbe cu alta*).

Pentru folosirea greșită a lui *vreun* cu valoare negativă vezi § 119.

Pronumele *fiecare* pune unele probleme de acord: el are numai forme de singular, deci cînd e subiect acordul verbului trebuie făcut la persoana a III-a singular. Limba literară admite acordul după înțeles la persoana I și a II-a plural (*Fiecare dintre noi ne-am dus*, alături de acordul formal *s-a dus*), dar nu și la a III-a plural (deci nu *Fiecare dintre ei s-au dus*; corect: *s-a dus*).

PRONUMELE NEGATIV

§ 119. Este pronumele care înlocuiește numele obiectului prezentat ca inexistent.

Există două pronume negative simple: *nimeni* (cu variantele populare *nimenea* și *nime*), care se referă la persoane, și *nimic* (cu varianta *nimica*), referitor la lucruri. *Nimic*(*a*) este invariabil. *Nimeni* are următoarele forme:

N.A. *nimeni* (*nimenea*)
G.D. *nimănui* (*nimănuia*)

Pe lîngă pronumele simple, există un pronume negativ compus (mai exact ar trebui numit locuțiune pronominală): *nici unul*, care are și un adjectiv paralel în forma *nici un*. Pronumele *nici unul* și adjectivul *nici un* au flexiune completă, ca a nehotărîtelor *unul*, *un*:

		Pronume	Adjectiv
		sg.	
m. și n.	N.A.	*nici unul*	*nici un*
	G.D.	*nici unuia*	*nici unui*
f.	N.A.	*nici una*	*nici o*
	G.D.	*nici uneia*	*nici unei*
		pl.	
m.	N.A.	*nici unii*	*nici unii*
	G.D.	*nici unora*	*nici unor*
f. și n.	N.A.	*nici unele*	*nici unele*
	G.D.	*nici unora*	*nici unor*

Conform normelor ortografice în vigoare, *nici unul*, *nici un* se scriu în două cuvinte, fără cratimă (deci nu *niciun* sau *nici-un*). În pronunțare ele se deosebesc prin intonație de îmbinările în care *nici* precedă pe *unul* sau *un* fără a forma o unitate cu ele (de exemplu, *nici unul*, *nici altul*). Unitatea morfologică a lui *nici un*(*ul*) ca pronume sau adjectiv negativ rezultă din caracterul lor nedisociabil în limba literară: se spune corect *pe nici unul dintre ei*, nu *nici pe unul*, și *în nici un caz*, nu *nici într-un caz* (bineînțeles, nu e vorba aici de *nici pe unul*, *nici pe altul* sau *nici într-un caz*, *nici în altul*, care sînt corecte, dar nu conțin pronume sau adjective negative).

La unii vorbitori nehotărîtul *vreun*(*ul*) tinde să-l înlocuiască pe *nici un*(*ul*) în propoziții negative: de reținut că nu trebuie spus *Nu are vreo pretenție*, ci *Nu are nici o pretenție* (vezi și § 246).

Pronumele negative pun unele probleme de acord în număr. *Nimeni* și *nimic* au forme numai de singular, deci acordul se face tot la singular: *nimeni altul*, *Nimeni nu vede*, *Nimic nu dovedește...*; acordul la singular trebuie respectat și atunci cînd există (sau se subînțelege) o determinare la plural, deci se spune corect *Nimeni dintre ei n-a venit* (nu *n-au venit*), *Nimic dintre acestea nu dovedește...*, precum și la coordonarea subiectelor *nimeni* și *nimic*: *Nimeni și nimic nu mă poate opri. Nici unul* are forme și de singular, și de plural, acordul variind ca atare; și aici se întîlnesc greșeli de acord la plural cu subiectul pronume la singular, dar cu o determinare (exprimată sau nu) la plural: *Nici unul* (*dintre ei*) *n-au acceptat* în loc de